

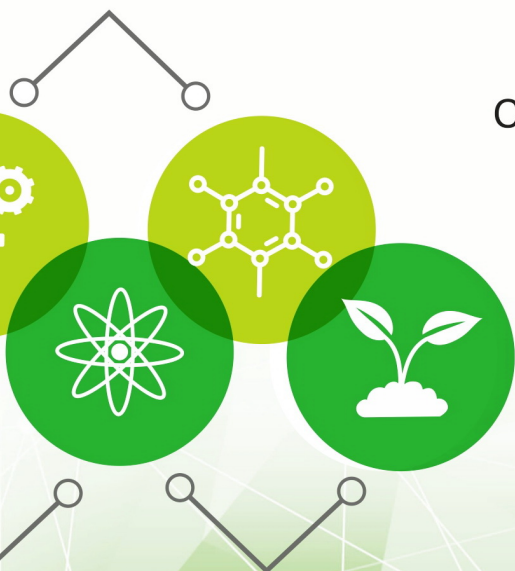
ISSN 2524-0986

iScience

АКТУАЛЬНЫЕ НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

СБОРНИК НАУЧНЫХ ТРУДОВ

Выпуск 5(25)
Часть 1

**Переяслав-Хмельницкий
2017**

АКТУАЛЬНЫЕ НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

**ВЫПУСК 5(25)
Часть 1**

Май 2017 г.

СБОРНИК НАУЧНЫХ ТРУДОВ

**Выходит –12 раз в год (ежемесячно)
Издается с июня 2015 года**

Включен в наукометрические базы:

РИНЦ http://elibrary.ru/title_about.asp?id=58411

Google Scholar

<https://scholar.google.com.ua/citations?user=JP57y1kAAAAJ&hl=uk>

Бібліометрика української науки

http://nbuviap.gov.ua/bpnu/index.php?page_sites=journals

Index Copernicus

<http://journals.indexcopernicus.com/++++,p24785301,3.html>

Переяслав-Хмельницький

УДК 001.891(100) «20»

ББК 72.4

A43

Главный редактор:

Кошур В.П., доктор исторических наук, профессор, академик Национальной академии педагогических наук Украины

Редколлегия:

Базалук О.А.	д-р филос. наук, профессор (Украина)
Боголиб Т.М.	д-р экон. наук, профессор (Украина)
Кабакбаев С.Ж.	д-р физ.-мат. наук, профессор (Казахстан)
Мусабекова Г.Т.	д-р пед. наук, профессор (Казахстан)
Смирнов И.Г.	д-р геогр. наук, профессор (Украина)
Исак О.В.	д-р социол. наук (Молдова)
Лю Бинцян	д-р искусствоведения (КНР)
Тамулет В.Н.	д-р ист. наук (Молдова)
Брынза С.М.	д-р юрид. наук, профессор (Молдова)
Мартынюк Т.В.	д-р искусствоведения (Украина)
Тихон А.С.	д-р мед. наук, доцент (Молдова)
Таласпаева Ж.С.	канд. филол. наук, профессор (Казахстан)
Чернов Б.О.	канд. пед. наук, профессор (Украина)
Мартынюк А.К.	канд. искусствоведения (Украина)
Воловык Л.М.	канд. геогр. наук (Украина)
Ковальська К.В.	канд. ист. наук (Украина)
Амрахов В.Т.	канд. экон. наук, доцент (Азербайджан)
Мкртчян К.Г.	канд. техн. наук (Армения)
Стати В.А.	канд. юрид. наук, доцент (Молдова)
Бугаевский К.А.	канд. мед. наук, доцент (Украина)

Актуальные научные исследования в современном мире: XXV Междунар. научн. конф., 26-27 мая 2017 г., Переяслав-Хмельницкий. // Сб. научных трудов - Переяслав-Хмельницкий, 2017. - Вып. 5(25), ч. 1 – 201 с.

Языки издания: українська, русский, english, polski, беларуская, казакша, o'zbek, limba română, кыргыз тили, Հայերեն

В сборнике представлены результаты актуальных научных исследований ученых, докторантов, преподавателей, аспирантов и студентов - участников Международной научной конференции **"Актуальные научные исследования в современном мире"** (Переяслав-Хмельницкий, 26-27 мая 2017 г.).

Сборник предназначен для научных работников и преподавателей высших учебных заведений. Может использоваться в учебном процессе, в том числе в процессе обучения аспирантов, подготовки магистров и бакалавров в целях углубленного рассмотрения соответствующих проблем. Все статьи сборника прошли рецензирование, сохраняют авторскую редакцию, всю ответственность за содержание несут авторы.

УДК 001.891(100) «20»

ББК 72.4

A43

СОДЕРЖАНИЕ

СЕКЦИЯ: ПЕДАГОГИКА

Головина Ксения Николаевна, Федосеева Елена Сергеевна (Волгоград, Россия)	
СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ПРОЯВЛЕНИЯ СЕНСОРНЫХ И МОТОРНЫХ НАРУШЕНИЙ В РАЗВИТИИ ДЕТЕЙ С РАННИМ ДЕТСКИМ АУТИЗМОМ	6
Горобей Микола Петрович (Чернігів, Україна)	
ЗАЛЕЖНІСТЬ ВІД АЛКОГОЛЮ ЯК НЕГАТИВНИЙ ТИП САМОЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТІВ.....	13
Гринченко Наталья Александровна (Елец, Россия)	
ОПЫТ ПОДГОТОВКИ ИНТЕРАКТИВНЫХ ВИДЕО УРОКОВ НРАВСТВЕННОСТИ И ЗДОРОВЬЯ.....	19
Denivarova Nadezhda Valerevna, Tyan Ekaterina Vissarionovna (Karaganda, Kazakhstan)	
PECULIARITIES OF TEACHING AND ADAPTATION OF HYPERACTIVE CHILDREN AT SCHOOL.....	24
Искакова Гаухар Шамугутовна, Шаукенова Келбет Сабырхановна, Татиева Камила (Караганда, Казахстан)	
ДИФФЕРЕНЦИАЛДЫҚ ТЕНДЕУЛЕР САБАҒЫНДА ЖАҢА ӨДІС- ТӘСІЛДЕРДІ ТИІМДІ ПАЙДАЛАҢАУ.....	29
Жунусова Марина, Кельдибаева Акмарал (Караганда, Казахстан)	
ОБЩИЙ ХАРАКТЕР ВЫРАЗИТЕЛЬНЫХ СЛОВ В КАЗАХСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ.....	34
Кондратенко Тетяна Володимирівна (Глухів, Україна)	
ЕКОНОМІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ В СФОРМОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ ТЕХНОЛОГІЙ.....	40
Конохова Зоя Петрівна (Харків, Україна)	
АКТУАЛІЗАЦІЯ ЗМІСТУ ДИСЦИПЛІНИ «ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ» У ПІДГОТОВЦІ БАКАЛАВРІВ З МАРКЕТИНГУ.....	44
Лукина Сардаана Анатольевна (Москва, РФ)	
ФОРМИРОВАНИЕ ЦЕННОСТНОГО ОТНОШЕНИЯ К ЗДОРОВОМУ ОБРАЗУ ЖИЗНИ В ШКОЛАХ ЯКУТИИ.....	51
Лялька Алена Юрьевна (Алматы, Казахстан)	
ПРИМЕНЕНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО КОНСТРУКТОРА «LEGO EDUCATION» ПРИ ИЗУЧЕНИИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН.....	55
Маратова Айнура Маратовна (Актобе, Республика Казахстан)	
МҰҒАЛІМ ӨЗ МАМАНДЫҒЫНЫҢ САПАСЫН, БІЛІКТІЛІГІН АРТЫРАТТЫҢ ТҮЛҒА.....	59
Міськова Наталія Миколаївна (Рівне, Україна)	
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	62

Нечепоренко Марія Анатоліївна (Миколаїв, Україна) ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ ДО ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНОГО САМОРОЗВИТКУ ЧЕРЕЗ ОПРАЦЮВАННЯ ІНШОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ.....	68
Ракітіна Людмила Іванівна (Харків, Україна) ОРГАНІЗАЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК ВНУТРІШНІЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВНЗ.....	72
Рустемова Жанар Айдарбекқызы (Қарағанды, Қазақстан) ӘДЕБИ-ӨЛКЕТАНЫМДЫҚ БІРЛЕСТІК ЖҰМЫСТАРЫ ЖӨНІНДЕ.....	78
Серикбаева Асем Балтабековна (Қарағанда, Қазақстан) АДАПТАЦИЯ ДЕТЕЙ С АУТИЧНЫМ РАСТРОЙСТВОМ.....	82
Собакина Татьяна Гаврииловна, Константинова Уйгулаана Ильична (Якутск, Российская Федерация) РАЗВИТИЕ ФИЗИОЛОГИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ У УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ НА ОСНОВЕ ИНДИВИДУАЛЬНО-ГРУППОВОЙ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ, 8 КЛАСС.....	87
Turdygulova Gulnaz Dauletovna, Seylkhanova Ainur Ergalieвна (Karaganda, Kazakhstan) VIDEO RECORDING OF MICRO-LESSONS AS ONE OF THE WAYS OF THE FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS' PEDAGOGICAL REFLECTION DEVELOPMENT.....	93
Фомін Володимир Вікторович (Харків, Україна) ОСВІТНЬО-ВИХОВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДИТЯЧИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ЗАКЛАДІВ СУСПІЛЬНОЇ ОПІКИ ДЛЯ ДУШЕВНОХВОРИХ В УКРАЇНІ: ІСТОРІКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	98
Цай Елена, Нуркамытова Асель (Алматы, Қазақстан) ПРОБЛЕМЫ ОБУЧЕНИЯ ИНОЯЗЫЧНОМУ ОБЩЕНИЮ.....	107
Цінько Світлана (Глухів, Україна) РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ЗМІСТОВОЇ ЛІНІЇ ПІД ЧАС УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗНАНЬ З ЛЕКСИКОЛОГІЇ Й ФРАЗЕОЛОГІЇ В СТАРШІЙ ШКОЛІ.....	111
Шаймаганбетова Ж.Ж. (Қарағанда, Қазақстан) МЕТОДЫ АКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ.....	117
Шаматова Бахиткуль Ахмедьяровна (Қостанай, Қазақстан Республикасы) ТАНЫМДЫҚ ҚЫЗЫГУШЫЛЫҚТЫ ОҚЫТУДЫҢ ӨР ТҮРЛІ ОЙЫН ТҮРЛЕРІ АРҚЫЛЫ ДАМУ.....	124
Шатрова Светлана Анатольевна, Баранчикова Елена Владимировна (Волгоград, Россия) ОРГАНИЗАЦИЯ КРУЖКОВОЙ РАБОТЫ КАК ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ДЕТСКОМ САДУ.....	130
Юлдашева Шахло Шукурлаевна, Уразбаева Дилноза Алимбаевна (Нукус, Ўзбекистон) ОНА ТИЛИНИ ЎҚИТУШ ЖАРАЁНИНИ ДИДАКТИК ВОСИТАЛАР БИЛАН ТАЪМИНЛАШ: "МАШҚ ДАФТАРИ" ҲАҚИДА.....	136
Manukyan Ani M. (Yerevan, Armenia) STRATEGIES TO PROMOTE A CREATIVE LEARNING ATMOSPHERE....	140

Булгаков Алексей Кириллович, Булгаков Дмитрий Алексеевич (Харьков, Украина) СОВРЕМЕННЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК ОСНОВОПОЛАГАЮЩИЙ ИНСТРУМЕНТ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНТНОСТИ СПОРТСМЕНОВ И ТРЕНЕРОВ.....	146
Галуц Елена Михайловна (Брест, Беларусь) ПЛАНИРОВАНИЕ КАК ЭЛЕМЕНТ ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТА СТУДЕНТА УНИВЕРСИТЕТА.....	151
Добровольська Анна Михайлівна (Івано-Франківськ, Україна) МЕТОДИКА ОЦІНЮВАННЯ РІВНІВ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ІТ-КОМПЕТЕНТНОСТІ.....	153
Крупенкина Фатима Александровна (Костанай, Казахстан) ПОСЛОВИЦЫ И ПОГОВОРКИ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА.....	159
Мелешко Л.А. (Билбасівка, Україна) ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА У ШКІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	163
Почусва Валентина Вікторівна (Харків, Україна) ПЕДАГОГІЧНА ТВОРЧІСТЬ В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ.....	168
Пустовойченко Дарія Вікторівна (Миколаїв, Україна) КУЛЬТУРНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК СКЛАДОВА УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПОЛІТОЛОГІВ В ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	171
Салогуб В. С., Цибулько Г. Я. (Україна) ПЕДАГОГІЧНІ СКЛАДОВІ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ТЕХНОЛОГІЙ В ПЕДАГОГІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ.....	177
Батурина Дарья Алексеевна (Волгоград, Россия) ЗНАЧИМОСТЬ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ У ОБУЧАЮЩИХСЯ С НАРУШЕНИЕМ ИНТЕЛЛЕКТА.....	183
Волошина Анна Александровна (Волгоград, Россия) ОСОБЕННОСТИ СЕНСОРНОГО ВОСПРИЯТИЯ У ДЕТЕЙ С РАССТРОЙСТВАМИ АУТИСТИЧЕСКОГО СПЕКТРА.....	186
Маликова Күлмаш Сабырбергеновна (Шымкент, Қазақстан) ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМЫНЫҢ КӨМЕГІМЕН МАМАНДАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	190
Испандияров Мадияр, Ешназарова Қарлығаш (Шымкент, Қазақстан) БІЛІКТІ МАМАН, БІЛГІР ҰСТАЗ БОЛУ ҮШІН КӨП ІЗДЕНІС КЕРЕК.....	195
ИНФОРМАЦИЯ О СЛЕДУЮЩЕЙ КОНФЕРЕНЦИИ.....	199

СЕКЦИЯ: ПЕДАГОГИКА

УДК 37.013

Головина Ксения Николаевна, Федосеева Елена Сергеевна
Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение
высшего образования
«Волгоградский государственный
социально-педагогический университет»
(Волгоград, Россия)

СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ПРОЯВЛЕНИЯ СЕНСОРНЫХ И МОТОРНЫХ НАРУШЕНИЙ В РАЗВИТИИ ДЕТЕЙ С РАННИМ ДЕТСКИМ АУТИЗМОМ

Аннотация: В статье рассматриваются специфические проявления сенсорных и моторных нарушений в развитии детей с ранним детским аутизмом. В рамках опытно-экспериментальной работы были разработаны уровни проявления сенсорных и моторных нарушений и намечены основные направления по их коррекции в условиях школы – интерната.

Ключевые слова: ранний детский аутизм, сенсорное развитие, моторное развитие, зрительно-моторная координация, сенсорно-перцептивные действия, самоконтроль

Kseniya N. Golovina, Fedoseeva Elena
Volgograd State Socio-Pedagogical University
(Volgograd, Russia)

SPECIFIC MANIFESTATIONS OF SENSORY AND MOTOR IMPAIRMENTS OF CHILDREN WITH INFANTILE AUTISM

Annotation: This article discusses the specific manifestations of sensory and motor impairments of children with early infantile autism. In the framework of the experimental work was developed levels of sensory and motor disorders and outline the main directions for their correction in terms of boarding school.

Keywords: early infantile autism, sensory development, motor development, hand-eye coordination, sensory-perceptual actions, self-control

В настоящее время признается ведущая роль сенсорной и моторной сферы в развитии личности ребенка, становления его высших психических функций и социализации в целом. Успешность умственного, физического, эстетического воспитания в значительной степени зависит от уровня сенсорного и моторного развития детей, т. е. от того, насколько совершенно ребенок слышит, видит, осязает окружающие его предметы и способен с ними взаимодействовать.

Сенсорное и моторное развитие, как часть общего психического развития и становления личности детей тесно связаны друг с другом и во многих исследованиях объединяются в единую сенсомоторную сферу (З.М. Богуславская, В.С. Мухина, Г.А. Урунтаева и др.) [2, 7, 9]. Ученые утверждают, что сенсорное развитие следует осуществлять в тесном единстве с психомоторным развитием. Для того чтобы научиться определять форму, размер и объем предмета, ученик должен иметь развитые скоординированные движения мышц глаз, мышц шеи и обеих рук. И.М. Сеченов писал, что моторные акты, являясь внешним проявлением всякой психической деятельности оказывают взаимное обратное влияние на развитие структур головного мозга. По мнению М. Монтессори сенсомоторика – слух, зрение, обоняние, осязание – выступает своеобразным впитывающим устройством, посредством которого осуществляется становление человеческого разума. Стоит соответственно обустроить окружающее ребенка культурное пространство и профессионально поддержать его, как становится видимым чудо раскрытия человеческой природы. Наиболее важный прирост по многим показателям моторного и сенсомоторного развития (пространственной ориентации движений, мышечной выносливости, зрительно-моторной координации) отмечается в возрасте 7–11 лет. Младший школьный возраст является переломным для ребенка по многим причинам, в том числе потому, что с началом школьного обучения впервые становится востребованной способность к выполнению высоко координированных движений при обучении рисованию, письму, ручному труду. Представленные виды деятельности являются сложнейшими психомоторными навыками, успешное становление которых базируется на согласованном взаимодействии всех уровней организации движений, как правило, уже достигших необходимого развития к началу младшего школьного возраста.

В настоящее время пристальное внимание ученых привлечено к проблеме преодоления нарушений психического развития у детей с ранним детским аутизмом. Поскольку аутизм ведет к аномальному развитию всех областей психики, и нормальный ход развития ребёнка не только нарушается и задерживается, но и явно искажается, искажённым оказывается сенсорное и моторное развитие ребёнка. Исследования С.Я. Рубинштейн, М.М. Кольцовой, Е.И. Исениной, Л.В. Антоновой — Фоминой, К. Гилберта, Т. Питерса определены виды нарушений в моторной и сенсорной сферах у детей с ранним детским аутизмом в зависимости от дисфункции коры головного мозга [11, 6, 5, 1, 4]. С. Гринспен пишет о слишком малом диапазоне активности, в котором ребенок с аутизмом может спокойно и конструктивно воспринимать происходящее [3]. С.С. Мнухин пишет об «исходном снижении витального и психического тонууса» [8]. В направленных наблюдениях и психологических работах выявлена необычайная сензитивность таких детей к раздражителям всех модальностей (Р. Bergman, Greenspan, В.В. Лебединский) [12, 13]. В обзоре психофизиологических исследований глубоко умственно отсталых аутичных детей приводятся данные об их аномально высокой чувствительности к сенсорным стимулам, проявляющейся в сравнении с другими группами глубоко умственно отсталых детей. Рождались предположения, что снижение порога сенсорного дискомфорта само по себе может формировать у детей вторичный защитный барьер и

аутизм может являться защитной реакцией на «первичную тревогу» и что характерная «сверхочарованность» детей определенными впечатлениями, как и вовлеченность в стереотипные действия может являться механизмом защиты – стабилизации arousal и заглушения неприятных впечатлений.

Преодоление нарушений в сенсорной и моторной сферах предполагает целенаправленную работу по обогащению чувственного опыта школьников через совершенствование деятельности всех видов анализаторов: слухового, зрительного, двигательного, обонятельного, осязательного, вкусового. Полноценные представления о предметах, объектах, явлениях окружающего мира и усвоение сенсорных эталонов складываются благодаря совокупной деятельности различных анализаторов и связано со становлением произвольности перцептивных действий. Данное утверждение было положено в основу определения критериев оценки степени и характера сенсорных и моторных нарушений у школьников с ранним детским аутизмом:

1. зрительно-моторная координация т.е. согласованность движений и их элементов в результате совместной и одновременной деятельности зрительного и мышечно-двигательного анализаторов. Зрительно-моторная координация основывается на способности ребенка управлять своей крупной и мелкой моторикой;

2. сенсорно-перцептивные действия по обследованию свойств предметов. Действия, цель которых сводится к тому, чтобы получить непосредственное знание об отдельных (доступных органам чувств) свойствах объектов, называют сенсорными, а действия, направленные на познание целостных (но тоже доступных органам чувств) объектов – перцептивными. Но поскольку границы между ними в условиях обычной жизненной активности человека (учение, труд, обучение, воспитание, самовоспитание) относительно, размыты, то удобнее говорить о сенсорно-перцептивных действиях;

3. длительность произвольных сенсорно-перцептивных действий. Способность школьника длительное время совершать произвольные действия сенсорно-перцептивного характера, направленных на решение учебной задачи;

4. самоконтроль при определении сенсорных свойств предметов в процессе выполнения перцептивных действий: самоконтроль проявляется в способности использовать различные виды сенсорных систем при реализации задачи, поставленной взрослым, максимально реализовывать свой чувственный потенциал, определять ошибки и производить самокоррекцию не только в конце выполнения задания, но и в процессе реализации его отдельных звеньев.

Для каждого направления коррекционной работы по преодолению нарушений в сенсорной и моторной сферах нами были прописаны три уровня с учетом особенностей младших школьников с ранним детским аутизмом (нулевой, начальный, пороговый) и подобраны методы диагностики. Содержание выполненной работы представлено в таблице 1.

Таблица 1

Уровни и показатели состояния сенсорной и моторной сферы у младших школьников с ранним детским аутизмом

Показатели сенсомоторных действий	Метод диагностики	Нулевой	Начальный	Пороговый
Зрительно-моторная координация	Метрическая шкала Н.И. Озерецкого, «Дорожки» Л.А. Венгер, «Стежки» В.Мытагин, ориентационный тест школьной зрелости Я.Иирасека	Нарушение макро и микроориентирования, слабость различных групп мышц, отсутствие самоконтроля Движения скованные, неуверенные, хаотичные. Дискоординация движений глаз-рука, глаз-тело.	Присутствуют элементы контроля над макродвижениям и в течении короткого отрезка времени. Осуществляет прослеживание глазами за действием отдельных частей тела, способен выполнять простые двигательные задачи под контролем зрения, умеет проводить линии (прямые, косые, изогнутые) от заданного начала к заданному концу, между границами, по образцу.	Способен управлять крупными движениями, использовать зрение для их координации. Может скопировать предложенный образец. Допустимы изменения в величине, численности и пространственном расположении представленных для перерисовывания изображений. Осуществляет поэлементную проверку собственной работы и сличение ее с образцом
Сенсорно-перцептивные действия по обследованию свойства предмета	Изучение соотношения зрительного и осязательного обследования формы Г.А. Урунтаева, Ю. А. Афонькина	Действия неадекватны, образы предметов не сформированы. ИЛИ Наличие функциональных действий, носящих подражательный характер.	Выполнение перцептивных действий по опознанию объекта и приравнивание к эталону по 1 признаку.	Производит перцептивное моделирование, т.е. соотнесение свойства предмета с несколькими (1-2 наиболее характерных признака предмета) эталонными признаками, выполняет обнаружение, идентификацию и опознание предмета
Длительность произвольных сенсорно-перцептивных действий		Наблюдается кратковременная поисковая активность.	Наблюдаются попытки выполнения произвольных действий 1-2 минуты по обследованию предметов в соответствии	Целенаправленность в обследовании предмета проявляется более 2 мин.

			задачей, поставленной взрослым	
Самоконтроль при определении и сенсорных свойств предметов в процессе выполнения перцептивных действий.	Интегративный показатель	В процессе моторной активности согласования сенсорных систем при обследовании свойств предметов не демонстрирует. Движения стереотипны, хаотичны, выполняются механически: производит заученные преобразования в прямом порядке	Способен осуществлять самоконтроль, но только по результату. Самоконтроль не устойчив.	Реализуют заданную схему, возможны ошибки, которые исправляются при непосредственном контроле взрослого в процессе задания при получении результата. При реализации программы действий способны использовать ресурсы разных сенсорных систем

Исследование осуществлялось на базе ГКОУ «Волгоградская школа-интернат № 2» Дзержинского района ГКОУ «Волгоградская школа-интернат № 3» Краснооктябрьского района г. Волгограда. В исследовании приняли участие 9 учеников первых классов с ранним детским аутизмом. В процессе изучения степени и характера проявлений нарушений сенсорной и моторной сфер мы получили следующие данные:

- 67% учащихся: присутствовали элементы контроля над макродвижениями в течении короткого отрезка времени, они осуществляли прослеживание глазами за действием отдельных частей тела, были способны выполнять простые двигательные задачи под контролем зрения не продолжительный отрезок времени. Школьники правильно держали карандаш, старались вести линии по дорожкам, однако, рука «соскальзывала» с дорожки более трех раз, линия была у 2 школьников дрожащая, у остальных с сильным нажимом. Точное расположение точек и соотнесение по количеству им было не доступно. При исследовании совершения сенсорно-перцептивных действий по обследованию свойств предмета (цвет, форма, величина) на основе зрительного и кинестетического анализаторов ориентировка на все представленные сенсорные эталоны была не доступна. В большинстве ситуаций ученики выделяли 1 признак. Длительность произвольных действий была не устойчива, учащиеся периодически «отключались» от выполнения заданий. В результате на выполнение перцептивных действий затрачивалось более 1 минуты. Самоконтроль не проявляли, сличение образца с результатом собственной работы не выступала стимулом для самокоррекции.

- 33% учащихся: нарушена зрительно-моторная координация, проявляющаяся в неспособности выполнять движения на крупную и мелкую моторику под контролем зрительного анализатора. Отмечалась слабость различных групп мышц, отсутствие самоконтроля. Движения скованные, неуверенные, хаотичные, дискоординированные. Наблюдались синкенизии, многократное проведение линии в одном месте. При письме дети на цифры не смотрели. Карандаш держали не правильно. Они не смотрели на образец,

произвольных движений не наблюдалось. На листе рисовали каракули. Самостоятельные действия неадекватны, образы предметов не сформированы. Наблюдались действия, носящие подражательный характер. Произвольность и самоконтроль не демонстрировали.

Полученные данные первичной диагностики показали грубые и стойкие нарушения в сенсорной и моторной сферах и как следствие необходимость проведения опытно-экспериментальной работы по их коррекции. Логика исследования предполагала выделение этапов работы, формулирование целей и задач для каждого этапа и подбор наиболее эффективных методов работы для данной категории детей. Опытно-экспериментальная работа осуществлялась в течении 2016-2017 г.г. в процессе уроков физкультуры (1 раз в неделю) и психомоторики (2 раза в неделю). *Первый этап работы: зрительно-моторная координация движений.* Цель: коррекция нарушений в общей и мелкой моторике. Задачи: повысить общий мышечный тонус, точность, координированность крупных движений; стимулировать способность управлять макродвижениями под контролем зрительного анализатора; снять мышечное напряжение при письме, укрепить мышцы кисти руки; учить координировать движение руки и глаза при письме; осуществлять поэлементную проверку собственных макро и микро действий и сличать результат с образцом. *Второй этап работы: сенсорно-перцептивные действия по обследованию свойств предметов.* Цель: коррекция нарушений в процессе выполнения сенсорно-перцептивных действий при осуществлении обследования свойств предметов. Задачи: стимулировать выполнение перцептивных действий при обнаружении, идентификации и опознании сенсорных свойств предметов (цвет, форма, величина); учить при обследовании выделять одно или несколько свойств предметов, узнавать и сравнивать предметы по заданным признакам; классифицировать предметы по форме, величине, цвету, функциональному назначению; осуществлять действия по перцептивному моделированию, т.е. соотносить свойства предмета с несколькими его свойствами; составлять сериационные ряды предметов. *Следующий этап работы: увеличение длительности произвольных сенсорно-перцептивных действий.* Данный этап логично включался во второе направление работы, характеризовался по параметру времени и реализовывался на основе системы жетонов. *Последний, четвертый этап: самоконтроль при определении сенсорных свойств предметов в процессе выполнения перцептивных действий.* Цель: повышение целенаправленности, произвольности перцептивных действий при определении сенсорных свойств предметов. Задачи: способствовать осуществлению школьниками самоконтроля результата и его сличения с образцом; в процессе работы при ориентации на разные сенсорные свойства предметов учить осуществлять самопроверку результата; стимулировать поэлементную проверку собственных перцептивных действий при определении сенсорных свойств предметов.

Таким образом, процесс коррекции сенсорных и моторных нарушений у детей с ранним детским аутизмом в условиях школы интерната был основан на следующих направлениях работы: зрительно-моторной координации; сенсорно-перцептивных действий по обследованию свойств предметов;

самоконтроля в определении сенсорных свойств предметов в процессе выполнения перцептивных действий.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Антонова-Фомина Л. В. «Стимуляция развития речи у детей раннего возраста путём тренировки движений пальцев рук» (Тезисы докладов 24-го Всесоюзного совещания по проблемам ВНД), М., 2003.
2. Богуславская З.М. Индивидуальные различия в процессе общения со взрослыми у детей дошкольного возраста //Материалы III всесоюзного съезда общества психологов СССР. — Т.2. — М., 2001.
3. Гринспен С., Уидер С., На ты с аутизмом. Использование методики Floortime для развития отношений, общения и мышления. М.: Тервинф, 2013, 512 с.
4. Гилберг К. Аутизм: медицинские и педагогические аспекты / К. Гилберг, Т. Питерс. — СПб.: ИСПиП, 2001. — 312 с.
5. Исенина Е.И. О некоторых понятиях онтогенеза базовых качеств матери / Е.И. Исенина // Журнал практического психолога. — 2000. - №4-5. — С. 49-63.
6. Кольцова М.М., Рузина М.С. Ребёнок учится говорить. Пальчиковый игротренинг. СПб.: "САГА", 2002.
7. Мухина В.С. Детская психология. / В.С. Мухина. — М.: ООО Апрель Пресс, ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. — 352с.
8. Мнухин С.С., Исаев Д.Н. Об органической основе некоторых форм шизоидных и аутистических психопатий. — В кн.: Актуальные вопросы клинической психопатологии и лечения психических заболеваний. — Л.: 1969. — с. 122-131
9. Урунтаева Г.А. Дошкольная психология. — М.: Академия, 2002. — 519 с.
10. Питерс Т. Аутизм. От теоретического понимания к педагогическому воздействию: Кн. Для педагогов-дефектологов / Т. Питерс. — М.: Владос, 2002. — 237 с.
11. Рубинштейн С. Л. О мышлении и путях его исследования. М., 2001.—142 с
12. Greenspan, S.I. and Wieder, S. (2000) 'Developmental patterns and outcomes in infants and children with disorders in relating and communication: a chart review of 200 cases of children with autistic spectrum diagnoses.' Journal of Developmental and Learning Disorders 1, 1, 87–141
13. Bergman P, Escalona SK. Unusual sensitivities in very young children. Psychoanal Study Child 2003;3(4):333-52.

УДК 613.83

Горобей Микола Петрович
Чернігівський національний технологічний університет
(Чернігів, Україна)

ЗАЛЕЖНІСТЬ ВІД АЛКОГОЛЮ ЯК НЕГАТИВНИЙ ТИП САМОЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТІВ

Анотація. Проведено аналіз даних сучасної наукової літератури з проблеми вживання алкогольних напоїв студентами. Показано, що у частини студентської молоді є шкідливі звички щодо вживання алкоголю. Розкрито негативний вплив вживання алкоголю на стан здоров'я студентів. Встановлено, що залежність від алкоголю є негативним типом самозбережувальної поведінки студентів. Запропоновано шляхи вирішення проблеми вживання алкоголю як позитивного фактору самозбережувальної поведінки студентів.

Ключові слова: студенти, вживання алкоголю, шкідливі звички і залежності, здоров'я, самозбережувальна поведінка.

Горобей Николай Петрович
Черниговский национальный технологический университет
(Чернигов, Украина)

ЗАВИСИМОСТЬ ОТ АЛКОГОЛЯ КАК НЕГАТИВНЫЙ ТИП САМОСОХРАНИТЕЛЬНОГО ПОВЕДЕНИЯ СТУДЕНТОВ

Аннотация. Проведен анализ данных современной научной литературы по проблеме употребления алкогольных напитков студентами. Показано, что у части студенческой молодежи имеются вредные привычки в отношении употребления алкоголя. Раскрыто негативное влияние употребления алкоголя на состояние здоровья студентов. Установлено, что зависимость от алкоголя является отрицательным типом самосохранительного поведения студентов. Предложены пути решения проблемы употребления алкоголя как положительного фактора самосохранительного поведения студентов.

Ключевые слова: студенты, употребление алкоголя, вредные привычки и зависимости, здоровье, самосохранительное поведение.

Gorobey Nikolai
Chernihiv National Technological University
(Chernihiv, Ukraine)

ALCOHOL DEPENDENCE AS AN NEGATIVE TYPE SELF-SAVING BEHAVIOR OF STUDENTS

Abstract. The analysis of data of modern scientific literature on the problem of consumption of alcoholic beverages by students. It is shown that the part of the

students there are bad habits in relation to alcohol consumption. Revealed negative impact of alcohol consumption on the health of students. It is established that alcohol dependence is a negative type of self-preservation behavior of students. Proposed solutions to the problem of alcohol dependence as a positive factor in self-preservation behavior of students.

Keywords: *students, alcohol use, bad habits and dependencies, health, self-preservation behavior.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. У сучасних умовах суспільного розвитку з притаманними йому глобалізацією, швидкою урбанізацією, комерціалізацією, маркетинговою, значною неконтрольованою мобільністю, агресивною рекламою алкоголю, збільшенням доступності алкогольних напоїв, населення багатьох країн світу стикається зі зростанням тягаря хвороб, пов'язаних із нездоровою поведінкою, перш за все через шкідливе вживання алкоголю [1, с. 118].

В сучасному суспільстві люди по-різному ставляться до вживання алкоголю. Але зростання кількості людей, залежних від алкоголю, в тому числі підлітків і жінок, зростання матеріальних, соціальних і духовних втрат, яке суспільство несе внаслідок цього, означає, що у будь-якому випадку підсумкова оцінка цього явища негативна. Очевидно, що треба міняти курс виховної, освітньої, інформаційної, рекламної, культурної і молодіжної політики щодо попередження саморуйнування людей через вживання алкоголю [2].

Адже алкоголь займає перше місце серед причин смертності молодих осіб. Навіть зловживання напоями з низьким вмістом алкоголю і пивом серед молоді, в тому числі і серед студентської, становить велику загрозу, оскільки пивний алкоголізм хоча розвивається повільніше, ніж горілочний, але відразу переходить у тяжку форму і надзвичайно складно лікується. Тому дослідження поширеності та особливостей впливу вживання алкоголю на стан здоров'я і прояву самозбережувальної поведінки студентів мають актуальність.

Матеріали даної статті відображають результати дисертаційного дослідження за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання (фізична культура, основи здоров'я) «Методична система формування самозбережувальної поведінки студентів» (НАПН України, м. Київ) зі студентами ЧНТУ м. Чернівці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що особливу тривогу викликає домінуюча модель споживання алкоголю в Україні: ранній вік початку вживання, часте вживання у великих дозах, переважно міцних спиртних напоїв, зі значною часткою неякісних і небезпечних. А підлітковий вік – найбільш небезпечний вік з точки зору звикання до алкоголю та алкоголізації, особливо для дівчат. Так, обширні соціальні дослідження показали, що кожний сьомий серед 11-річних та 76% 17-річних молодих людей мають досвід споживання будь-якого алкогольного напою. Кожен десятий хлопець та 6% дівчат спробували алкоголь ще у віці 11 років або раніше. Майже кожен четвертий підліток віком від 13 до 17 років раз на місяць вживає міцні алкогольні напої. Більше половини 17-річної молоді (61%) зазначили, що хоча б один раз були у стані алкогольного сп'яніння. Загалом 27% молодих людей (40% чоловіків і 14% жінок) протягом останнього тижня вживали

алкогольні напої хоча б одного виду. А 3% з них (5% чоловіків і 1% жінок) вживали алкогольні напої щодня і їх з великою вірогідністю можна відносити до алкоголезалежних осіб [1, с. 121].

Наше опитування студентів 1–4 курсів різних спеціальностей ЧНТУ виявило, що із 1067 респондентів вживають алкоголь «не тільки по святам» 58,2 %, з них юнаки – 61,4%, а дівчата – 52,7%, що підтверджує актуальність проблеми вживання алкоголю серед студентів.

У всіх молодих людей присутня потреба в належності до референтної групи і утримання в ній. Вона може реалізовуватися, зокрема, через спільне вживання спиртного. І основними мотивами алкогольної поведінки молоді, зазвичай, є наступні: потреба в самоствердженні, зняти внутрішнє напруження, визнання цінностей соціальної групи [3, с. 61].

Проте звичайне «культурне вживання» з часом перетворюється в розвиток алкоголізму, тобто є невідчутним, неусвідомлюваним дрейфом у бік залежності. І навіть генетично не схильна до хімічної залежності питуща людина занадто пізно усвідомлює, що потрапила в біду. Всі, хто вживають алкогольні напої, незалежно від того, чи присутній в їх родоводі алкоголізм чи ні, повинні ясно уявляти собі, на яку величезну небезпеку вони наражаються. Адже задоволення від випивки є гра з вогнем і балансування на межі виникнення невиліковної, смертельної залежності [4, с. 20].

Так, на підставі опитування авторитетних наркологів медичний журнал «The Lancet» склав рейтинг 20 найнебезпечніших поширених наркотичних препаратів, в якому цілком легальний алкоголь після героїну, кокаїну, барбітуратів і метадону опинився на п'ятому місці [5, с. 4-5]. А за даними ВООЗ 99% наркоманів починали саме з пива і сигарет, які є зручним «трампліном» в алкоголізм і наркоманію.

Метою даної статті є теоретичне обґрунтування та аналіз особливостей прояву самозбережувальної поведінки щодо вживання алкоголю як важливого фактору культури здоров'я студентів.

Виклад основного матеріалу. Відзначимо, що складність ставлення людей до алкоголю і боротьби з його споживанням збільшується тим, що він у дуже малих кількостях необхідний організму людини. Для цього етанол синтезується в організмі, його в крові здорової, тверезої людини – 0,004-0,01%. За добу в дорослої людини утворюється в середньому близько 10 мл (2 чайних ложки) ендogenous етанолу, який бере участь у процесах утворення енергії, необхідної для життєдіяльності організму. А дефіцит ендogenous алкоголю виникає у хворих алкоголізмом і є суттю похмільних станів. Тобто біологічного обґрунтування корисності алкоголізації організму немає. Організм працює за принципом саморегуляції і йому екзогенний алкоголь не потрібен [2].

Алкоголь не тільки легко вбудовується в обмін речовин, але будучи психоактивною речовиною, сприяє виникненню залежності і організм дає йому максимальний пріоритет. Перебудова ця необоротна. Як тільки регулярні «поставки» спиртного припиняються, обмін речовин реагує на це з вираженими психічними і фізичними стражданнями, які мало хто в змозі винести. Тобто це та ж сама абстиненція, а механізм алкогольної та наркотичної залежності абсолютно однаковий. Як і наркоманія, алкоголізм – пожиттєвий діагноз. Хоча людина може сама або з допомогою лікарів

припинити вживання спиртного і не пити до кінця життя. Але навіть одна чарка алкоголю запускає «сплячі» механізми вже сформованої хвороби з усіма витікаючими наслідками [6].

В мозку людини існує так званий «центр задоволення». А будь-які задоволення супроводжуються викидом нейромедіатора поведінки дофаміну і регулюються дуже складною системою стримувань і противаг. Але алкоголь і наркотики діють безпосередньо на структури центру задоволення, минаючи всі регуляторні структури. Тому в мозку відбувається як би «коротке замикання», в результаті чого людина отримує задоволення, яке незрівнянно вище природного. У молодій людини при цьому порушується мотиваційна сфера і відбувається виховання невдахи. Адже в житті будь-яку нагороду треба заробити, тобто здійснити ряд дій зараз, щоб отримати винагороду в майбутньому. А прийом алкоголю і наркотиків, коли відразу відчуваєш неземний кайф, виховує іншу концепцію – я хочу все і зараз. У реальному житті з такою життєвою позицією дуже важко добитися успіху, адже звичайні життєві радощі вже не викликають жодних емоцій. Тому життя у алкоголіка дуже тужливе, а життя без горілки – безрадісне [7].

Хронічне вживання алкоголю викликає виснаження запасів нейромедіаторів (дофаміну, серотоніну, норадреналіну), а повторне пияцтво компенсує на деякий час їх дефіцит, покращує загальне самопочуття. Формується порочне коло, яке і лежить в основі патологічного потягу до алкоголю. Адиктивна поведінка викликає утруднення, а потім і розлад адаптації. Деформується особистість, губляться сформовані соціальні зв'язки, руйнується здоров'я. Порушення прогресують, приводячи до інвалідизації і загибелі людини. А в сучасній наркології алкоголізм відносять до групи хвороб залежної поведінки, поряд з наркоманією, токсикоманією та іншими адикціями [8, с. 16-17].

Слід відзначити, що загальний рівень стану здоров'я формується на основі біологічних і соціальних компонентів. При народженні людина отримує певний набір біологічних складових здоров'я. Але в процесі соціалізації кожен індивід для себе виробляє певну модель самозбережувальної поведінки, яка може бути позитивною або негативною у підтримці та збереженні власного здоров'я. Позитивна модель самозбережувальної поведінки молоді спрямована на збереження і продовження життя за допомогою ведення здорового способу життя, а негативна модель полягає в погіршенні та зниженні рівня здоров'я завдяки веденню асоціального способу життя (регулярне вживання алкоголю та ін.) [9, с. 156]. На етапах соціалізації на процес формування самозбережувальної поведінки впливають вчителі, викладачі, однолітки, медичні працівники, в підсумку чого молодь виробляє для себе певну модель поведінки (позитивну або негативну) щодо власного здоров'я [9, с. 157].

Однією з найбільш важливих складових способу життя є поведінковий компонент, пов'язаний з наявністю шкідливих звичок і чинників ризику. Сам фактор ризику не є безпосередньо причиною хвороби, він може лише підвищити її вірогідність. До факторів ризику відносяться такі види поведінки, як тютюнопаління, алкоголізм, порушення харчування, низька фізична активність та ін. [10, с. 334]. Але в умовах сьогодишньої соціально-економічної реальності здоров'я для молоді нерідко виступає як єдиний засіб досягнення

поставлених завдань, що робить його в більшому ступені об'єктом експлуатації. Більшість студентської молоді сприймає здоров'я на рівні фізичного благополуччя. При цьому в їх поведінці ще не сформоване ставлення до здоров'я як до головної цінності [10, с. 336-337]

Висновки та перспективи подальших досліджень. У значної частини сучасних студентів є шкідливі звички щодо вживання алкоголю, які мають негативний вплив на стан їхнього здоров'я. Це також є негативним типом самозбережувальної поведінки, що провокує вироблення таких звичок, які більше орієнтовані на інші цінності, ніж турбота про власне здоров'я. Відмова від вживання алкоголю є поки що невикористаним резервом поліпшення стану здоров'я студентської молоді. Поширення знань у ВНЗ про шкідливий вплив алкоголю на молодий організм є важливою умовою успішного навчання і формування самозбережувальної поведінки та культури здоров'я студентів.

Подальші дослідження передбачається провести в напрямку подальшого пошуку експериментальних шляхів формування самозбережувальної поведінки щодо вживання алкоголю студентської молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2015 рік / за ред. В. В. Шафранського; МОЗ України, ДУ «УІСД МОЗ України». – Київ, 2016. – 452 с.
2. Карпов А.М. Самозащита от алкоголизации. Образовательно-воспитательные основы профилактики и психотерапии зависимости от алкоголя / А.М. Карпов, Г.З. Шакирзянов. – Москва: Олита, 2004. – 52 с.
3. Гордеева С. С. Социологический анализ функций установки на потребление алкоголя у подростков / С.С. Гордеева // Дискуссия. – 2016. – № 6 (69). – С. 57-63.
4. Спиккард Э. Страсть к спиртному / Э. Спиккард, Б. Томпсон. – М.: Триада, 2013. – 168 с.
5. Баландин А. Самые опасные наркотики. /А. Баландин, Л. Баландина, В. Джанибеков. – М., 2008. – 105 с. – Режим доступа: <http://www.fhotm.kpi.ua/guest/son.pdf>. – Дата обращения: 20.05.2017.
6. Боровков М. А. Алкоголизм нельзя вылечить, но с ним можно справиться. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://medportal.ru/enc/narcology/reading/13/>. – Дата обращения: 20.05.2017.
7. Кампов-Полевой А. Алкоголь разрушает "центр удовольствия" в человеческом мозге / А. Кампов-Полевой. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.alcomarket.info/CRNAP/print.asp?NewsId=18989>. – Дата обращения: 20.05.2017.
8. Авин А.И. Психология алкогольной зависимости / А.И. Авин. – Минск: Дивимедиа, 2011 – 172с.
9. Кузеванова А. Л. Самосохранительное поведение как фактор сохранения и продления жизненной активности индивидов: социологический аспект / А.Л. Кузеванова, Л.А. Лещенко // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Общественные науки. – 2016. – № 3 (39). – С. 154-161.

10. Рахинский Д. В. Социологическое исследование самосохранительного поведения студенческой молодежи / Д.В. Рахинский, Л.Г. Король, И.В. Малимонов // Актуальные проблемы развития хозяйствующих субъектов, территорий и систем регионального и муниципального управления: X междунар. науч.-практ. конф. 28-30 мая 2015 г. – Курск: ЮЗГУ, 2015. – С. 332-337.

Гринченко Наталья Александровна
Елецкий государственный университет им. И.А. Бунина
(Елец, Россия)

ОПЫТ ПОДГОТОВКИ ИНТЕРАКТИВНЫХ ВИДЕО УРОКОВ НРАВСТВЕННОСТИ И ЗДОРОВЬЯ

Аннотация. Для распространения передового педагогического опыта в современных условиях одним из перспективных направлений является создание видео уроков с применением программ Microsoft PowerPoint и TechSmith Camtasia Studio с последующим их размещением в Интернете.

Ключевые слова: здоровье, культура здоровья, видео урок, цифровые технологии.

Grinchenko Natalia Alexandrovna
Yelets State University named after I.A. Bunin
(Yelets, Russia)

THE EXPERIENCE OF PREPARATION OF INTERACTIVE VIDEO LESSONS OF MORALITY AND HEALTH

Abstract. To disseminate advanced pedagogical experience in modern conditions, one of the promising areas is the creation of video lessons, using Microsoft PowerPoint and TechSmith Camtasia Studio programs and their subsequent posting on the Internet.

Key words: health, health culture, video lesson, digital technologies.

Актуальность исследуемой проблемы. Актуальность применения здоровьесберегающих технологий в образовательном процессе отражена во всех новейших документах: «Законе об образовании Российской Федерации» от 2013 года, «Федеральных государственных образовательных стандартах» второго поколения (ФГОС 2) для начальной, средней основной и полной общеобразовательной школы. Однако внедрение здоровьесберегающих технологий в образовательный процесс порождает комплекс проблем: Как подготовить учителя? Нужны отдельные спецкурсы или можно использовать потенциал существующих образовательных дисциплин? Каков потенциал внеурочной работы? Какие средства обучения для повышения грамотности в области здоровья обучающихся можно использовать? Какую роль в воспитании культуры здоровья могут сыграть современные цифровые технологии, в частности видео уроки.

Материалы и методика исследования. Основными источниками информации о здоровье и здоровом образе жизни являются исследования известных учёных, документы Всемирной организации здравоохранения. Материалом для создания сценария видео уроков стало авторское учебно–методические пособие «Уроки нравственности и здоровья (идеи для классного часа)» (Елец: ЕГУ им. И.А. Бунина, 2014). Основные методы исследования:

анализ теоретических источников, творческий эксперимент по созданию видео уроков.

Результаты исследования и их обсуждение. Сегодня общепринятой является концепция Всемирной организации здравоохранения, согласно которой *здоровье* – это не просто отсутствие болезней или физических недостатков, но физическое, психическое и социальное благополучие личности [6]. А под *культурой здоровья* понимают знания о здоровье и умение их применять в повседневной жизни (А.Н. Разумов, 1996).

Большой потенциал для воспитания культуры здоровья обучающихся имеют цифровые технологии, которые изменили современную образовательную среду до неузнаваемости. Появляется всё больше возможностей для самообразования с использованием социальных сетей. Это - вебинары и медианары, курсы повышения квалификации онлайн и оффлайн в Российской Федерации. Есть доступ и к зарубежным образовательным ресурсам. Например, Британский Совет (British Council) в рамках проекта FutureLearner предлагает многочисленные курсы по разным направлениям подготовки, которые можно пройти на базе лучших университетов мира как на бесплатной, так и платной основе. Требуется лишь некоторый уровень знаний по английскому языку.

Свой вклад в расширение образовательной среды может внести и рядовой учитель или преподаватель вуза. И помочь в этом могут технологии по созданию виртуальных уроков, которые можно применять для распространения передового опыта. Широкое распространение получили видео записи живых уроков лучших мастеров своего дела. Но иногда важнее не столько присутствие самого учителя, сколько демонстрация текстового, цифрового или наглядного материала. Задачу создания таких уроков можно решить с помощью программ Microsoft PowerPoint и TechSmith Camtasia Studio.

Программа Camtasia Studio от компании TechSmith позволяет легко создавать видео даже тем, кто раньше никогда этого не делал. Можно делать записи всего того, что происходит на экране монитора компьютера и импортировать видео и аудиофайлы в форматах MP4, WMV, MOV, AVI и др. Многодорожечная временная шкала также позволяет включить в видео все необходимые материалы и провести любое редактирование: разделение клипов на части, удаление кусков или всего клипа, добавление музыки, фотографий, речи, удаление ошибок из звукового сопровождения видео и т.д. С помощью программы Camtasia Studio каждый за считанные часы может создать своё видео и загрузить его на YouTube, Vimeo, Facebook, Screencast.com [5]. Бесплатная апробация программы происходит в течение одного календарного месяца. Программа выпускается на двух языках – английском и немецком, но есть и русская версия.

Научиться пользоваться программой можно с помощью видео на английском языке, которые предлагает сама программа. Для русскоязычных пользователей есть подробное руководство, в котором даны пошаговые инструкции по созданию видео [3]. Кроме того, квалифицированную подготовку по созданию урока с применением программы Camtasia Studio можно пройти на образовательном сайте «Инфоурок», предлагающем курсы переподготовки и курсы повышения квалификации. Курс «Основы создания

интерактивного урока: от презентации к видеоуроку» [2] проводится дистанционно, по выбору: по 36-часовой, 72-часовой или 108 –часовой программе в удобное для слушателя время. Самообразование реализуется по видео урокам, которые, в свою очередь, сами созданы с помощью программы Camtasia Studio.

Для 108-часового курса предусмотрены самостоятельные работы с предоставлением дополнительных учебных материалов, два промежуточных теста и заключительная экзаменационная практическая работа. Видео уроки удобны тем, что видео можно в любой момент остановить, чтобы лучше понять, какой действие следует выполнить, посмотреть его повторно. Основной подход в обучении – алгоритмический.

Видеоуроки с применением программы Camtasia Studio создаются на основе презентации Micrisoft PowerPoint, которая сегодня является самым доступным и широко применяемым средством для создания презентаций к урокам в образовательном процессе.

Существует ряд *правил* создания хорошей презентации Micrisoft PowerPoint:

- Обязательные разделы: титульная страница, введение, основная часть и заключение.
- Текст и заголовки слайдов желательно оформлять в одном стиле. Не следует увлекаться разнообразием шрифтов, жирностью, курсивом и цветным текстом. Надо следить за тем, чтобы текст не сливался с фоном. Лучший фон для презентации – белый, а для текста – чёрный. Размер шрифта должен быть не менее 24, а лучше 32 и выше.
- Нельзя увлекаться большим количеством текста. Нужны лишь ключевые предложения или подзаголовки, выполняющие опорную функцию. Что можно сказать устно, лучше сказать устно. Презентация не должна заменять живого слова учителя. Не читаем, а комментируем.
- В качестве иллюстраций следует подбирать подходящие изображения – рисунки, схемы, фотографии, которые можно отредактировать, изменяя контрастность и цвет и размещая в рамку. Наглядность улучшает восприятие, но изображения должны разумно сочетаться с текстом.
- Не следует увлекаться излишними переходами между слайдами, анимацией и звуковыми эффектами. Они отнимают время и отвлекают внимание от главного, всё должно быть в меру.
- Презентация должна быть интересной и наглядной и не занимать слишком много времени: от 5 до 10 минут [1].

На основе презентаций Micrisoft PowerPoint нами был создан цикл видео уроков с применением программы TechSmith Camtasia Studio по авторскому учебно-методическому пособию «Уроки нравственности и здоровья (идеи для классного часа)» (Елец: ЕГУ им. И.А. Бунина, 2014).

Основные *этапы работы* над созданием видео уроков:

- наличие базового сценария урока;
- отбор материалов для презентации к каждому уроку (иллюстраций, картинок, фотографий, отрывков из мультимедийных и художественных фильмов, видео роликов, аудиозаписей);

- написание уточнённого сценария с учётом отобранных материалов к каждому слайду;
- создание презентации PowerPoint к уроку;
- создание видео на основе презентации с озвучкой сценария урока с применением программы TechSmith Camtasia Studio;
- редактирование видео урока;
- апробация видео урока в образовательных организациях и педагогических коллективах;
- публикация видео урока в Интернете;
- популяризация и развитие своего учительского сайта, канала, портфолио, блога и т.д.

Трудозатратным, но важным этапом при подготовке видео уроков является отбор материалов для презентации: иллюстраций, картинок, фотографий и т.п. Наибольшую проблему при включении аудио и видео отрывков из документальных и художественных фильмов, музыкальных произведений представляет соблюдение авторских прав. Можно, конечно, просто давать ссылки на просмотр того или иного материала, но часто требуется показать именно отрывки, иллюстрирующие основную проблему урока.

Очная апробация видео уроков на региональной научно-практической конференции, а также на курсах повышения квалификации учителей в ЕГУ им. И.А. Бунина в апреле 2017 года прошла успешно. Уроки оценены студентами и учителями как серьёзная помощь учителю в воспитании культуры здоровья обучающихся и готовый материал для классных часов.

Создание своего электронного портфолио, блога, канала и загрузка видео уроков, является лишь первым шагом в популяризации проекта. Чтобы сделать свой проект более адресным для учителей, можно воспользоваться популярными сегодня ресурсами. В частности, на образовательном портале znanio.ru каждый учитель имеет возможность создать собственный электронный портфолио и опубликовать там свои материалы, в том числе видео уроки [4]. В социальной сети учителей multiurok.ru можно создать собственный блог учителя, а на сайте infourok.ru - учительский сайт, на которые можно загрузить текстовые документы в формате doc. и презентации PowerPoint.

Резюме. Чтобы идти в ногу со временем, современному педагогу необходимо научиться пользоваться огромными возможностями, которые предоставляют нам цифровые технологии. Сейчас речь идёт не о том, принимаем мы их или нет, мы уже живём с ними, но о том, как сделать их органичной частью современного образовательного пространства, в том числе с целью распространения передового педагогического опыта.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бондаренко С. Как правильно оформить презентацию? Простые советы!/
<http://it-uroki.ru/uroki/kak-pravilno-oformit-prezentaciyu.html> (Дата обращения: 1 апреля 2017)

2. Инфоурок. Курсы (онлайн обучение). Основы создания интерактивного урока: от презентации к видеоуроку/ https://infourok.ru/?MainFilter_page=2 (Дата обращения: 1 апреля 2017)
3. Толоконов А. Подробное руководство Camtasia Studio 7/<http://screen-camerra.ru/> (Дата обращения: 1 апреля 2017)
4. Уроки нравственности и здоровья. Видео урок на тему: Здоровый образ жизни: первая сигарета и первая рюмка/ https://znanio.ru/media/uroki_nravstvennosti_i_zdorovya_video_urok_13_na_temu_zdorovyj_obraz_zhizni_pervaya_sigareta_i_pervaya_ryumka-86929/ (Дата обращения: 8 мая 2017).
5. Your amazing video starts here/ <https://www.techsmith.com/camtasia.html/> (Дата обращения: 1 апреля 2017)
6. World Health Organization. Frequently Asked Questions. What is the Who Definition of Health/<http://http://www.who.int/suggestions/faq/en/> (Дата обращения: 8 мая 2017).

УДК 378.02:37

Denivarova Nadezhda Valerevna, Tyan Ekaterina Vissarionovna
E. A. Buketov Karaganda State University
(Karaganda, Kazakhstan)

PECULIARITIES OF TEACHING AND ADAPTATION OF HYPERACTIVE CHILDREN AT SCHOOL

Nowadays a number of children with attention deficit hyperactivity disorder (ADHD), starting school is increasing. Its main reasons may be unfavourable external factors, internal psychological characteristics, the result of parents' neglect and so on. This article is devoted to the teaching peculiarities of the hyperactive children at school and their adaptation to educational activities.

Key words: hyperactivity, adaptation, child behavior, teacher, school.

*Дениварова Надежда Валерьевна, Тян Екатерина Виссарионовна
Карагандинский государственный университет им. Е. А. Букетова
(Караганда, Казахстан)*

В настоящее время уровень поступающих в школу гиперактивных детей возрастает (СДВГ). Причиной этого может быть неблагоприятные внешние факторы, внутренние психологические особенности, результатом упущения взрослых и т.д. Данная статья посвящена особенностям обучения гиперактивных детей в школе и их адаптация к учебной деятельности.

Ключевые слова: Гиперактивность, адаптация, ребенок, поведение, педагог, деятельность, школа.

We have heard the term "hyperactive child" many times. For the first time this term was applied by German psychoneurologist Henry Huffman. It was a description of a child, who could never sit still in his chair. H. Huffman gave him the nickname Fidget Phil [1, с. 19]. "Hyperactivity" of children is a problem of the modern world, because the people and their surrounding started to move much more quickly compared with the past.

In the modern world all schools are dominated by mass teaching. According to the educators' observations, special group of children unable to cope with the teaching activities increasingly stands out among the mass. Some of them do not acquire by reason of the insufficient level of their skills development, especially due to their temperament and character, but there are those who because of their activity cannot sit still in a class and remember what teacher explains them. The traditional forms of education and teaching have been ineffective with these children.

"Hyper..." - (from Greek *Hyper* - above) – is a part of complex words, indicating the excess of the norm. The word "active" is borrowed from Latin "activus", which means "effective, active" [2, с. 91].

Among the hyperactive children, the number of boys is almost 1.5 times more than girls. It turns out that each third boy and fifth girl has hyperactivity. Thus, teachers must perform certain changes in their traditional lesson in order to provide

the opportunity for students to acquire knowledge, or a third of the class may fall out of the learning process. [3, с. 27]

The main teachers' problem has always been a task to determine who is in front of him: a spoiled ill-bred rowdy or a child suffering from hyperactivity.

In the first case, the child is aware of his disruptive behavior and enjoys watching the negative reaction of the other people, also he often resorts to insulting adults and encourages them to respond to his provocations. The physical suppression of his peers in order to make them respect him is one more sign of the spoiled child.

As for the second case, the child cannot control his behavior and emotions, he has no artificiality and desire to get some benefits (sweets, no homework, respect of friends).

Attention deficit hyperactivity disorder (ADHD) can be interpreted as a special type of psychological disorder, which requires close attention to it, because hyperactivity itself will not disappear, and later in an adult life it can greatly affect work activity. There will be problems in concentrating and mastering new skills in the work process. That is why it is necessary to conduct appropriate activities to help the first-grader.

Sources of ADHD should be sought in disorders of the nervous system and in accordance with them a teacher can take corrective measures.

Studies of teachers and psychologists in this field led to a certain conclusion that in this case the cause of hyperactive behavior will be the uneven functioning of the excitation and inhibition processes in the nervous system. Well-known American psychologists V. Oaklander characterizes these children as follows: "A child with ADHD has difficulty sitting, he is fussy, moves a lot, turns on the spot, sometimes overtalkative, can irritate by his behavior, he often has poor coordination or lack of muscle control. This student has difficulty sustaining attention, he is easily distracted, and often blurts out answers to questions before the questions have been completed" [4, с. 152].

Therefore, such children have difficulty sitting still for a long time, being silent and following instructions. They are also very active, quick-tempered, irritable and irresponsible. These are difficulties which the teacher meets in his practice especially during the child's adaptation period at school.

Turning to the peculiarities of the adaptation period of hyperactive children at school, it should be noted that these children's memory has some features, connected with increased fatigue and impaired attention. It affects the process of memorizing events and things.

Thus, the teacher should use more visibility and handouts for short-term shows to children in the adaptation period and in its subsequent lessons. He ought to try to revise them in the course of the lesson several times. Regular display and occasional visual contact will allow children with ADHD to learn the material while not having time to tire or distract to other activities. And when the hyperactive child shows a positive result after the second revision, it is necessary to attract the child and others pupils' attention to it. Thereby, the teacher motivates the child's further "feats". The main thing is not to focus on the fact that you show this material for the third time during the lesson. When the number of children who remembered new information increases, it is necessary to gradually reduce the number of revisions per lesson.

Motor of a child with ADHD also has specific features. These children differ by their awkwardness. The most common are fine motor skills, which can manifest in noncoordinating movements of the hand and fingers in the process of writing; it is strongly reflected in the first-grader's writing. This is very frustrating for the student, who, with all his efforts, does not get a beautiful picture. In this situation the teacher can help the child by means of calligraphic minutes. The main feature is a scale of the prescribed letters, so the child sees the letter in the smallest details, notices the characteristic signs and imagines this letter in his head (A is the stork with long legs, D is a cozy house in the forest and etc.). Relaxing hand movements are often used with the hyperactive children (a glass with rice or beans, when the child drops his hand and tries to examine every grain)

The stress period for each child is a period of 6-7 years old, when he comes to the first class, to a new company with a new learning activity. In children with ADHD, systematic school loads can lead to a breakdown of the compensatory mechanisms of the central nervous system and the development of disadaptive school syndrome aggravated by educational difficulties. Therefore, the question of readiness to school of hyperactive children should be decided in each case by a psychologist and a doctor watching the child [5, c. 86].

The process of an ordinary child's adaptation is sometimes difficult, but for a child with ADHD it can be a real tragedy. The reason for this, on the one hand, is the child's disappointment that he knows everything, but he still gets bad marks and does not have time to do anything in the lesson. On the other hand, there is an increased pressure from teachers and parents' side. After all, it is necessary to give results.

In the adaptation period, the duration of lessons for children does not exceed 30 minutes, it is necessary to plan the last 5-10 minutes of the lesson for independent work. In this case, children with ADHD should be given 5 short exercises instead of one long exercise which is given to the ordinary children, or be engaged in socially useful work: to sponge off writing from a blackboard, wash the sponge, collect additional materials from the students.

The reason for this is the hyperactive children's possibility to see immediate results of their actions. They are not interested in the process activity, they need an instant result.

As the children become tired, it is necessary to arrange physical exercises in the classroom: use a set of exercises to improve blood circulation, relieve fatigue of the small muscles of arm and body. These exercises concentrate children's attention as well.

If possible, arrange children with ADHD so that they are at a considerable distance from other hyperactive students, since often there is a "funnel syndrome" (when a hyperactive child "infects" others with his nervousness and impatience).

It is recommended to seat children with ADHD at the first desks. This way they will distract a smaller number of children, it will be easier for them to concentrate on the teacher's explanations, and it will be easier for the teacher to control the child's behavior.

In addition, the teacher should remember that violations in behavior are manifested in any situation, so nobody can be sure that the child will change and stop to attract attention as soon as he gets used to school.

In recent years the number of children with ADHD in primary school has increased dramatically. These children in the adaptation period manage to set up against themselves not only classmates, but also teachers, who quickly lose the desire to engage with them. The effectiveness of these pupils is often fixed on one kind of activity, such as drawing, and if they get it and are praised for it, then in mathematics and literacy, they will try to introduce this method of learning, regardless of the teacher's goal.

It is a pity that educational system itself, especially at the first stages of hyperactive children's stay in school, is not spelled out by a separate program and separate methods of working with such children. Therefore, the period of adaptation is psychotraumatic for them and creates maladaptive states in these children.

So, hyperactive children (and especially younger pupils) experience an increased need for movements. That is why the great mistake of many teachers of physical education and rhythmic gymnastics is to give them freedom of movements during the lessons and breaks in order to "let off steam". On the contrary, in these situations it is recommended to play mobile games with a small number of children engaged, where rapid movements alternate with slow ones. The main thing here is that the motor activity of a hyperactive child is under the teacher's supervision.

Also a child with ADHD is characterized by his unstable working capacity, which leads to a large number of mistakes in his recitations, negative characteristics when a student's writing. These stressful moments are most clearly observed during the adaptation period. During the lesson, the teacher can not afford to spend a lot of time on physical exercises, which is why frequent switches between activities during the lesson is the only way to keep a child with ADHD in the spotlight.

The next problem is a contradiction between the child's impulsive behavior and behavioral norms in the lesson. For instance, an ordinary scheme in the lesson: teacher's question - student's answer. The hyperactive child, as a rule, does not wait the teacher's allowance to respond. He often blurts out answers to questions before the questions have been completed, and often shouts from his place.

Children often cannot learn the learning material because of their inattention, which also can act as a sign of hyperactivity in acute manifestations. Difficulties in the formation of writing and reading skills often arise due to insufficient coordination of movements, visual perception, and speech development. In this case, it is necessary to decrease amount of teacher's speech in the lesson, thereby devote the largest part of the lesson to children's independent research. However, in the context of the lesson with a new topic it is almost impossible to implement. So this kind of activity can be implemented in the consolidation lesson and control lesson. Thus, the child independently identifies the problem zone and finds a solution to it, while using all mental and psychological functions.

In the adaptation period, when children get acquainted with each other and get used to new rules of the school, it is necessary to devote considerable amount of time to development of psychological approach to the child. Such as drawing conclusions about the spiritual and moral positions of life in playing moments during the breaks, educational activity and any educational situations, or teaching children to be tolerant towards the children with and how to help them; inspire insecure children for brave deeds. In this way, we will be able to provide a comfortable and productive school life with a whole children's team headed by educators and parents.

REFERENCE

1. Fesenko E. Non-standard or "bad good" child. - St. Petersburg: KARO, 2011
2. Psychological dictionary. /Ed. Zinchenko V.P. - M., 2004
3. Trzhesoglava, Z. Light brain dysfunction in childhood/Z. Trzhesoglava. - M.: Medicine, 1986
4. Oaklander V. Windows to Our Children: A Gestalt Therapy Approach to Children and Adolescents/transl. from English. – M.: Independent company "Class", 2000
5. Zakharov A. I. Neuroses in children.- Delta, St. Petersburg, 1999

УДК 873.01

Искакова Гаухар Шамугутовна,
Шаукенова Келбет Сабырхановна, Татиева Камила
Карагандинский государственный университет им. Е.А. Букетова
(Караганда, Казахстан)

ДИФФЕРЕНЦИАЛДЫҚ ТЕҢДЕУЛЕР САБАҒЫНДА ЖАҢА ӘДІС-ТӘСІЛДЕРДІ ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ

Аннотация. Бұл мақалада дифференциалдық теңдеулер сабағының бір тақырыбы алынып, оқытудың жаңа әдіс-тәсілдерін пайдалану көрсетілген.

Кілттік сөздер: Интерактивті технология: Кейс әдісі, жобалау технологиясы, коучинг, Блум таксономиясы.

Iskakova Gauchar Gh., Shaukenova Kelbet S., Tatieva Kamila
Buketov Karaganda State University
(Karaganda, Kazakhstan)

EFFECTIVE USE OF THE NEW APPROACH IN TEACHING DIFFERENTIAL EQUATIONS

Abstract. On the article one lesson of differential equations is chosen and shows how to effectively use new teaching methods.

Keywords: interactive technology, case method, technology project, coaching, Bloom's taxonomy.

Көшбасшымыздың Қазақстан халқына кезекті Жолдауында: «Ұлттық бәсекелестік қабілеті бірінші кезекте оның білімділік деңгейімен айқындалады» деп айтылған [1, 4 бет]. Сондықтан білім беруді сапалық деңгейге көтеру бүгінгі күннің көкейкесті мәселесі. Н.Ә. Назарбаев «Елдің ертеңі – бүгінгі жас ұрпақтың қолында, ал жас ұрпақтың тағдыры – ұстаздың қолында» деп айтқандай, сапалы білім беру оқытушының әдіс-тәсілімен тығыз байланысты [2, 7 бет]. Оқытушы сабақта жаңа әдіс-тәсілдерді пайдалана отырып, студенттердің тақырыпты толықтай меңгерулеріне септігін тигізеді. Кейіннен студенттер бұл тақырып бойынша алған білімін практикада қолдана алады. Қазіргі таңда оқытушылардың негізгі міндеттерінің бірі – оқытудың жаңа әдіс-тәсілдерін үйреніп, жаңа педагогикалық технологияны меңгеріп, оларды әрдайым дамытып отыру. Сонда оқытушы ЖОО-да дәріс, практика, СОӘЖ, СӨЖ сабақтарында оларды пайдалану арқылы болашақ маман иесіне сапалы білім береді. Оқу үрдісінде қолданатын әртүрлі заманауи педагогикалық технологиялардың бірнеше түрлері бар. Атап өтсек, «Этнопедагогикалық технология», «WEB-технология», «Интерактивті технология: нұсқаулық жаттығулар, Кейс әдісі, жобалау технологиясы, коучинг және т.б. Жаңа технологияның әдіс-тәсілдері студенттердің білімін толықтыруға көмектеседі. Осыған орай озық тәжірибе, жаңа технологияның тиімді әдістерін тандап алып, оларды үйлесімді, тиімді және шығармашылықпен пайдалану – оқыту шеберлігінің белгісі деп санаймын

Біз осы әдіс-тәсілдердің бірі – Блум таксономиясын 2 курста өтетін жай дифференциалдық теңдеулер сабағында қолдандық.

Блум таксономиясы 6 деңгейден тұрады және осы 6 деңгей бойынша біздің сабағымыздың барысы өтеді. «Маған айтшы – мен ұмытып қаламын; маған көрсетші – менің есімде қалады; өзіме істетші – мен сонда түсінемін» демекші Қытай философиясы, біз осы сабақта есте сақтауға байланысты адамның барлық мүмкіндіктерін пайдаланамыз.

Сабақтың тақырыбы: Бірінші ретті сызықтық теңдеулер. Бернулли, Риккати теңдеулері.

Сабақтың мақсаты: Студенттердің «Бірінші ретті сызықтық теңдеулер. Бернулли, Риккати теңдеулері» тақырыбы бойынша дәрісте алған мағлұматтарын практикада бекіту.

Сабақтың түрі: практика

Сабақтың әдісі: Блум таксономиясы, ассоциограмма, есте сақтау әдісі.

Сабақтың барысы:

I. Білім

II. Түсіну

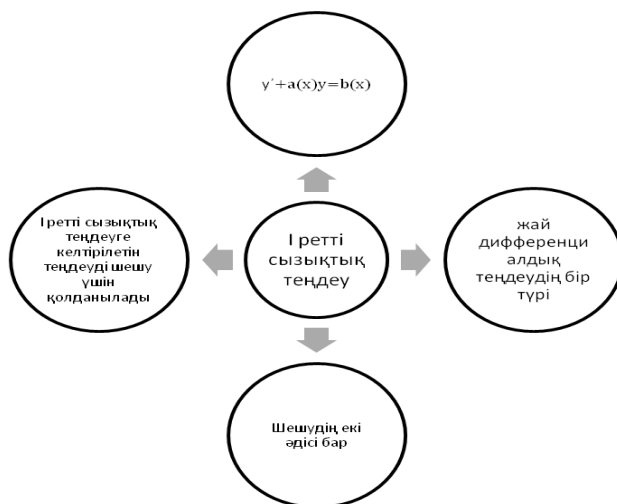
III. Қолдану

IV. Талдау

V. Жинақтау

VI. Бағалау.

I. Білім. Ассоциограмма әдісі бойынша дәріс сабағын пысықтап өту, яғни бұл тақырып бойынша не есте қалғанын қағаз бетіне түсіру керек.

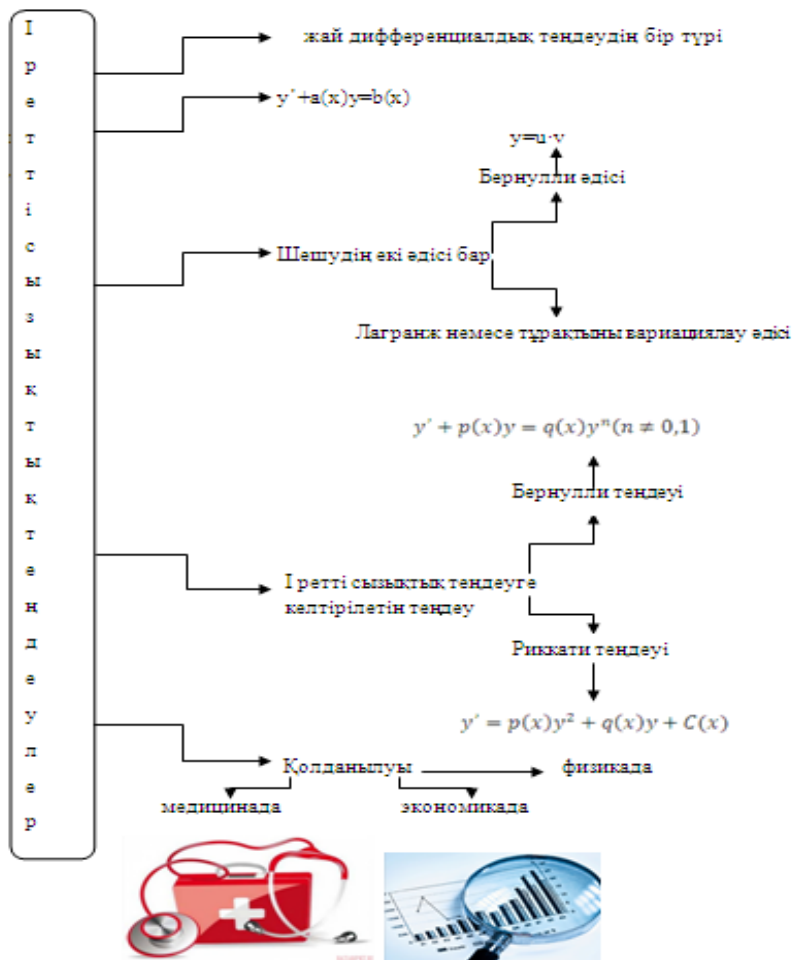

II. Түсіну. I ретті сызықтық теңдеу мен Бернулли теңдеуін қамтитын Риккати теңдеуіне мысал келтіру арқылы дәрісте өткен тақырыпты еске түсіріп, есептер шығарылады. Бір мысал келтіріледі. [3, 20бет]

III. Қолдану. Бірінші ретті сызықтық теңдеулерді Бернулли, Риккати теңдеулерін шығаруда, экономика, медицина және т.б. салаларында қолданылады.

IV. Талдау. Студенттермен тақтада есептер шығарып, талдау [3, 21-22бет]. Үй жұмысы беріледі [4, 40, 44бет].

V. Жинақтау. «Бірінші ретті сызықтық теңдеулер. Бернулли, Риккати теңдеулері» тақырыбы бойынша алған білімімізді есте сақтау картасына түсіру:

VI. Бағалау. Әр студент өзін-өзі 100 баллдық шкаламен бағалады. Оқытушы студенттің сабаққа қатысуына байланысты қойылған балдарын я кемітті, я көбейтті.

Сол сияқты СОӨЖ сабағында жоба әдісін пайдалануға болады. Жоба әдісіне қысқаша тоқталып өтсек:

- Жоба нақты қажетті, әлеуметтік маңызды мәселеге арналады;
- Жобаны жоспарлау мәселені шешуге бағытталады;
- Қандай өнім алатындығы белгіленеді (нәтиже, мерзімі және оған жауаптылар көрсетіледі);
- Білім алушылардың зерттеушілік қызметі міндетті шарт. Яғни, ақпарат іздеу, талдау оны білім алушыларға тарату;
- Нәтижесі, өнім болып шығуы тиіс: реферат, мақала, модель т.б.
- Жобаны ұсынған адамға нәтижені көрсету, жобаны қорғау, презентациялау.

Енді СОӨЖ сабағына мысал келтірсек.

Реферат тақырыбы: Бірінші ретті сызықтық теңдеулері мен Бернулли, Риккати теңдеулерінің қолданылуы.

SMART-мақсат: Бірінші ретті сызықтық теңдеулері мен Бернулли, Риккати теңдеулерінің қолданылуы тақырыбынан алған теориялық білімдерін толықтыру арқылы олардың физика, экономика салаларындағы есептерді шығаруға үйрену, меңгеру.

Сабақтың түрі: СОӨЖ

Мерзімі: 2 апта

Жұмыс жоспары:

1 апта	1. Берілген тақырыпқа байланысты дәріс пен практика сабағында алған білімді пысықтау; 2. Тақырыпқа байланысты әдебиеттерді іздеу, оқу, конспект даярлау; 3. Бірінші ретті сызықтық теңдеулері мен Бернулли, Риккати теңдеулерінің физикада, экономикада қолданылуымен байланысты есептер шығару.
2 апта	1. Бірінші ретті сызықтық теңдеулері мен Бернулли, Риккати теңдеулерінің қолданылуына байланысты мәліметтерді жинақтау; 2. Слайд әзірлеу; 3. Рефератты қорғау.

Студенттердің өздік жұмысын орындауы жоспар бойынша іске асырылады.

Жоспарланған мерзімде реферат бойынша Microsoft PowerPoint-та презентация әзірленеді. Слайд арқылы интерактивті тақтаны пайдаланып қорғалады.

Студенттің өздік жұмысын бағалау келесі критерийлер бойынша жүзеге асырылады:

№№	Тегі, аты	Реферат мазмұны	Слайд сапасы	Студенттің баяндауы	Сұраққа жауабы	Қорытынды баға
		50 б	10 б	15 б	25 б	100 б
1	....	.....	.....	.....	.....	.....

СӨЖ-ді ұйымдастыру практикада өзіндік және еркін қолдана білу мақсатында кәсіби білімді, іскерлікті, дағдыны қалыптастыру жаңа ақпараттық

технологияның тиімді әдістерін таңдап алып, оларды үйлесімді, тиімді және шығармашылықпен пайдалану еңбек нарығында бәсекеге қабілетті, білікті мамандарды кәсіби дайындауда маңызды орын алады.

Бұл тапсырманың орындалу сапасына байланысты жоба әдісінің СӨЖ сабағында пайдалану тиімді және пайдалы екендігін көрдік.

Қорыта келгенде, «Халықты халықпен, адамды адаммен теңестіретін білім», – деп ұлы жазушымыз М. Әуезов айтқандай, еліміздегі өркениетке апарар жолдың басында жастар тұр. Қазақстанды алға жетелейтін, дамытатын – өз ісін жетік меңгерген маман иесі. Ал жақсы маман иесін даярлау ол – оқытушының бірден-бір міндеті. Сол үшін оқытушы ЖОО-да дәріс, практика, СӨЖ сабақтарында жаңа әдіс-тәсілдерді пайдалану арқылы болашақ маман иесіне сапалы білім береді.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050 Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы//Егемен Қазақстан.- 2012 ж.- 15 желтоқсан
2. Қазақстан өз дамуындағы жаңа серпіліс жасау қарсаңында Н.Ә. Назарбаев 01.03.2006ж
3. А.Ф. Филиппов «Сборник задач по дифференциальным уравнениям», «Наука» баспасы, 1973 ж., 127 б.
4. М.Л. Краснов, А.И. Кисилев, Г.И. Макапенко «Сборник задач по обыкновенным дифференциальным уравнениям», «Высшая школа» баспасы, 1978 ж., 287 б.

УДК 37.013.46

Жунусова Марина, Кельдибаева Акмарал
Карагандинский государственный
университет имени академика Е.А.Букетова
(Караганда, Казахстан)

ОБЩИЙ ХАРАКТЕР ВЫРАЗИТЕЛЬНЫХ СЛОВ В КАЗАХСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация. В статье раскрывается сущность понятия «фразеологизмы», рассматриваются классификации фразеологических единиц и приводятся приемы их перевода с английского языка на казахский язык.

Ключевые слова: фразеологизм, сущность, классификация, проблемы перевода.

Zhunussova Marina, Keldibaeva Akmaral
Karaganda State University after the academician E.A.Buketov
(Karaganda, Kazakhstan)

THE GENERAL NATURE OF EXPRESSIVE WORDS IN KAZAKH AND ENGLISH LANGUAGES

Abstract. The article reveals the essence of the concept of "phraseology", examines the classification of phraseological units and provides methods for their translation from English into Kazakh.

Keywords: Phraseology, essence, classification, translation problems.

Қазақтың әдеби тіліндегі әсірелеу, көркемдеу тәсілінің ішінде айшықты сөздердің алатын орны ерекше. Соңғы жылдары халықаралық, тіларалық қатынастың дамуына байланысты құрылымы жағынан да мүлдем алшақ тілдерді салыстыра зерттеу тіл ғылымында дәстүрге айналып келе жатыр.

Фразеологиялық тіркес айтайын деген ойға айрықша әр, мәнерлілік береді. Фразеологизмдер – көркем шығарма тілін жандандыратын, астарлап бейнелей суреттеудің дайын құралы. Бұлар – халық даналығына суарылған образды ойлау тілінің үлгісі. Халық тілінің осы бір байлығын жазушы өз шығармасында қажетіне қарай пайдаланады, оның ішінен өзіне керегін таңдап алады.

Фразеология – (грек тілінен *phrasis* – сөз тіркесі, *logos* – ілім) фразеологизмдердің семантикалық, морфолого-синтаксистік және стилистикалық ерекшеліктерін зерттейтін лингвистика саласы. Фразеологизм – басыңқы және бағыныңқы сөздердің тіркестерінен тұратын (предикатты немесе предикатты емес сипатта), біртұтас мағынаға ие және сөздермен байланысқа (тіркеске) түсетін сөз тіркестері.

Фразеологиялық оралым сөздің табиғаты жағынан – екі жақты құбылыс. Фразеологиялық оралымның екі жақтылығы, бір жағынан оның дара сөзге ұқсас, екінші жағынан, еркін сөз тіркесіне ұқсас болып келуінен көрінеді.

Фразеологиялық оралымға өте-мөте тән, басты белгі – оның **даяр қалпында жұмсалыу белгісі**. Фразеологиялық оралымдар қарым-қатынас процесінде, сөйлеу кезінде жасалынбайды, даяр қалпында бір тұтас единица ретінде жұмсалады.

Фразеологиялық оралым **мағына тұтастығымен** сипатталады. Оның өзіне ғана тән, меншікті мағынасы бар және ол мағына фразеологиялық оралымды құрастырушы сыңарлардың мағыналарына тәуелсіз, өздігінен өмір сүреді. Мағыналық жақтан фразеологиялық оралым бір бүтін, бір тұтас единица ретінде көрінеді де оның семантикасында құрастырушы сыңарлардың мағыналары ашық, айқын бейнелегенде де, мағыналық бүтіндігі, тұтастығы бұзылмайды. Мысалы: **тайға таңба басқандай немесе соқырға таяқ ұстатқандай** ашық-айқын) деген фразеологиялық оралымдар бүтіндей фразеологизмнің семантикасы мен оны құрастырушы сыңарлардың ара қатысы жағынан әр түрлі болғанымен, мысалға келтірілген фразеологиялық оралымдардың әрқайсысы да мағына тұтастығымен сипатталады [1].

Ағылшын тілінің фразеологиялық бірліктерін топтастыруда, ғалым В.Виноградов басқа тілмен іспеттес ағылшын тілінде де фразеологизмдер өте маңызды және бағалы компонент болып табылатындығын зерттей келе, оларды үш типке бөледі:

- Фразеологиялық бірлік
- Фразеологиялық тізбек
- Фразеологиялық тұтастық [2].

Берілген фразеологиялық үлгілерді заманауи ағылшын тіліне сәйкес қарастырдық.

1. Фразеологиялық тұтастық. Семантикалық жақтан бөлініп ажыратылмайтын, бір тұтас мағынасы сыңарларының мағынасымен жұптаспайтын (байланыспайтын) фразеологиялық оралым фразеологиялық тұтастық деп аталады. Фразеологиялық тұтастықтың құрамындағы сыңарлар (сөздер) бір-бірімен біте қайнасып, өз ара тұтасып, бітісіп кетеді де, бүтіндей тіркесіп семантикалық жақтан бөлінбейтін, бір тұтас единица ретінде танылды.

Kick the bucket (ауыз.) – қайтыс болу, өлу; = аяқ басы; send smb. to Coventry – біреумен қарым – қатынасты тоқтату; at bay – шешімі жоқ күйге түсу; be at smb.'s beck and call – әрдайым көмекке дайын болу; = біреудің айтқанын істеп, жүгіріп жүру; to rain cats and dogs – шелектен жауу жаңбыр; be all thumbs – нұсқасыз, икемсіз болу; Kilkenny cats – қас жау.

Don't mention it сөз тіркесінің де екі мағынасы бар: 1. Оқасы жоқ; 2. Ол туралы естірім келмейді; Аудару кезінде аса қиындық туғызатын автордың енгізген ерекшеліктері. Олардың ішіне кіреді:

1. Фразеологиялық тіркеске жаңа компоненттерді енгізу. Мысалы: to put the cart before the horse (бәрін керісінше жасау) - "Let's not put the cart too far ahead the horse" (E.S. Gardner).

2. Фразеологизмнің лексика-грамматикалық құрылымын оның бөліктерін алмастыру арқылы өзгерту. Мысалы: to have a millstone about one's neck (жүректе ауыр жүк сақтау) - have an albatross about one's neck

3. Фразеологизмді дамыту және оның бөліктерін басқа сөз тіркестерде қолдану.

4. Фразеологизмнің белгілі бір бөлігін ғана қолдану.

Фразеологияның сыр сипатын сөз еткенде, оның тіл жаруларына, тілдің құранды бөлшектеріне мүлде қатысы жоқ деп ешкім де айта алмайды. Тілдің сол бөлшектерінен түбірлі айырмасын, бас белгілерін бір-ақ ауыз сөзбен түйгенде мынадай жайт аңғарылады. 1) мағына тұтастығы, 2) тіркес тиянақтылығы, 3) қолдану тиянақтылығы. Біз фразеологизмдерді танып-білудің жоғарыдағыдай негізгі үш қағидатын, яки үш критерийін қолдаймыз.

Әдетте зерттеушілер тарапынан бұл аталған критерийлердің бірін – басты, шешуші, екіншісін - көмекші немесе қосымша, үшінші біреуін-қосалқы не шешуші емес деген тәрізді саралау, салмақтау талабы кездеседі. Алайда бұл тәрізді, пайымдаулардың дұрыс-бұрысын атап жатпай-ақ өзіміз басшылыққа алатын, негізгі басты қағидат аталған үш критерийдің тұтастығын айтамыз. Осы үш критерийді бір-бірінен жырып алмай, тұтасымен басты арқау еткенде ғана фразеологизмнің ерекше белгілерін тани аламыз. Яғни үш критерийді жүйелі түрге салып, фразеологияның басы ашық, дербес объектісін анықтаймыз.

Фразеологиялық түйдекке (идиом) мына тәрізді фразеологизмдер жатады. **жаны күйді, ит арқасы қиянда, талағының биті бар, жүрегінің түгі бар.**

Фразеологиялық тіркес өз ішінен екіге бөлінеді.

а) түйін тіркес-әуел бастағы еркін тіркесті ауыс мағынада қолданудан туған фразеологизм. Мысалы, **ернінен ене сүті кетпеген, пышақ кескендей тыйылды.**

ә) түйіс тіркес-әуел бастағы еркін тіркесті ауыс мағынада қолданудан туған. Мағынасы көмескіленбей, әнтек солғындап айтылады. мыс, **құмырсқадай құжынаған, қыпша бел** т.б. [3].

Фразеологиялық тіркестер ұлт тілінің ең сапалы қабаты десек, онда оның өміршеңдігі қазақ халқына үлкен жауапты сын жүктейді. «Әрбір мәдениетті, сауатты кісі, тілге шешен болғысы келетін оқушы, студент халық тіліндегі тұрақты тіркестерді көңілге тоқи жүріп пайдалануы тиіс» [4].

Фразеологиялық материалды топтастырудың әртүрлі жолдары бар. Сонымен қатар әртүрлі саладағы тілдің фразеологиялық бірліктерін түрлі қағидаттармен бөлуге болады: тақырыптық топтарға (мысалы өсімдіктер атауы – **бақташының сөмкесі – shephrd's purse; қыздың шашы – maiden hair**) т.б.

Фразеологиялық бірліктер мәдени ақпарат арқылы денотативті аспект мағынада беріледі, немесе коннотативті, осы екі аспект арқылы фразеологизмдердің ішкі пішіні сақталады. Ішкі пішін, фразеологиялық бірліктің образы болып табылып, «нақты көрінісін» ұсынады [5].

1. Кез келген тілдің фразеологиялық бірліктерінің ішкі пішінін зерттей келе, Ураксин З.Г. сол халықтың рухани әлемімен, мифологиясына еріксіз үңіледі. *He who would eat the nut must first crack the shell* – мақал: қазақша: еңбек етсең емерсің (жаңғақ шақпайды), нәтижесі болмайды. Аталмыш мақалдағы негізгі ой өзегі мынандай: ешбір жақсылық еңбексіз келмейді. Синонимдері: *He who would catch fish must not mind getting wet, He that will eat the kernel must crack the nut, He that would eat the fruit must climb the tree.*

Сонымен қатар орыс тілінде баламасын көреміз: *Без труда не вынешь и рыбку из пруда; без труда нет плода; любишь кататься – люби и саночки*

возить.

Атап айтқанда, фразеологиялық бірліктердің түгелі дерлік ұлттық ерекшеліктерге сай емес. Мәселен, Библиядан алынған тіркестер әлемнің көптеген елдерінде таралған. Аталмыш тіркестер ұлттық ерекшеліктерді көрсетпейді, тек адами рухани құндылықтармен қоғамдағы мінез-құлықтарды сипаттайды. *He who lives by the sword dies by the sword* – мақал. Библияда Гефсиманбақшасындағы оқиға суреттеледі, Иисусоқушысын қамауға келген адамдардың бірінің құлағын кескені үшін налиды, осыдан нақыл сөз қалған: *'all they that take the sword shall perish with the sword' (Matthew 26:52). Орысша. Кто с мечом к нам придет, тот от меча и погибнет.* Қазақша. **Біреуге ор қазба өзің түсерсің.** байлық бір жұттық. Кімде кім жамандықжасаса, өзі де соған тап болады. Қазіргі аудармаларда *'sword'* сөзі *'gun'*, *'bomb'* сөздерімен жиі ауыстырылады.

Фразеологиялық бірліктерде Ұлыбританияда ескерту мағынасында, сайтан – аздырушылық символы келтірілген:

Better the devil you know (than the devil you don't know): даналы ақылды мен адаммен әрекет жасау, әлсіздіктері мен міндері белгілі, жағдаятына қарамастан немесе анда-санда өзгерістер және тәуекел үлкен қиындықтарға соқтыруы мүмкін. Тіркес XIX ғасырдың ортасынан қолданылады [6].

Ағылшын мәдениетінде өзін-өзі сыйлау жағымды құбылыс болып есептеледі, егер өзінді сыйласаң басқалар да сыйлайды: *Respect yourself, or no one will respect you.*

Сонымен қатар ағылшын тілінде інжіл фразеологиялық бірліктері әдеби дереккөздерінің бастысы болып табылады. Бұл ұлы туынды ағылшын тілін ғана емес, сонымен қатар, әлемнің басқа да тілдерді фразеологизмдермен байытты. «Інжілді аудару ағылшын тіліне деген үлкен әсер туралы көп жазылды да, айтылды. Жүзжылдық бойы Інжіл Англияда ең кең оқылатын және кітап болды; «... тек қана бөлек сөздер ғана емес, сонымен қатар толық идиоматикалық сөйлемдер де ағылшын тіліне Інжілден кірді» Қазіргі заманғы ағылшын тілінде қолданылатын сөйлемдерге және інжілдік шығу тегілері нақты бекітілгендерге мыналар жатады:

To bear one's cross – қайғылану, азап шегу;

The blind leading the blind – Соқыр соқырды жетелейді.

Кейбір фразеологиялық бірліктер інжіл сюжетіне келеді. Солай інжіл бейнелері және түсініктері осындай фразеологизмдерде табамыз: **forbidden fruit** – қол жетпес жеміс,

Job's comforter – көңіл жұбату,

Juda's kiss – Иуда өбісі,

a prodigal son – адасқан ұл,

a dead letter – өліеріп, өзінің заңдықтамағынасын жоғалтқан.

Ағылшын тіліне библиядан кірген фразеологизмдер өте көп. Төменде ағылшын тіліне Библиядан енген фразеологизмдерді келтірдік:

The apple of Sodom – сыртынан әдемі, іші шіріген

The beam (the mote) in one's eye – өзінің кемшіліктерін байқамай

The blind leading the blind – көре алмайтын көре алмайтынға жол көрсетеді

By the sweat of one's brow - бар күшін салып

The came land the needle's eye – бай о дүниеге кіргенше, түйе ине тесігіне кіреп

Can the leopard change his spots? – адам кемшілігін молла түзетер.

A crown of glory - атақ белгісі

Dailybread – күнделікті нан

A drop in the bucket – үлкеннің кішкене бөлігі

A fly in the ointment – бүлдіру деген мағынада

A prophet is not without honor, save in his own country – намыссыз пайғамбар өз елінде ғана бар.

Библиядан келген фразеологизмдер күнделікті қолдану кезінде өз мағынасын өзгерте алады. Уақыт өте келе фразеологизмдер дамып, кейбір сөздері өзгере түседі. Мысалы, to kill the fatted calf аңызда бұл фразеологизм тура мағынасында тұрса, кейін үйдегі ең жақсысын қонаққа беру деген мағынаға ие болады.

Сонымен қатар ағылшын тіліне Ежелгі Рим мен Грециядан кірген фразеологизмдер енген. Мысалы:

the golden age – алтын ғасыр

the apple of discord – ұрыстын себебі

Pandora's box – жамандықтың түп негізі

Achilles' heel – адамның осал жері

Toblowhotandcold – өз ісінде сенімсіз болу

Ежелгі Рим мен Грек тілдерінен енген фразеологизмдер аса көрнекілікпен сипатталады [8]. Осыған байланысты олар тек қана ағылшын тілінде ғана емес, сонымен қатар, басқа да тілдерде орын тапқан.

Жоғарыда ұсынылған ағылшын тіліндегі ФБ басқа тілден енген көркем әдебиетте өз орындарын тапқан. Әрине қазіргі ағылшын тілінде аталмыш фразеологизмдер шеттілдік түрде қолданылмайды. Сондықтан біз әртүрлі елдердің әдебиетінен енген фразеологизмдерінің ассимиляция үрдісі туралы айта алмаймыз. Зерттеу жұмысымызда біз ФБ сөздік қорды молайтуға өзіндік үлесі жайлы айттық. Бұл қарапайым заңдылық деп айтуға болмайды, өйткені А.В.Кунин «фразеология - тіл қазынасы» деп айтқан, сондықтан ФБ тіл байлығы болып табылады [7]. ФБ осы немесе басқа тілдің мәдениеті мен болмысын ғана көрсетпейді, сонымен қатар тілді мәнерлі және эмоционалды қылдыруға көмектеседі.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Аханов К. Тіл білімінің негіздері. – Алматы, 2002. -664 б.
2. Виноградов В.В. Проблемы русской стилистики. М.: Высшая школа. 1981. 320 с.
3. Смағұлова Г. Мағыналас фразеологизмдердің ұлттық мәдени аспектілері.– Алматы, Ғылым, 1998. –196 б.
4. Балақаев М.Б. Қазіргі қазақ тілі. Алматы, Ана тілі, 1992.
5. Зусман, В. Концепт в системе гуманитарного знания / В. Зусман // Вопросы литературы. 2003. - № 2. - С. 3-29.
6. Слепушкина, Е.В. Фразеология русского и английского языков в свете лингвокультурологической лингвистики (на материале фразеологических единиц со значением «предупреждения» и «угрозы») Е.В. Слепушкина //

Вестник Санкт-Петербургского университета. – Серия 9. – СПб., 2008. – Вып. 3., ч. II. – С. 215-220 (0,8 п.л.).

7. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. - М.: Высшая школа, 1996. - 381 с.

УДК 378.01

Кондратенко Татьяна Володимирівна
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка
(Глухів, Україна)

ЕКОНОМІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ В СФОРМОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. Знаннєвий потенціал учителя технологій є формуючим фактором знань з економічних предметів та предметів освітньої галузі «Технології» в учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Одним з векторів розвитку професійної компетентності майбутнього учителя технологій є економічна компетентність. Адже економіка являє собою сукупність виробничих відносин, пов'язаних з рівнем розвитку продуктивних сил суспільства. Практична реалізація змістових ліній понятійних категорій «освіта», «праця» та «економіка», навчання економічних предметів учнів формує базис компетентнісного підходу до профільної підготовки учителів технологій у вищих педагогічних навчальних закладах.

Ключові слова: вектор професійного розвитку, професійна компетентність, економічна компетентність, учитель технологій.

Кондратенко Татьяна Владимировна
Глуховский национальный педагогический университет
имени Александра Довженко
(Глухов, Украина)

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ В СФОРМИРОВАННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация. Потенциал знаний учителя технологий является формирующим фактором знаний по экономическим предметам и предметам образовательной отрасли «Технологии» в учащихся общеобразовательных учебных заведений. Одним из векторов развития профессиональной компетентности будущего учителя технологий есть экономическая компетентность. Ведь экономика представляет собой совокупность производственных отношений, связанных с уровнем развития производственных сил общества. Практическая реализация содержательных линий понятийных категорий «образование», «труд» и «экономика», обучение экономическим предметам учащихся формирует базис компетентностного подхода к профильной подготовке учителей технологий в высших педагогических учебных заведениях.

Ключевые слова: вектор профессионального развития, профессиональная компетентность, экономическая компетентность, учитель технологий.

Kondratenko T.
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv national pedagogical university
(Hlukhiv, Ukraine)

THE ECONOMIC COMPETENCE IN THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHER OF TECHNOLOGIES

Abstract. *Knowledge of technologies teacher on the factor by basic forming of knowledge on the economic in subjects and on the subjects of educational sphere "Technologies" in secondary schools. One of vectors of development of the professional competence of future teacher of technologies there is economic competence. After all, the economics is a set of production relations associated with the level of development of the productive forces of society. The practical realization of the meaningful lines of the conceptual categories of "Education", "Labour" and "Economics", teaching economic subject's students forms the basis of the competence approach to profile of the training of teachers technologies in higher education.*

Key words: *the vector of the professional development, the professional competence, the economic competence, teacher of technologies.*

Професійна майстерність учителя загальноосвітнього навчального закладу є похідною його власного особистого потенціалу, що забезпечує розвиток учня, набуття ним первинного практичного досвіду. Визначальна роль учителя у житті молодшої людини обумовлює високі вимоги суспільства та батьківської громади до його особистості та професіоналізму. Для успішної організації та проведення навчально-виховного процесу, надання якісних знань з навчального предмету учням, учитель повинний чітко розуміти мету і місце свого навчального предмета в реалізації освітньої програми, в спектрі прикладного застосування. Гармонійне поєднання особистих якостей, професійної майстерності та глибоких знань за обраною педагогічною спеціалізацією є запорукою формування авторитету учителя. Адже учитель є ключовою фігурою навчально-виховного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі, а його знаннявий потенціал – формуючим фактором знань з навчального предмета в учнів. Логічне розуміння міжпредметних зв'язків під час реалізації навчальних програм, вміння їх інтерпретувати та творчо опрацювати під час складання план-конспекту уроку, довести до розуміння учням, з метою отримання ґрунтовних знань, є аспектом професійної майстерності та компетентності учителя-предметника.

Сукупність компетентностей є складовою кваліфікаційної характеристики посади учителя, яка належить до професій загальноосвітнього навчального закладу II – III ступенів, належить до класифікаційного угруповування «Професіонали» та передбачає високий рівень знань за спеціальністю. Компетентність – це якість дій учителя, що забезпечують адекватне та ефективне вирішення професійно важливих предметних завдань, що мають проблемний характер, а також готовність нести відповідальність за свої дії. До головних складових компетентності учителя відносять: професійну, комунікативну, інноваційну, правову [2].

Концепція розвитку економічної освіти в Україні визначає, що економічна освіта педагогічних вищих навчальних закладів, де готують майбутніх учителів, повинна мати високий загальний рівень економічної культури й економічних знань, щоб формувати в учнів наукове економічне мислення, яке виявляє об'єктивну істину – відображає економіку всебічно, цілісно, з урахуванням соціальних орієнтирів, на протидію економічній психології, яку помилково сприймають як економічне мислення [3].

Посада учителя-предметника старшої школи загальноосвітнього навчального закладу, за класифікаційними угрупованнями, належить до професії (посади) вчителя загальноосвітнього навчального закладу угруповання «2 – Професіонали», підрозділу «23 – Викладачі», підкласу «2320 – Викладачі середніх навчальних закладів», – передбачає високий рівень знань за фахом. Професійні завдання полягають у збільшенні існуючого фонду (обсягу) знань, застосуванні певних концепцій, теорій та методів для розв'язання певних проблем чи в систематизованому викладенні відповідних дисциплін у повному обсязі [4]. Отже, посада учителя, що викладає економічні навчальні предмети, належить до посади вчителя загальноосвітнього навчального закладу (Код КП – 2320).

Вектор професійного розвитку особистості учителя – це спрямованість навчально-виховного процесу на: розвиток умінь і навичок особистості, застосування на практиці здобутих знань з різних навчальних предметів, успішну адаптацію людини в соціумі, професійну самореалізацію, формування здібностей до колективної діяльності та самоосвіти (діяльнісний підхід); взаємодію і плідний розвиток особистості педагога та його учнів на основі рівності у спілкуванні та партнерства у навчанні (особистісно зорієнтований підхід) [1]. Напрямок векторного професійного розвитку учителя обумовлюється компетентністю учителя та супроводжується багатоаспектними компетентностями учня, передбачаючи наступність базової загальної середньої освіти та повної загальної середньої освіти, що об'єднані єдиним базовим навчальним планом загальноосвітніх навчальних закладів II – III ступенів. Учителю, що викладає економічні навчальні предмети, є носієм знань, умінь та навичок в галузі економіки, яка є наукою про господарювання, види економічної діяльності людей та їх взаємовідносин.

Отже, сформованість професійно-педагогічної компетентності учителя технологій є поняттям динамічним, багатограним й багатоаспектним, зміст якого корелюється відповідно до соціально-економічних, техніко-технологічних процесів, що відбуваються в суспільстві й освіті. Результатом здобутих економічних знань в загальноосвітньому навчальному закладі в умовах сьогодення є формуванням в молодій людини розуміння основ економічного життя суспільства – взаємозв'язків економічних процесів та явищ, раціональної економічної поведінки споживача та виробника. Набуті знання надають можливість учню орієнтуватися в ринковій економіці, вміло оперуючи поняттями «попит», «пропозиція», «ринкова ціна», «гроші», «конкуренція». У подальшому професійному самовизначенні стає актуальним розуміння сутності функціонування ринків виробничих ресурсів та доходів у ринковій економіці, знання характеристик та особливостей підприємницької діяльності, що супроводжується витратами виробництва та отриманими прибутками, організацією управління підприємством та наявністю бізнес-плану,

функціонуванням фінансово-господарських зв'язків з іншими юридичними та фізичними особами, в тому числі фінансово-кредитними установами. Завдяки здобутим знанням в таких аспектах розвивається економічна культура та світогляд підростаючого покоління, вміння адекватно мислити та приймати об'єктивні й професійні рішення. У цілому, розуміння економічного аспекту життєдіяльності суспільства, процесів та явищ забезпечує набуття комплексних знань й формування у підростаючого покоління цілісної уяви про їх зміст. Практична реалізація змістових ліній понятійних категорій «освіта», «праця» та «економіка», навчання економічних предметів учнів є базисом компетентнісного підходу до профільної підготовки учителів технологій у вищих педагогічних навчальних закладах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Постанова Каб. Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392. *Урядовий кур'єр*. 2012, № 19.
2. Кваліфікаційні характеристики професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів: затв. наказом М-ва освіти і науки України від 01.06.2013 р. № 665 URL: <http://osvita.ua/legislation/other/37302/> (дата звернення: 26.11.2016).
3. Концепція розвитку економічної освіти в Україні: ріш. колегії М-ва освіти і науки України від 04.12.2003 р. (протокол № 12/7-4).
4. Національний класифікатор України. Класифікатор професій ДК 003:2010. [На зміну ДК 003:2005]. Вид. оф. Київ: Держспоживстандарт України, 2010. URL: http://hrliga.com/docs/327_KP.htm (дата звернення: 26.11.2016).

УДК 378

Конохова Зоя Петрівна
Національний технічний університет Харківський політехнічний інститут
(Харків, Україна)

АКТУАЛІЗАЦІЯ ЗМІСТУ ДИСЦИПЛІНИ «ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ» У ПІДГОТОВЦІ БАКАЛАВРІВ З МАРКЕТИНГУ

Анотація. У статті розглядаються особливості викладення дисципліни «Вступ до спеціальності» студентам, які навчаються за спеціальністю «маркетинг». Наголошується на необхідності розгляду ринку як механізму взаємодії економічних суб'єктів, функціонування якого породжує специфічні потоки інформації. Пропонується спрямувати навчальний процес на формування більш широких компетентностей маркетологів у сфері інформаційних технологій. У майбутній професійній діяльності це забезпечить їм можливість ефективно обробляти великі масиви інформації, використовувати можливості сучасних комунікаційних систем.

Ключові слова: Навчання, маркетинг, ринок, інформаційний потік, комунікаційна система, персоналізація маркетингових комунікацій.

Конохова Зоя Петровна
Национальный технический университет
Харьковский политехнический институт
(Харьков, Украина)

АКТУАЛИЗАЦИЯ СОДЕРЖАНИЯ ДИСЦИПЛИНЫ «ВВЕДЕНИЕ В СПЕЦИАЛЬНОСТЬ» В ПОДГОТОВКЕ БАКАЛАВРОВ МАРКЕТИНГА

Аннотация. В статье рассматриваются особенности изложения дисциплины «Введение в специальность» студентам, обучающимся по специальности «маркетинг». Отмечается необходимость рассмотрения рынка как механизма взаимодействия экономических субъектов, функционирование которого порождает специфические потоки информации. Предлагается нацелить учебный процесс на формирование более широких компетентностей маркетологов в области информационных технологий. В будущей профессиональной деятельности это обеспечит им возможность эффективно обрабатывать большие массивы информации, использовать возможности современных коммуникационных систем.

Ключевые слова: Обучение, маркетинг, рынок, информационный поток, коммуникационная система, персонализация маркетинговых коммуникаций

Konokhova Z.
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"
(Kharkiv, Ukraine)

ACTUALIZATION OF THE CONTENT OF THE DISCIPLINE "INTRODUCTION TO THE SPECIALTY" IN THE TRAINING OF BACHELORS OF MARKETING

Abstraction. In the article features of the presentation of the discipline "Introduction to the specialty" to students studying in the specialty "marketing" are considered. There is a need to consider the market as a mechanism for interaction of economic entities, the functioning of which generates specific information flows. It is proposed to focus the educational process on the formation of broader competencies of marketers in the field of information technology. In the future professional activity this will provide them with an opportunity to efficiently process large amounts of information, use the capabilities of modern communication systems.

Keywords: Training, marketing, market, information flow, communication system, personalization of marketing communications

Робота маркетолога на сучасних ринках висуває досить жорсткі вимоги до його професійним компетентностей.

Як відомо, у своїй професійній діяльності маркетолог аналізує фактори макросередовища (демографічні, природні, міжнародні, внутрішньополітичні, правові, загальноекономічні, науково-технічні, соціокультурні), фактори мікросередовища (конкуренти, споживачі (покупці), посередники, постачальники, державні органи, закони та нормативні акти, контактні аудиторії), внутрішнє середовище маркетингу (технології та виробничий потенціал, кадровий потенціал, матеріальні, фінансові ресурси, проектно-конструкторський потенціал, організаційно-управлінський потенціал, збутовий потенціал та ін.).

Постановка проблеми і її значення. Вивчення кожного із зазначених напрямків потребує отримання, обробки, аналізу, адаптації величезних обсягів інформації. Формування і розвиток умінь маркетолога в даній області створює нові можливості для роботи з клієнтами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, що стосуються викладання дисципліни «Вступ до спеціальності» студентам, які навчаються за спеціальністю «Маркетинг», демонструє, що викладення цієї дисципліни присвячене головним чином ознайомленню студентів з маркетинговою термінологією, історією маркетингу, його головними проблемами у сучасному світі. Такий характер мають, наприклад, курси лекцій І. Акуліч, Д. Юдін, Г. Резнік, Д. Шевченка та ін..

Невирішена частина загальної проблеми полягає у тому, що за такого підходу лишаються незрозумілими місце та можливості маркетолога у процесі функціонування сучасної економіки, яка з часом все більш стає економікою інформаційною.

Метою цієї статті є спроба оновлення змісту вказаної дисципліни з урахуванням двох обставин: забезпечення системного підходу до розгляду місця та ролі маркетолога у сучасній економіці, а також необхідності

розширення компетентностей майбутнього маркетолога шляхом формування у студента потреби в отриманні навичок використання інформаційних технологій та сучасних засобів комунікації. На наш погляд, вирішення цих завдань забезпечить суттєве підвищення продуктивності роботи маркетолога у сучасних умовах

Основна частина дослідження базується на тому, що використання інформаційних технологій у роботі маркетологів з клієнтами розвивається досить динамічно.

1960 р. Реклама та директ-мейл (direct mail) призначалися для максимально широкої аудиторії. Наголос робився виключно на масовість звернень.

1963 р. Вводиться ZIP-кодування (зонування території доставки) для прискорення процесів доставки та сортування пошти. Вводиться дволітерне скорочення штатів і територій США. Все це дозволило хоч якось зорієнтувати маркетингові звернення.

1967 р. З'явився термін «директ-маркетинг» (direct marketing) - пряма комунікація з потенційними клієнтами за допомогою листів, заснована на знаннях домашнього господарства і демографічної інформації.

1977 р. Міжнародна асоціація статистичних обчислень (International Assoc. For Statistical Computing) об'рнула «конвертацію даних в інформацію і знання».

У 1980-2000 рр. аналітика баз даних знаходить форму на перетині прямого маркетингу і комп'ютерних інновацій. Аналізуються списки споживачів, виокремлюються сегменти для директ-мейл і телемаркетингу.

1988 р. Бази даних вперше визначили як інтерактивний підхід до збору маркетингової інформації для розроблення маркетингових стратегій.

1990-ті. З'явилася перша CRM-система.

1995 р. З'являються перші email-сервіси - такі як AOL і CompuServe - придатні для email-маркетингу та збору передплатників.

1999 р. Вперше використовується термін «Великі дані» (Big Data) - методика оброблення великих обсягів інформації. Піднімається проблема мети оброблення інформації - це не отримання голих цифр, а забезпечення розуміння споживачів. Застосування Big Data в маркетингу дозволяє бізнесменам:

- краще пізнати своїх споживачів, залучати аналогічну аудиторію в Інтернеті;

- оцінювати рівень задоволеності клієнтів;

- розуміти, чи відповідає пропонований сервіс очікуванням і потребам;

- знаходити і впроваджувати нові способи, що збільшують довіру клієнтів;

- створювати проекти, які користуються попитом.

У двохтисячних роках розвиток електронних комунікацій виходить на новий рівень. З'являється термін near-real-time (практично у реальному часі), який означає, що процес оброблення інформації, одержуваної від клієнтів, відбувається практично в реальному часі.

У 2003 р. електронне зберігання інформації визнано більш ефективним, ніж паперове. З'явилася нова послуга - do not call registry (обмеження

рекламних дзвінків), за допомогою якої американські споживачі можуть захистити себе від телефонних продажів. З'явилося визначення спаму (spam).

2007 р. З'являється перший iPhone, який відкрив нову еру в розвитку смартфонів. Тепер маркетологи можуть завжди тримати зв'язок зі споживачами за допомогою email- і смс-маркетингу.

2008 р. Американці споживають інформацію в середньому по 12 годин на день.

2011 р. У Twitter зареєструвалися понад 500 000 000 користувачів.

2012 р. На Facebook зареєструвалося понад 1 млрд. людей.

У наші дні, у «століття споживача» маркетологи повинні мати єдиний командний центр, який об'єднує всі маркетингові канали в одній платформі і дозволяє кастомізувати маркетингові повідомлення, тобто дозволяє звертатися до потрібної аудиторії в потрібний час потрібним каналом.

Маркетинг реального часу (real-time marketing) - поки ще концепція що розвивається, але дослідники прогнозують, що коли вона впевнено увійде в наше життя, трапиться маркетингова революція [1].

Ефективне вирішення професійних завдань за таких умов вимагає від маркетолога знання кількісних і якісних характеристик численних і різноманітних зв'язків між економічними суб'єктами, що функціонують у ринковому середовищі, принципів вибору методів дослідження, розуміння мотивів економічних суб'єктів, їх інтересів і факторів, що визначають ті або інші їх дії. Повинно бути забезпечено системне уявлення про ринок і взаємодії економічних суб'єктів у процесі його функціонування.

Формування такого уявлення починається з вивчення дисципліни «Вступ до фаху», яка, очевидно, має бути включена у перший семестр навчального плану підготовки маркетолога.

Починаючи вивчення ринку як механізму взаємодії людей, що переслідують певні цілі, необхідно сформулювати у студента уявлення про те, що людина робить ті дії, які, на її думку, принесуть йому найбільшу чисту користь (net advantage), тобто користь за вирахуванням витрат або втрат, пов'язаних з цими діями. При цьому реалізується наступний механізм формування дії економічного суб'єкта (рис.1).

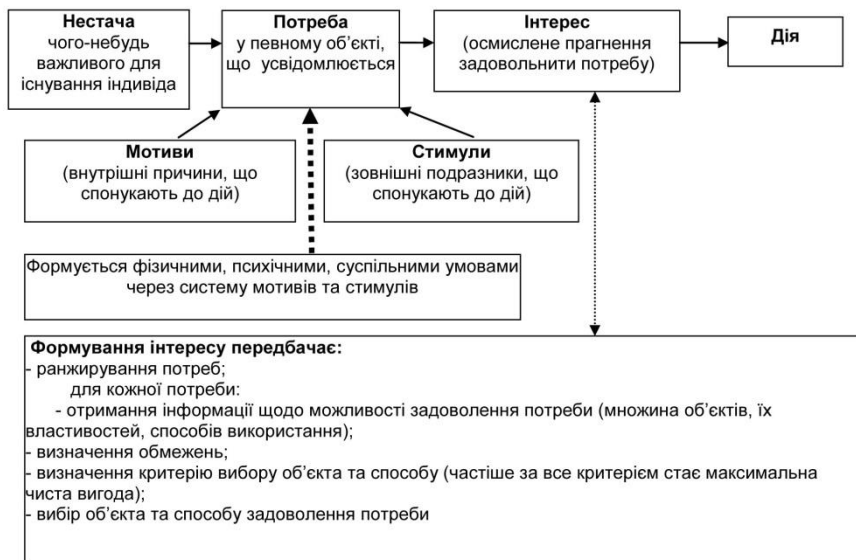

Рисунок 1 Механізм формування дії економічного суб'єкта.

Звернемо увагу студентів на ту обставину, що максимальна вигода розуміється економічними суб'єктами по-різному (максимізація корисності, прибутку, престиж, допомога ближньому, шкода, завдана конкуренту і т.п.). Ця обставина має бути використана маркетологом при виявленні потенційних споживачів (покупців) товару.

Для отримання вигоди людина мимоволі вступає в безліч взаємозв'язків з іншими людьми, співпрацює з ними з метою реалізації власного інтересу, включається в процес суспільної координації. Діючи у своїх власних інтересах, люди створюють можливість вибору для інших людей. Таким чином, суспільна координація розглядається як процес взаємного пристосування людей до змін у чистій вигоді, що виникають в результаті їх взаємодії. Результатом суспільної координації є створення економічної системи того чи іншого типу.

Ознайомивши студентів з основними характеристиками відомих типів економічних систем, слід, очевидно, сфокусувати їх увагу на системах ринкового типу (змішаних економіках) як переважаючих сучасних формах суспільної координації.

Необхідно звернути увагу студентів на ту обставину, що для існування ринку необхідні дві умови: суспільний поділ праці і приватна власність.

Загальним у цих двох умовах існування ринку є те, що обидва вони роз'єднують суспільство на безліч господарюючих суб'єктів (індивідумів та їх асоціацій), що переслідують власні матеріальні інтереси; і для задоволення своїх потреб вони необхідно повинні вступати в певні економічні відносини з приводу обміну благами.

У ринковій економіці все визначає узгодження дій суб'єктів з метою задоволення їх приватних інтересів. Величезну роль у цьому процесі відіграє

професійний маркетолог, який аналізує ринок, працює з клієнтами і шукає нових, аналізує поведінку конкурентів, займається пошуком нових напрямків розвитку бізнесу, нарешті, аналізує фінансові показники компанії (доходи, ціни, витрати і інш.). У своїй діяльності він постійно використовує інформаційну систему, яку представляє собою ринок.

На цій обставині необхідно акцентувати увагу студентів, оскільки саме робота з інформацією становить основний зміст професії маркетолога.

Ринок має безліч локальних економічних центрів, пов'язаних між собою мережею інформаційних зв'язків.

Кожна фірма в ринковій економіці є інформаційним центром кола своїх постачальників, споживачів продукції, посередників, включаючи банки і фінансові установи, з якими фірми підтримують відносини.

Кожна господарська одиниця в таких умовах, будучи локальним центром власної інформаційної мережі, в той же час включена як елемент у мережі інших економічних суб'єктів. Ці локальні інформаційні мережі взаємно накладаються, перетинаючи один одного.

У кожному акті ринкового обміну вже за своєю природою закладений сильний зворотний зв'язок. Так, продавець, пропонуючи на ринку свій товар за певною, їм встановленою ціною, посилає первинний сигнал майбутнім покупцям. У відповідь на цю вихідну інформацію покупці приймають рішення про покупку, часто вельми значно коректуючи ціну продавця.

Звернемо увагу студентів і на те, що з метою підвищення ефективності продажів за умов швидкого зростання кількості інформації провідні маркетологи починають активно використовувати великі дані (big data) для більш точної персоналізації своїх маркетингових комунікацій. Вони виходять за рамки сегментів і демографічних показників, щоб при взаємодії зі споживачами робити їм найбільш адекватні пропозиції, надавати необхідні послуги і інформацію в потрібний момент.

Крім того, маркетологи прагнуть використовувати модель поставки послуг, засновану на визначенні поточного місця розташування споживача, щоб ширше охопити «просунуту» аудиторію і надавати споживачам більш зручні та інтуїтивно зрозумілі можливості для взаємодії.

Використання цих сучасних підходів до взаємодії з покупцями вимагає, очевидно, більш інтенсивного використання засобів комунікації, причому, таких, які допускають інтерактивний режим роботи.

Дослідження PCWeek [2], яке виділило категорію «провідних фахівців з маркетингу» виходячи з рівня освоєння і використання респондентами технологій багатоканальних продажів, а також їх здатності активно впливати на якість обслуговування клієнтів, показало, що 39% опитаних провідних маркетологів формують і коригують свої пропозиції в реальному часі на основі побажань, потреб і переваг клієнтів. Для порівняння: у такий же спосіб діють лише 15% інших респондентів. Згідно результатів опитування, 71% провідних фахівців з маркетингу відправляють персональні повідомлення в реальному часі через канали соціальних медіа (включаючи Facebook, Twitter, блоги та веб-сайти з оглядами, відгуками і коментарями споживачів), а 62% маркетологів цієї категорії відправляють такі ж персоналізовані пропозиції через мобільний канал.

Незважаючи на те, що маркетологи починають широко використовувати нові канали, рівень перехресної інтеграції між збутовими каналами (cross-channel integration), показало дослідження, як і раніше низький або відсутній. Це відсутність інтеграції безпосередньо впливає на координацію маркетингових кампаній і здатність маркетологів розсилати релевантні персоналізовані повідомлення з пропозиціями і адресно охоплювати споживчі аудиторії.

Ще одним напрямком діяльності сучасних маркетологів є відстеження користувацького контенту, пов'язаного з їх брендом, продуктами і послугами - 63% респондентів з числа провідних маркетологів приділяють значну увагу повідомленнями, оглядам, блогам і коментарям споживачів, опублікованими на різних профільних веб-сайтах.

З огляду на викладене, необхідно зазначити, що істотну роль в підготовці сучасних маркетологів відіграє розуміння сутності, структури і методів використання інформаційних потоків, знання методів отримання інформації, інструментів її оброблення і аналізу, способів використання сучасних комунікаційних систем.

Початкове формування уявлення про місце і роль зазначених чинників у професійній діяльності маркетолога і має стати, на нашу думку, завданням курсу «Вступ до спеціальності. Маркетинг».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Эволюция маркетинговых данных [Электронный ресурс] / LPGenerator. (1 файл). 23 августа 2013.- Режим доступа: <http://lpgenerator.ru/blog/2013/08/23/evolyuciya-marketingovyh-dannyh/#ixzz4glGSpyDa>., вільний. - Загол. з екрану.- Мова рос.
2. Приоритеты современного маркетолога [Электронный ресурс] / Менеджмент дайджест (1 файл). 26 июня 2013 г. – Режим доступа: <http://www.management.com.ua/tend/tend548.html>, вільний.- Загол. з екрану.- Мова рос.

УДК 372.857

Лукина Сардаана Анатольевна
Московский государственный областной университет
(Москва, РФ)

ФОРМИРОВАНИЕ ЦЕННОСТНОГО ОТНОШЕНИЯ К ЗДОРОВОМУ ОБРАЗУ ЖИЗНИ В ШКОЛАХ ЯКУТИИ

Аннотация. Статья посвящена проблеме формирования ценностного отношения к здоровому образу жизни. В статье анализируется значение школьного предмета биологии на формирование ценностей. Обосновывается мысль о том, что введение в содержание биологического образования региональных данных может способствовать формированию ценностного отношения к здоровому образу жизни в школах Якутии.

Ключевые слова: здоровый образ жизни, ценностное отношение, методика обучения биологии.

Lukina Sardaana Anatolyevna
Moscow State Regional University"
(Moscow, Russian Federation)

FORMATION OF VALUABLE RELATIONSHIP TO HEALTHY LIFESTYLE IN SCHOOLS OF YAKUTIA

Abstract. The article is devoted to the problem of forming a value attitude to a healthy lifestyle. The article analyzes the importance of the school subject of biology to the formation of values. The author substantiates the idea that the introduction of regional data into the content of biological education can contribute to the formation of a value attitude towards a healthy lifestyle in the schools of Yakutia.

Keywords: healthy way of life, value attitude, methodology of teaching biology.

Федеральный государственный стандарт устанавливает требования к результатам освоения обучающимися основной образовательной программы основного общего образования: личностным, метапредметным и предметным [5]. В стандарте основного общего образования выделяется такой личностный результат освоения образовательной программы, как «формирование ценности здорового и безопасного образа жизни...» [6]. Основная роль в данном процессе принадлежит системе биологического образования, поскольку изучение его направлено на формирование представлений о значении биологических наук в защите здоровья подрастающего поколения в условиях современного общества.

Каждый раздел школьного курса биологии существенно влияет на формирование той или иной ценности. Еще более 30 лет назад Н.М. Верзилин и В.М. Корсунская писали: «Природа существует сама по себе, но человек вооруженный знаниями, использует ее сообразно своим потребностям и

умениям. Биология как учебный предмет представляет исключительную ценность для воспитания материалистического мировоззрения, так как ее материал является доступным наблюдению и требует логических выводов на основе наблюдаемых фактов и явлений [1]. Эмоционально-ценностные отношения являются сплавом знаний, убеждений, индивидуальных реакций и переживаний, а также практических действий учащихся. Именно в таких отношениях они могут оценить различные явления и предметы биологической действительности, включая ценности здоровья и образ жизни [7]. На данный момент при изучении школьного курса биологии используются новые учебники и учебно-методические пособия, авторы которых в свете введения Федерального государственного образовательного стандарта переосмысливают цели и содержание биологического образования.

Различные подходы развития и формирования таких ценностей как «человек», «здоровье», «здоровый образ жизни» разработаны в теории и методике обучения и воспитания биологии Н.М. Верзилиным, И.Д. Зверевым, И.Н. Пономаревой, В.В. Пасечником, Т.В. Васильевой, Азизовой И.Ю., Сапельцовой И.В., Носовой Е.В., Васиной Н.А., Ждановой Ю.В., Кабаевой В.М. и др. Анализ работ этих авторов позволил нам определить ряд особенностей. Ценностное отношение представляет собой психологическое образование, которое формируется на основе знаний. То есть одной из первостепенных задач учителя биологии является вооружение школьников знаниями и представлениями о здоровье и здоровом образе жизни, на основе которых у учащихся будут развиваться осознанные убеждения.

Благодаря деятельности ученых были определены методологические основы формирования ценностного отношения к здоровью. Однако в теории и методике обучения биологии до сих пор не было установки проблемы в свете формирования ценностного отношения к здоровью и здоровому образу жизни у учащихся школ Республики Саха (Якутия). Региональный компонент содержания биологического образования разрабатывали различные авторы в разное время (А.В. Марина, О.В. Минаева, Л.А. Сивцева, И.В. Хомутова и др.). Анализ работ авторов показал, что в содержании курса биологии недостаточно отражены пути и условия решения задачи формирования ценностного отношения к здоровому образу жизни в школах Якутии.

На констатирующем этапе исследования практикующим учителям биологии школ Якутии были предложены анкеты с целью выявления отношения учителей к проблеме формирования ценностного отношения к здоровому образу жизни. Анализ ответов педагогов показал, что практически все опрашиваемые считают, что в процессе обучения биологии нужно уделять время и внимание на формирование и развитие ценностных ориентаций по отношению к здоровому образу жизни. Несмотря на это, количество учителей, которые постоянно акцентируют внимание на развитие ценностных ориентиров составило всего 24,4 %. 56,2 % опрошенных ответили, что уделяют внимание только иногда, время от времени, а остальные 19,4 % опрошенных вообще не уделяют внимания проблеме.

Чтобы выяснить какие затруднения встречаются у учителей при решении вышеобозначенной проблемы, был предложен вопрос: «С какими трудностями Вы встречаетесь при решении задач формирования ценностного отношения к здоровому образу жизни в процессе обучении биологии?».

Анализ ответов опрашиваемых показал, что основными причинами вышеуказанной проблемы являются: нехватка времени, информации; отсутствие специальной методической литературы о региональных особенностях, о людях, пропагандирующих здоровый образ жизни.

В контексте данного исследования мы предполагаем формировать ценностное отношение к здоровому образу жизни на основе включения в содержание биологического образования региональных данных. В период стандартизации включение регионального материала в содержание биологического образования становится обязательным, его отбор и реализация приобретает научно и методически обоснованный характер [2]. Знание региональных данных и этнографический материал о сохранении и оздоровлении организма человека может способствовать формированию ценностного отношения к здоровому образу жизни. Учет региональных особенностей Республики Саха (Якутия) может приобщить учащихся к сохранению своего здоровья на основе эмоционального компонента содержания биологического образования.

Развитие биологических понятий, объектов, процессов и явлений, их расширение, дополнение и углубление должно происходить путем включения в содержание биологического образования местного материала. Наибольший потенциал для формирования ценностного отношения к здоровому образу жизни через содержание биологического образования имеет раздел «Человек и его здоровье». Региональные особенности, включенные в изучаемый материал способны усилить эмоциональное воздействие содержания предмета на учащихся. В курс «Человек и его здоровье» можно включить следующий материал, который будет построен на неразрывном единстве новых знаний и опыта учащихся, расширяя содержание основного материала по анатомии и физиологии человека:

1. Индивидуальное и общественное здоровье населения Республики Саха(Якутия). Природные факторы республики, влияющие на здоровье населения.

2. Типичные нарушения опорно-двигательной системы в регионе. Влияние окружающей среды местности на формирование опорно-двигательной системы.

3. Влияние экологических, социальных факторов на работу сердечно-сосудистой системы. Вспышки инфекционных заболеваний в Якутии, их предупреждение. Губительное влияние алкоголя, никотина, наркотиков, гиподинамии на сердце и сосуды человека Севера. Уровень заболевания, смертности среди курящих и некурящих, употребляющих алкоголь.

4. Распространённые заболевания дыхательной системы в Якутии. Подверженность заболеванию в условиях суровой зимы. Курение – фактор риска.

5. Экологически чистые, экологически загрязнённые продукты питания. Вода – важный экологический фактор питания. Качество воды. Рациональное питание, нормы питания в условиях резко-континентального климата. Количественный, качественный состав пищи. Использование в пищу растительной и животной пищи. Региональные заболевания обменного характера, их профилактика. Витаминные препараты, показания к их применению.

6. Гигиенические требования к одежде и обуви в условиях Республики Саха (Якутия). Гигиена кожи. Закаливание организма, формы, условия закаливания с учётом климатических условий. Причины, вызывающие переохлаждение, перегревание организма с учётом местных климатических условий.

7. Действие алкоголя, наркотических веществ, табакокурения на нервную систему и ВНД человека с учетом национально-этнических особенностей.

8. Данные медико-генетической службы края: наследственные и ненаследственные патологии. Охрана материнства и детства в Якутии. Генетические последствия алкоголизма, токсикомании, наркомании на здоровье потомства.

9. Демографические показатели в Республике Саха (Якутия). Влияние на них природных, экологических антропогенных факторов. Здоровье и способы его сохранения. Мероприятия, направленные на сохранение здоровья населения Якутии.

Наряду с этим важное значение имеет форма организации учебно-познавательной деятельности школьников, поскольку отмечается, что «российские школьники обеспечиваются багажом предметных знаний, в то время как их умения не выходят за пределы типовых учебных ситуаций, в которых формируются эти знания, что является одной из серьезных проблем обучения в школе» [4]. Поэтому мы предполагаем, на следующем этапе исследования применить методику индивидуально-групповой познавательной деятельности и включить в содержание биологического образования в школах Якутии фрагментальные региональные данные республики.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Верзилин Н.М., Корсунская В.М. Общая методика преподавания биологии: Учебник для студентов пед. ин-тов по биол. спец. 4-е изд. – М.: Просвещение, 1983. – 384 с., ил.
2. Баранов Г.П. О региональном содержании биологического образования // Биология в школе. 2011, №5. – С. 28-33.
3. Калинова Г.С. Федеральный государственный стандарт основного общего образования и содержание обучения биологии // Биология в школе. 2012, №5. – С. 29-35.
4. Пасечник В.В. Биология: методика индивидуально-групповой деятельности: учебное пособие для общеобразоват. организаций / В.В. Пасечник. – М.: Просвещение, 2016 – 109 с.
5. Пасечник В.В. Методика преподавания биологии: традиции и инновации // Биология в школе. 2011, №9, С. 11-16.
6. ПРИКАЗ от 17 декабря 2010 г. № 1897 ОБ УТВЕРЖДЕНИИ ФЕДЕРАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО СТАНДАРТА ОСНОВНОГО ОБЩЕГО ОБРАЗОВАНИЯ.
7. Якунчев М.А., Волкова О.Н., Аксенова О.Н. Методика преподавания биологии: учебник для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2008. – 320 с.

УДК: 377.5.02:37.016

Лялька Алена Юрьевна
Алматинский колледж экономики и права
(Алматы, Казахстан)

ПРИМЕНЕНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО КОНСТРУКТОРА «LEGO EDUCATION» ПРИ ИЗУЧЕНИИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН

Аннотация. В данной статье рассматривается введение в практику преподавания экономических дисциплин инновационных образовательных технологий, а также интерактивных методов обучения. Описана эффективность применения образовательного конструктора, в связи с внедрением новых стандартов в образовательный процесс. Главной целью применения данной методики на учебных занятиях является формирование профессиональных навыков в области экономики, предпринимательства и бизнеса, развитие монографической речи и написание бизнес-плана своей идеи.

Ключевые слова: образовательный конструктор, инновационные образовательные технологии, профессиональные навыки, экономика, инновационный подход, инновационное обучение.

Lyalka Alyona Y.
Almaty College of Economics and Law
(Almaty, Kazakhstan)

THE USE OF EDUCATIONAL DESIGNER "LEGO EDUCATION" IN STUDYING ECONOMIC DISCIPLINES

Abstract. This article discusses the introduction of the practice of teaching economic disciplines innovative educational technologies and interactive teaching methods. The effectiveness of the application of the educational designer is described in connection with the introduction of new standards in the educational process. The main goal of using this technique in the classroom is the formation of professional skills in Economics, entrepreneurship and business development monographic speeches and writing a business plan for their ideas.

Keywords: educational designer, innovative educational technologies, professional skills, Economics, innovation, innovative training.

«Скажи мне- и я забуду; покажи мне- и я запомню;
дай сделать – и я пойму»
Китайская притча.

Одной из главных задач определенных стратегией «Казахстан - 2050» и стоящих перед системой образования Республики Казахстан, является воспитание культурной и образованной молодежи, которой предстоит продолжить преобразования в стране и вести созидательную работу для процветания всего казахстанского общества [1].

Современное образование нуждается в новом типе преподавателя - творчески думающем, обладающем современными методами и технологиями образования, приемами психолого-педагогической технологии, способами самостоятельного конструирования педагогического процесса в условиях конкретной практической деятельности, умеющим прогнозировать результат педагогической деятельности.

Перед преподавателями специальных дисциплин, стоит задача сделать свои предметы интересными, привить интерес к дисциплине, помочь учащимся раскрыть свои возможности, активизировать их познавательную деятельность. Ведь именно на занятиях специальных дисциплин реализуется основное направление процесса обучения будущих специалистов среднего звена профессиональным навыкам и умениям.

Современное образование подразумевает, что преподавателю необходимо дать учащимся не только знания по предмету, но и развивать такие качества личности ребенка, которые необходимы ему для жизнедеятельности в условиях интенсивного развития окружающего мира [2].

Акцент в своей педагогической деятельности я делаю на применение интерактивных методов обучения. Одна из главных задач которые я перед собой ставлю - это создание комфортных условий обучения, при которых учащийся чувствует свою успешность, свою интеллектуальную состоятельность, что делает продуктивным сам процесс обучения.

Учебный процесс я стараюсь организовать таким образом, что бы все учащиеся оказались вовлеченными в процесс познания, они имеют возможность понимать то, что они знают и думают.

Интерактивная деятельность на уроках экономических дисциплин предполагает организацию и развитие диалогового общения, которое ведет к взаимопониманию, совместному решению общих, но значимых для каждого учащегося задач. В ходе такого обучения учащиеся учатся критически мыслить, решать сложные проблемы на основе анализа конкретных фактов и соответствующей информации, взвешивать альтернативные мнения, принимать продуманные и ответственные решения, участвовать в дискуссиях, общаться с другими людьми.

Совсем недавно я узнала о новой интерактивной методике преподавания LEGO-конструирование учебного занятия.

Обучение «LEGO Education» состоит из четырех этапов:

1. Установление взаимосвязей - при установлении взаимосвязей учащиеся как-бы накладывают новые знания на те, которыми они уже обладают, расширяя таким образом свои познания.

2. Конструирование – учебный материал лучше всего усваивается тогда, когда мозг и руки работают вместе. Работа с продуктами «LEGO Education» базируется на принципе практического обучения: сначала обдумывание, а затем создание модели.

3. Рефлексия – обдумывая и осмысливая проделанную работу, учащиеся углубляют понимание предмета. Они укрепляют взаимосвязи между уже имеющимися у них знаний и вновь приобретённым опытом.

4. Развитие – процесс обучения всегда более приятен и эффективен, если есть стимулы. Поддержание такой мотивации и удовольствие, получаемое от успешно выполненной работы, естественным образом

вдохновляет учащихся на дальнейшее изучение дисциплины с применением своих творческих способностей [3].

Использование моделей «LEGO Education» в учебном процессе повышает интерес учащихся к обучению. Моделирование и конструирование при этом требуют знания практически из всех учебных дисциплин. Межпредметные связи позволяют сформировать целостное представление о значимости темы. Хочется отметить, что уроки с использованием конструирования подходят для изучения экономических дисциплин.

Данная технология носит не только игровой характер, но и мотивирует учащихся к дальнейшим действиям и желанию реализовать свой бизнес-план, зародиться духом предпринимательства и организовать свое дело. Это позволяет не только научиться выделять существенное, воплощать свои идеи, но и учит работать в команде. Так умение не только слушать, но и слышать участников своей команды очень необходима, так как работа специалиста в области экономики позволяет находиться в тесном сотрудничестве со всеми работниками предприятия, а также анализировать проделанную работу [4].

Образовательные аспекты «LEGO Education» направлены для объединения различных предметов: основ экономики, экономики организации, экономического анализа, финансового учета, менеджмента и маркетинга в единое целое. Фрагментарное включение в образовательный процесс позволяет благотворно повлиять на использовании «LEGO Education» в процессе урока [5].

Каждый учащийся вкладывает свою идею в проект. Здесь учащиеся учатся объединять постройки, обыгрывать отдельный сюжет, строить историю. Использование «LEGO Education» во время проведения учебного занятия позволяет привить интерес к выбранной специальности, сформировать у учащихся мотивационный подход в изучении экономических дисциплин с использованием занимательного материала. Мотивация на уроке должна быть связана с поиском рациональных методов в принятии управленческих решений. Возникает необходимость отходить от традиционных уроков к урокам нетрадиционных форм.

Использование активных методов активизации, дискуссий, принятия решений и релаксации позволяет легче заинтересовать учащихся. От них требуется активная позиция поисковой деятельности. Преподавателю необходимо возбуждать и управлять процессом обучения, создавая необходимые предпосылки для мотивации в учебной деятельности.

Ключевым моментом в конструировании основных экономических понятий, путей решения и создания новых условий для устойчивого экономического роста экономики Казахстана служит «LEGO Education» - конструирование собственных проектов, их описание.

Использование «LEGO Education» в образовательной деятельности учащихся является мощной поддержкой в развитии интеллектуальных способностей, воспитании у них умения работать над единой идеей, вырабатывании привычки мыслить нестандартно и комплексно. Очень хорошим подспорьем служит применение компьютерных программ и цифрового оборудования в конструировании и моделировании. Это может быть модель будущего предприятия, с системой бизнес-планирования и созданием управляющей модели в нем.

Ни для кого не секрет, что XXI век – это век компьютерных технологий и цифрового оборудования. Интенсивно развиваясь, компьютерная техника проникает практически во все сферы человеческой деятельности, в том числе и в образование. В связи с этим все большее распространение получает такое направление деятельности учащихся, как «LEGO Education» с помощью специальных компьютерных программ и создании макетов в ручную.

«LEGO Education»– это современное средство обучения. В связи с внедрением новых стандартов в образовательном процессе подход к изучению экономических дисциплин существенно меняется. И наша задача, как преподавателей, подойти к данному вопросу творчески и нестандартно. Главной целью на уроках «LEGO Education» является формирование профессиональных навыков в области экономики, предпринимательства и бизнеса, развитие монографической речи и написание бизнес-плана своей идеи.

Сегодня уже совершенно очевидно, что программы повышения качества обучения, предусматривающие использование инновационных методов обучения, приносят положительные результаты и для обучающихся, и для преподавателей. Еще большие надежды вселяет расширение масштабов применения самых последних и зарождающихся технологий. Преподаватели получают большие возможности для того, чтобы помогать обучающимся усваивать сложные концепции, и вовлекать их в активное участие в учебном процессе; предоставлять обучающимся доступ к информации и ресурсам; полнее удовлетворять индивидуальные потребности детей.

Если мы сможем воспользоваться всеми преимуществами, которые открывает применение инновационных методов обучения, нам удастся повысить и качество учебного процесса, и уровень знаний каждого обучающегося.

Но надо заметить, что в выборе нестандартных уроков нужна мера. Учащиеся привыкают к необычным способам работы, теряют интерес, успеваемость заметно понижается. Место нетрадиционных уроков в общей системе должно определяться самим учителем в зависимости от конкретной ситуации, условий содержания материала и индивидуальных особенностей самого учителя.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Стратегия Президента Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Стратегия - 2050»
2. Полат Е.С., Бухаркина М.Ю., Моисеева М.В., Петров А.Е.; Под ред. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. — Москва. Издательский центр «Academia», 2003.
3. Интернет ресурс: <http://www.docme.ru/doc/194611/rukovodstvo-dlya-uchitelya-lego-education-wedo> - дата обращения (14.05.2017)
4. Интернет ресурс: <https://education.lego.com/ru-ru/product/wedo> - дата обращения (13.05.2017)
5. Интернет ресурс: <http://www.docme.ru/doc/194611/rukovodstvo-dlya-uchitelya-lego-education-wedo> - дата обращения (13.05.2017)

УДК: 37.01

Маратова Айнур Маратовна
Преподаватель, Актюбинский региональный государственный
университет им. К. Жубанова
(Актобе, Республика Казахстан)

МҰҒАЛІМ ӨЗ МАМАНДЫҒЫНЫҢ САПАСЫН, БІЛІКТІЛІГІН АРТЫРАТТЫН ТҰЛҒА

Аннотация. В статье рассматриваются определение организационно-педагогических и методологических основ формирования коммуникативной компетенции студентов, сущностной характеристики коммуникативной компетенции; владение знаниями в области коммуникативной деятельности, проявляющееся в уяснении и осознанном применении основных знаний в области коммуникативной деятельности

Ключевые слова: педагог, профессиональное образование, профессия, творческий, технология.

Abstract. The article definition of organizational-pedagogical and methodological bases of formation of research competence of students, the essential characteristics of the research competence; possession of knowledge in research activities, which manifests itself in understanding and informed use of basic knowledge in the field of research; status of traditional practices of training college students to research teaching activities.

Keywords: teacher, professional education, profession, creative, technology.

Білім беру жүйесін жаңарту қоғам дамуының ажырамас бөлігі болып табылатын болғандықтан, білім беру үдерісіне қойылатын жоғары талаптар оны жаңа тұрғыдан ұйымдастыруды қажет етеді. Жаңа ұлттық ЖОО-ң алдындағы негізгі міндеттердің бірі – жоғары білімділікке ие, құзыретті, өз бетімен маңызды шешімдерді қабылдай алатын, ізгіліктілігі мен жауапкершілігі мол адамдарды қалыптастыру. Бұл міндеттер ЖОО-да тиянақты білім беруді ғана емес, сондай-ақ студенттердің түйінді құзыреттіліктерін қалыптастыруға бағытталған әрекеттерді талап етеді.

Білім берудің жаңа құндылықтары ҚР Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру Стандарттарының жаңа мазмұнында айқындалып, білім алушылардың ақпараттық, коммуникативтік, проблеманы шеше білу және пәндік құзыреттіктері күтілетін нәтижелер ретінде белгіленіп отыр.

Мұғалімнің бір ғана сыры - оның мамандығы. Бұл дүниеде теңдесі жоқ мамандық тек мұғалімге ғана лайық. Сондықтан ұстаз адам - кәсіби мамандығына құштар, оны жан-тәнімен сүйетін, барлық өмірін соған арнауы тиіс. Олай болса мұғалім еңбегінің сан қырлылығы осыдан өрбиді. Мұғалім адамның өз пәнін терең меңгеруі оның ең алғашқы қыры, кәсіби шеберлігін үздіксіз ұштай, шыңдай түсуі екінші қыры болмақ. Үшінші қыры - мұғалімнің тілді меңгеруі - тіл шеберлігі. Сөзді жетесіне жеткізе сөйлей білудің өзі - өнер. Себебі, тіл - тәрбие құралы. Төртінші қыры - байқағыштық сезімі-көрегендігі. Бесінші қыры - әр жүректі білім шұғыласымен нұрландырудың ең тиімді, ең

төте жолын таба білетін жасампаздығы. Алтыншы қыры - жан-жақты дарындылығы. Жетінші қыры - үздіксіз, тынымсыз ізденімпаздығы. Сегізінші қыры - үлгі-өнегесі, мұғалім мәдениеті немесе педагогикалық әдеп-этикасы деуге болар еді. Себебі, мұғалімнің келбеті-сыртқы мәдениеті, қарым-қатынасы, өзін-өзі басқаруы, бақылауы, сөйлеу мәдениеті үздіксіз жаңарып, өзгеріп, үнемі жаңа сипатқа ие болып отыруы мұғалімдік мамандықтың ең басты этикалық сапалық белгісі. Ұстаздық киелі әрі өте көне мамандық. Адамзатты ежелден ойландырып, толғандырып келе жатқан, қоғамдық құрылыс өзгеріп жатса да, қажеттігін жоймайтын маңызды мәселе-жас ұрпақты өмір сүруге дайындау. Бұл қиынның-қиыны. Себебі, әр адам-қайталанбас жеке тұлға.

Білім берудің жаңарған моделінде студенттің «дайын білімді алушы» қалпынан оның танымдық процестегі «белсенді субъект» қалпына көшуін қамтамасыз ететін зерттеушілік белсенділігін күшейтуге мән беріледі. Соған орай, аталған нәтижелерге бағытталған білім беру үрдісін ұйымдастыруды студенттердің зерттеушілік іс-әрекеттері негізінде жүргізуге қажеттілік туындауда.

Мұғалім құзырлығы жоғары, әлеуметтік тұрғыдан жетілген, әдіс-тәсілдерді меңгерген, шығармашылықпен жұмыс істейтін, өзін-өзі кәсіби жетілдіруге ұмтылған маман. Мұғалім мамандығы, зиялылар ішіндегі көп топтасқан мамандықтардың ірі тобына жатады. Білім беру жүйесінде педагогтар мемлекеттік қызметкерлер болып табылады. Педагог өз мамандығының сапасын, біліктілігін арттыруды психологиялық тұрғыдан қамтамасыз етуі үлкен рөл атқарады. Педагогтың іс-әрекеті көбінде оның кәсіби шеберлігінің кеңістігіне қатысты, педагогикалық қарым-қатынас механизмдеріне, білімгерлердің психологиялық ерекшеліктерінің табиғатына да байланысты. Педагогикалық іс-әрекеттің дамуының жоғары деңгейі мынада – педагог өзін-өзі дамыту механизмдерін қалыптастыруға мақсат қояды және білімгерлерге (болашақ мұғалімдерге) өз қабілет-қарымы бойынша даму бағыттарын ұштайды.

Болашақ мұғалімдердің кәсіби дайындығының мақсаты - ғылыми-педагогикалық тапсырмаларды орындауға және кәсіби оқытуда мұғалімге қажетті функцияларды орындауға бейім маманды қалыптастыру болып табылады. Маман оқыту үдерісінің білім беру саласы, мәні, мағынасы және құрылымы туралы білім жүйесін білуі керек, сондықтан осы бағытта педагогтың субъективтік қасиеттерін құрылымдық көрсетілуімен тұлғалық сапалары қарастырылады.

Болашақ мұғалімдердің шығармашылықты тапсырмаларды орындау барысында ақпараттық көздерінен алынған мәліметтерді пайдалана отырып, өмірден көрген практикасымен байланыстыру арқылы сұрақтардың шешімін табуға жол ашады.

Болашақ мұғалімдердің осындай жолмен орындаған тапсырмалар жүйесінің өзі шығармашылық ұғымымен сәйкес. Ендеше, кешегі студент, жаппай білім алу барысында өз мүмкіндіктерін өзі ашқан болса, кейбірі «жабулы қазан жабулы күйінде» өмір ағымымен кете барды. Кешегі, біздің білім берген мұғалімдеріміз білім беруші ақпарат көзі ғана болды. Мәселенің дұрыс- бұрыстығын саралаушы да тек қана сол мұғалім еді.

Ал қазіргі мұғалім, білімгерлерді дұрыс ұйымдастыра отырып, бағыт бағдар беру арқылы өздігінен жұмыс жасауға үйрету нәтижесінде, жаңа идеялар мен жаңалықтар, болжамдар мен нәтижелер әкелетіндей тұлға даярлап шығуды көздеуде. Оқытушы қауымнан білімгерлер тек білімге ғана емес, өмірге де үйрететін қабілеттілікті қажет етіп отыр.

Қазір біз жақсы нәтижелерге жету үшін, жаңа технологияларды зерттеу және оны практикада жүзеге асыру қажет. Бұлар Е.И. Пассовтың бөгде тілді үйрету технологиясы, М. Жанпейісованың интерактивтік модульдік технологиясы, Т. Ғалиевтің жүйелеп, деңгейлеп оқыту технологиясы, қарым-қатынастық ойындарды игеруде оқытудың аса құнды және тиімді технологиясы болып есептелетін филология ғылымдарының профессоры Ө. Жүнісбектің бастауыш сыныпта сөйлеу, ауызекі сөйлеу дағдысын қалыптастыру мен жетілдіру, сондай-ақ оқу мен жазудың механизмін игерудегі көздейтіні – үндес оқыту әдістемесі [1, 143 б; 2-4].

Алдағы уақытта студенттердің коммуникативтік құзырлығын педагогикалық-теориялық даярлық процесінде қалыптастыру; педагогикалық технология құралдары арқылы студенттердің коммуникативтік құзырлығын қалыптастыру; студенттердің коммуникативтік құзырлығын оқу және оқудан тыс іс-әрекеттер бірлігінде қалыптастыру мәселелері дербес зерттеуді қажет етеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Сборник законодательных актов Республики Казахстан по вопросам образования. - Алматы, 2003. - № 389-1. – С. 3-33.
2. Тұрғынбаева Б.А. Мұғалімдердің шығармашылық әлеуетін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту. – Алматы, 2005. –208 б.
3. Жанпейісова М. Модульдік оқыту технологиясы оқушының дамыту құралы ретінде. - Алматы, 2002.-15 б.
4. Галиев Т. Системный подход к интенсификации учебного процесса. - Алматы: Ғылым, 1998.- 303 с.

Міськова Наталія Миколаївна
Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука
(Рівне, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. У статті розглядаються особливості формування математичної компетенції дітей дошкільного віку в умовах реформування національної системи освіти, запропоновано та обґрунтовано організаційно-педагогічні аспекти формування математичної компетенції старших дошкільників та визначені перспективи розвитку.

Ключові слова: математична освіта, компетентнісний підхід у навчанні та вихованні дошкільнят, зміст математичного розвитку дошкільників професійна компетентність вихователів.

Аннотация. В статье рассматриваются особенности формирования математической компетенции детей дошкольного возраста в условиях реформирования национальной системы образования, предложено и обосновано организационно-педагогические аспекты формирования математической компетенции старших дошкольников и определены перспективы развития.

Ключевые слова: математическое образование, компетентностный подход в обучении и воспитании дошкольников, содержание математического развития дошкольников, профессиональная компетентность воспитателей.

Miskova Natalia Mykolaivna,
Higher Education Establishment "Academician Stepan Demianchuk
International University of Economics and Humanities"
(Rivne, Ukraine)

FEATURES OF FORMATION MATHEMATICAL COMPETENCE PRESCHOOLERS

Annotation. In the article the features of formation of mathematical competence of preschool children in terms of reforming the national education system, proposed and reasonably pedagogical organizational aspects of mathematical competence of senior preschool children and determined prospects.

Key words: mathematical education, competence approach in training and educating preschoolers, mathematical content of preschool teachers professional competence.

Постановка проблеми. Сучасні соціально-економічні та політичні зміни стали передумовою реформування національної системи освіти в Україні. Дошкільна освіта як перша самоцінна ланка має гнучко реагувати на сучасні

соціокультурні запити, збагачувати знання дитини необхідною якісною інформацією, допомагати їй реалізувати свій природний потенціал, орієнтуватися на загальнолюдські й національні цінності.

Необхідність модернізації змісту математичної дошкільної освіти визначається Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті, Законом України “Про дошкільну освіту”.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останнім часом термін “компетентність” ґрунтовно входить до сучасних методик (В. Г. Бочарова, І. А. Зязюн, Л. Г. Коваль, О. Л. Кононко, І. А. Костюк та ін.). Поняття “логіко-математична компетентність” уточнює в своїх дослідженнях В. Старченко, зауважуючи, що ця компетентність передбачає сформоване вміння розмірковувати, доводити правильність власних суджень. Л. Зайцева пропонує формувати в дітей старшого дошкільного віку елементарну математичну компетентність, яка включає сукупність компонентів (мотиваційного, змістового, дійового). Автор у своєму дослідженні спирається на Базовий компонент дошкільної освіти як на документ, покладений в основу діяльності вихователів, розглядаючи компетентність як наскрізну характеристику розвитку дитини, яка охоплює освітні лінії Державного стандарту дошкільної освіти.

Метою даної статті є обґрунтування організаційно-педагогічних аспектів формування математичної компетенції старших дошкільників.

Виклад основного матеріалу. Дедалі більшої актуальності набуває сьогодні компетентнісний підхід у навчанні та вихованні дошкільнят. Педагог має не тільки забезпечити засвоєння дітьми певної інформації, а й сприяти становленню відповідних компетенцій. Дорослий стає авторитетною, довіреною особою, яка створює середовище, що розвиває, забезпечує комфортні умови для життєдіяльності дитини, виступає передусім партнером, а не контролером її діяльності. Поряд з іншими компетенціями питання формування математичної компетенції є принциповим для особистісно орієнтованої моделі освіти.

Базовий компонент дошкільної освіти “математичну компетенцію” визначає як уміння дитини виявляти інтерес до математичних понять, усвідомлювати і запам’ятовувати їх; розуміти відношення між числами і цифрами, склад числа з одиниць і двох менших (у межах 10); бути обізнаною зі структурою арифметичної задачі; вміння розв’язувати задачі та приклади на додавання і віднімання в межах 10. Оволодіння цими операціями оптимізує загальний розвиток дітей [1].

Зміст математичного розвитку дошкільників подано у Державному стандарті дошкільної освіти в освітній лінії “Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі”. Щодо формування математичної компетенції дітей визначається коло важливих питань, а саме:

1. Роль вихователя у логіко-математичному розвитку дітей полягає у створенні умов, за яких можливо надавати допомогу кожній дитині розкрити свій потенціал, навчити її самостійно пізнавати світ, бо основним чинником розвитку дошкільника є його власна діяльність.

2. Увага не на результат пізнавальної діяльності дитини, а на процес її здійснення, адже від цього залежить усвідомленість отриманих знань в ході самостійної пізнавальної діяльності.

3. Принципова особливність чинних програм стосовно математичного змісту дошкільної освіти полягає у тому, що традиційний математичний аспект знань поєднаний з логічним. Отож, щоб забезпечити логіко-математичну підготовку дітей, необхідно формувати і розвивати у них уміння здійснювати і математичні, і логічні операції.

Логіко-математична освіта ґрунтується на науково-теоретичних та експериментальних розробках провідних психологів і педагогів, котрі розкривають можливість і механізми формування у старших дошкільників логіко-математичних уявлень (доступність понять для розуміння, послідовність опрацювання тощо) і вважають проблему формування компетенцій однією з найактуальніших.

Формування у дошкільників елементарних математичних уявлень на заняттях і поза ними сприяє становленню дитини як особистості. Вихователю повинен передавати засоби пізнання світу, формувати у дитини базу особистісної культури, в тому числі базу культури пізнання. Основними критеріями визначення життєвої компетенції дошкільняти, його особистісної зрілості є оптимальний для віку розвиток пізнавальної активності: дитина володіє належним обсягом життєво необхідної і доступної віку інформації, схильна до самостійного розв'язування нескладних проблем, уміє елементарно аналізувати, порівнювати, групувати, обчислювати, вимірювати, логічно міркує, робить самостійні висновки; любить експериментувати, вишукувати істину [2].

Старші дошкільнята здатні осмислювати свої розумові дії, наприклад, у рамках розв'язування арифметичних задач. Дитина цілком може зрозуміти й аргументувати, як і чому вона діє саме так у певній ситуації.

Отже, щоб знання, яких набуває дитина, сприяли становленню її життєвої компетенції, вони повинні мати для неї особистісний сенс, тобто бути значущими. Для цього освітні програми, система оцінювання досягнень дитини, критерії визначення ефективності педагогічної діяльності мають передбачати:

- виявлення в дошкільняти творчості як неодмінної передумови його особистісного зростання;

- спрямованість педагогічних зусиль на пробудження й розвиток самостійної пізнавальної і продуктивної активності дітей як рушійної сили розвитку дитини;

- високу оцінку намагань педагога реально підтримати прагнення дитини діяти незалежно від керівництва ззовні — діяти доцільно, обґрунтовано, продуктивно, творчо, активно й критично, з виявленням ініціативи. Лише навчившись поважати індивідуальний досвід кожної дитини, ми реально повернемося обличчям до її особистості, осягнемо масштабність завдань, що стоять перед сучасною освітою взагалі.

Навчання в дошкільному навчальному закладі спрямоване, насамперед, на виховання у дітей звички до повноцінної логічної аргументації всього, що нас оточує. Досвід навчання свідчить про те, що розвиток логічного мислення у дошкільників найбільшою мірою відповідає вивченню початкової математики.

Навчити дитину розмірковувати – одне з важливих педагогічних завдань. У змісті дошкільної освіти, окресленому Базовим компонентом та

чинними програмами розвитку дитини дошкільного віку, виділено сенсорно-пізнавальний розвиток дітей, який передбачає наявність у дошкільників ряду конкретних умінь: використання початкових логічних прийомів; доведення правильності свого міркування; здійснення вимірювання, обчислення; виявлення інтересу до логіко-математичної діяльності; використання наявних знань у різних життєвих ситуаціях тощо. Отже, йдеться не про суму конкретних математичних знань, які має засвоїти дитина, а про її математичну компетенцію.

Формування сенсорно-пізнавальної та математичної компетенцій — важлива лінія розвитку дитини. Чимало вітчизняних та зарубіжних дослідників вважають логічні, математичні операції взаємопов'язаними [3, с. 124-126].

Логічний і математичний компоненти взаємозалежні, оскільки математичні знання засвоюються за допомогою логічних прийомів. Тільки правильно організована діяльність дітей і вихователя в процесі навчання забезпечує достатній рівень логіко-математичного розвитку дошкільників. Адже кожне логіко-математичне поняття і вміння формується поетапно на основі виконання математичних, логічних операцій, доступних конкретній віковій групі дітей. Тому в роботі з логіко-математичного розвитку дошкільнят необхідно враховувати послідовність та системність засвоєння ними логічних операцій. Наприклад, ознайомлення з трикутником доцільно проводити в середній дошкільній групі, а не в молодшій, адже дітям молодшої групи ще недоступні такі логічні операції, як доведення та поняття зв'язку.

Організація роботи з логіко-математичного розвитку дітей забезпечує формування елементарної математичної компетенції, яка виявляється у бажанні дошкільників виконувати пізнавальні завдання, самостійно розмірковувати, прагнути до пошукової діяльності.

Формування математичної компетенції дошкільників ефективно здійснюється:

- 1) під час спеціально організованого навчання;
- 2) у спільній діяльності вихователя та дошкільників;
- 3) у дошкільній самостійній діяльності дітей.

Для логіко-математичного стилю мислення характерні чіткість, стислість, розчленованість, точність і логічна послідовність міркувань, вміння користуватися символікою. Природно, що основою пізнання є чуттєве сприйняття, набуте з досвіду та спостережень. У процесі чуттєвого пізнання формуються уявлення — образи предметів, їхніх ознак, відношень.

При формуванні математичної компетенції старших дошкільників як важливий компонент образних засобів широко використовуються моделі за способом вираження об'єкта, а саме знакові (короткі записи, графічні замінники), предметні (макети, муляжі) і графічні (реальні й умовні малюнки, креслення, схеми). У процесі формування логіко-математичних знань і понять необхідність використання моделі полягає в тому, що вона робить наочним приховані від безпосереднього сприймання властивості, зв'язки, відношення об'єктів, які є суттєвими для розуміння фактів, явищ.

Існує методика введення дітей у світ логіко-математичних уявлень з допомогою спеціальної серії навчальних логіко-математичних ігор, які треба розглядати як певну систему з поступовим ускладненням завдань. У цих іграх моделюються такі логічні, математичні конструкції, розв'язуються такі задачі,

які сприяють прискоренню формування і розвитку у дітей простих логічних структур мислення і математичних уявлень. Особливістю формування математичної компетенції є насиченість навчального процесу проблемними життєвими ситуаціями практичного характеру, які активізують пізнавальні інтереси дітей, розвивають передумови логічного мислення, вправляють дітей у використанні набутих знань із математики [4].

Серед ефективних засобів логіко-математичного розвитку дітей 5-6 років виступає художнє слово (віршовані задачі, задачі-розповіді), народна педагогіка (казки, загадки, прислів'я), що дозволяє формулювати зміст логіко-математичних завдань як у прозовій, так і у віршованій формі. Систематичне звернення до художнього слова підводить дитину до розуміння народної і літературної мови, збагачує дітей різними способами доведення, розвиває навички логічного судження, забезпечує більш швидкий мислителний, мовний і художній розвиток. Адже зацікавленість дітей при вивченні логіки ґрунтується на невтрачених пізнавальних інтересах дошкільників, а їх уміннях фантазувати, витворювати нові завдання, досягати заданої мети шляхом самостійних спроб, граючись – навчатись. Використання мовно-логічних та логіко-математичних ігор забезпечує раціональний взаємозв'язок у роботі вихователя на заняттях і поза ними, допомагає дошкільникам у цікавій ігровій формі вчитися висловлювати свої думки, доводити правильні і спростовувати неправильні міркування, добирати істинні судження, спираючись на логічні операції.

Дошкільна освіта гармонійно поєднує сімейне та суспільне виховання і покликана підготувати дитину до активного суспільно-корисного життя, подальшого навчання. В атмосфері взаєморозуміння і доброзичливості проблема розвитку пізнавальних здібностей вирішується і у співпраці з “дошкільною” родиною:

- співучасть батьків у збагаченні дітей логіко-математичним досвідом через пошуково-дослідницьку діяльність, моделювання та аналіз проблемних ситуацій, розроблення спільних проєктів;

- інтелектуальні ігри з батьками та дітьми (“Логіко, на старт!” та інші);

- дні пізнання особистості дитини (відвідування батьками відкритих занять гуртка);

- педагогічні години доброзичливого спілкування;

- інформаційна обізнаність батьків (через змінне листування у батьківському куточку; пам'ятки-порадники).

Висновки. Таким чином, математична компетенція старших дошкільників – це сукупність певного обсягу знань, умінь і навичок, умінь дітей використовувати в повсякденному житті набуті математичні знання; вільно орієнтуватися в просторі й часі. Саме в старшому дошкільному віці відбувається перехід від наочно-образного до логічного мислення. За умови правильно організованої навчально-виховної роботи вже п'яти-шестирічна дитина здатна порівнювати, узагальнювати, класифікувати, аналізувати і синтезувати. З'являється здатність дитини до мислення модельними образами, які за допомогою схем, символів матеріалізують приховані зв'язки між предметами та явищами.

Логіко-математична освіта — важлива передумова для реалізації пріоритетного завдання – розбудови дошкільної освіти в частині осучаснення її

змісту, що регламентується, насамперед, новими програмами. Апробуючи і впроваджуючи нововведення, здійснюючи індивідуалізацію і диференціацію при організації процесу навчання та виховання, передусім слід пам'ятати про налагодження гармонійних взаємозв'язків з кожною дитиною, створення зони комфортності і розвитку дошкільника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Зайцева Л. І. Математична компетентність: диференційований підхід / Л. І. Зайцева// Палітра педагога. – 2004. – № 2. – С. 16-17.
2. Кононко О. Л. Стратегічна мета виховання – життєва компетентність дитини / О. Л. Кононко // Дошкільне виховання. – 2009. – № 5. – С. 3-6.
3. Програма розвитку дитини дошкільного віку “Українське дошкілля” (авт. Білан О. І, Возна Л. М., Максименко О. Л. та ін.). – “Мандрівець”, 2012. – 264 с.
4. Старченко В. Логіко-математичний аспект дошкільної освіти / В. Старченко // Дошкільне виховання. – 2005. – № 7. – С. 19-21.

УДК 372.881.1:032

Нечепоренко Марія Анатоліївна
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського
(Миколаїв, Україна)

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ ДО ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНОГО САМОРОЗВИТКУ ЧЕРЕЗ ОПРАЦЮВАННЯ ІНШОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ

Анотація. У статті розглянуто критерії відбору та алгоритм опрацювання іншомовних художніх творів для формування готовності майбутніх учителів іноземних мов до професійно-особистісного саморозвитку. Матеріали статті включають характеристику етапів роботи над текстами (актуалізація знань, опрацювання тексту, презентація, особистісна інтерпретація). Стаття містить приклади практичних завдань для кожного етапу опрацювання літератури іноземною мовою.

Ключові слова: професійно-особистісний саморозвиток, художні твори іноземною мовою, актуалізація знань, опрацювання тексту, презентація, особистісна інтерпретація.

Аннотация. В статье рассмотрены критерии отбора и алгоритм обработки иностранных художественных произведений для формирования готовности будущих учителей иностранных языков к профессионально-личностному саморазвитию. Материалы статьи включают характеристику этапов работы над текстами (актуализация знаний, обработка текста, презентация, личностная интерпретация).

Статья содержит примеры практических заданий для каждого этапа обработки литературы на иностранном языке.

Ключевые слова: профессионально-личностное саморазвитие, художественные произведения на иностранном языке, актуализация знаний, обработка текста, презентация, личностная интерпретация.

Necheporenko Maria
Mykolaiv National Sukhomlinsky University
(Mykolaiv, Ukraine)

FORMATION OF FUTURE FOREIGN LANGUAGES' TEACHERS PROFESSIONAL-PERSONALLY SELF-DEVELOPMENT THROUGH READING OF AUTHENTIC FOREIGN LANGUAGE LITERATURE TEXTS

Abstract. The article deals with the selection criteria and algorithm of reading and discussion of foreign language literature texts for the formation of future foreign languages' teachers professional-personally self-development. The article gives the characterization of work phases on texts (updating knowledge, reading, presentation, personal interpretation). This article contains examples of practical tasks for each stage of work on foreign language literature.

Keywords: *professional - personally self-development, foreign language literature texts, updating knowledge, reading, presentation, personal interpretation.*

Процеси якісних перетворень в сучасній освітній парадигмі покликані вдосконалити процес підготовки фахівців із високим рівнем професійної освіченості, компетентності. Сьогодні потрібні учителі, які усвідомлюють цінність своєї професії і готові до самоактуалізації та вдосконалення особистісних якостей з метою досягнення вершин розвитку та професіоналізму. Тому вже в процесі фахової підготовки постає актуальна проблема формування готовності до професійно-особистісного саморозвитку. Метою нашої статті є характеристика алгоритму опрацювання художніх творів іноземною мовою у якості засобу формування готовності майбутніх учителів іноземних мов до професійно-особистісного саморозвитку.

Проблема використання іншомовних літературних текстів в процесі опанування іноземної мови не є новою. Більшість наукових гіпотез розглядають літературні твори іноземною мовою в контексті формування комунікативної або іншомовної дискурсивної компетенції студентів (В. Г. Костомаров, Г. М. Верещагін, Ю. Є. Прохоров, Є. І. Пассов, С. Г. Терминасовим, С. Ю. Ніколаєва В. Ю. Паращук, Г. Є. Виборова, О. М. Корчажкіна). Проте дослідження П. Леонард (P. Leonard), Г. Московіц (G. Moskowit), С. Мерсер (S. Mercer), Н. І Клименко, М. П. Андрєєва, О.В. Коновалов, М.В. Кузіна підтверджують гіпотезу про позитивний вплив іншомовних художніх творів на розвиток ціннісної сфери студента, на процеси самопізнання, побудову позивної Я-концепції, готовність займатись саморозвитком. Г. Вестхоф, досліджуючи стратегії випереджувального читання, з цього приводу справедливо зазначає: «Метою заняття із читання літератури іноземною мовою є формування потреби самостійно поглиблювати знання з проблеми, інформація про яку містяться в тексті іноземною мовою» [1, с. 7].

Однією з найважливіших особливостей літературних творів іноземною мовою в контексті нашого дослідження є їхня багатофункціональність. З точки вивчення іноземної мови, література країни, мова якої вивчається виконує комунікативну та когнітивну функції, сприяючи у формуванні лінгвістичної, соціолінгвістичної, прагматичної та культурної компетенцій. У контексті проблеми професійно-особистісного саморозвитку читання літератури іноземною мовою впливає на становлення особистості, світосприйняття, розвиток творчих здібностей, ціннісні орієнтації особистості, її життєві принципи, позиції, тобто має емоційну та естетичну функції. Спираючись на вище сказане, ми пропонуємо в процесі підготовки учителів іноземних мов інтегрувати для читання іншомовні літературні твори в контексті яких розглядаються різні аспекти професійно-особистісного саморозвитку

Для того, щоб літературний твір розвивав спрямованість на саморозвиток і самореалізацію, рефлексію в процесі майбутньої професійної діяльності у якості учителів іноземних мов робота над ним має бути чітко структурована і спланована. Перш за все, потрібно обрати підходящий художній твір іноземною мовою. На сьогодні серед науковців не сформовано єдиного підходу до визначення критеріїв відбору літературу для опрацювання під-час вивчення іноземної мови. Методист Л.П. Смєлякова визначає

лінгвістичний, культуроорієнтований, комунікативний та особистісно-діяльнісний підходи до відбору навчальних матеріалів [2]. На думку Б. Каста слід читати лише ті тексти, які мають що сказати читачеві, які відповідають їхнім потребам, відкривають можливість до ідентифікації та самопроекції [3, с. 31]. Більше критеріїв виділяють Г. Еліс та Дж. Брюстер. Дослідники наголошують на відповідному рівні складності твору (лексика, граматичні структури), літературне оформлення (метафора, контраст), цікава тема. Особливу роль відводять мотивації. Книга повинна сформувати позитивний підхід, цікавість, впевненість читача у собі та інтерес до подальшого читання [4].

Аналіз досліджень науковців та практичний досвід дозволив нам сформулювати такі критерії відбору літератури, що сприятиме формуванню готовності майбутніх учителів іноземних мов до професійно-особистісного саморозвитку:

- граматичне, синтаксичне, лексичне оформлення художнього твору;
- відповідність рівню володіння мовою студентами, їх віковим особливостям та інтересам;
- виховний, соціальний та культурний контекст;
- наявність додаткових матеріалів, таких як аудіо або відео.

Рекомендуємо надавати перевагу текстам за тематикою про становлення особистості видатних діячів культури і науки, почуття, досвід, переживання які пов'язані із професійною або навчальною діяльністю, актуальні проблеми суспільства, зокрема молоді.

Окрім вдало підбраного літературного твору на реалізацію мети формування готовності до професійно-особистісного саморозвитку безпосередній вплив має алгоритм (етапи, методи, форми) роботи із текстом. Більшість дослідників викладання німецької мови як іноземної (Дж. Копенштайер, С. Елерс, Дж. Вестхоф) наголошують на певні аспекти роботи із текстом, які умовно можна об'єднати у такі етапи: підготовка до читання (попереднє опрацювання змісту та лексики), робота безпосередньо з текстом та робота після опрацювання твору [1, 5, 6]. Ми розширили запропоновані етапи відповідно до проблеми професійно-особистісного саморозвитку та пропонуємо алгоритм практичної роботи з літературним твором за такими етапами як актуалізація знань, опрацювання тексту, презентація, особистісна інтерпретація.

Таблиця 1 Алгоритм практичної роботи

Етап	Характеристика	Приклади практичних завдань
<i>Актуалізація знань</i>	Попереднє ознайомлення із тематикою твору, лексикою, граматичними структурами, пробудження інтересу до проблематики	Асоціограма, мозковий штурм, припущення про тематику твору по назві.
<i>Опрацювання тексту</i>	Перевірка розуміння прочитаного, засвоєння тематичної лексики, розвиток навичок аналітичного читання, психологічної та ціннісної сприйнятливості.	Завдання із можливістю вибору твердження, що відповідає змісту (Richtig-Fasch-Aufgaben), поєднання частин одного речення, переказ змісту за опорною

		схемою
<i>Презентація</i>	відтворення та обговорення змісту прочитаного, співвіднесення моделі своєї поведінки із поведінкою дійових осіб, дискусії, спрямовані на інтелектуальне і культурне становлення особистості.	Mind-Mapping, «Молекула» твору, Stichwörter, характеристика дійових осіб, переказ твору від особи обраної дійової особи, переказ твору у вигляді інтерв'ю, інсценування фрагментів.
<i>Особистісна інтерпретація</i>	проекція проблематики художнього твору, ідентифікація із дійовими особами, рефлексивний аналіз моделей поведінки дійових осіб, визначення особистісно значущих моментів	Написання продовження історії, заміна кінцівки твору або вигадування передісторії, написання листа із порадами дійовим особам, «Ich wäre gern wie...» (студент обирає дійову особу, якою він би хотів стати, або риси характеру і вчинки справили особливе враження і аргументує свій вибір).

Як підсумок зазначимо, що іноземна мова характеризується широким інтегративним ресурсом, а отже в процесі її вивчення постає можливість формування не лише фахових знань та компетенцій. Інтеграція у зміст підготовки майбутніх учителів іноземних мов спеціально підібраного контенту у вигляді літературних творів іноземною мовою, опрацювання за запропонованим алгоритмом забезпечує підвищення мотивації, розширення світоглядних знань, пізнання своєї особистості, формування ціннісних орієнтацій, спрямованості на самоосвіту, самореалізацію, рефлексію в процесі майбутньої професійної діяльності у якості учителів іноземних мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Westhoff, G. Didaktik des Leseverstehens: Strategien des voraussagenden Lesens mit Übungsprogrammen. Ismaning: Max Hueber Verlag, 1987. 198 s. ISBN 3-19- 001453-1.
2. Смелякова Л.П. Учет сложности и доступности художественного текстового материала как предпосылка реализации его отбора для языкового вуза / Иноземні мови. - 1996. - № 1. - С. 25-28
3. Kast, B. Jugendliteratur im kommunikativen Deutschunterricht. Berlin: Langenscheidt, 1985. 352 s. ISBN 3-468-49433-5.
4. Ellis, G., Brewster, J. Tell it Again: the new storytelling handbook for primary teachers. Harlow: Penguin English, 2002. 188 s. ISBN 0-582-44774-7.
5. Koppensteiner, J. Literatur im DaF-Unterricht: eine Einführung in produktivkreative Techniken. Wien: öbv und hpt, 2001. 141 s. ISBN 3-215-11326-0.
6. Ehlers, S. Lesen als Verstehen: zum Verstehen fremdsprachlicher literarischer Texte und zu ihrer Didaktik. Berlin: Landenscheidt, 1992. 112 s. ISBN 3-468-49678-8.

УДК 316

Ракітіна Людмила Іванівна
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця
(Харків, Україна)

ОРГАНІЗАЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК ВНУТРІШНІЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВНЗ

Анотація. Розглянуто сутність типів і моделей організаційної культури ВНЗ, розкрито зміст рівнів та специфіку організаційної культури ВНЗ, розглянуті характеристики управління ВНЗ.

Ключові слова: організаційна культура ВНЗ, типи організаційної культури ВНЗ, моделі організаційної культури ВНЗ, рівні організаційної культури, характеристики управління ВНЗ.

Аннотация. Рассмотрены сущность типов и моделей организационной культуры ВУЗ, раскрыто содержание уровней и специфика организационной культуры ВУЗ, рассмотрены характеристики управления ВУЗ.

Ключевые слова: организационная культура ВУЗ, типы организационной культуры ВУЗ, модели организационной культуры ВУЗ, уровни организационной культуры, характеристики управления ВУЗ.

Rakitina Liudmyla Ivanivna
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics,
(Kharkov, Ukraine)

ORGANIZATIONAL CULTURE AS A FACTOR FORMATION OF INTERNAL QUALITY ASSURANCE UNIVERSITIES

Abstract. The essence of types and models of organizational culture of the university, the content levels and specific organizational culture of the university, examined management characteristics Universities.

Keywords: Universities organizational culture, types of organizational culture institutions, organizational culture model school, level of organizational culture, performance management institutions.

Вищий навчальний заклад - це велика галузева організація з великою кількістю структурних підрозділів і відділів. ВНЗ є сьогодні одним з основних ланок системи вищої освіти, яка об'єднує тих, хто створює, використовує, відтворює, зберігає знання.

У ВНЗ здійснюється підготовка фахівців, надання освітніх послуг, переробка інформації, відбувається безпосередній зв'язок працівника з засобами виробництва. Специфіку ВНЗ визначає його основна діяльність - освітня, головне завдання якої - виховання і підготовка фахівців, конкурентоспроможних на світовому ринку [1].

Будучи складною структурною одиницею, яка виконує освітні, виховні, наукові, соціальні, господарські функції, ВНЗ має і досить складну систему

управління. В якості головних особливостей вищого навчального закладу як складно організованої системи, порівнянної за своїми масштабами з підприємствами виробничої сфери, С.Д. Рєзник і О.А. Сазикіна виділяють наступні його характеристики [2]: множинність цілей діяльності ВНЗ і складність системи взаємопов'язаних процесів; багато контурність ВНЗ та тісний взаємозв'язок керованих процесів; велика частина керованих процесів починається у ВНЗ, а закінчується за його межами; висока інерційність ВНЗ як системи, так як результати діяльності ВНЗ проявляються через досить великий проміжок часу; широке використання в діяльності ВНЗ інформаційних технологій.

В даний час в Україні перед ВНЗ поставлена задача підвищення їх конкурентоспроможності, що актуалізують проблему підвищення ефективності діяльності ВНЗ. І ключовим фактором вирішення цього завдання називають організаційну культуру.

В умовах сучасної української освіти організаційна культура вузу стає значущим елементом конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг. Організаційна культура є одним з найбільш дієвих інструментів адаптації, розвитку та мотивації персоналу, що не вимагає додаткових фінансових вкладень.

Актуальність вивчення організаційної культури вузу як внутрішнього чинника формування системи внутрішнього забезпечення якості ВНЗ обумовлена її впливом на норми поведінки та цінності людей, включених в освітній простір навчального закладу, правила вибудовування комунікацій і взаємин, що зрештою позначається на показниках ефективності навчального закладу - інноваційності, якості викладання, рівень підготовки студентів.

Організаційна культура вузу, будучи об'єднуючою основою для всіх категорій персоналу та студентів, визначає глибину зв'язків між членами різних структурних підрозділів, їх здатність вибудовувати комунікації, сприяє формуванню відчуття приналежності до єдиної спільноти, культивує почуття прихильності. Організаційна прихильність в свою чергу виражається в готовності співробітника докладати великі зусилля в інтересах організації, в прийнятті основних її цілей і цінностей [3].

Співробітники організації можуть відрізнитися за ступенем вираженості організаційної прихильності, даний факт пов'язаний з типом культури організації, як існуючим, так і бажаним (віддається перевага). Проблема взаємозв'язку організаційної культури вузу і прихильності співробітників вже зачіпалася в сучасній психології, проте кількість робіт з даної тематики невелика і носить в основному теоретичний характер (наприклад, А.С. Свірідова, А.В. Соловейчик).

Організаційна культура вузів як самостійний феномен вивчається в роботах Л.Н. Захарової, Е.В. Забеліной, Н.П. Макаркина, О.А. Созикиной, О.Б. Томіліна, Н.Л. Яблонскене і ін. Різні аспекти організаційної прихильності розглядалися в роботах П. Мучінські, Дж. Мейєра, Н. Алхена, Дж. Салянчіка, С.А. Ліпатова та ін. У перерахованих роботах феномени організаційної культури і прихильності розглядаються відокремлено, без вираженого взаємозв'язку.

Для більш повного розуміння того, яке значення має організаційна культура для розвитку ВНЗ, необхідно розглянути її найбільш поширені типи і

моделі. Це дозволяє не тільки краще усвідомити її значимість, але і зрозуміти її сутність, принципи побудови. А для конкретних ВНЗ такий аналіз допоможе сформулювати власну організаційну культуру.

Модель організаційної культури вищого навчального закладу повинна враховувати його основні характеристики, де головними є специфічність надання освітніх послуг, облік національного інтересу, багаторівневість ВНЗ, різноманітність наук, які викладаються, строго певна ієрархія (деканати, факультети, кафедри).

Відповідно до особливостей ВНЗ, найбільшою мірою відповідають наступні моделі організаційних культур в (табл. 1). При цьому, при формуванні та розвитку організаційної культури ВНЗ потрібно пам'ятати про те, що будь-яка організація має свої особливості, тому віднести її організаційну культуру до якогось чітко визначеного типу досить важко, можна керуватися лише загальними знаннями в області типології організаційних культур для найбільш правильного визначення та напрямки її розвитку.

Таблиця 1.

Моделі організаційної культури ВНЗ [5]

№ з/п	Тип організаційної культури	Зміст культури
1.	по К. Камерону і Р. Куїну	Ієрархічна культура, так як в ВУЗах домінує величезна кількість правил і норм, які в обов'язковому порядку необхідно дотримуватися, існує жорстко вибудована організаційна структура, керівник приймає остаточне рішення.
2.	по Г. Ховстеді	Культура з великою дистанцією влади, так як рішення приймає тільки керівник, без його відома щось нове створити неможливо, навіть видозмінити. Культура з розвиненим колективізмом - у ВНЗ необхідна взаємодія всередині груп (кафедр) для досягнення найбільш позитивної організаційної культури і знову ж сильний вплив на персонал з боку керівництва. Культура з високим прагненням уникнути невизначеності - строгі норми, стандарти, до яких працівники вже звикли і без яких вони не можуть нормально виконувати свої обов'язки.
3.	по Д. Зоненфельду	Організаційна культура ВНЗ відповідає типу «клубної культури», так як в основному викладацький склад відданий своїй роботі, просування по службі залежить від стажу, і при переході на іншу посаду (при підвищенні) працівник повинен глибоко вникнути в майбутню роботу.
4.	по Р. Акоффа	«Консультативний тип» організаційної культури, так як професорсько-викладацький склад дійсно ставить цілі і беруть активну участь в їх формуванні, а ось засоби їх досягнення визначає вище керівництво, і взагалі сам автор даної типології зазначив, що тип «консультативної культури» відноситься до організацій, що надають соціальні послуги і навчальні заклади.

Унікальність і особливість ВНЗ як специфічної організації полягає в тому, що деякі клієнти знаходяться всередині її самої. Клієнтами ВНЗ ззовні є:

роботодавці, абітурієнти та їх батьки. Але з того моменту, як абітурієнт стає студентом, він піддається впливу організаційної культури ВНЗ, його традицій, цінностей і норм. Крім того, організаційна культура ВНЗ має свою специфіку, яка полягає в постійній зміні контингенту студентів.

Таким чином, організаційна культура ВНЗ складається з: організаційної культури адміністрації ВНЗ, яка визначає характер управління у ВНЗ; організаційної культури професорсько-викладацького складу ВНЗ; організаційної культури студентського складу.

При цьому, консолідуючою складовою організаційної культури ВНЗ виступає організаційна культура професорсько-викладацького складу як основного носія і транслятора її специфіки в зовнішнє і внутрішнє середовище. Організаційна культура професорсько-викладацького складу, поєднуючи в собі мобільність і динамічність, більшою мірою властива організаційній культурі студентства, і презентаційність як специфічну рису організаційної культури адміністрації, відображає специфіку організаційної культури вищого навчального закладу в цілому.

Таким чином, організаційна культура ВНЗ - складне багаторівневе утворення, яке має специфічну структуру, при цьому виділяються кілька рівнів в організаційній культурі ВНЗ: базові уявлення про навколишній світ; цінності, що розділяються співробітниками і студентами ВНЗ; архітектура, планування і оформлення будівель, також їх матеріальне оточення і ін.

Аналізуючи різні типології організаційної культури, найбільш прийнятна для ВНЗ модель конкуруючих цінностей К. Камерона і Р. Куїнна [3], які виділяють чотири типи культури: клановий, адхократичний, бюрократичний (ієрархічний) і ринковий.

Організаційна культура вузу має яскраву відмінну рису, пов'язану з тим, що більшу частину його колективу складають студенти, контингент яких шороку суттєво оновлюється. Ця обставина дозволяє висунути припущення про те, що організаційна культура вузу складається з ряду організаційних субкультур (мікрокультур) - як мінімум субкультури постійних співробітників і субкультури студентів. Таким чином, організаційна культура вузу може бути визначена як система цінностей, переконань, звичаїв, традицій, що розділяються різними категоріями співробітників і студентами вузу, виражених в нормах, зразках, стандартах і стереотипах діяльності мислення, які успадковуються в формі поведінки і відносин, а також взаємних очікувань керівників, співробітників, студентів.

Звичайно, стосовно до кожної конкретної організації вищої освіти визначення потребує доповнень і уточнень. На особливу увагу заслуговує питання про структурні елементи організаційної культури в вузі, оскільки його рішення дозволяє розробити алгоритм формування і управління. Єдиної думки про принципи структурування оргкультури у дослідників також немає. З одного боку, вона складається з безлічі культур, що відображають стан різних сторін організаційної діяльності, умовно кажучи, «граней»: корпоративної культури; управлінської культури; культури інновацій; ділової культури; педагогічної культури; кадрової культури; правової культури; інформаційної культури.

Більше докладний розгляд проблеми субкультур в оргкультурі вузу, призводить до виділення наступних їх типів: субкультура адміністративно-

управлінського персоналу; субкультура професорсько-викладацького складу; субкультура навчально-допоміжного персоналу; субкультура інших категорій співробітників; субкультура студентів; субкультура аспірантів.

У кожен з періодів існування організації вище означені підсистеми функціонували в рамках певної оргкультури. Якоюсь мірою історичний досвід, накопичений організацією, накладає відбиток на сучасну організаційну культуру. Вивчення кожного блоку елементів організаційної культури з точки зору історичності їх формування та закріплення в оргкультуру сучасного вузу - ще одна з перспективних завдань. Крім того, увага повинна бути приділена загальнонаціональним цінностям, регіональних особливостей, особистих цінностей лідерів і авторитетних представників організації, професійним цінностям і іншим факторам зовнішнього і внутрішнього середовища, який впливає на оргкультуру вузу. Якщо розглядати організаційну культуру як стратегічний інструмент, що дозволяє координувати колектив на досягнення поставлених цілей, то слід визнати, що в даному випадку узагальнюючої ідеєю оргкультури виступає місія вузу. Тоді головними засобами її реалізації стають цілі і цінності організації. Місія формулює головне призначення організації, розкриває сенс її функціонування.

Управління організаційною культурою освітнього закладу є усвідомлений і цілеспрямований процес, який повинен бути відповідним чином спланованим, організованим, контрольованим, мотивованим, а також орієнтованим на формування і розвиток традицій, корпоративних цінностей, норм і правил поведінки, сприятливого психологічного клімату в педагогічному колективі як складове ядро організаційної культури.

У вітчизняній літературі ще недостатньо досліджені особливості саме вузівської організаційної культури. У той же час зарубіжні вузи, які приділяють велику увагу формуванню особливої організаційної культури, визначають основні ознаки університетської культури [5, с. 216]: поліфункціональність університету, або здатність як генерувати, так і забезпечувати трансферт сучасного знання; сильна орієнтація на наукові дослідження і розробки; наявність системи підготовки фахівців з науковим ступенем; орієнтація на сучасні напрямки науки, високих технологій та інноваційний сектор в економіці, науці і техніці; широкий набір спеціальностей і спеціалізацій; високий професійний рівень викладачів; високий ступінь інформаційної відкритості та інтеграція в міжнародну систему науки і освіти; сприйнятливість до світового досвіду і гнучкість по відношенню до нових напрямків наукових досліджень і методології викладання; конкурентність і селективний підхід при наборі студентів; формування навколо університету особливого інтелектуального середовища; наявність корпоративної етики, що базується на демократичних цінностях; прагнення до лідерства всередині даного регіону, країни і світового наукового і освітнього співтовариства в цілому.

Значення організаційної культури у ВНЗ важко переоцінити: вона дає можливість співробітникам ідентифікувати себе з закладом вищої професійної освіти, успішно адаптуватися до системи норм і цінностей ВНЗ новим співробітникам, формує стандарти поведінки людей і відповідальність за їх дотримання. Якщо організаційна культура сформована правильно і вдосконалюється постійно, з урахуванням всіх особливостей даної організації, тоді вона буде своєрідним каталізатором її ефективної роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Погодина А.В., Крылова С.Д. Модели корпоративной культуры вузов // Психологическая наука и образование. 2008. №5. - С. 92-97.
2. Управление высшим учебным заведением / Под ред. С.Д. Резника, В.М. Филиппова. - М.: ИНФРА-М, 2010. - С. 245.
3. Камерон К. Диагностика и изменение организационной культуры / К. Камерон, Р. Куин; пер. с англ.; под ред. И. В. Андреевой. — СПб.: Питер, 2001. — 320 с.
4. Особенности формирования организационной культуры в системе вузовского предпринимательства / А.Б. Зигаленко // Вольное экономическое общество - 2008. - №2. - С. 14.
5. Князев, Е. А. Теория организации и современный университет. Развитие стратегического подхода к управлению в университетах / Е. А. Князев, К. Таверньи. – Казань: Унипресс, 2010. – С. 216–217.

Рустемова Жанар Айдарбекқызы
Е.А. Бөкетов атындағы ҚарМУ
(Қарағанды, Қазақстан)

ӘДЕБИ-ӨЛКЕТАНЫМДЫҚ БІРЛЕСТІК ЖҰМЫСТАРЫ ЖӨНІНДЕ

Түйіндеме. Мақалада сыныптан тыс жұмыстың әдеби-өлкелік бірлестік деп аталатын түрін тиімді қолданудың мәселелері қарастырылады. Жаңа білім беру стандарттарын жүзеге асыру аясында оқушылардың әдеби-өлкелік бірлестіктегі жұмысы мұғалімге ғана емес, тәрбиеленушіге де үлкен мүмкіндіктер береді. Әдеби-өлкелік бірлестіктің дұрыс ұйымдастырылған жұмысы оқушылардың оқу әрекеттері жүйесін дамытуға және жетілдіруге бағытталған қазіргі заманғы әдістердің мол түрін пайдалануға жол ашады.

Кілт сөздер: Әдеби-өлкетанымдық, өлкетанымдық бірлестік, жас өлкетанушы, сөз өнері, шығармашылық бағыт, қабілет, әдеби үйірме

Rustemova Zhanar Aidarbekovna
Karaganda State University named after academician E.A. Buketov
(Karaganda, Kazakhstan)

ABOUT WORK LITERARY-REGIONAL ASSOCIATION

Abstraction. The questions related to the effective use of such forms of extracurricular work as a literary-regional association are examined in the article. Within the framework of realization of new educational standards work with student in a literary-regional association opens large possibilities to both the teacher and his pupils. The correctly organized work of literary-regional association supposes the use of enormous amount of the modern methods sent to development and perfection of the system of educational actions of student.

Keywords: literary-regional, regional association, young researcher of a particular region, art of word, creative direction, ability, literary group

Еліміздің болашағы – ұрпақ тәрбиесінде. Жас ұрпақтың әлеуметтік ортадағы іс-әрекетін ұйымдастыру барысында халықтық тәжірибе мен ізгі қасиеттерді оның бойына дарыту қашаннан игі мақсат болып келеді. Осыған байланысты, бүгінгі таңда оқушыларға жан-жақты білім, тәрбие беру мектепте ұйымдастырылатын сыныптан тыс жұмыстар арқылы жүзеге асатынын көрсетеді.

Мектепте әдеби-өлкетанымдық жұмыстар сабақ уақытында және сабақтан тыс уақытта бір-бірімен тығыз байланыста жүргізіледі. Қатысушылардың өлкетанымдық қызығушылықтары сыныпта әдебиеттерді зерттеу барысында, сыныптан тыс әдеби-өлкетанымдық жұмыстардың кезінде қалыптасады. Осы екі бағытты біріктіру нәтижесі мектептің әдеби-өлкетану жұмыстарының ерекшеліктерінің бірі болып табылады. Мектепте әдебиетті оқыту барысында сыныптан тыс жұмыстарға ерекше көңіл бөлінуге тиіс. Әдебиет – өнер, сөз өнері пәні. Бағдарламада берілетін арнаулы сағаттарда

мұғалімдер білім негіздерін қалыптастыру жұмыстарымен айналысады. Сөз жоқ, оқушының икем-дағдысын дамыту, тәрбиелеу, қабілетіне, дарынына әсер ету істері білім берумен қоса жүреді. Бірақ осы жұмыстардың барлығын сабақ процесінде жүзеге асыру мүмкін емес. Оқушыларды сөз өнеріне тарту, көркем шығармаларға деген қызығушылығын арттыру, эстетикалық талғамын дамыту сияқты білім мен тәрбие берудің басты-басты мәселелері сыныптан тыс жұмыстарды тиімді ұйымдастыру арқылы жүргізіледі

Мектептегі әдеби-өлкетанымдық жұмысы жоғарғы сынып араларында көп таралған. Жетекшінің болуы жұмыстың нәтижелі болуына септігін тигізеді. Әдеби өлкетанымдық бірлестіктер туған өлкенің өміріне, табиғатына, тұрмысына, тарихы мен мәдениетіне қызығатын орта және жоғары сынып оқушыларын біріктіреді. Бірлестіктің жұмысына қатысу туған жердің әдебиетін зерттеу мен жинау жастардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға көмектеседі.

Әдеби өлкетанымдық бірлестіктің жұмысына арналған П.Г. Воробьевтың кітабында келесі тапсырмалар көрсетілген:

1) сыныпта алған әдебиет білімі бойынша білімді бекіту және тереңдету;

2) осы алған білімдерді туған өлкенің әдеби өмірін зерттеуде қолдану

3) жергілікті және жалпы халықтық әдебиеттің өзара байланыстарын түсіну;

4) туған өлкенің өткені мен қазіргі уақыттағы әдебиетін сынып жұмыстарында байланыстарын іздеу;

5) қоғамдағы жазушылардың рөлін анықтау;

6) зерттеу жұмыстарының жаңашылдығын көрсету және ашу; пән бойынша фактлермен жұмыс жасау және іздемпаздылықтарын арттыру» [1, 90 б.].

Әдеби өлкетанымдық бірлестіктер қатысушыларға туған әдебиет шығармаларына деген махабатты оятып, көркемдік талғамдарының қалыптасуына көмектеседі. Жас өлкетанушылар жергілікті фольклорды жинап, жергілікті жазушылардың шығармаларын оқып, талқылайды, әдеби өлкетанымдық материалдарды іздейді. Әдеби өлкетанымдық бірлестіктер фольклор, тарихи-әдеби, әдеби шығармашылық бағыттары бойынша тығыз байланыста болады.

Бірлестіктің жұмысы сөйлеу қабілеттерін тереңдетіп, шығармашылық қабілеттерін аша түсіп, әдеби білімдерін жетілдіріп, балалардың жеке бас қызығушылықтарын ескеруге мүмкіндік береді. Негізі бірлестіктерде бір не параллель не аралас сыныптардың оқушыларынан біріктірілген 20-30 қатысушы болады. Бірлестік жұмысының бағыты қатысушылардың бейімділігі мен белсенділігіне байланысты. Балалардың өз қалауларымен таңдап, қатысулары бірлестік жұмысының ролін арттыра түседі. Бірлестік жұмысының жоспарлары негізінен жарты жылдыққа немесе айына 2-3 жұмыстан тұратындай құрылады. Әдеби-өлкетанымдық бірлестіктің жұмысы жергілікті халықтың жұмысымен байланысты болуы керек, ұйымдастырушылар қойылымдар, әдеби тақырыптарға арналған әңгімелесулер, прозадан үзінді, олеңдерді мәнерлеп оқуды ата-аналардың жиналыстарында да ұйымдастырулары керек. Бірлестіктің жұмысына әдеби кештерді дайындау, кештерге көрмелерді, қабырға газеті, альбом сияқты дүниелерді ұйымдастыру

жатады. Бірлестік жұмысына әдебиеттанушылармен, тілшілермен, жазушылармен кездесу кештерін ұйымдастыру жатады. Бірлестіктің жиналыстарында қатысушылардың шығармашылық жұмыстары, қабырға газетке арналған мақалалар, шығармалар, өлеңдер мен әңгімелер талқыға салынады. Ең жақсы материалдар қабырға газетіне не журналға жарияланады.

Әдеби-өлкетанымдық бірлестіктер туған өлкенің өміріне, табиғатына тұрмысына, тарихы мен мәдениетіне қызығушылықтары бар ортаны және жоғарғы сынып оқушыларын біріктіреді. Бірлестіктер жұмысына қатысу туған жердің әдебиетін зерттеуші мен жинаушының ролін сомдауға мүмкіндік береді, жастардың шығармашылық қабілеттерін дамытады.

Әдеби өлкетанымдық бірлестіктің жұмыстарының мақсаты:

- 1) сыныпта алған әдеби білімі бойынша білімді бекіту және тереңдету;
- 2) осы алған білімдерді туған өлкенің әдеби өмірін зерттеуде қолдану;
- 3) жергілікті және жалпы халықтық әдебиеттің өзара байланыстарын

түсіну;

4) туған өлкенің өткені мен қазіргі уақыттағы әдебиетін сынып жұмыстарындағы байланыстарын іздеу;

5) қоғамдағы жазушылардың ролін анықтау;

6) зерттеу жұмыстарының жаңашылдығын көрсету және ашу;

7) пән бойынша деректермен жұмыс жасау және ізденімпаздылықтарын арттыру [2, 90 б.].

Өлкетанымдық ізденістер негізінен ұстаздардан бастама алады. Әрбір аймақта әдеби өлкетанымға байланысты іздеу объектілері бар. Бұл жұмыстар қатысушының туған өлкеге және оның мәдениетіне деген құрметін қалыптастырады.

Әдеби өлкетанымдық бірлестікте келесі жұмыстар атқарылады:

1) Қатысушылардың республика өмірінен әңгімеге арқау болатын материалдар немесе қазақ тілі мен әдебиетінен жазу жұмыстарын жинау мақсатындағы өзіндік жұмысы;

2) Республика жазушыларымен хат алмасу немесе кездесу;

3) Жазушылардың өмірі мен шығармашылықтарымен байланысты жерлерге топтық серуен жасау;

4) Жазушылардың туған жерлеріне арналған шығармаларын зерттеу [3, 74 б.].

Мектептің әдеби үйірмесіндегі әдеби-өлкетанымдық сапарларының алар орны орасан зор. Қатысушылардың әдеби өлкетанымдық сипаттағы сапарларын келесі түрлерге жіктеуге болады: 1) қосымша әдебиеттерді жинақтау, әдеби жұмысты зертеуде зерттелетін дүниені іздестіру мақсатындағы серуендер; 2) экскурсияны сипаттайтын әдеби ескерткіштері бар жерлермен танысу мақсатындағы серуендер; 3) жазушының шығармаларын зерттеу мақсатындағы серуендер.

Әдеби-өлкетанымдық жұмыстардың барлық тәжірибиелеріне сүйеніп қатысушылар бір ғана мақсатты ұстана отырып, жолға шығады. Бірақ серуен кез келген әдеби экспедицияда қандай тапсырма болмасын негізгі болып саналады. Бірлестіктер тарихи-әдеби және әдеби шығармашылық бағытта өтулері мүмкін. Тарихи-әдеби бірлестіктер туған өлкенің әдебиеті мен мәдениетіне аса қызыққан жоғары сынып оқушыларын біріктірсе, әдеби

шығармашылықтағы бірлестіктер туған өлкенің табиғаты мен әдебиеті қызықтыратын жас ақындар мен прозашыларды біріктіреді.

Өлкетанымдық клубтар үлгі бойынша бірлестіктерге ұқсас, алайда бір айырмашылығы қатысушылардың санының көп болуында. Клуб жұмысының түрлері: әдеби-өлкетанымдық экскурсияларға, серуендерге, экспедицияларға қатысу болып келеді. Олар онда жазушылар, ақындар жайлы материалдар жинайды, олардың болған жерлерімен танысады, табиғат ескерткіштеріне барып қайтады. Көрген-білгендері бойынша, қатысушылар баяндама жазып, не альбом шығарып, не әдеби өлкетанымдық карталар құрастырады. Жасалған жұмыстарды қорытындылау мақсатында, кештер, кездесулер не өз қолдарымен мұражай немесе концерттік бағдарламалар ұйымдастырулары мүмкін.

Қорыта айтқанда, осы айтылғандармен мектептегі бірлестіктің немесе клубтың жұмыстары бітпейді. Бұлар – тек қана тәжірибие жүзінде тексерілген танымал түрлер мен үлгілер. Жаңа ізденістердің оқушылардың өлкетанымдық жұмыстарының басқа да жаңа түрлерін табатыны анық.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Внеклассная и внешкольная работы по литературе. Сб.ст./ под ред. Я.А. Ратковича. - Москва: Просвещение, 1970. -224 с.
2. Уроки внеклассного чтения/Под ред. Я.Г. Нестурх. - Москва: Просвещение,1980.
3. Богуславский С.Р. Школьный литературный клуб:книга для учителя: из опыта работы. - Москва:Просвещение, 1989.

Серикбаева Асем Балтабековна
Карагандинский государственный университет имени Е.А. Букетова
(Караганда, Казахстан)

АДАПТАЦИЯ ДЕТЕЙ С АУТИЧНЫМ РАСТРОЙСТВОМ

Аннотация: в статье приводится личный опыт использования методик раннего развития при адаптации и обучении ребенка с аутичным расстройством.

Ключевые слова: аутизм, методы раннего развития, обучение, речь, адаптация.

Serikbayeva Assem
Karaganda state University named after E. A. Buketov
(Karaganda, Kazakhstan)

ADAPTATION OF CHILDREN WITH AUTISTIC DISORDER

Abstract: the article offers the personal experience of use of methods of early development in adaptation and training of the child with autistic disorder

Keywords: autism, methods of early development, education, speech, adaptation.

Многие специалисты считают, что одаренным может быть каждый здоровый ребенок. А что делать, если ваш ребенок не здоров. Встает вопрос уже не об одаренности этого ребенка, а как правильно воспитать, адаптировать его к жизни в социуме, привить минимальные навыки обслуживания себя, распознать его скрытые способности, через которые ему можно будет преподнести и познать окружающий его мир.

Сейчас вопросам раннего развития и воспитания детей уделяется много внимания. Открывается много развивающих центров, задачей которых является именно раннее развитие детей. Но они создают благоприятные условия для здоровых детей, чтоб раскрыть в них скрытые таланты, используя различные методики ученых разных стран. Существует множество методик, которые развивают у ребенка интеллект, память и творческие способности. Все они нацелены на максимальное раскрытие возможностей здорового ребенка. В первые годы жизни клетки мозга быстро развиваются, и закладывается основа для дальнейшего роста способностей и качеств человека. Поэтому так важно заниматься с ребенком речью, развитием логики, помогать ему в умственном развитии.

Детский аутизм — это особое нарушение психического развития, при котором нарушается развитие социального взаимодействия, коммуникации с другими людьми. Большинство исследователей сходятся во мнении, что аутизм — это отрыв от реальности, уход в себя, отсутствие или своеобразная реакция на внешние воздействия, пассивность и сверххранимость в контактах со средой. На эмоциональном уровне они все воспринимают не так как мы, а намного острее. Их пугает неизвестность. Новое помещение, новый человек,

новая игрушка, новое блюдо в меню, новая одежда. Они очень тревожны, эмоционально незащищенные. Из-за этого погружаются в свой мир и не идут на контакт, уходят от общения.

Поведение ребенка с аутичным расстройством характеризуется выраженной стереотипностью, однообразием, т.е. это стремление к сохранению привычного постоянства в окружающем: есть одну и ту же пищу, носить одну и ту же одежду, гулять по одному и тому же маршруту, играть только знакомыми игрушками и т.д. Попытки разрушить эти стереотипные условия жизни ребенка вызывают у него тревогу, агрессию.

Аутичный ребенок испытывает огромные трудности в организации социальных контактов, но он испытывает и потребность в них.

В процессе общения физический контакт должен быть сведен к минимуму, так как дети-аутисты не понимают язык жестов и не смогут правильно понять ваши прикосновения. [1]

Но означает ли это, что при адаптации этих детей не применимы многие известные методики развития.

Развивайте тактильные навыки. Через тактильные ощущения можно развивать логику. Для этого используйте краски, пластилин, цветную бумагу, конструкторы, качели, батут, музыкальные инструменты, мягкие игрушки, велосипед, роликовые коньки, качели. Но необходимо помнить, что выполнять надо вместе с ним. Для ребенка-аутиста важно видеть перед глазами то, к какому результату он должен прийти, т.е. это должно быть нечто наглядное: рисунок, конкретный объект и т.д.

Не последнее место отводится музыке. Наблюдайте, какая музыка, звучащая по телевизору, радио производит на него впечатление. Запишите на диск подобную музыку и используйте его как фоновое сопровождение при игре или обучении.

Аутисты-дети быстро утомляются, устают, в результате не могут сконцентрировать свое внимание на чем-то одном долгое время. При занятии с ними необходимо часто производить смену деятельности. По исследованиям мировых ученых у детей с аутичным расстройством с физиологической точки зрения «слабым» звеном является поджелудочная железа. Поэтому необходимо придерживаться строгой диеты, контролировать объем пищи, т.к. они сами не чувствуют меру насыщения. Они избирательны в еде, употребляют в пищу не все продукты и, перед приготовлением, уточняйте меню у него. С психологической точки зрения, поджелудочная железа отвечает за самореализацию, самооценку, поэтому чаще спрашивайте у ребенка каким цветом раскрашивать ту или иную раскраску, предлагайте на выбор несколько поделок, располагайте поделки на видном месте, не выбрасывайте их. Этим самым ему даете меньше возможности уходить в себя.

Какие методики развития существуют. Например, **Вальдорфская методика** во главу ставит духовный и эмоциональный мир ребенка. Дети-аутисты на интуитивном уровне разделяют людей вызывающих у них симпатию или антипатию. Они любят сдержанных, четко изыясняющихся, не суетливых людей, потому что они по природе сами бесхитростны и тянутся к открытым, добродушным, порядочным людям. Обязательно при просмотре мультфильмов, фильмов или при прочтении книги, необходимо акцентировать

внимания на эмоции героев, объяснять их чувства и поведение. Постоянно объясняя, почему этого делать нельзя, а это можно.

По методике Фребеля дети самовыражаются и учатся в играх. При воспитании ребенка-аутиста игры являются неотъемлемой частью. Красивые, из различных материалов, разноцветные игрушки позволяют познавать окружающий мир. Хорошо, конечно, когда в игре участвуют все члены семьи. В игру надо превращать все: прогулку на улице, знакомые ему игрушки и т.д. Предлагайте самому выбрать игрушку, а потом придумайте игру, в которую вы будете играть. Игрушки, не вызывающие интерес, на время уберите в укромное место, а спустя какое-то время оно для него будет как новая. По реакции на игрушку можно узнать, какая информация у него осталась в памяти о ней.

Фребель предложил использовать складывание из бумаги как метод для объяснения детям простых правил геометрии. Он советовал детям заниматься оригами, чтобы сначала понять геометрию с помощью пальцев, а затем - умом. Используя возможности оригами, создавайте объемные картины, аппликации, необычные поделки на праздники. В настоящее время имеется множество возможностей проявить художественные качества ребенка: техники витражной росписи, изонить (вышивание нитями по картону), бисероплетение, лепка, рисование песком и т.д. Например, из цветных картонов можно вырезать разные фигуры различных цветов, размеров, а затем складывать из них картинки или приобрести готовые пазлы на разную тематику, изготовленные из дерева, пластмассы, картона.

По методике итальянского педагога Монтессори каждый ребенок умен и талантлив от природы. Просто взрослые должны помочь ему раскрыть свой потенциал, научить его самостоятельно познавать мир. Для этого необходимо создать среду, в которой ребенок сможет и захочет проявить свои индивидуальные способности, будет развиваться, обучаться в собственном ритме. Эта система состоит из трех частей: ребенок, окружающая среда, педагог. В центре внимания - ребенок. В окружающей среде он улучшает свое физическое состояние, учится двигаться, ощущать окружающий его мир, получает знания на собственном опыте. По данной методике развитие идет в 5 областях: развитие органов чувств, навыки практической жизни, математика, родной язык, познание окружающего мира [2, с. 14].

Наблюдайте за своим ребенком, к чему он отдает предпочтение. Многие аутисты питают любовь к цифрам, арифметике. Используйте это качество за основу при познании окружающего мира, проводите параллель между цифрами и объектами.

При развитии речи наберитесь терпения. Разговаривать с ребенком-аутистом нужно спокойным тоном, так как любое повышение голоса может вызвать тревогу и беспокойство у ребенка. Они не всегда сразу могут понять, что от них хотят взрослые. Поэтому часто возникает необходимость повторять сказанное несколько раз.

Общаясь с ребенком-аутистом, излагать свою мысль нужно как можно яснее и избегать длинных предложений, афоризмов, пословиц, поговорок. Речь должна быть не громкой и не торопливой, менее эмоциональной, с расстановкой, чтоб он мог успевать за вашим ходом мыслей. Используйте

самые простые слова, не вызывающие затруднений для понимания у них. Желательно не использовать в формулировках частицу НЕ.

Постоянно заостряйте его внимание на качества и признаки, присущие только этому объекту. Старайтесь выработать устойчивые ассоциативные связи. При развитии речи используйте звуковые и музыкальные книги, в игровой форме - упражнения для развития мышц гортани, мимики лица. Не ленитесь делать комментарии, обращать внимания на определенные детали, даже если Вам кажется, что он ничего не слышит или не понимает.

Методика американского педиатра Глена Домана - развитие зрительных и физических способностей с рождения. По его мнению, мозг человека растет до семи - семи с половиной лет, но интенсивнее всего это происходит именно в первые три года жизни. [2, с. 15]

Диагноз аутизм специалистами диагностируется только после трех лет. Когда время уже упущено. Китайские специалисты разработали методику диагностики аутизма уже у 6-8 месячных детей. Пока у нас нет таких возможностей, то развитием ребенка надо заниматься с рождения. У детей с синдромом аутизма плохо развито абстрактное мышление, поэтому при занятии с ними необходимо использовать образное мышление, т.е. карточки с изображением тех или иных объектов, рисунки или сами объекты и т.д. Это трудоемкий и затратный процесс, мало развивающий творческие способности, но для накопления информации вполне приемлемый.

Не забывайте о физическом развитии и за основу можно взять методику семьи Никитиных. Она заключается в естественном развитии и развивающих играх. Ребенок занимается столько, сколько хочет, сочетая спортивные занятия со всеми другими видами деятельности. На детской площадке убедите ребенка скатиться с горки, повисеть на турнике, покачаться на качели, подняться хотя бы на несколько ступенек шведской лестницы, поиграть в мяч, покататься на велосипеде или роликах, попрыгать на батуте и т.д. [2, с. 16]

Наблюдайте за своим ребенком, реагируйте на его нужды. Методика Сесиль Лупан индивидуально подбирает методы обучения и придерживается следующих четырех принципов: [2, с. 16]

- 1) Самые лучшие преподаватели для малыша - его родители.
- 2) Обучение - это игра, которую следует прекращать раньше, чем ребенок устанет.
- 3) Никогда не проверяйте своего ребенка.
- 4) Любознательность поддерживается быстротой и новизной [2].

Родители, услышав диагноз своего ребенка, проходят через три стадии: шок, осознание и принятие. Чем скорее Вы пройдете эти этапы, определите свое место и роль в жизни ребенка, тем быстрее будете получать результаты. В минуты отчаяния не задавайте вопрос «За что?», «Почему именно я?», а подумайте «Почему?», «Что я могу сделать?». Не ждите со стороны окружающих жалости, сочувствия, но и сами не относитесь с жалостью к своему ребенку, к себе. Считайте, что он как все дети, только воспринимает все по-другому и для этого необходимо чуть больше времени. Раскройте в себе таланты, способности, о которых Вы даже не подозревали. Через определенное время Вы почувствуете, что Вы мыслите, думаете как Ваш ребенок. Дети с аутичным расстройством – это вдумываемые дети. Они сами

выбирают того, кто их будет вести. При любой ситуации не теряйте самообладания, присутствия духа и не забывайте:

- доносите информацию через наглядные картинки, объекты;
- избегайте переутомления;
- обращайтесь к ребенку всегда по имени;
- обучайте навыкам самообслуживания и бытовой ориентировки;
- осваивайте деятельность частями, а затем объединяйте в единое целое,
- постоянно развивайте крупную и мелкую моторику.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Обучение детей с особыми образовательными потребностями
//<https://infourok.ru/webinar/15.html>
2. Рапопорт А. Энциклопедия методов раннего развития. //Электронная книга.
– СПб: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2009. - 2Мб.

УДК 372.857

Собакина Татьяна Гавриilloвна, Константинова Уйгулаана Ильична
ФГАОУ ВО «Северо-Восточный федеральный университет
им. М.К. Аммосова»
(Якутск, Российская Федерация)

РАЗВИТИЕ ФИЗИОЛОГИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ У УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ НА ОСНОВЕ ИНДИВИДУАЛЬНО-ГРУППОВОЙ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ, 8 КЛАСС

Аннотация. В статье рассматривается проблема развития физиологических знаний учащихся при изучении раздела "Человек" в школьном курсе биологии и пути их решения на основе организации индивидуально-групповой познавательной деятельности учащихся.

Ключевые слова: физиологические знания, методика индивидуально-групповой деятельности, инструктивная карточка.

Sobakina Tatyana Gavriilovna, Konstantinova Uyguulaana Ilyichna
Northeast federal university of M. K. Ammosov
(Yakutsk, Russian Federation)

DEVELOPMENT OF PHYSIOLOGICAL KNOWLEDGE STUDENTS IN BIOLOGY ON THE INDIVIDUAL AND GROUP COGNITIVE ACTIVITY, 8 CLASS

Abstract. The article deals with the problem of physiological knowledge students in the study of "man" in the school biology and solutions based on the individual group of students work.

Keywords: physiological knowledge, individual-group method, instructional card.

В школьном курсе биологии при его преподавании основную роль играет познавательная деятельность учащихся, которая направлена на усвоение биологических знаний. Как отмечают методисты формирование и развитие биологических знаний у учащихся это достаточно сложный процесс. Среди биологических знаний особое место отведено физиологическим знаниям. Как показывает практика, учащиеся труднее всего усваивают физиологические знания.

К физиологическим знаниям в основном относятся знания о функциях на уровне клеток, тканей, органов, систем органов и организма. Они отражают жизненные процессы, протекающие в органах и организме в целом. Наиболее общие из них это - возбудимость, сократимость, проводимость клеток и тканей, пищеварение, дыхание, кровообращение, нервная и гуморальная регуляция, рефлекс и др. Все они требуют опосредованных способов обучения, так как физиологические явления оказываются скрытыми от прямого наблюдения учащимися. По мнению Колесова Д.В., глубина усвоения физиологических знаний, установление правильных причинно-следственных связей в физиологических явлениях зависят от того, насколько успешно будет

раскрыта динамика функциональных процессов и сущность физиологических явлений [1, с. 5].

Анализ результатов выполнения единого государственного экзамена 2013-2016 гг. показал, что наибольшие трудности вызывают одни и те же вопросы: нервно-гуморальная регуляция процессов жизнедеятельности, применения знаний для объяснения особенности физиологических процессов в организме человека [2, с. 17].

Чтобы решить данную проблему, нужно шире применять новые педагогические технологии, ориентированные на решения проблемы личностно-ориентированного обучения, где личность ученика будет в центре внимания, а познавательная деятельность учащихся должна быть ведущей. Как раз одним из таких технологий, которая активно внедряется в процессе обучения в современной школе является методика индивидуально- групповой деятельности Пасечника В.В. [3].

По данной методике, учащиеся должны четко усвоить, какие знания и умения им необходимо получить в результате самостоятельного изучения определенного материала. Учащийся должны представлять перспективу своей деятельности на несколько уроков вперед. Поэтому единицей учебного процесса является учебная тема в целом. При изучении темы, по индивидуально-групповой методике выделяют четыре этапа [4, с. 23]:

1-ый этап - инструктаж, вводная беседа или лекция, в ходе которых учитель раскрывает идеи, положения и понятия темы, обращает внимание на внутри- и межпредметные связи, а так же на мировоззренческие вопросы, формирует познавательные и проблемные вопросы, которые учащимся придется решать в процессе изучения материала.

2-ой этап - самостоятельная работа школьников с последующим обсуждением ее результатов внутри каждой группы. Как правило, работа вводится по инструкции, разработанный учителем. При составлении инструкции должны быть учтены особенности учащихся класса и состав групп, специфика изучаемого материала, наличие средств обучения. На данном этапе особое внимание уделяется реализации предметных, метапредметных и личностных требований, предусмотренных стандартом.

3-ий этап - систематизация и коррекция знаний. На этом этапе происходит промежуточный контроль и коррекция знаний, атак же устанавливается обратная связь, позволяя учителю критически осмыслить результаты руководства деятельностью учащихся, дать рекомендации учащимся при подготовке к заключительному контрольно-обобщающему уроку и внести в него соответствующие коррективы.

4-ый этап - заключительный. Он включает обобщение и оценку достижений школьников при изучении данной темы. Заключительный урок по теме проводится как контрольно-обобщающий. По результатам работы ученик получает две оценки: за групповую работу и индивидуальную, оценивающаяся успехами ученика при изучении материала темы [4, с. 24].

Нужно учесть, что при организации индивидуально-групповой познавательной деятельности группа должна быть постоянной и гетерогенной, то есть состоять из «сильных», «средних» и «слабых» учеников в количестве от 3 до 6-7 человек. Кроме этого, в данной методике учитель имеет возможность применять весь арсенал форм, методов и средств обучения,

включая современные информационно-коммуникационные технологии. При этом формирование универсальных учебных действий и рефлексия учащихся осуществляется на всех этапах индивидуально- групповой деятельности.

Для формирования физиологических знаний в процессе обучения биологии, нами были разработаны план-конспекты уроков и инструктивные карточки по теме «Дыхание» по разделу "Человек" по данной методике (см. ниже)

Инструктивная карточка по теме «Дыхание»

При изучении темы «Дыхание» учащиеся должны:

знать: - что такое дыхание и его типы (легочное, тканевое); - особенности строения органов дыхания в связи с их функциями; - как происходит процесс газообмена в легких и тканях. - как образован голосовой аппарат, и его особенности; - названия болезней органов дыхания и их характеристику; - как предупредить и предотвратить болезни дыхательной системы;	уметь: - объяснять взаимосвязь строения и функций органов дыхания; - распознавать на наглядных пособиях органы дыхательной системы; - сравнивать и объяснять причины заболеваний органов дыхания; - различать симптомы заболеваний органов дыхания; - работать с дополнительной литературой, обсуждать проблему, обобщать и анализировать информацию; - осуществлять совместную работу в группе при решении учебных вопросов и подготовке материалов для сообщения.

Урок 1. Введение в тему. Органы дыхания. Значение дыхания.

Ход урока:

1. Ознакомьтесь с §20 стр.90-91 текст «Дыхание и его значение. Органы дыхания». Выполните в рабочей тетради зад.№1,2 стр.48. Устно ответьте на вопрос: почему без биологического окисления органических веществ жизнедеятельность клеток невозможна?

2. Прочитайте §20 на стр.91 текст «Строение и функции органов дыхания». На объемной модели «Строение дыхательных путей» укажите органы, входящие в дыхательную систему.

3. Ознакомьтесь с §20 на стр.93 текст «Речевой аппарат человека». Устно ответьте на вопрос: Каковы основные пути исправления дефектов речи?

4. Работа в группе: дайте характеристику понятиям дыхание, окисление, бронхиолы, альвеолы, легочная плевра, голосовой аппарат.

Урок 2. Механизм дыхания. Жизненная емкость легких

Ход урока:

1. Ознакомьтесь с §21 стр.94. текст «Механизм дыхания». В рабочей тетради выполните зад.№1 стр.49. Устно ответьте на вопросы: каков механизм дыхания, обеспечивающая у человека вдох и выдох?

2. Изучите §21 стр.94-95 текст «Жизненная емкость легких». В рабочей тетради выполните зад.№2 стр.49.

3. Прочитайте статью §21 стр.95-96 текст «Газообмен в легких и тканях других органов». В рабочей тетради выполните зад.№6 стр.50.

4. В рабочей тетради выполните зад.№7 стр.50.

5. Прочитайте статью §21 стр.97 текст «Легочные объемы» в рабочей тетради выполните зад.№4 стр.50.

Урок 3. Механизмы вдоха и выдоха. Регуляция дыхания. Охрана воздушной среды.

1. Устно ответьте на вопросы: Какие различают виды регуляции работы органов и их систем? В чём принципиальное различие в механизмах их работы? Что такое рецепторы и эффекторы?

2. Изучите абзац §22 на стр.98 и ответьте на вопросы в стр.101.

3. Работа в группе: подготовить сообщение на тему "Вред курения".

Урок 4. Заболевания органов дыхания, их профилактика.

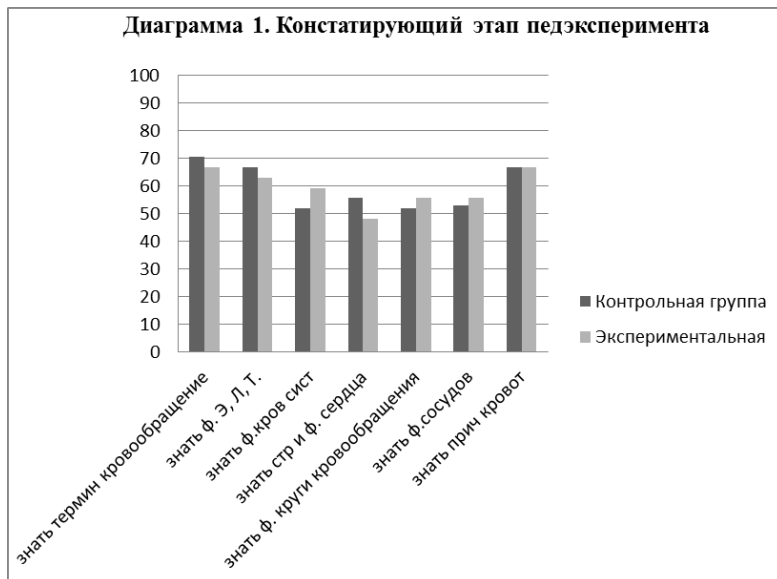
1. Устно ответить на вопросы. Какое значение имеет эпителий, покрывающий воздухоносные пути? Каким образом кровь реализует свою защитную функцию? Как осуществляется регуляция дыхания?

2. Изучите абзац по заболеванию органов дыхания. Устно ответьте на вопрос: Какие инфекционные заболевания органов дыхания вам известны? Каковы их симптомы и пути передачи?

3. Ознакомьтесь с текстом «Профилактика инфекционных заболеваний». Устно ответьте на вопрос: какие меры профилактики необходимо соблюдать для предупреждения распространения инфекционных заболеваний?

4. Работа в группе: ознакомьтесь с текстом «Первая помощь при остановке дыхания», на основе этого текста подготовить сообщение на тему: "Общие приёмы оказания первой помощи при остановке дыхания"; "Первая помощь человеку при отравлении угарным газом"; "Первая помощь утонувшему человеку "; "Реанимация и её основные приёмы?

В ходе педагогического эксперимента была проверена эффективность применения данной методики. Всего в эксперименте участвовало 54 учащихся 8 класса. В констатирующем этапе педагогического эксперимента нами был проведен анализ контрольных работ по выявлению физиологических знаний у учащихся. На обучающем этапе эксперимента при изучении темы «Дыхание» нами были применены все этапы индивидуально-групповой методики, предложенные Пасечником В.В. На констатирующем этапе был определен уровень развития физиологических знаний у учащихся 8 класса. Результаты выглядели следующим образом (см. диаграмму 1):

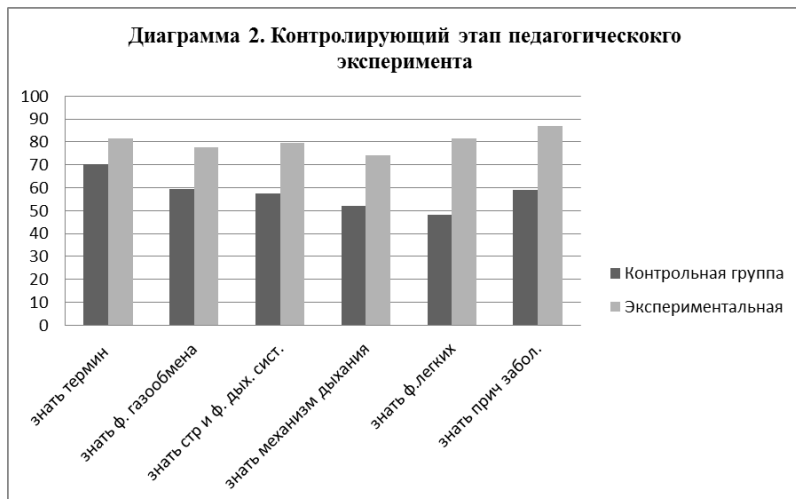

В данной диаграмме, на вертикальной оси ординат представлено количество верных ответов (%), по горизонтальной оси - физиологические знания в экспериментальной и контрольной группах.

Как видно из диаграммы 1, на констатирующем этапе анализ результатов показал, что уровень знаний физиологических знаний у учащихся контрольной и экспериментальной группы различаются незначительно и находятся на среднем уровне.

На формирующем этапе, в экспериментальной группе, нами были проведены уроки по теме "Дыхание" с использованием технологии индивидуально-групповой познавательной деятельности. В контрольной группе уроки проводились традиционно, без применения данной методики.

После изучения темы, на контролирующем этапе было проведено итоговое тестирование по физиологическим знаниям по теме "Дыхание". В итоге были получены следующие результаты (см. диаграмму 2):

Анализ результатов показал некоторые изменения в усвоении учащимися знаний. Как мы видим, в контрольной и экспериментальной группе уровень усвоения учащимися физиологических знаний по теме "Дыхание" значительно различается. Сравнительный анализ результатов работ показал, что в экспериментальных классах зафиксированы значительные изменения: наблюдается положительная динамика усвоения физиологических знаний. В экспериментальной группе, уровень усвоения физиологических знаний повысился на 22,9%, по сравнению с контрольной группой.

Таким образом, полученные данные свидетельствуют о том, что в экспериментальных классах достигнут более высокий уровень овладения учащимися физиологическими знаниями по теме "Дыхание" по сравнению контрольной группой.

Исходя из всего этого, мы пришли к выводу, что применение технологии индивидуально-групповой познавательной деятельности учащихся повысило уровень развития физиологических знаний при изучении раздела "Человек" в школьном курсе биологии.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Колесов Д.В. Здоровье через образование // Биология в школе. – 2000 - № 2. - С. 20-21.
2. Калинова Г.С., Петросова Р.А. Совершенствование преподавания биологии в средней школе по результатам ЕГЭ. // Биология в школе. - 2015. - №10. - 2015. - С. 17-34.
3. Пасечник В.В. Биология: методика индивидуальной групповой деятельности учащихся. – М.: Просвещение, 2016. - 109 с.
4. Пасечник В.В. Организация учебно-познавательной деятельности учащихся на уроках биологии. // Биология в школе. – 2014. - №10. - С. 21-26.

УДК 378:81'243

Turdygulova Gulnaz Dauletovna, Seylkhanova Ainur Ergalievna
E.A. Buketov Karaganda State University
(Karaganda, Kazakhstan)

VIDEO RECORDING OF MICRO-LESSONS AS ONE OF THE WAYS OF THE FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS' PEDAGOGICAL REFLECTION DEVELOPMENT

Abstract. The article deals with the issue of the pedagogical reflection development of future foreign language teachers. The article describes the method of video recording of micro-lessons as one of the most effective techniques for developing the skills of self-analysis and self-control of future specialists. A detailed description of the method of recording micro-lessons and step-by-step instructions for applying this method to the training of future specialists is given.

Keywords: micro-lesson, reflection, pedagogical reflection, foreign language teacher, future specialist training, video recording.

Турдыгулова Гульназ Даулетовна,
Сейлханова Айнур Ергалиевна
Карагандинский государственный университет
им. академика Е.А. Букетова
(Караганда, Казахстан)

Аннотация. Статья посвящает проблему развития педагогической рефлексии у будущих учителей иностранного языка. В статье также рассматривается метод видеозаписи микро-уроков как один из эффективных средств в развитии навыков самоанализа и самоконтроля будущих специалистов. Дается подробное описание метода видеозаписи микро-уроков и пошаговые инструкции применения данного метода в подготовке будущих специалистов.

Ключевые слова: микро-урок, рефлексия, педагогическая рефлексия, учитель иностранного языка, подготовка будущих специалистов, видеозапись.

The range of techniques that make it possible for teachers to study teaching practice and reflect back on their own activity is extremely wide. It can include questionnaires, keeping diaries, writing reports on the work done, pedagogical observation, audio and video recording, as separate fragments, and the whole lesson. That pedagogical interaction video is the most valuable technique in the training of teachers of a foreign language, which is not a native speaker.

Conducting a video recording of the micro-lesson and its subsequent analysis is an extremely important device that contributes to the development of the pedagogical reflection of future foreign languages teachers.

Motivational and incentive force for analyzing own video lessons was the subject of research of various works (for example, Wallace, 1981, Murphey, 2000, Bailey, Curtis, and Noonan, 2001; Maclean and White, 2007). The most valuable advantages of video lessons include the following:

- they are objective and impartial at the same time;
- their viewing is possible *immediately* after the video recording;
- their view is possible in *some time after* the recording;
- video recording allows multiple viewing and, accordingly, re-analysis of the recorded lesson or a fragment of it;
- the video tutorial allows you to see the *weaknesses* of the trainee teacher;
- the video tutorial allows you to see the *strengths* of the trainee teacher [1].

Despite the fact that video recordings of the lesson fragments have long been not related to the field of "high technologies" and their implementation is a very accessible device that contributes to the development of pedagogical reflection, it must be recognized that regular video recording and, most importantly, systematic and system analysis of the received data - laborious and lengthy process. That is why, using this method at an early stage of training can lead students to realize the importance of conducting regular analysis of various components of pedagogical communication in the future and, ultimately, to foster the creative personality of a teacher who can think reflexively.

This process requires a tactful and careful approach from the teacher, since the main task of video recording at the initial stage of training is not so much the identification of the strengths or weaknesses of the student, as how to teach him to use video recording in further pedagogical activity for the development of reflective thinking. That is why video recording at seminars on the methodology of teaching English was conducted exclusively on a voluntary basis, which was preceded by a conversation about pedagogical reflection, its importance for the professional development of the teacher, the qualities of a thoughtful teacher. We also tried to explain to students that video recordings will not be used for criticism and punishment, but will be the starting point of self-examination of the first steps of pedagogical activity. To our satisfaction, the majority of students agreed to videotape their educational interaction with fellow students. The model of reflexive self-analysis using video recording of micro-lessons consisted of five fundamental and interrelated stages, the implementation of which took place in a spiral. These stages, as shown in diagram 1, included [2]:

1. Preparation for a micro-lesson.
2. Video recording of the training interaction with fellow students in the course of a micro-lesson.
3. View the recorded video fragment only by the student himself with the purpose of emotional perception of what he saw.
4. Delayed re-viewing of the video and working with questions for self-analysis.
5. View and discussion the recorded video with a fellow student.
6. View and discussion the recorded video with the teacher.
7. Preparing for the next lesson based on the analysis.

Video recording of a new micro-lesson.

Let us dwell in more detail at the stages of this model.

Preparation for a micro-lesson. Tasks for the micro-lesson were formulated in such a way that students could prepare and work out one pedagogical device aimed, for example, at introducing (presentation) new lexical units or organizing the training of thematically related lexical material. At more advanced stages of the course of the methodology of teaching a foreign language tasks for micro-lessons

included the development of a sequence of exercises for the formation of concrete specific skills of speech activity, for example, such as skim listening.

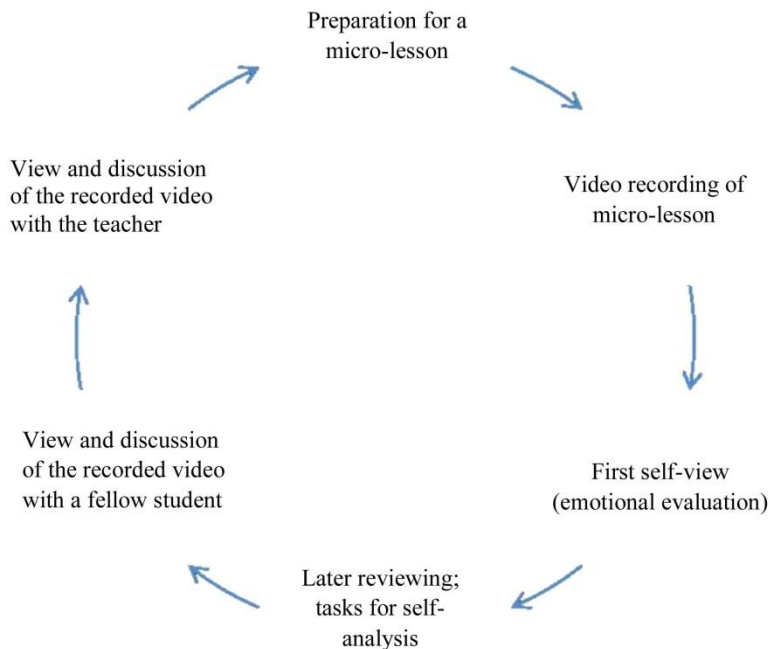

Diagram 1. Model of reflexive self-analysis using video recording of micro-lessons

Video recording of the training interaction. Interaction with fellow students during the micro-lesson was recorded on a digital video camera mounted on a tripod and positioned in such a way that the viewing angle covered the entire audience. The student who conducted the micro-lessons had a microphone attached to the clothes with a clip, which made it possible to provide video recording with a high-quality sound. Micro-lessons lasted, as a rule, 10-15 minutes.

First view of the video. Each micro-lesson was copied from the video camera cassette in the faculty media studio to a CD so that students could view the video at home on a DVD player or laptop.

The first and only spectator was always the student himself, who conducted the lesson. This is necessary so that he can determine the emotional attitude to what is happening on the screen.

Subsequently, to identify priorities, each student was asked the same question: "What was your attention directed to during the first viewing?" Most of the answers received can be divided into two areas. First of all, the students were concerned with:

- the presence of errors in speech activity in a foreign language;
- implementation of the non-verbal aspect of interaction (gestures, facial expressions, etc.)

As confirmed by our assumptions, the main experiences of the students concerned not the content side of the micro-lesson, but were focused on their own "I". Such behavior, in our opinion, can be called the "actor syndrome", when the main attention of the trainee teacher is not focused on the trainees and interaction with them, but on himself (how he looks, moves, gestures, speaks, etc.). Of course, this state is familiar to everyone who takes the first steps on the teacher's path.

Delayed repeated viewing of video. After about a week, the student looked through the recording of the micro-lesson for the second time, and only when the emotions associated with the first perception of the recorded lesson receded into the background, the student began to work with material with sufficient detachment from his own behavior during the lesson. The video recording during the repeated viewing produces the effect of "estrangement device" effect, described and used in ethnography [3]. This effect is extremely important in the development of the reflective thinking of future teachers, since it allows one to see oneself from the outside and analyze the educational interaction with a sufficient degree of detachment.

All students noted that the reflection about the scanned fragment was born only on subsequent viewing, when they began to calmly perceive what is happening on the screen and shift the focus of attention from their personal characteristics to the content side of what is happening. After a second review, students were asked to answer questions that prompted them certain areas of introspection. Since the recording of the micro-lessons of students during the lessons by the method was carried out at least twice, this list of questions, when reused and interpreted, allowed students to identify, did they get rid of the errors detected at the first video recording, And also whether they succeeded in improving the way they interact with students (fellow students) during the subsequent micro-lesson.

The next stage of the described model assumed viewing and discussion of the recorded video fragment with the fellow-fellow student. In our opinion, the reasons for the necessity of this stage are primarily in the emotional sphere of the individual. We are more supportive of criticism and advice from people whom we respect and with whom we are on friendly terms.

Viewing a video with a fellow-student made it less painful for self-criticism and, accordingly, increased the perception of advice coming from a colleague in the group.

The final stage of this model assumed viewing and discussion of the recorded video fragment with the teacher [4]. The result of this review was a kind of summing up the results, an analysis of the positive and less successful aspects of the micro-lesson, and reflecting on what aspects of the learning interaction need improvement, there was a kind of bridge to the next cycle of video recording, which in a spiral promotes the formation of pedagogical reflection and critical self-analysis of the performed actions.

Analyzing the results of the work on the purposeful teaching of the reflection to the future teachers of the English language using video recordings of micro-lessons conducted by students, we came to the following conclusions:

1. First of all, the students came to the realization of the complexity and multifacetedness of the learning process, the necessity of the teacher to develop and improve all aspects of educational interaction.

2. Future teachers were convinced that video recording is a valuable tool in teaching of pedagogical reflection, especially when preparing a teacher of foreign language who is not native speaker of that language. Many students also expressed their readiness to continue videotaping lessons during the pedagogical practice at the school.

3. During the described stages of work, we were able to see the shift in emphasis from the "actor's syndrome" (concentration on own "I" and own feelings) to an attitude that we could characterize as "director's flair", when more important is not only own behavior in the lesson, but interaction with students.

Obviously, the developed and tested methods of stimulating professional pedagogical reflection that help the student or teacher determine their own vision of themselves as professionals are interesting in developing their strengths and weaknesses, reflecting on individual educational values, and formulating their own pedagogical ideas that will form the basis for reflexive and project activity.

REFERENCES

1. Kashapov M. M. Psychology. Professional Pedagogical thinking (methodology, theory and practice) M. M. Kashapov. (2003) -. M: Publishing house - in "The Institute psihologii RAS ",- p. 73-143
2. Moon JA (1999).Reflection in learning and professional development: theory and practice. – London: Kogan Page.
3. Eliseev V.K. Formation and development of reflective culture of the teacher to subject of pedagogical activity: Author. - Moscow, 2005. - 42 p.
4. Bizyaeva A. A. (1993). Reflective Processes at Consciousness and Activities teacher: Dis... Cand. psychol. Sciences. - H.

УДК [37.013.42:35.072.2](477)(09) «18/19»

Фомін Володимир Вікторович
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
(Харків, Україна)

ОСВІТНЬО-ВИХОВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДІТЯЧИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ЗАКЛАДІВ СУСПІЛЬНОЇ ОПІКИ ДЛЯ ДУШЕВНОХВОРИХ В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті розглядаються питання організації діяльності спеціалізованих закладів суспільної опіки для душевнохворих, які протягом XIX – початку XX століття були призначені для дітей з метою надання їм не лише медико-реабілітаційних, але й освітньо-виховних послуг. Доведено, що тільки ближче до XX століття на вітчизняному просторі почали з'являтися спеціальні медико-педагогічні заклади для дітей з психічними розладами, порушенням поведінки тощо, в яких, окрім фізіологічного зміцнення організму та оздоровлення нервової системи шляхом залучення дітей до сільськогосподарської праці, проводились групові заняття з ліплення, музики, гімнастики, ручної праці, виходячи з розумового розвитку, підготовленості учнів, ступеня стомлюваності та інших особливостей. Виявлено, що на початку XX століття були відкриті й так звані «допоміжні класи» та «допоміжні школи» для дітей з порушенням розумового розвитку, проте їх організація та діяльність не знайшли позитивного відгуку серед громадськості, педагогів та лікарів-психіатрів.

Ключові слова: опіка, піклування, душевнохворі, спеціалізовані заклади, діти, навчання, виховання.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы организации деятельности специализированных учреждений для душевнобольных, которые на протяжении XIX - начале XX века были предназначены для детей с целью предоставления им не только медико-реабилитационных, но и образовательно-воспитательных услуг. На основе анализа историко-педагогической литературы, архивных документов стало известно, что специальные медико-педагогические учреждения для детей с психическими расстройствами, нарушением поведения и т.д., стали открываться только к концу XIX века. В этих заведениях, кроме физиологического укрепления организма и оздоровления нервной системы путем привлечения детей к сельскохозяйственному труду, проводились групповые занятия по лепке, музыки, гимнастики, ручного труда, исходя из умственного развития, подготовленности учащихся, степени утомляемости и других особенностей. Установлено, что в начале XX века были открыты и так называемые «вспомогательные классы» и «вспомогательные школы» для детей с нарушением умственного развития, однако их организация и деятельность не нашли положительного отклика среди общественности, педагогов и врачей-психиатров.

Ключевые слова: опека, попечительство, душевнобольные, специализированные заведения, дети, обучение, воспитание.

EDUCATIONAL AND UPBRINGING ACTIVITY OF CHILDREN'S SPECIALIZED ESTABLISHMENTS OF PUBLIC GUARDIANSHIP FOR MENTAL PATIENTS IN UKRAINE: HISTORICAL AND PEDAGOGICAL ASPECT

Abstract. *The article covers the problems organizational activity of specialized institutions for the mental patients, which were established for children during the XIX - beginning of the XX century in order to provide them with not only medical assistance, but also with necessary educational and upbringing services. On basis of historical and pedagogical literature, archival documents analysis it became known that such institutions for children with mental disorders began to open only at the end of the XIX century. In these institutions, in addition to physiological strengthening of the body and nervous system improvement through children's participation in agricultural work, teachers practiced group exercises in drawing, music, gymnastics and manual work taking into consideration individual mental development, students' preparedness, fatigue level and other characteristics. It has been proved that at the beginning of the 20th century, so-called "auxiliary classes" and "auxiliary schools" were opened for children with intellectual disabilities, but their organization and activity did not find a positive response among the public, teachers and psychiatrists.*

Key words: *guardianship, patronage, mental patients, specialized institutions, children, education, upbringing.*

На сучасному етапі розвитку України, її прагнення приєднатись до європейської спільноти, вимагає від держави поступове формування міжнародних підходів та стандартів у всіх сферах діяльності суспільства, зокрема у сфері надання спеціальних послуг. Одним із пріоритетних напрямів такої тенденції є переосмислення наукових підходів щодо надання освітньо-виховних послуг дітям з порушеннями психофізичного розвитку. Підвищення ефективності навчально-виховної та корекційно-розвивальної роботи з дітьми, які мають помірну та тяжку розумову відсталість, можливе лише за умови організації індивідуального підходу до кожного вихованця та врахування його особистісного розвитку психофізичних порушень. Багаточисленні дослідження в галузі спеціальної педагогіки і психології підтвердили той факт, що ефективність такої роботи залежить від правильної організації системи навчання та виховання вказаної групи дітей.

Сьогодні шляхи і методи надання корекційної допомоги розумово відсталим дітям розкриваються в роботах К. Стребельової, Ю. Разенкової, Г. Мішиної, де відображається зміст корекційно-педагогічної роботи з дітьми раннього віку; питання удосконалення змісту, методів і прийомів навчання і виховання розумово відсталих дітей дошкільного та шкільного віку знайшли відображення в дослідженнях О. Аксьонова, Л. Баряєва, М. Перова, І. Яковлева; напрями діяльності спеціалізованих закладів для душевнохворих дітей з метою розширення кола їх уявлень і понять, розвитку мови, корекції психічних функцій, прищеплення санітарно-гігієнічних навичок і навичок самообслуговування представлені в роботах Л. Вавіної, А. Висоцької, О. Гаврилова, Ю. Галецької, О. Гармаш, А. Колупасової, Н. Мацько, Т. Сак, О. Хохліної та інших. Проте, не дивлячись на значну кількість наукових праць, даній проблемі приділяється ще недостатньо уваги. Зокрема це стосується

визначення ефективності використання здобутків минулого, коли під впливом громадськості, благодійних товариств та приватних ініціатив стали відкриватись перші спеціалізовані (медико-педагогічні) заклади суспільної опіки для дітей з порушенням розумового розвитку та іншими психічними захворюваннями з метою надання не лише медико-реабілітаційних, але й освітньо-виховних послуг, розроблялись та апробувались різні методики роботи з душевнохворими дітьми, які, з практичної точки зору, мали досить позитивні результати.

Виходячи з цього, метою нашої статті є спроба висвітлити основні аспекти організації діяльності закладів суспільної опіки для душевнохворих, що протягом XIX – початку XX століття були призначені для дітей з порушенням психофізичного розладу та вирішували питання надання не лише медико-реабілітаційних, але й освітньо-виховних послуг для цієї категорії дітей.

Турбота про душевнохворих людей, серед яких значна кількість припадала на дітей, завжди була в полі зору держави, церкви та громадськості. Так, відомо, що князь Володимир, після прийняття християнства (988 р.) «Уставом про православну церкву» вперше узаконив турботу про душевнохворих, передаючи цю справу до церковної ієрархії, вказуючи на її обов'язок турбуватися про бідних, убогих та юродивих. Починаючи з цього періоду, справа душевнохворих лежала на «монастирській психіатрії», яка тривала майже до початку XVIII століття.

Звісно, в різні роки держава вносила свої корективи щодо поліпшення справи опіки душевнохворих, згадати хоча б організацію українськими братствами шпиталів, де намагались поліпшити долю таких людей; законодавчі акти Олексія Михайловича, що перекладали турботу за душевнохворими на долю родичів – «у разі захворювання батьків діти повинні турбуватися про їхнє лікування й навпаки» (постанова від 1669 р.) або заборону на розпорядження своїм майном глухим, сліпим, п'яним та дурним (розпорядження від 1677 р.) [1] **Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с. 29]; законодавчо-юридичні документи Петра I про становище душевнохворих, викликані ухиленням багатьох дворян від служби під тим приводом, що вони, начебто, «дурні від народження, отже, нічому навчитися не можуть». Проте, повністю перекласти на державу турботу про людей з розумовими відхиленнями вдалося лише за часи правління Катерини II, після створення Приказів суспільної опіки (1775 р.), що були зобов'язані відкрити спеціалізовані заклади опіки по всіх губерніях, серед яких особливого значення набув «Дім для душевнохворих».

Перший такий заклад був відкритий у Санкт-Петербурзі в 1779 році. До початку XIX століття подібні установи мали у своєму розпорядженні 13 губернських міст; до середини XIX століття (1852 р.) їх налічувалося понад 50, серед яких декілька в Україні – у Чернігові (1781 р.), Харкові (1796 р.), Одесі (1801 р.), Полтаві (1803 р.) та інших. До 1912 року в Україні функціонував 31 психіатричний заклад, які були розраховані на 8912 ліжок [2, с. 30].

Варто зауважити, що на початку своєї діяльності заклади для душевнохворих, хоч і розглядалися як лікувальні, в яких перебували не тільки дорослі, але й діти, вони не мали яскраво вираженого (спеціалізованого) характеру: «ці будинки були більше схожі на примусові установи, що слугували лише для відсторонення розумовідсталіх від суспільства». Це

підкреслювалось й у циркулярі Міністерства внутрішніх справ від 1879 року, де, зокрема, було сказано, що ці заклади «представляють швидше місця для утримання, ніж для опіки та піклування» [3].

З іншого боку, можна цілком підтвердити, що лише наприкінці XIX – початку XX століття справа опіки душевнохворих була значно покращена. Такий висновок дозволив зробити аналіз документів Російського державного історичного архіву (Санкт-Петербург). Аналізуючи архівні справи технічно-будівельного комітету МВС Російської імперії (фонд 1293) вдалось установити, що, наприклад, Вінницький заклад для душевнохворих (1897 р.) мав найсучасніші для свого часу технології обслуговування душевнохворих людей, починаючи з облаштування індивідуальних палат (ліжко, тумба, шафа, стільці), обладнання ідальні затишним інтер'єром [4, арк. 1-6], наявність швейної майстерні для людей спокійної поведінки [5, арк. 1-8], приміщення для солон'яних виробів [6, арк. 3], зали для розваг [7, арк. 1-2], надання належних умов під час вуличної прогулянки (було розбито великий парк з виходом до річки Південний Буг) [8, арк. 1] та інше.

Що стосується педагогічного аспекту навчання та виховання душевнохворих дітей, то протягом майже всього XIX століття цей пункт був поза увагою як держави, так і громадськості. З одного боку, медики доводили, що дітей з розумовими порушеннями треба, в першу чергу, лікувати [9, с. 12], а з іншого – відсутність певної методики навчання таких дітей [10, с. 266]. Проте, розуміння необхідності такої системи, де було б поєднано лікування з навчанням, змусило громадськість, в особі приватних благодійників, відкрити так звані «медико-педагогічні» заклади.

Першим таким закладом, що виник на вітчизняному просторі, став «Приватний лікувально-педагогічний заклад для страждаючих нападами, малоздібних, недоумкуватих та ідіотів», відкритий доктором Фрідріхом Пляцом у 1854 році в Ризі. Про діяльність цього закладу та організацію там навчально-виховного процесу мало відомо, крім того, що на перших порах він обслуговував лише декілька дітей, бо був на платній основі.

Надалі особливу роль у пропаганді ідей зближення педагогіки з медициною, а також основних принципів виховання та навчання розумово відсталих дітей, розробці організаційних форм допомоги цим дітям, зіграла діяльність подружжя лікарів І.В. та К.Х. Маляревських. Відкривши в Петербурзі (1882 р.) свій приватний «Медично-виховний заклад доктора І.В. Маляревського», знов таки, на платній основі, з метою «... надати лікарсько-виховний вплив тим дітям, що виявляють схильність до нервового чи душевного захворювання, знаходяться у морально-знехтуваному стані, мають відсталість у розумовому розвитку, щоб, у міру своїх можливостей, вони були здатними звернутися до чесного, працьовитого способу життя, або продовжити свою подальшу освіту» [10, с. 271].

Цей заклад залишив значний слід в історії вітчизняної дефектології як за організацією, так і за змістом своєї роботи, бо опікувався дітьми з різними формами аномалій – розумово відсталі, психічно хворі, епілептики, з порушенням поведінки та інші. За час свого існування кілька разів змінювалися завдання та структура цього закладу, але до кінця XIX століття створилась доволі потужна система надання допомоги дітям з психічними розладами, а накопичений досвід переймався іншими схожими установами.

Так, аналіз діяльності цієї установи дозволив встановити, що він мав лікарське, виховне та консультативне відділення. У лікарському відділенні перебували «важкі» діти з поглибленим станом розумового відхилення, де навчання проводилося за методом французького лікаря-педагога Едуарда Сегена (1812-1880), що передбачав виведення дитини з інертного стану шляхом організації зв'язку з зовнішнім світом, розвитку особистісних здібностей кожного вихованця через різні види діяльності, прищеплення кожному навичок трудового виховання [10, с. 107]. У другому, виховному відділенні, перебували діти з легкою формою розумової відсталості, та ті, що вважались невірніваженими. Третє відділення (кабінет) було організовано на кшталт сучасних медико-педагогічних консультацій, де проводився амбулаторний прийом дітей з метою виявлення причини «захворювання», ступеню психічного розладу та надання порад, рекомендацій щодо поліпшення стану дитини.

До закладу приймалися переважно діти заможних батьків не тільки з усіх регіонів держави, але й з інших зарубіжних країн, віком від 4 місяців (!) до 21 року, проте більшість вихованців знаходились у віці від 10 до 16 років. Термін перебування коливався від кількох місяців до 5 років. В окремих випадках вихованці залишалися довічно працювати на фермі, де батьки купували для них ділянку землі. Окрім фізіологічного зміцнення організму та оздоровлення нервової системи шляхом залучення дітей до сільськогосподарської праці, проводилися групові заняття з ліплення, музики, гімнастики, ручної праці.

Аналіз історії організації спеціалізованих закладів суспільної опіки саме для «глибоко відсталих» дітей показав, що це питання було безпосередньо пов'язано з діяльністю К.К. Грачової (1866-1934), якій і належить створення перших у державі установ для такої категорії дітей, видання перших методичних розробок, посібників, настанов, програм організації навчально-виховного процесу та методик підготовки персоналу щодо роботи з глибоко відсталими дітьми. З цього приводу дослідник історії олігофренопедагогіки Х.С. Замський зазначає, що всі її праці й сьогодні не втратили своєї значущості та слугують основою для організації навчально-виховного процесу таких дітей у наші дні [10, с. 300].

Як свідчить аналіз історико-педагогічних матеріалів, на протязі майже всього XIX століття таких закладів для глибоко відсталих дітей та епілептиків просто не існувало. Отже, завдяки старанням К.К. Грачової, 4 грудня 1894 року було відкрито перший притулок для дітей з глибоким розумовим відставанням. Особливої уваги заслуговує той факт, що до роботи в цьому притулку були залучені відомі лікарі, психіатри та педагоги, серед яких В.М. Бехтерев, О.Ф. Лазурський, В.П. Осипов, О.Ф. Остроградський. Окрім цього, особливого заступництва цьому притулку надавав архімандрит Ігнатій-Малишев.

У зв'язку з тим, що жодна з методик, яка існувала на той момент, не підходила для навчання таких вихованців, К.К. Грачова, за допомогою та вказівками О.Ф. Остроградського, створила власну методику навчання розумово відсталих дітей, результативність якої була доведена під час відкритого іспиту (травень 1898 р.) у присутності кількох міських учителів та гостей, де вихованці, хоч і показали елементарні знання та навички у галузі

письма, читання і рахунку в межах першого десятка, але це був перший успіх, що доводив можливість навчати глибоко відсталих дітей [10, с.303].

Школа мала I, II і III класи, де проходили навчання діти у віці від 9 до 12 років. У навчальний план входили: Закон Божий, письмо, читання, арифметика, відомості про рослинознавство, природознавство, спів, малювання, ремісничі навчання. Особливе місце відводилося трудовому вихованню та навчанню, що передусім включало придбання навичок роботи в домі, на подвір'ї, в городі; після навчання ручній праці (вирізування з паперу, плетіння, в'язання) діти пробували свої сили в майстернях (палітурній, столярній, взуттєвій або швейній). Окрім цього, особлива увага приділялася моральному вихованню, бо вважалося, що воно «пробуджує у дітей почуття гідності, віру в те, що вони можуть бути корисні людям і своїй родині». Кращим засобом привчання дитини до праці вважалося матеріальне заохочення, похвала за кожне зусилля вихованців та залучення уваги дитини до позитивних прикладів. Це підтверджують і письмові спогади К.К. Грачової про те, яку незвичайну радість і гордість відчували вихованці, коли віддавали свої перші зароблені гроші своїм бідним матерям [10, с. 305].

Розглядаючи педагогічно-виховний аспект діяльності спеціалізованих закладів для душевнохворих дітей, слід звернути увагу й на Лікарсько-педагогічний інститут Сікорських, що був започаткований у Києві 1904 року. Ідея створення такого закладу для душевнохворих дітей була виказана І.О. Сікорським ще в 1882 році на IV міжнародному конгресі гігієністів у Женеві, проте практичне здійснення цього задуму стало справою його дочок – Ольги та Олени Сікорських. Готуючись до відкриття інституту, вони виїхали на стажування до Парижу, де вивчали певний досвід роботи з розумово відсталими дітьми за системою Бурневілья. Цією системою вони й стали керуватися у своїй лікарсько-педагогічній роботі.

Відкритий Сікорськими інститут ставив мету сприяти правильному фізичному, розумовому і моральному розвитку «відсталих, недорозвинених і нервових дітей». Приймалися до цієї установи діти від 3 до 16 років [10, с. 315], хоча з інших джерел випливає, що вік становив від 4 до 19 років [11, с. 9]. Перебування вихованців могло бути як тривалим, так і дуже коротким: від 6 тижнів до 6 місяців, якщо їх поміщали тільки для медико-педагогічного обстеження. Історико-педагогічні дослідження щодо діяльності цього інституту свідчать, що сюди не бралися глибоко відсталі діти, чиї перспективи розвитку були обмеженими. Про те, що до психіатричної установи Сікорських приймалися діти тільки з легкими формами олігофренії, свідчить і той факт, що в програмі навчання вихованців були французька та німецька мови. За формою навчання діти ділилися на старшу, середню і молодшу групи. У кожній було по 3-4 вихованці. У молодшій групі в основному проводили заняття з психічної ортопедії за традиційною системою із застосуванням різних приладів, у середній – навчали грамоті, письму, рахунку, в старшій – велося навчання за програмою перших класів гімназії. У міру виконання програми дітей переводили з однієї групи в іншу.

На перших порах свого існування цей заклад обслуговував дітей амбулаторно, але потім Сікорські відмовилися від такої форми допомоги, оскільки вона себе не виправдала. Що стосується постійного перебування дітей, то Сікорські керувалися такими принципами: створення в установі

сімейної обстановки, ласкаве та уважне ставлення до вихованців, чіткий розпорядок дня, режим харчування, створення зразкових гігієнічних умов, облік індивідуальних особливостей дитини, трудове виховання [10, с. 314-315].

Слід сказати, що на початку XX століття набула поширення така форма допомоги дітям з певними психологічними розладами як відкриття «допоміжних» класів при звичайних загальноосвітніх закладах, де разом з «нормальними» дітьми повинні були навчатись та виховуватись розумово відсталі. Перший такий клас був відкритий у Москві (1909 р.), згодом там же відкрився перший дитячий садок для розумово відсталих та клас доведення для дітей з глибоким розумовим відставанням. Зазначимо, що вже у 1916 році при 20 загальноосвітніх школах Москви, було відкрито 51 допоміжний клас. Перший допоміжний клас в Україні було відкрито у Харкові (1911 р.), причому на 1916 рік їх налічувалося вже одинадцять.

Окрім допоміжних класів, стали відкриватися і перші допоміжні школи. Так, найбільш відомими серед українських закладів подібного типу вважалися Харківська, Київська та Катеринославська школи допоміжного типу, що відкрились майже одночасно у 1911 та 1913 році. На нашу думку, їх діяльність носила досить суперечливий характер, бо вони залежали лише від «доброї волі міських управ», прямо не підпорядковувались Міністерству народної освіти та підлягали великому сумніву з боку тієї ж громадськості, що «всілякими засобами гальмувала саму ідею загального обов'язкового навчання глухих, сліпих і розумово відсталих» [9, с. 25].

Видатний вітчизняний лікар, педагог, дефектолог В.П. Кащенко (1870-1943), підтримував позицію щодо необхідності започаткування цілісної системи допоміжних шкіл та доцільності створення системи спеціального навчання. Проте, порівнюючи успішність навчання дітей з вадами інтелекту за кордоном та висвітлюючи діяльність спеціалізованих шкіл Швеції та Угорщини, В.П. Кащенко був незадоволений постановою справи на вітчизняному просторі. Передусім, він зауважував, що діти з певними психічними розладами повинні навчатись та виховуватись окремо, у спеціалізованих закладах. По-друге, його вкрай не задовольняло те, що при Пушкінському міському училищі (Харків) на 1911 рік перебувало більше тисячі вихованців, а допоміжні класи складалися з 31 учня, де поряд з просто «відсталими у навчанні» знаходилися дійсно ті діти, що мали певні вади розумового порушення інтелекту. «Це є ігнорування принципів індивідуального і диференційованого навчання учнів цього класу, особливо в умовах того, що заклад призначений для дітей з нормальним психологічним розвитком» – вважав лікар-педагог [12, с. 42].

Таким чином, слід констатувати, що протягом XIX – початку XX століття справа опіки душевнохворих осіб протікала досить нерівномірно. Суттєвим показником можна вважати заходи, що були спрямовані на позбавлення богаділень питання опіки душевнохворих людей. Так, якщо на початку своєї діяльності це були лише медичні установи, що утримували людей з психічними розладами окремо від суспільства, не надаючи певної медико-реабілітаційної допомоги, то вже з середини XIX століття держава намагалась поліпшити цю справу шляхом створення великої кількості подібних закладів, йшов активний пошук спеціальних методів лікування та інше.

Особливо значних успіхів було досягнуто наприкінці XIX – початку XX століття, коли прогресивна громадськість, приватні благодійники (переважно з

числа лікарів та педагогів) знаходили нові форми та методи опікування людьми (дітьми), страждаючими на психічні розлади, постало питання навчання та виховання дітей з певними душевними вадами, створювалась система медико-педагогічного обслуговування. Однак, якщо держава зі свого боку і виділяла значні суми на ремонт приміщень, розширення корпусів, відкриття нових лікувально-профілактичних відділень та лікарень для душевнохворих осіб, то відкриття спеціалізованих дитячих реабілітаційно-виховних установ залишалось поза увагою. Тому приватні медично-педагогічні заклади були розраховані лише на дітей, чії батьки були здатні оплачувати реабілітаційно-педагогічні послуги, а бідна категорія дітей була позбавлена будь-якої допомоги.

Зазначимо, що деяка спроба допомогти душевнохворим дітям була зроблена на початку XX століття, зокрема відкриттю так званих «допоміжних класів» та «допоміжних шкіл», проте їх організація та діяльність не знайшли позитивного відгуку серед громадськості, педагогів та лікарів-психіатрів, з іншої сторони, держава приділяла замало уваги цій справі, а ті міністерства, які повинні були бути зацікавленими, також не контролювали та особисто не втручалися у цей процес. Незважаючи на це, сподіваємось, що визначені у статті дані, особливо методики навчання й виховання дітей з психофізичними вадами здоров'я, можна цілком ефективно використовувати у сучасних медико-реабілітаційних дитячих закладах суспільної опіки з метою поліпшення організації їх освітньо-виховного процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Пімшина Г. В. Історико-педагогічний аналіз соціальної адаптації дітей-сиріт з розумовою відсталістю / Пімшина Ганна Валер'янівна // Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка: Педагогічні науки. – Луганськ: Вид-во ЛНУ ім. Тараса Шевченка. – 2009. – №17 (180) – Частина 2. – С. 26-34.
2. Підкоритов В. С. Психіатрія в Україні – минуле, теперішнє, майбутнє / В. С. Підкоритов // Український вісник психоневрології. – 2007. – Т. 15, вип. 1. – С. 28-31.
3. Яновский А. Душевнобольные. [Электронный ресурс] Энциклопедический словарь / Под ред. И.Е. Андреевского, К.К. Арсеньева, Ф.Ф. Петрушевского; Изд. Ф.А. Брокгауз [Лейпциг], И.А. Ефрон [Санкт-Петербург]. – СПб.: Семеновская ТипоЛитография И.А. Ефрона, 1890-1907. – Т. 1-41А [1-82], доп. 1-2А [1-4] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vehi.net/brokgauz/all/038/38175.shtml>
4. РГИА. – Ф.1287. – Оп. 15.– Д.1309. О переустройстве психиатрического отделения при житомирских богоугодных заведениях Волынского приказа., Л. – 65.
5. РГИА. – Ф.1287. – Оп. 15.– Д.1888. О предоставлении Вятскому губернскому земству права принимать на общегубернские средства расходы по лечению психически больных в психиатрических заведениях других губерний., Л. – 7
6. РГИА. – Ф.1287. – Оп. 15.– Д.2011. О выдаче Полтавскому губернскому земству субсидии от казны на расширение психиатрической лечебницы., Л. – 73

7. РГИА. – Ф.1287. – Оп. 15.– Д.2155. О выдаче Черниговскому губернскому земству субсидии на постройку психиатрической лечебницы., Л. – 3
8. РГИА. – Ф.1287. – Оп. 20.– Д.1607 Об отпуске кредитов на содержание при Житомирской больнице врача-психиатра и на увеличение жалованья служащим в 11 уездных больницах за 1903 год., Л. – 31
9. Бондар В.І. Тенденції розвитку освіти дітей з психофізичними вадами в Європі та Україні /В.І. Бондар, В.М. Синьов, В.В. Тищенко //Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / За ред. О.В.Гаврилова, В.І.Співака.– Вип. ІХХ. В двох частинах, частина 1. Серія: соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2012. – С. – 7-26.
10. Замский Х.С. История олигофренопедагогики: учебное пособие для студентов ФСО / Хананий Самсонович Замский. – 2 изд. – М.: Просвещение, 1980. – 398 с.
11. Обучение детей с нарушениями интеллектуального развития: (Олигофренопедагогика): Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / [Б.П.Пузанов, Н.П.Коняева, Б.Б.Горский и др.]; Под ред. Б.П. Пузанова. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 272 с.
12. Супрун М.О. Державна опіка над дітьми-сиротами з особливими потребами (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) / М. О. Супрун, Д. М. Супрун //Науковий журнал національної академії внутрішніх справ «Юридична психологія та педагогіка». Київ. – 2009. – №02. – С. – 40-47

Цай Елена, Нуркамытова Асель
Алматы Менеджмент Университет
(Алматы, Казахстан)

ПРОБЛЕМЫ ОБУЧЕНИЯ ИНОЯЗЫЧНОМУ ОБЩЕНИЮ

Аннотация. В данной статье раскрываются проблемы обучения иноязычному общению в свете психологических, лингвосоциологических и лингводидактических исследований и предлагаются способы их решения.

Ключевые слова: обучение, иноязычное общение, коммуникация, взаимодействие, восприятие, мотивация, проект, формы общения.

Tsay Yelena, Nurkamytova Assel
Almaty Management University
(Almaty, Kazakhstan)

PROBLEMS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATION

Abstract. This article reveals the problems of teaching foreign-language communication in the light of psychological, sociological, linguistic and didactical studies and suggests ways to solve them.

Key words: teaching, foreign language communication, interaction, perception, motivation, project, forms of communication.

Проблемы человеческого общения привлекают большое количество исследователей из разных научных областей, таких как психология и психолингвистика, лингвистика и социолингвистика в связи со сложностью и универсальностью понятия общение. В различных работах это явление обсуждается в разных аспектах или в сочетании с его многочисленными характеристиками [1; 2; 3; 4; 5].

В обучении иностранному языку проблема общения на иностранном языке связана в первую очередь с образованием языковых фонетических, грамматических и лексических навыков в различных видах речевой деятельности: чтения, говорения, аудирования и письма [6]. Это привело к появлению терминов «коммуникация», «коммуникативный подход» как «аутентичное использование языка в обмене информацией на занятии, где студенты участвуют в реальном общении друг с другом» [7].

В социальной психологии и теории информации термин «коммуникативный» рассматривается как обмен информацией. Обмен информацией на определенном языке требует овладения лингвистическим кодом для кодирования контента в определенных фонетических, грамматических, лексических и стилистических нормах языка [8; 9]. Обучение конкретному лингвистическому коду и формирование соответствующих навыков и умений его использования является одной из основных задач обучения иностранным языкам во всех типах учебных заведений.

Однако владение лингвистическим кодом не является достаточным условием для эффективного общения на иностранном языке. В конце концов,

реальное общение не ограничивается обменом информацией. Марджи С. Бернс, специалист в области коммуникативного языкового обучения, рассматривает язык как взаимодействие, межличностную деятельность, имеющую четкие отношения с обществом [10, с. 5].

На начальных курсах обучения в университете совершенствуются основы знания иностранного языка. Этот этап необходим для формирования навыков и умений повседневного общения, о чем свидетельствуют темы, представленные в учебных программах по изучению иностранного языка. На этом этапе преподаватели справедливо уделяют больше внимания овладению и обучению соответствующим грамматическим и лексическим навыкам, организации речевых упражнений. Вместе с тем, общение в свете психологических, социологических и лингвистических исследований является единством трех взаимосвязанных компонентов: коммуникация (обмен информацией), взаимодействие (осуществление деятельности) и восприятие (личное восприятие собеседников не только как речевых партнеров, но и как единомышленников либо противников, то есть лиц, способствующих или препятствующих осуществлению деятельности) [11; 12]. Успех обучения во многом зависит от взаимоотношений между студентами и преподавателями, творческой атмосферы, диалога в группе и межличностных контактов. Наличие недоверия или страха сделать лингвистическую или стилистическую ошибку, отсутствие благоприятного отношения к любому высказыванию или мнению, недостаток желания работать вместе значительно затрудняют эффективность обучения иноязычному общению. Не случайно психологическая проблема педагогического общения в небольшой группе играет решающую роль, а учитель в этих условиях является лидером общения, организатором межличностных контактов и ситуаций на иностранном языке. Консолидация и сплоченность группы, поддержание интереса и доброжелательности студентов друг к другу, психолингвистическое устранение барьеров, усложняющих общение – довольно сложные проблемы, решение которых во многом зависит от искусства и творческих способностей учителя.

Иноязычное общение в терминах восприятия предполагает индивидуальную ориентацию, сопереживание и понимание внутренних мотивов и эмоций собеседника, сочувствие и «привыкание» к ситуации. Важно изучать способы эмоционального воздействия, а также виды невербальной коммуникации, включая кинестетические, экстралингвистические, зрительные контакты, которые имеют первостепенное значение в ситуациях межкультурной коммуникации.

В формировании перцептивного аспекта общения на иностранном языке особая роль отводится формам и методам интерпретации текстов, их эмоциональному изложению и обсуждению в ходе дебатов, постановке различных ситуаций иноязычного профессионального общения.

Для эффективного обучения иностранному языку применяется термин «иноязычная образовательная среда», где центральной лингводидактической категорией является продуктивная иноязычная образовательная деятельность. В условиях профессионального иноязычного образования продуктивная иноязычная образовательная деятельность является направленной на освоение конкретных знаний и умений в процессе

творческого исследования реальных объектов с помощью иностранного языка и создание личностного иноязычного продукта [13]. В целях стимулирования интереса и мотивации творчества можно предложить студентам разработать собственный проект предприятия в виде ресторана, специализирующегося на вегетарианских или национальных блюдах. Проект может включать в себя целый ряд решений: дизайн интерьера, обстановка, создание особой традиционной атмосферы, обучение персонала, меню фирменных блюд с экзотическими названиями и рецептами, официанты и костюмы, эмблема, вывеска, реклама со своим логотипом. После того, как различные аспекты проекта будут обсуждены в рабочих группах, весь проект представляется на защиту. Студенты группы задают вопросы по основным составляющим проекта, оспаривая их ценность как эксперты. Вполне возможны дискуссии над «фирменным блюдом» команды, проведение интервью с посетителями, имеющими честь попробовать это блюдо. В то же время могут быть организованы дискуссии о традиционной семье, современной семье, семье будущего или о семейных традициях разных эпох и поколений, учитывая особенности языковой картины мира народов. Определенно, этот вид работы должен поддерживаться содержательным лингвистическим материалом, подготавливая учащихся к коммуникации на уровне микроситуаций и соответствующих упражнений.

Обучение иностранному языку как средству общения неразрывно связано с проблемой изучения социальной и культурной жизни стран и народов, говорящих на этом языке. Х Коулман. в своей статье «Society and the Language Classroom» отмечает, что наряду с изучением межкультурных особенностей на уровне слов, грамматики, произношения и дискурса необходимо повышать осведомленность и понимание особенностей других культур в межкультурных ситуациях [14]. Следовательно, обучение иноязычному общению требует создания аутентичных коммуникативных ситуаций и активного использования иностранного языка в живых, импровизированных ситуациях общения. Такие формы общения, как, например, языковые клубы, научные общества по интересам, где студенты разных специальностей могут оспаривать профессиональные темы, а также участие студентов в международных конференциях способствуют развитию межкультурных компетенций обучаемых.

Таким образом, исследование категории «иноязычное общение» в свете психологических, лингвосоциологических и лингводидактических исследований позволяет, наряду с рассмотрением существующих проблем, сформулировать новые задачи в методологии обучения иноязычному общению.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Швейцер, А.Д., Никольский Л. Б. Введение в социолингвистику. – М.: Высшая школа, 1978. – С. 102-110.
2. Леонтьев, А.А. Основы психолингвистики. – М.: Смысл, 1997. – 287 с.
3. Wierzbicka, Anna. Semantics, Culture and Cognition: Universal Human Concepts in Culture Specific Configurations. – Oxford University Press. – New York, 1992. – 496 p.

4. Hofstede, G. Culture's consequences. – 2nd ed. – Encyclopedia of Communication Theory. – Ed. Thousand Oaks, CA: SAGE, 2009. – Pp. 248-52.
5. Clark, J. L. Classroom Assessment in a Communicative Approach. – British Journal of Language Teaching, 25(1), 1987. – Pp. 9-19.
6. Morrow, K, & Schocker M. Using Texts in a Communicative Approach. – ELT Journal, 41(4), 1987. – Pp. 248-256.
7. Littlewood, W. T. Communicative Approach to Language Teaching Methodology (CLCS Occasional Paper No. 7). – Dublin: Dublin University, Trinity College, Centre for Language and Communication Studies, 1983. – 23p.
8. Shannon, C. E. A Mathematical Theory of Communication. – Bell System Technical Journal, 27. – 1948. – Pp. 379–423 & 623–656.
9. MacKay, David. J. C. Information Theory, Inference, and Learning Algorithms. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 640 p.
10. Savignon, S. & Berns, M. S. Initiatives in communicative language teaching. A book of readings. – Reading, MA: Addison-Wesley. – 4(2), 1983. – 210 p.
11. Щерба, Л. В. Языковая система и речевая деятельность. – Изд. 2-е, стереотипное. – М.: Эдиториал УРСС, 2004. – 432 с.
12. Пассов, Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – 2 изд. – М.: Просвещение, 1991. – 223 с.
13. Рубцова, А. В. Специфика иноязычной образовательной среды в ракурсе продуктивного подхода // Молодой ученый. — 2012. — №3. — С. 385-389.
14. Coleman, H. Society and the Language Classroom. CUP Society and the Language Classroom. – Cambridge: CUP, 1996. – Pp. 169-206.

УДК 372.881.1

Цинько Світлана
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка
(Глухів, Україна)

**РЕАЛИЗАЦИЯ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ СОДЕРЖАТЕЛЬНОЙ ЛИНИИ ПОД ЧАС
УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗНАНЬ З ЛЕКСИКОЛОГІЇ Й
ФРАЗЕОЛОГІЇ В СТАРШІЙ ШКОЛІ**

Цинько Светлана
Глуховский национальный педагогический университет
имени Александра Довженко
(Глухов, Украина)

**РЕАЛИЗАЦИЯ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ СОДЕРЖАТЕЛЬНОЙ ЛИНИИ ВО ВРЕМЯ
ОБОБЩЕНИЯ И СИСТЕМАТИЗАЦИИ ЗНАНИЙ ПО ЛЕКСИКОЛОГИИ И
ФРАЗЕОЛОГИИ В СТАРШЕЙ ШКОЛЕ**

Аннотация. В статье освещаются вопросы об особенностях реализации социокультурной содержательной линии в процессе обобщения и систематизации знаний учащихся по лексикологии и фразеологии в старшей школе. Подчеркивается, что основным дидактическим материалом для формирования социокультурной компетентности учащихся являются тексты. Предлагаются для упражнений соответствующего направления тексты из художественных произведений современных авторов.

Ключевые слова: социокультурная содержательная линия, процесс обучения, обобщение и систематизация знаний учащихся по лексикологии и фразеологии в старшей школе, дидактический материал, социокультурная компетентность.

Tsinko Svetlana
Oleksandr Dovzhenko Glukhov national pedagogical university
(Glukhov, Ukraine)

**IMPLEMENTATION OF THE SOCIO-CULTURAL CONTENT LINE IN THE TIME
OF GENERALIZATION AND SYSTEMATIZATION OF KNOWLEDGE IN
LEXICOLOGY AND PHRASEOLOGY IN SENIOR SCHOOL**

Annotation. The article elucidates the questions about the peculiarities of the realization of the sociocultural content line in the process of generalization and systematization of students' knowledge of lexicology and phraseology in the high school. It is emphasized that texts are the main didactic material for the formation of the sociocultural competence of students. There are texts for exercises of the corresponding direction from the works of contemporary authors.

Keywords: *socio-cultural content line, learning, generalization and systematization of pupils' knowledge in lexicology and phraseology in high school, didactic material, socio-cultural competence.*

Вивчення української мови в старшій школі (10-11 класи) загалом та лексикології й фразеології зокрема, передбачає не типове засвоєння нових знань, а їх поглиблення, узагальнення й систематизацію. Це функційно-стилістичний етап мовної освіти школяра. Крім того, важливість цієї роботи обумовлюється й піднесенням ролі української мови в державі, продуктивними процесами реформування національної освіти, що нині відбуваються в суспільстві. На сьогодні сучасній школі потрібні такі форми й методи роботи, які відповідали б розвитку особистості, її духовності, сприяли б розкриттю творчих та розумових здібностей школяра. Ця робота відбувається відповідно до загальнодидактичних (науковості, систематичності, доступності, наступності, перспективності, послідовності, проблемності, зв'язку теорії з практикою, наочності, комунікативності та ін.), лінгводидактичних (встановлення зв'язку у вивченні лексики і фразеології зі словотвором, граматику; засвоєння української лексики як системи; лексико-семантичний; комунікативно-діяльнісний; лексико-граматичний; лексико-синтаксичний; позамовний; контекстний) та власне методичних (вироблення лексико-стилістичної пильності; точності у з'ясуванні кожної лексеми в тексті; уваги до незнайомих слів, сполучуваності слів у тексті; виділення ключових слів (лексем); уваги до лексичного багатства мови; попередження лексичних помилок; добору якісного текстового матеріалу; формування чуття стилю, дару слова; розвитку естетичних почуттів, творчих здібностей) принципів.

У процесі вивчення лексикології й фразеології необхідно приділяти особливу увагу практичній спрямованості навчання. Поряд із традиційними методами навчання (слово вчителя (розповідь, пояснення), бесіда, спостереження, аналіз мовних явищ, робота з підручником, вправи) варто використовувати елементи інтерактивного, проблемного навчання, ІКТ.

Відтак, на цьому етапі мовної освіти старшокласника доцільними будуть наступні види вправ: вправи на запам'ятовування слова, його семантики в єдності з вимовою і граматичною формою, що закріплюють семантику слів і словосполучень, утворених на основі смислової узгодженості; формування сполучень слів смислового характеру, що доводять, що словосполучення будуються за законами смислової узгодженості в тісній взаємодії з граматичними нормами; вправи підготовленого мовлення, що сприяють активній роботі над опорами для створення власних висловлювань; ситуативні, що сприяють вирішенню комунікативних завдань на основі засвоєного словника; творчі вправи, що сприяють створенню речень, текстів на основі здобутих знань; лексичного, лексико-стилістичного аналізу, що формують уміння і навички аналізувати ситуацію, стильові ознаки, лексичні одиниці, стиль тексту; словникові, що сприяють засвоєнню лексичних одиниць мови, збагаченню словникового запасу учнів.

Окрім соціокультурної спрямованості вони повинні бути орієнтовані на удосконалення базових умінь: розвивати лексичну пильність; виділяти в мовленні окремі лексеми; з'ясовувати значення незнайомих слів; пояснювати значення використаних слів; працювати зі словниками; створювати власні

висловлювання; застосовувати на практиці здобуті знання; знаходити (аналізувати) фразеологізми в текстах; використовувати фразеологізми у власних висловлюваннях; визначати фразеологізми в усному і писемному мовленні та навичок: асоціювати графічний (звуковий) образ слова з лексичним значенням; визначати граматичну форму слова; встановлювати асоціативні зв'язки з іншими словами; розуміти зміст тексту (думки); здійснювати слуховий контроль за “формальною” правильністю слова; співвідносити слухові і мовленнєві відбитки слова із зоровим образом предмета (прямо чи опосередковано); співвідносити слова із ситуацією як системою взаємостосунків співрозмовників [1]. Під час реалізації соціокультурної змістової лінії на уроках мови в старшій школі (10 – 11 класи) загалом, та під час узагальнення й систематизації знань з лексикології та фразеології зокрема, учитель-словесник має керуватися відповідними освітніми нормативними документами: Концепцією мовної освіти в Україні, Державним стандартом базової та повної загальної середньої освіти, чинними навчальними програмами та підручниками.

Варто наголосити на тому, що основним дидактичним матеріалом для формування соціокультурної компетентності учнів є тексти. Ці писемні мовленнєві масиви втілюють у своєму змісті культуру, в них закладена інформація, що відображає соціокультурну специфіку мовної спільноти, тому є основою однією сучасної культурологічної освіти. Тексти є універсальним засобом акумуляції людського досвіду. Саме тому вивчення мовних і мовленнєвих явищ має здійснюватися на текстовій основі, яка систематично розширює кругозір, ознайомлює з найвидатнішими постатями, подіями національної історії та культури, матеріальними й духовними пам'ятками, із звичаями й традиціями українського народу, що мають неминущу цінність не лише для української, а й для світової культури.

Дібрані вчителем-словесником тексти мають відповідати наступним критеріям: 1) змістовність, інформативність – наповненість тексту відомостями про рідну мову та її місце серед інших мов світу, про культуру спілкування, мовленнєву етику, про духовну культуру, менталітет українського народу і т. ін.; тексти мають бути проблемного характеру, щоб учні удосконалювали вміння аналізувати та аргументовано доводити свою точку зору; 2) функціональність (можливість спостерігати за функціонуванням мовних одиниць у тексті, які вивчаються на уроці); 3) наявність широкого діапазону української лексики для збагачення словникового запасу учнів; 4) виховна спрямованість – найкращі зразки текстів різних жанрів і стилів мовлення повинні виховувати у школярів загальнолюдські цінності, формувати гуманістичний світогляд, національну свідомість, високу моральність, активну громадянську позицію; 5) доступність тексту – як відомо, занадто складні тексти можуть викликати розчарування учнів, позбавити їх віри в успіх, а надто легкі тексти також небажані, оскільки відсутність моменту переборення труднощів негативно відображається на зацікавленості учнів, втрачає розвивальну функцію у самому процесі навчання мови.

Окрім цього, необхідно уникати використання т. зв. «затертих» матеріалів для розроблення дидактичного матеріалу, адже це сприяє формуванню в світогляді випускників нездорового пафосу, мейнстрімних переконань, мислення стереотипами й штампами. Варто якомога частіше

звертатися до новітніх здобутків мистецтва. Це допоможе не лише продуктивно реалізувати міжпредметні зв'язки, а й суттєво вплинути на процес формування загальної культури школяра, чи, навіть, сприяти зародженню й утіленню в життя його творчих здібностей. Учитель може взяти за основу дидактичного наповнення уроку фрагменти з творів таких сучасних письменників, як: Люко Дашвар, В. Шкляра, В. Лиса, Л. Костенко, М. Матіос, С. Лойка, С. Жадана, Ю. Андруховича, Ю. Іздрика, А. Кокотюхи та ін. Набутки цих митців багаті мовними одиницями різного рівня й мають виразне (часто й наскрізне) соціокультурне забарвлення. Те ж саме стосується й аудіо- та відеосупроводу уроків: необхідно звернутися до спадщини відомих сучасних україномовних співаків та гуртів («Океан Ельзи», «Скай», «Пікардійська Терція», «Скрябін», «Kozak System», «Антитіла», «Друга ріка», «Мері», «Плач Єремії» тощо) чи до матеріалів класичних творів різних напрямів і стилів у модерній обробці.

Варто наголосити також на тому, що соціокультурне наповнення уроку не має превалювати над суто лінгвістичним, повинно носити наскрізний і системний характер та реалізуватися шляхом проведення інтегрованих уроків, виконання вправ та завдань, розроблених на матеріалі вітчизняних і світових здобутків мистецтва, що мають у своєму змісті виховну функцію.

Використання ІКТ (інформаційно-комунікаційні технології) допоможе словеснику раціонально розподілити час уроку й хоча б частково реалізувати соціокультурну його складову. Учитель має розробити завдання, спрямовані дослідницько-пошукову, проектну діяльність, створення мультимедійних презентацій, відеосупроводу виконаних вправ.

Реалізація соціокультурної змістової лінії окрім виховної мети, збагачення рівня загальної культури школярів має бути орієнтована на розвиток творчих здібностей, креативного мислення та комунікативної компетентності. З огляду на це, учитель-словесник має розробити дидактичний матеріал, спрямований на написання різноманітних жанрових творів (міні-висловлювання за поданим епіграфом, продовження фабули фрагмента тексту, переосмислення й репрезентація змісту уривка тощо). Наприклад:

Вправа 1. Порівняйте наведені фрагменти. Напишіть твір-роздум на тему: «Що таке самотність?» При підготовці використовуйте фото-, відео-, мультимедіа матеріали.

I. Якщо тобі нудно наодинці з собою, значить, ти в поганому товаристві (Ж-П. Сартр). II. ... Наштовхнулася в Інтернеті на світлину білої хати під грушами, вразилася — моя. Світанок, молоко, олені виходять із лісу, над головою лелеки, попід хатою ружі, навкруги — ані душі. Нема людей. Яке щастя! Заметушилася — так, так! Не в чужих краях згинуті, у зачарованій хатинці забути, що у світі є люди... (За романом Люко Дашвар «На запах м'яса»).

Вправа 2. Уважно прочитайте поданий уривок. А вам доводилося ламати усталені віками стереотипи? Підготуйте невелику розповідь на цю тему з використанням ІКТ.

— А ніде ж не сказано: збудуй дім для себе. Чи дитинку народи... для себе. Просто сказано — народи, посади, збудуй. Я не для себе буду. Прийде хтось — і є дах. Хіба не так? (За романом Люко Дашвар «Мати все»).

На вирішення проблемних запитань та завдань (спостереження над мовним матеріалом для формування дефініції ключових понять уроку, знаходження «зайвих» лінгвістичних одиниць чи термінів, трансформація уривка відповідно до заданих норм тощо). Наприклад:

Вправа 1. Уважно прочитайте текст. Чого в ньому «не вистачає»? До якої частини мови належать пропущені слова? Як відрізнити цю частину мови від інших (перерахувати ознаки)? Заповніть пропуски. Які варіанти лексем можна вжити замість крапок? Як це впливає на стилістично-емоційну функцію?

... Катерина з волосся смугасту хустину, коси.... Вітер ... — ... коси, ... тоненьку фігурку, мов таємниця. Катерина до бабиної мазанки ... — аж подих дівці .... Ікони на стінах, під іконами ладанки ..., між ними оберемки трав, і дух такий ..., що од щастя ... . (За романом Люко Дашвар «Село не люди»).

Вправа 2. Ознайомтеся з поданим уривком. До якого стилю мовлення він належить? Аргументуйте свою думку. Трансформуйте цей уривок відповідно до норм офіційно-ділового стилю. Як називається утворений жанр?

«Уранці сьогодні чув дивну молитву я — ви, ясна й гожа, світла панночко, просили сонце, щоби воно освітило вас. Почув я ті слова, та не зрозумів, бо ви сама — сонце! На кого глянете прихильно — тому вже й щастя. Душа моя грішна впала в чисте море ваших синіх очей, серце моє шепоче ваше прекрасне ім'я — Перпетуя, думки мої тільки про вас, моя дорожочінна панночко. Мрії мої тільки про те, щоб і мене освітив ласкавий погляд очей ваших ясних. Вірний до скону раб ваш Ярема Петрів Дорош» (За романом Люко Дашвар «ПоКров»).

На розвиток уміння виражено, чітко й аргументовано висловлювати власну думку, вступати в полеміку (складання діалогів, надання лінгвістичних коментарів, складання творів різних жанрів тощо). Наприклад:

Вправа 1. Поділіться на групи й прочитайте поданий текст. Підготуйтеся до дискусії. Під час обговорення використовуйте ресурси мультимедіа.

По-божому, коли людина сама своїх предків знає! Тому і поміч не потрібна, бо рідна кров — покров, захист. А хто кров свою не шанує, тому помагати гріх! Кожен свої шляхи сам здолати має... (За романом Люко Дашвар «ПоКров»).

Вправа 2. Прочитайте уривок. Зверніть увагу на виділені слова. Яку особливість ви помітили? Поміркуйте, як можна назвати лексеми такого типу? Відповідь обґрунтуйте. Наведіть власні приклади таких слів.

Дівчина припала до мостової огорожі: видивляється щось на печерських схилах, видивляється... Усміхається, сухі губи облизує. Плечиком смикнула — усі геть! Невразлива, нездоланна, безсмертна. Бровки насупила — мабуть, не побачила, чого хотіла. Голову задерла — би вище, тоді б точно... Не вагалася — руді кучері навколо шиї обкрутила, подерлася наверх по металевих конструкціях мосту. І спідниця біла тріпотить — чисто прапор. (За романом Люко Дашвар «Рай.Центр»).

Вправа 3. Ознайомтеся з поданим фрагментом. Згрупуйте речення за наявністю головних членів. Дайте лінгвістичний коментар стосовно специфіки виділених речень.

Вийшла на вуличку — ані душі. Сонце світить, сніг хвилями, сосни розділовою лінією між небесами й землею. Повітря — пий! Краса... Оминула живі хати, колодязь, жовту хату покинуту — попереду ліс стіною. Цікаво, оленів тут побачити можна чи то тільки Майчині дурні марення? Пішла в ліс. Сухі гілки під ногами — хрусь-хрусь, білки помаранчевими цятками — аж в очах мерехтять. Незнайомі птахи стривожилися, попідхоплювалися, залопотіли... — А оленів... щось не видно. — Сунула лісом навпростець, вдивлялася в соснову глибину. Посеред дерев удаліні промайнула темна тінь. — Ой, мамо... — Як дременула з лісу. І не озирнулася, дурепка. А раптом то дійсно олені? (За романом Люко Дашвар «На запах м'яса»).

На пошуково-дослідницьку та проектну діяльність. Наприклад:

Вправа 1. Підготуйте проект «Революція гідності». За основу візьміть поданий текст.

У людини є тільки одна перевага — її гідність. А творчість — не привілей для обраних. Вільна творчість притаманна кожній людині, коли вона позбавляється рабського ярма, і ці барикади, прикрашені іконами намети, плетені синьо-жовті фенечки, що дівчата пов'язують хлопцям на зап'ястки, — усе це прояви вільного духу гідних людей, бо Майдан не ламає, він вибудовує, творить нову історію, нове життя, нових людей. Квадратенто... (За романом Люко Дашвар «ПоКров»).

Вправа 2. Ознайомтеся з поданим фрагментом. Чи можна назвати порушену в ньому проблему класичною? Чому? Підготуйте дослідницький проект «Влада грошей над людиною: історія й сучасність».

Хочеш загубити душу — помани її золотом. <...> Гроші... Обіцяні Хотинським мільйони подарують Мар'яні волю. І гідність. І кохання. В уяві виникали «Боїнги», швидкісні потяги, повітряні кулі, яхти і катери — несли багату Мар'яну геть від злиденної Батьківщини в краї ситі й сонячні, де пісок білий, трава смарагдова свіжа, а людей нема. Геть нема. (За романом ЛюкоДашвар «ПоКров»).

З огляду на те, що взяті за основу фрагменти текстів насичені мовними одиницями різного рівня, їх з легкістю можна адаптувати до вивчення будь-якої лінгвістичної теми, зазначеної в програмі.

Отже, в умовах постійного реформування освіти, та незворотних суспільно-історичних змін у сучасному суспільному просторі реалізація соціокультурного компонента уроку рідної мови є важливою сходинкою на шляху до виховання патріотично налаштованого, високоосвіченого, самосвідомого, професійно мобільного й конкурентоспроможного випускника загальноосвітнього навчального закладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Методика навчання української мови в середніх навчальних закладах у таблицях і схемах. Навчальний посібник. – К.: Ленвіт, 2010. – 136 с.

Шаймаганбетова Ж.Ж.
КарГУ им. Е.А. Букетова
(Караганда, Казахстан)

МЕТОДЫ АКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ

Целью данной статьи является описание методов активного обучения. С учетом специфики обучения в высшей школе, исследуется активное обучение как средство развития познавательной деятельности студентов. Авторами статьи доказывается мысль о том, что использование преподавателями активных методов в вузовском процессе обучения способствует преодолению стереотипов в обучении, выработке новых подходов к профессиональным ситуациям, развитию творческих способностей студентов. Дифференциация обучения возможна с помощью активных методов, нетрадиционных дидактических средств, которые являются источником знаний, основой формирования умений и навыков производственного обучения, и направлена на повышение активизации мыслительной деятельности обучающихся. Успешность достижения этой цели зависит не только от того, что усваивается (содержание обучения), но и от того, как усваивается: индивидуально или коллективно, в авторитарных или гуманистических условиях, с опорой на внимание, восприятие, память или на весь личностный потенциал человека, с помощью репродуктивных или активных методов обучения.

Ключевые слова: методы обучения, программированное обучение, проблемное обучение, интерактивное обучение, дискуссия.

Shaymaganbetova Zh.Zh.
Karaganda State University of the name of E.A. Buketov
(Karaganda, Kazakhstan)

ACTIVE LEARNING METHODS

The purpose of this article is to describe active learning methods. Taking into account the specificity of training in high school, studied active learning as a means of development of informative activity of students. The authors proved the idea that the use of active methods of teachers in higher learning helps to overcome stereotypes in education, new approaches to professional situations, the development of creative abilities of students. The differentiation of learning opportunities through active methods, alternative teaching resources, which are a source of knowledge, the basis for the formation of skills and abilities of vocational training, and is aimed at increasing the activation of mental activity *obuchayuschih*sya. Uspeshnost achieve this goal depends not only on the fact that the digest (learning content) but also on how to digest: individually or collectively, in authoritarian and humanistic terms, relying on attention, perception, memory, or the whole personal potential human reproductive or using active learning methods.

Keywords: methods of teaching, programmed instruction, problem-based learning, interactive teaching, discussion.

В настоящее время учебный процесс требует постоянного совершенствования, так как происходит смена приоритетов и социальных ценностей: научно-технический прогресс все больше осознается как средство достижения такого уровня производства, который в наибольшей мере отвечает удовлетворению постоянно повышающихся потребностей человека, развитию духовного богатства личности. Поэтому современная ситуация в подготовке специалистов требует коренного изменения стратегии и тактики обучения в вузе. Главными характеристиками выпускника любого образовательного учреждения являются его компетентность и мобильность. В этой связи акценты при изучении учебных дисциплин переносятся на сам процесс познания, эффективность которого полностью зависит от познавательной активности самого студента. Успешность достижения этой цели зависит не только от того, что усваивается (содержание обучения), но и от того, как усваивается: индивидуально или коллективно, в авторитарных или гуманистических условиях, с опорой на внимание, восприятие, память или на весь личностный потенциал человека, с помощью репродуктивных или активных методов обучения.

Дифференциация обучения возможна с помощью активных методов, нетрадиционных дидактических средств, которые являются источником знаний, основой формирования умений и навыков производственного обучения, и направлена на повышение активности мыслительной деятельности обучающихся. Для этого можно применять:

1. оперативное закрепление одного из вопросов темы занятия с помощью карточек-заданий;
2. фронтальное устное дифференцированное закрепление изученного на уроке, проводимое «сильным» учащимся с менее подготовленным под руководством педагога;
3. рецензирование учащимися ответов своих товарищей;
4. выполнение письменных оперативно оцениваемых заданий (тестов), проверка их по эталонам;
5. зачеты с элементами игровых ситуаций;
6. письменные зачеты.

С точки зрения педагогики, методы активного обучения как средство развития познавательной активности студентов можно разделить на три группы методов, наиболее интересных для использования в целях управления формированием мышления. Эти методы программированного обучения, проблемного обучения, интерактивного (коммуникативного) обучения.

Программированное обучение. Название происходит от заимствованного из словаря электронно-вычислительной техники термина «программа», обозначающего систему последовательных действий (операций), выполнение которых ведет к заранее запланированному результату. Основная цель программированного обучения – улучшение управления учебным процессом. У истоков этого вида обучения стояли американские дидакты и психологи Н. Краузер, С. Пресси, Б. Скиннер, в отечественной науке этими вопросами занимались Г.Я. Гальперин, А.М. Матюшкин, Н.Ф. Талызина и др. Особенности программированного обучения заключаются в следующем:

– учебный материал разделяется на отдельные порции;

- учебный процесс состоит из последовательных шагов, содержащих порцию знаний и мыслительных действий по их усвоению;
- каждый шаг завершается контролем (вопросом, заданием и т.п.);
- каждый учащийся работает самостоятельно и овладевает учебным материалом в посильном для него темпе;
- педагог выступает организатором обучения помощником (консультантом) при затруднениях, осуществляет индивидуальный подход.

Проблемное обучение. Исследованием этого метода обучения занимаются многие ученые-дидакты, психологи, педагоги-новаторы и т.д. Проблемное обучение – это форма организации умственного процесса при приобретении знаний путем решения проблем. От других видов обучения отличает организация обучения путем самостоятельного добывания знаний в процессе учебных проблем, развития творческого мышления и познавательной активности учащихся. Важным этапом является создание проблемной ситуации, представляющей собой ощущение мыслительного затруднения. Учебная проблема, которая вводится в момент возникновения проблемной ситуации, должна быть достаточно трудной, но посильной для учащихся.

Преимущество проблемного обучения: самостоятельное добывание знаний путем собственной творческой деятельности, высокий интерес к учебному труду, развитие продуктивного мышления, прочные и действенные результаты обучения.

Интерактивное обучение – обучение, которое основано на психологии человеческих взаимоотношений и взаимодействиях. В деятельности преподавателя центральное место занимает не отдельный учащийся как индивид, а группа взаимодействующих учащихся, которые, обсуждая вопросы, спорят и соглашаются между собой, стимулируют и активизируют друг друга. При применении интерактивных методов сильнее всего действует на интеллектуальную активность дух соревнования, соперничества, состязательности, который проявляется, когда, люди коллективно ищут истину.

Во время такого занятия от преподавателя требуется гораздо больше активности творчества, чем тогда, когда оно проходит пассивно, в форме пересказа вычитанных в книгах или давно известных истин. Интерактивные методы будут иметь наибольший эффект, не только обучающий, но и воспитательный, когда преподаватель будет влиять на обсуждение не только высказываний научно аргументированной точки зрения, но и выражением своего личного отношения к проблеме, своей мировоззренческой и нравственной позиции. Формы участия преподавателя в дискуссии студентов могут быть самыми разнообразными, но ни в коем случае не навязыванием своего мнения. Лучше всего это делать путем тонко рассчитанного управления ходом дискуссии, через постановку проблемных вопросов, требующих продуктивного мышления, творческого поиска истины. Преподаватель высказывает свою точку зрения лишь в порядке извлечения выводов из высказываний студентов и аргументированного опровержения ошибочных суждений. Его позиция может совпадать с мнениями студентов, поскольку они появились в результате наводящих вопросов преподавателя. Такими приемами можно не просто направлять содержательную,

интеллектуально познавательную сторону обсуждения теоретических вопросов, но и конструировать совместную продуктивную деятельность, тем самым влияя на учебную деятельность в учебно-воспитательную.

К методам интерактивного обучения могут быть отнесены следующие: эвристическая беседа, метод дискуссии, мозговая атака, метод круглого стола, метод деловой игры, конкурсы практических работ с их обсуждением и некоторые другие, применяемые отдельными энтузиастами активных методов обучения.

Эвристическая беседа. Метод получил название от восходящего к Сократу методу обучения «эвристика» (нахожу, открываю, отыскиваю). По своей психологической природе эвристическая беседа – это коллективное мышление или беседа как поиск ответа на проблему. Поэтому в педагогике это метод принято считать методом проблемного обучения.

Дискуссия как метод обучения стала применяться в последние годы. Когда была провозглашена гласность и были сняты запреты на плюрализм мнений не только по вопросам житейским, но и по проблемам теорий, политики, идеологии.

Метод дискуссии представляет собой специально запрограммированное свободное обсуждение теоретических вопросов учебной программы, которые обычно начинаются с постановки вопроса.

Метод дискуссии используется в групповых формах занятий, на семинарах-практикумах, собеседованиях по обсуждению итогов выполнения заданий, на практических и лабораторных занятиях, когда студентам нужно высказываться. Иногда практикуются и лекции-дискуссии, когда лектор по ходу изложения материала обращается к аудитории с отдельными вопросами, требующими коротких и быстрых ответов. Дискуссия в полном смысле на лекции развернуться не может, но дискуссионный вопрос, вызвавший сразу несколько разных ответов из аудитории, уже создает психологическую атмосферу коллективного размышления и готовности внимательно слушать рассуждение лектора, отвечающего на дискуссионный вопрос.

Метод «мозговой атаки» как метод обучения еще не успел прижиться в практике вузовского преподавания. Само название метода родилось в системе управления, а также в сфере научных исследований. Он широко применяется в экономической управленческой деятельности. Суть этого метода заключается в поиске ответа специалистов на сложную проблему посредством интенсивных высказываний всевозможных приходящих в голову идей, догадок, предположений. «Золотое правило» мозговой атаки – ничего из произнесенного участниками разговора не подвергать сомнению, не критиковать, а обеспечить полную свободу высказывания любых идей. Такая психологическая свобода позволяет вести себя раскованно.

Метод «круглого стола» был заимствован педагогикой из области политики и науки. «Круглые столы» организуются обычно для обсуждения какой-нибудь проблемы представителями разных политических и научных направлений. В обучении метод «круглого стола» используется для повышения эффективности усвоения теоретических проблем путем рассмотрения их в разных научных аспектах, с участием специалистов разного профиля и т.д.

Метод «деловой игры». Первоначально появился не в системе образования, а в практической сфере управления. Сейчас деловые игры применяются в самых различных областях практики: в исследовательской работе, в процессе проективных разработок, при коллективной выработке решений и в военном деле.

В вузовской подготовке специалистов разного профиля деловая игра применяется чаще всего для обучения управленческой деятельности. Суть метода деловой игры как метода обучения заключается в учебном моделировании ситуации той деятельности, которой предстоит обучить учащихся, чтобы на моделях, а не реальных объектах учить будущих специалистов выполнять соответствующие профессиональные функции.

Активные методы обучения предполагают использование такой системы методов, которая направлена главным образом, не на изложение преподавателем готовых знаний и их воспроизведение, а на самостоятельное овладение студентами знаний в процессе активной познавательной деятельности.

Таким образом, активные методы обучения - это обучение деятельностью. Так, например, Л.С. Выготский сформулировал закон, который говорит, что обучение влечет за собой развитие, так как личность развивается в процессе деятельности. Именно в активной деятельности, направляемой преподавателем, студенты овладевают необходимыми знаниями, умениями, навыками для их профессиональной деятельности, развиваются творческие способности. В основе активных методов лежит диалогическое общение, как между преподавателем и студентами, так и между самими студентами. А в процессе диалога развиваются коммуникативные способности, умение решать проблемы коллективно, и самое главное развивается речь студентов. Активные методы обучения направлены на привлечение студентов к самостоятельной познавательной деятельности, вызвать личностный интерес к решению каких-либо познавательных задач, возможность применения студентами полученных знаний. Целью активных методов является, чтобы в усвоении знаний, умений, навыков участвовали все психические процессы (речь, память, воображение и т.д.).

Преподаватель в своей профессиональной деятельности использует ту классификацию и группу методов, которые наиболее полно помогают осуществлению тех дидактических задач, которые он ставит перед занятием. И активные методы обучения являются одним из наиболее эффективных средств вовлечения студентов в учебно-познавательную деятельность.

Таким образом, особенности активных методов обучения заключаются в решении психологических проблем в коллективе, высоком уровне мыслительной (интеллектуальной), аналитической деятельности студентов. К тому же практическая деятельность способствует более прочному усвоению знаний. Повышает интерес к занятию, что сопряжено с положительными эмоциями и идет эмоционально-интеллектуальный отклик на обучение. Наблюдается высокий уровень мотивации, самоуправления. Общение происходит на деловой основе. Развиваются творческие и коммуникативные способности.

Обычно активные методы обучения применяются в комплексе с традиционными методами. Активные методы охватывают все виды аудиторных занятий со студентами.

Для совершенствования и активизации учебного процесса в высшей школе большое значение имеет учет особенностей вузовского обучения, которое требует перестройки у студентов стереотипов учебной работы, сложившейся в школе и вооружение новыми умениями и навыками учебно-познавательной деятельности.

С развитием научно-технического прогресса, увеличивается объем информации, обязательной для усвоения. Установлено, что информация быстро устаревает и нуждается в обновлении. Отсюда вытекает следующее, что обучение, которое ориентировано главным образом на запоминание и сохранение материала в памяти, уже только отчасти сможет удовлетворять современным требованиям.

Значит, выступает проблема формирования таких качеств мышления, которые позволили бы студенту самостоятельно усваивать постоянно возобновляющуюся информацию, развитие таких способностей, которые, сохранившись и после завершения образования, обеспечивали человеку возможность не отставать от ускоряющегося научно-технического прогресса.

Из этого можно сказать, что нужны новые методы и подходы в обучении, которые могли научить студентов учиться, т.е. самостоятельно находить и усваивать нужную информацию. Ведь, то, что усвоено самостоятельно, методом проб и ошибок усваивается лучше.

Активные методы обучения создают условия для формирования и закрепления профессиональных знаний, умений и навыков у студентов вуза. Они оказывают большое влияние на подготовку студентов к будущей профессиональной деятельности. Вооружают студентов основными знаниями, необходимыми специалисту в его квалификации, формируют профессиональные умения и навыки, т.к. для практики необходима теория, а для теории практика.

Использование преподавателями активных методов в вузовском процессе обучения способствует преодолению стереотипов в обучении, выработке новых подходов к профессиональным ситуациям, развитию творческих способностей студентов.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Балаев А.А. Активные методы обучения. – М., 2006.
2. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. – М.: «Высшая школа», 2001.
3. Вербицкий А.А. Деловая игра как метод активного обучения // «Современная высшая школа». – 2005. - №3. – С. 23-28.
4. Сатыбалдина К., Тарасенко Р. Проблемное обучение как основа формирования творческого мышления студентов. - Алматы, 1991.
5. Смолкин А.М. Методы активного обучения. – М., 1991.

REFERENCES:

1. Balayev A.A. Aktivnye metody obucheniya. – M. 2006.

2. Verbickiy A.A. Aktivnoe obuchenie v vysshey shkole: kontekstniy podhod. – M.: «Vysshaya shkola», 2001.
3. Verbickiy A.A. Delovaya igra kak metod aktivnogo obucheniya//«Sovremennaya vysshaya shkola». – 2005. - №3. – S. 23-28.
4. Satybaldina K., Tarasenko R. Problemnoe obuchenie kak osnova formirovaniya tvorcheskogo myshleniya studentov. – Almaty, 1991.
5. Smolkin A.M. Metody aktivnogo obucheniya. – M., 1991.

УДК 378.02:37.016

Шаматова Бахиткуль Ахмедьяровна
А. Байтұрсынов атындағы ҚМУ
(Қостанай, Қазақстан Республикасы)

ТАНЫМДЫҚ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҚТЫ ОҚИТУДЫҢ ӘР ТҮРЛІ ОЙЫН ТҮРЛЕРІ АРҚЫЛЫ ДАМУЫ

Аннотация: берілген мақалада білім алушының таным үрдісіндегі белсенділігін, дербестігін, ой қызметінің белсенділігін арттырып, оқу қызметіндегі жеке тұлға ның мәнділігін, пәнді оқуға деген уәжін нығайтатын, оң эмоциялар алуға көмектесетін оқу үрдісі ұйымдарындағы ойынның, ойын жағдаяттарының маңыздылығы қаралған.

Түйінді сөздер: ойынның қызметтері, танымдық үрдіс, қызметтің белсенділігін арттыру, коммуникативтік құзыреттілік, шығармашылық қабілет, жоғары уәждеме, өзін-өзі бағалау, өз ойын білдіру, нәтижелік.

Bakhytkul Shamatova
KSU A. Baitursynov
(Kostanay, Republic of Kazakhstan)

THE DEVELOPMENT OF COGNITIVE INTEREST THROUGH DIFFERENT GAMES

Abstract: this article is devoted to importance of a game, game situations, game tasks in the organization of educational process, which increase activity, learning independence in a cognition, stir up mental activity, make education more meaningful for a student, motivate learners, create positive atmosphere.

Key words: game functions, cognitive interest, activation, communicative competence, creative abilities, high motivation, selfassessment, self-expression, effectiveness.

Ойын – мәдениеттің ерте кездегі жетістігі. Ол қоғаммен бірге өмір сүріп келеді. Әрбір жеке адамның өмірі ойын арқылы өтеді. Бүгінгі біздің заманымызда ойын тек әрекеттің жеке түрі ғана емес, қоғам өмірінің барлық саласында оның әмбебап құрамына айналды. Нақты айтатын болсақ, экономикада, саясатта, басқару ісінде, ғалымда және білім саласында да.

Педагогикалық әрекеттің негізгі қызметі тек білім беру ғана емес, сондай-ақ білім алушының жеке ерекшеліктерін есепке ала отырып, проблемалық-танымдық жағдаяттар тудыру арқылы оның танымдық қызметін басқару. Осы орайда ойын қызметінің атқарар ролі зор.

Ойын білім алушылардың жасына қарай өзін қоршаған ортаны танып білуге, оны өзгертуге құштарлығын арттыратын құрал. Онда танымдық және бағдарлық қызмет бар. Ойынның танымдық қызметі тануға деген мүдделілікті қалыптастыру болып табылады. Сонымен қатар ойын білім алушылардың сөйлеу тілінің дамуына өте үлкен әсер етеді, әрі ақыл-ой дамуына ықпал жасайды. Бұл жерде белгілі ғалым психолог Д.Б. Элконииннің айтқанын еске алсақ: «Ойын – баланы ешкім, ешқашан үйрете алмайтын нәрсеге үйретеді.

Бұл нақты өмірге, кеңістікке, құбылыстарға, адамның іс-әрекетіне бағдар беретін зерттеу тәсілі. Ойын үрдісі кезінде балалар зерттеу, сараптама жасау, оқу арқылы өмірге, әлемді танып-білуге бағалауға үйретеді».

Жалпы ойын әрекеті күрделі құбылысқа жатады. Әдістемеде ойын түрлерін белгілі бір білімді, іс-әрекетті үйрету құралы ретінде қолданады. Дұрыс таңдап алынған ойын білім алушының қиялын, сана-сезімін өсіріп, сөздік қорын молайтып өз бетімен еңбектенуге дағдыландырады.

Ойын әрекеті оқу барысында үйрету, тәрбие, ойын-сауық, қатысымдық, демалыс, психологиялық және жалпы дамыту қызметтерін атқарады. Осы қызметтердің ерекшеліктерін қарастыра отырып, ойынның бай үйретуші мүмкіндіктері баршылық екеніне көзіміз жетеді. Ойын әрекетінің әр қызметіне жеке тоқталатын болсақ:

үйрету қызметі білім алушылардың жалпы оқу шеберлігі мен дағдыларын дамытуды көздейді, сондай-ақ жағдай жасайды;

тәрбие қызметі ойын барысында білім алушының серіктесіне деген адамгершілік қатынасын тәрбиелейді, бұл орайда өзара көмек, өзара қолдау сезімі дамиды, өзара тілдесімде сыпайылыққа үйренеді;

ойын-сауық қызметі сабақта қызық әрі әдеттегіден тыс таңғажайып жағдай туғызып, білім алушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттырады;

қатысымдық қызметі білім алушылар ұжымын біріктіріп, өзара әрекетке негізделген эмоционалды-қатысымдық қатынастарды қарастырады, қарым-қатынас ахуалын тудырады;

демалыс қызметі сабақ барысында жүйке жүйесіне түскен ауыртпалықтан туған эмоциональды күйден шығуға көмектеседі және шаршағанды басып, сергітеді;

психологиялық қызметі білім алушының өзіне және басқаларға деген қатынасын өзгертеді, психологиялық көңіл-күйін, қатынас тәсілдерін өзгертуге көмектеседі;

дамыту қызметі маңызды қызметтерінің бірі, сол арқылы білім алушының қосалқы мүмкіндіктері үйлесімді дамиды [1, 13 б.].

Сабақ барысында білім алушылар ойын қызметтері арқылы білім алады, тәрбиеленеді, қоғамды құрметтеуге үйренеді, ынтымақтасып жұмыс істеуге дағдыланып, ұтылуға емес, ұтуға тырысады. Онда өмір жағдайлары модельденеді, қасиет, сана, жағдай, шеберлік, қабілет, сондай-ақ, әлеуметтік, кәсіби және шығармашылық қызметті орындауға арналған қажетті тұлғалар қалыптасады.

М.Горькийдің айтуы бойынша ойынмен байланыстырылған оқу мен еңбек баланың ынта-ықыласының, мінезінің қалыптасуына үлкен әсерін тигізетіндігіне көз жеткізеді [2]. Осы ойды одан әрі А.С. Макаренко дамытады. Бала жігерлене ойын ойнай жүріп, біртіндеп өмірде қажетті іскерлік пен дағдыны қалыптастырады [3, 401 б.].

Ойын – білім алушының өзінше еңбегі. Егер ойынды білім алушылардың өздері ынтымақтанып жасаса, онда ол нағыз жемісті еңбек. Осындай еңбекпен айналысып жүрген білім алушылар ұжымына талап көбірек қойылады, еңбексүйгіштік пен шыдамдылық және әуестік пен сыпайылық, төзімділік пен тапқырлық және әдет пен ептілік басты орынға қойылады. Ойын ретінде білім алушылар өз білімдерін жинақтайды, қосымша материалдарды

іздеп табады да, сол арқылы ақылдылығы мен адамгершілік қасиеттері дами түседі. Бұл оған саналы түрде қанағаттанарлық әкеледі, өзіне деген сенімділік пайда болады. Егерде білім алушылар ойынның маңызын ескеріп, оның танымдық қабілеті мен тәрбиелік мәніне тоқталатын болса, бұл орайда оқытушының атқаратын ролі ерекше. Өз пәнін шебер меңгерген оқытушының ойынға қатысуы маңызды, өйткені пәнді жетік білмейтін балалар тұйыққа тірелуі мүмкін. Сондықтан оқытушы үлкен шеберлікпен білім алушылардың жұмысына жаңа шығармашылық жол ашып, оларды ептілікпен ойынға қоса білу керек. Оқытушының көмегі болмаса, білім алушылардың бастаған жаңа бастамалары іске аспай, қиынға соғуы мүмкін. Оқытушы ойынның ұйымдастырушысы болып қана қоймай, қатысушысы да болуы міндетті. Өйткені ойын кезінде ерекше құлшыныс болмауы да мүмкін. Көрнекті педагог В.А. Сухомлинский «Егер мен сабақ беруші ғана болсам, педагогтік деңгейге көтіріле алмас едім, шәкірттерімнің жүрегі мен үшін қақпасын мәңгі ашпас тас қамалдай болып қала берер еді», деген сөзін өз санамызға сіңіріп, бұл тұжырымға көп мән беруге болады [4, 557 б.].

Оқытудың ойын түрін пайдаланған кездегі оқытушының мақсат-міндеті, ең алдымен, білім алушының танымдық қызметін ұйымдастыру, соның барысында білім алушыларға сапалы білім беру, жан-жақты жетілдіру, оқуға деген қызығушылығын арттыру, әсіресе, шығармашылық қабілеттерін дамыту. Ойынға қойылатын талаптар: ең бастысы ойын түрлері тақырып аясынан ауытқымай, оның мазмұнын ашуы қатаң ескеріледі; ойын түрлерін тандап алу керек; ойын жоспарын жасау керек; ойынға қажетті материалдар алдын-ала дайындалу керек; ойынға бөлінген уақыт мөлшері білім алушыларды жалықтырмайтындай болу керек. Білім алушылар ойнағанда өзін қауіпсіз, қолайлы және дамуына қажетті психологиялық еркіндікті сезінуі керек.

Сабақ барысында ойындарды қолданудың түрлі жолдары бар. Ойын сабақтың басында – білім алушыларды түгел қатыстыру мақсатын көздей отыра өткен сабақты еске түсіреді. Сабақтың ортасында – білім алушылардың көңіл-күйін сергітеді, ерік-жігерін дамытады, сабаққа ынтасын арттырады. Сабақтың соңында – тақырыпты бекіту, сабақта алған білімді жинақтау мақсатында пайдаланылады. Сабақта ойын элементтерін қолдану білім алушылардың белсенділігін арттырып, оларды ынталандырады, теориялық білімдерін практикада қолдануға үйретеді, іздендіреді. Ойын элементтерін сабақта екі түрлі мақсатта пайдалануға болады. Оның біріншісі – білім алушылардың сабақта қызығушылығын, ынтасын арттыру; екіншісі – білім алушыларды тапқырлыққа баулап, зейінін, байқампыздығын арттыру және ойлау қабілетін дамыту.

Ерекше назар аударатын – дидактикалық ойындар. Олар білім алушылардың ақыл-ойын дамытып, сабаққа деген қызығушылықтарын арттырады. Тіпті нашар оқитындар өздері де ойын элементтері араласқан сабаққа зор ынтамен, жігерімен араласатыны анық байқалады. Бұл жерде оқытушының іс-әрекеті білім алушыларды бақылайды, бақылау нәтижелерін өңдейді, алған нәтижелерді хабарлайды. Білім алушылардың іс-әрекеті оқуға оң көзқарас, жаңаны танып білу, икемділік дағдыларын игеру, өз жетістіктерін өздері бақылау. Дидактикалық ойындарды ұйымдастыру мен жүргізу педагогикалық тұрғыдан бірқатар шарттарға байланысты: ойынның сабақтың дидактикалық мақсатына сәйкестігі; ойындардың мазмұны мен формасына

қарай әртүрлілігі; ойынның білім алушыларға түсінікті және тартымды болуы; ойынға қатысушылардың белсенді шығармашылық позициясы; ойынның эмоционалды болуы.

Мысалы, А. Байтұрсыновтың «Балалар оқудың басында қиналмаса, оқудан тауы шағылмай, көңілі қайтып, мұқалмайды, оқуға ықыластанып, оқыған сайын қызығады. Оқу басында қиын болса, балалар суға түскен мал сықылды малтығып, жылжи алмай қиналады» деген пайымдауы сол ғұлама көзқарастарымен орайлас келеді [5]. Бұл пікірден ғалымның сабақта дидактикалық ойындарды білім алушыларға жаңа материалды толық меңгерту үшін ғана емес, олардың сабаққа қызығуын арттыру мақсатында қолданғанын көреміз.

Ойынның түрлері өте көп. Тілдік ойындарға орфографиялық, лексикалық, фонетикалық және грамматикалық жатады, бірақ бұл ойындардың түрлері қосымшада берілген, олардың мақсаты сәйкес дағдыларды қалыптастыру болып табылады. Ойын түрлерінің ішінде ерекше орын алып жиі қолданылатын тілдік ойындар: жағдаяттық ойындар, ролдік ойындар, іскерлік ойындар және де өз тәрбиелік мәнін жоғалтпаған ұлттық ойындар.

Жағдаяттық ойындар коммуникативті біліктілікті дамытудың нақты құралы. Сабақ барысында жағдаят бірнеше қызметті атқаруы мүмкін: ынталандырушылық, ұйымдастырушылық, білімдік, компенсаторлық (тілдік ортаның қосымшасын толтыру). Білім берудің жетістікке жетуін қамтамасыз ететін ойын жағдаяттарының қасиеттері жеке сабақтардың мақсаты ретінде алға шығады. Ойын жағдаяттары ынталандырушылық қызметті орындай отыра, білім алушыларды сөйлеуге итермелейді, жағымды эмоциялар тудырады, тілге қызығушылығын арттырады.

Іскерлік ойын – бұл оқытудың ұйымдастыру формасы, ол оқытушының басқару мен білім алушылардың өзіндік ұйымдастырушылығымен жоспарланған ойын сценарийі. Іскерлік ойынды келесі жағдайларда қолдану өте маңызды, мысалы: болашақ кәсіби өрекетті орындауда толық тәжірибе алуда; білім алушыларда бар білік пен дағдыны толық жүйеге келтіруде; әлеуметтік қарым-қатынас тәжірибесін орнатуда; кәсіби шығармашылық ойлауын қалыптастыруда. Іскерлік ойындардың негізгі педагогикалық мәні білім алушылардың ақыл-ойын дамыту, ойлауды жандандыру, танымдық белсенділігін қалыптастыру, оқыту үрдісінде шығармашылық рух енгізу.

Іскерлік ойынды ұйымдастыру бірнеше кезеңдерден тұрады:

1 – кезең: оқытушының тақырыпты таңдауы, мақсаттар мен міндеттерді белгілеп, күтілетін нәтижені болжауы, құрылымын анықтау топтағы ойынға қатысушылардың ролдік қызметіндегі қасиеттерін еске алу, ойын барысындағы әсер етуші жағдайларды зерттеу.

2 – кезең: соңғы материалдарын талдау, мәселені шешудің әдіс-тәсілдерін талдау; тиімді әдістемені таңдап алу және оны ойша қолдануда шығармашылық өңдеу, сценарийді дайындау, ролдерге бөлу.

3 – кезең: оқытушының білім алушыларды іскерлік ойынның сценарийімен, мақсатымен, мазмұнымен таныстыруы, ойынды ұйымдастырудың олардың ролдік қызметтерін орындауы, ойынды басқаруы, ойын барысын нәтижесін талдау, оқытушының қорытынды жасауы жүзеге асырылады.

Іскерлік ойындарын өткізудегі оқытушының міндеттері: белгілі бір мәселеге, материалға байланысты қажетті көрнекіліктерді іріктеу; дидактикалық материалдарды дайындау; әр білім алушыға тапсырма беру; білім алушыларды рольге, топтарға бөлу; міндеттерді белгілеу; мүмкін болатын жауаптарды ойлау; білім алушылардың қызығушылығын ояту.

Іскерлік ойындарын тәрбиелік міндеттерін шешуде үлкен үлесі бар:

біріншіден, танымдық: ойын барысында білім алушылар, оқу жұмысын ұйымдастырып, өздерінің жеке міндеттерімен танысады;

екіншіден, тәрбиелік: іскерлік ойын барысында ұжымдық түсініктері қалыптасып, әрқайсысының ойынға қатысу дәрежелері анықталады, жалпы міндеттерді шешуде өзара қарымқатынастары білінеді, барлық сұрақтарды ұжымдық талдау барысында шыншылдық, ұстанымдылық басқаның пікірін түсіну, ілтипат көрсету қалыптасады;

үшіншіден, дамытушылық: ойын үстінде қисынды ойлауы дамиды, беріген сұрақтарға жауап іздеуге қабілеттері сөйлеу мәдениеті, пікір таласқа қатысу білігі дамиды.

Рольдік ойындар белгілі бір рольдерді ойынның әр қатысушысы жеке және топта орындауды қажет ететін ойындар. Рольдік ойын – дөңгелек үстел, эксперттік комиссияның отырысы, форум және т.б. формада жүргізіледі. Ойынның жүру барысында 4-6 адамнан топтар құрылады, олардың әрқайсысына: Реалистер, Оптимистер, Пессимистер, Сарапшылар, Сыншылдар, Байқаушылар ролдері беріледі. әр топта Жүргізуші және Кеңесші тағайындалады. Оқытушы мәселе қоя отырып, оны әр топ өз ролі тұрғысынан қарауды ұсынады.

Дайындыққа бөлінген уақыт (10-15 минут) өткеннен соң, әр топ өздерінің (ролдеріне сай) біріге құрған пікір, сурет, есеп берулермен дәлелдейді. Негізгі (3) топтар сөйлеп болғаннан соң, «сарапшылар» немесе «сыншылар» тобы шығады. Олар әр топтың жұмысын қорытады, олардың дәйектеме келтіріп, дәлелдеу дәрежесін талдайды немесе осал жерлерін сынайды, әр топқа сұрақтар қояды. «Байқаушылар» тобы барлық топтардың қызметін қорытындылап, ортақ бағалау парағын толтыра отырып, неғұрлым белсенді қатысушыларды атап көрсетеді.

Қазақ халқы жасаған мұралар сан алуан. Солардың бірі – ұлт ойындары. Ойынға тек ойын деп қарамай, халықтың ғасырлар бойы жасаған асыл қазынасы, бір жүйеге келтіретін тамаша тәрбие құралы деп қараған орынды. Ұлт ойындар-халық педагогикасының негізгі бір саласы ретінде білім алушыларға жан-жақты білім беруде, олардың өмір тәжірибелерін кеңейтуде, дүниені танып білу қабілеттерін жетілдіруде аса қажетті тәрбие құралдарының бірі.

Осы орайда қазақ тілі сабағында ұлттық ойын түрлерін пайдалану артық етпейді. Дидактикалық ойындарды қазақтың ұлттық ойындарымен байланыстары жүргізу білім алушылардың тәрбиесіне үлкен әсер тигізеді. Ұлттық ойындарын сабақта пайдаланудың өзіндік мән мағынасы бар. Ұлт ойындарының мазмұнын, ойлау тәртібін түсіндірген кезде тіл дамиды, ұшқыр ойлау қабілетін игереді, ұлттық әдеп – ғұрыптардан, өткен тарихи өмірден хабардар болады.

Төменгідей ұлттық ойын түрлерін және қазақ халқының салт – дәстүрінің элементтерін сабақ барысында пайдалануға болады.

1. «Шашу» - үлкен той, мейрам қарсаңында өткізілетін сабақтарда пайдалануға болады. Грамматикалық тапсырмалар берілген карточкаларды кәмпит тәрізді орап, шашу шашамыз. Кімге қандай сұрақ түседі ауызша немесе жазбаша түрде жауап береді.

2. «Қыз қуу» - үйге берілген тапсырманы қай деңгейде орындап келгенін байқау ретінде пайдалануға болады. Қыз балалар сұрақ қояды, ұл балалар жауап береді. Егер ұлдар жауап бере алмаса, ойыннан шығып қалады, ал егер қыздар ары қарай сұрақтарды жалғастыра алмаса, онда жеңілгендері.

3. «Бөкет өлең» - тапсырма тағылған домбыра беріледі. Студенттер шетінен бастай кезектесіп домбыраны алып, кезекті сұраққа жауап береді.

4. «Бәйге» - өткен тақырыптарды қайталағанда пайдалануға болады. Студенттерді екі топқа бөліп сайыс сағатын өткізу. Тапсырмалар лексика, грамматика бойынша беріледі.

5. Тапсырма бойынша өрнектерді дұрыс жинау.

6. Жәрмеңке өткізу (сұрақ – жауап).

Сабақта жоғарыдағыдай ойын, ойын элементтерін жиі пайдалану білім алушының танымын, білімін, ой - өрісін кеңейту, дамыту үшін қажет. Ол еңбекті, қуанышты, шығармашылықты, көпшіл болуды тәрбиелейді. Ойынның мағынасы өте кең: ол оқытудың барлық әдістерімен, формаларымен өзара байланысады. Сондықтан ойын әдісі басқа әдістердің ішінде жоғалмай, өзінің ерекшелігі мен құзыреттілігін сақтайды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. ҚАЗАҚ ТІЛІ: әдістеме. Республикалық ғылыми-әдістемелік журнал. №1 (15)2008. – 13 б.
2. Горький А.М. Детство. – М., 1968
3. Макаренко А.С. Собр.соч. – М., 1952. – 401 с.
4. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. – К., «Рад.школа». – 1985. – 557 б.
5. Бурабаев М.С. Общественная мысль Казахстана. – Алматы, 1991.
6. Беркенова. Г.С. Қазіргі білім беру технологиялар: Оқу құралы. Қ22, ISBN 978-601-7385-21-7. – 2012.

УДК 37.034

Шatroва Светлана Анатольевна, Баранчикова Елена Владимировна
ВГСПУ
(Волгоград, Россия)

ОРГАНИЗАЦИЯ КРУЖКОВОЙ РАБОТЫ КАК ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ДЕТСКОМ САДУ

Аннотация. Одним из подходов к построению модели дополнительного образования ДОУ, дающего возможность воспитать человека с активной жизненной позицией, культурного, компетентного, творческого, является развитие кружковой работы в учреждении. Кружок как вариативная часть программы помогает формировать творческие способности у одаренных дошкольников и развивает те виды деятельности, которые не раскрыты в общеобразовательной программе, на примере нетрадиционных техник рисования.

Ключевые слова: дополнительное образование, кружковая работа, дошкольники, творческие способности, продуктивные виды деятельности, рисование, нетрадиционная техника.

Svetlana Shatrova, Elena Baranchikova
MGSPW
(Volgograd, Russia)

ORGANIZATION OF GROUP WORK AS ADDITIONAL EDUCATION IN KINDERGARTEN

Abstract. One approach to the construction of a model of additional education, DOE, giving the opportunity to educate the person with an active lifestyle, cultural, competent, creative, is the development of group work in the institution. The circle as the elective part of the program helps to shape the creative abilities of gifted preschoolers and develops the activities, which are not disclosed in the General education curriculum, for example, unconventional techniques of drawing.

Keywords: additional education, clubs, preschool, creativity, productive activities, drawing, unconventional technique.

Накопленный советской системой образования потенциал, позволяет современному российскому образованию создать новую педагогическую практику - «дополнительное образование детей», которое соответствует природе детства и имеет в основании признание ребенка высшей ценностью педагогической деятельности.

В настоящее время роль дополнительного образования существенно возрастает. Оно призвано решить важнейшую социальную проблему, связанную с выявлением и развитием тех задатков и способностей детей, которые обеспечат их устойчивое саморазвитие в жизни.

Целью дополнительного образования является создание развивающей образовательной среды, которая обеспечила бы каждому дошкольнику проявить заложенное в нем от природы творческое начало.

Такая форма образования в условиях дошкольного образовательного учреждения привлекательна для родителей тем, что обеспечивает ребенку возможность посещать в одном месте занятия по различным направлениям.

По-прежнему, в основу дополнительного образования традиционно входит кружковая работа с детьми. Кружковая работа – это вариативная часть программы, которая формируется участниками образовательного процесса. Реализуя эту часть программы дошкольного образования, организуются кружки по интересам, направленные как на развитие одаренных детей, так и на развитие тех видов детской деятельности, которые не предусмотрены или недостаточно раскрыты примерной основной общеобразовательной программой. Кружковая работа не может и не должна дублировать основную образовательную программу учреждения.

Дошкольное детство – важный этап, в который закладываются основы нравственности, формируются первоначальные эстетические представления.

Искусство воздействует на психику и разум человека, его интеллект и чувства, поэтому необходимо максимально использовать возможности детей дошкольного возраста для их общения с миром прекрасного [1].

Творческое начало рождает в ребенке живое воображение и живую фантазию. Творчество по природе своей основано на желании сделать что-то, что до тебя еще никем не было сделано, или хотя то, что до тебя существовало, но по-новому, по-своему, лучше. Иначе говоря, творческое начало в человеке – это рождение чего-то нового, лучшего, т.е. всегда стремление вперед, к совершенству, к прогрессу и, конечно, к прекрасному в самом высоком и широком смысле [2].

Искусство воспитывает в ребенке творческое начало и поэтому не сожжет быть ничем заменено. Оно вызывает в человеке творческую фантазию которое, безусловно, занимает первое место среди всех многообразных составляющих сложной системы воспитания человека.

Воспитание творческой личности — это одна из основных задач педагогической теории и практики в настоящее время. В соответствии с Федеральным государственным стандартом дошкольного образования одной из задач образовательной области «Художественно-эстетическое развитие» является развитие творческих способностей и творческого потенциала каждого ребенка как субъекта отношений с самим собой, другими детьми, взрослыми и миром. Федеральный государственный стандарт нацелен на главный результат — социализацию ребёнка, потребность в творчестве, развитие любознательности, мотивацию в достижении успеха [3, с. 66-67].

По мнению Л.Ю. Юрченко, развитие творческих способностей у детей старшего дошкольного возраста наиболее удачно происходит через самостоятельную изобразительную деятельность [3, с. 66-67].

Продуктивные виды деятельности входят в игровую деятельность и повседневную жизнь ребенка часто вплетаясь в нее так, что одно занятие невозможно отделить от другого.

По мнению многих авторов (Т.Г. Казаковой, М.В. Корепановой, Л.В. Пантелеевой, Г.Н. Пантелеева, Л.А. Парамоновой, К.В. Тарасовой и др.) продуктивные виды деятельности дают удивительную возможность моделировать мир и свое представление о нем в пространственно-пластичных образах. Поделки – самый осязаемый вид художественного

творчества. Ребенок не только видит то, что создал, но и прикасается, берет в руки и по мере необходимости изменяет.

На творческих занятиях педагог решает не только практические задачи, но и воспитательно-образовательные, что позволяет всесторонне развивать личность ребенка, его творческие способности, воображение. Дети учатся познавать мир и осознавать себя и свое место в нем, таким образом, получая знания, умения, навыки, строя свое единство с окружающим миром, расширяя возможности изобразительной деятельности.

Л.С. Выготский определяет творчество как деятельность, «которая создает нечто новое, все равно, будет ли это созданное творческой деятельностью, или известным построением ума или чувства, живущим и обнаруживающимся только в самом человеке». Такие особенности этой деятельности понимаются учеными и специалистами разнообразно, и это проявляется в классификации творческих способностей.

По мнению Дж. Гилфорда все интеллектуальные способности, но более всего дивергентное мышление, проявляющееся в творчестве, характеризуются: быстротой, гибкостью, оригинальностью и точностью.

Проблема исследования заключается в том, что многими авторами изучен процесс развития творческих способностей и применения продуктивных видов деятельности в образовательном процессе ДОУ, но нет описания технологии творческого развития дошкольников посредством продуктивных видов деятельности.

В первой главе нами был проведен теоретический анализ литературных источников по проблеме творческого развития детей в дошкольном возрасте. Полученные данные дали нам основания опираться в своем исследовании на следующее положение Л.С. Выготского: способность к творчеству связана с развитием личности и интеллекта, воображения, которое несет особую форму, вид у ребенка дошкольного возраста. Центральным компонентом творческих способностей у старших дошкольников является способность к воображению.

Творчество детей дошкольного возраста проявляется в наличие у них способностей, мотивов, знаний и умений, которые создают продукт, отличающийся оригинальностью, уникальностью. Изучение этих свойств личности выявило важную роль воображения, интуиции, неосознаваемых компонентов умственной активности, а также потребности личности в самоактуализации, в раскрытии и расширении своих созидательных возможностей. Исходя из самоотчетов деятелей искусства и науки, в творчестве как процессе особая роль отводилась «озарению», вдохновению и им подобным состояниям.

Нами были рассмотрены развитие творчества и влияние его на эмоциональное состояние детей в старшем дошкольном возрасте, роль продуктивных видов деятельности нами выявлено, что творческое развитие старших дошкольников должно быть направлено, с одной стороны, на развитие эмоциональных реакций и состояний детей, с другой стороны, на развитие творческих способностей детей.

Для этого были выделены положения для педагогов, соблюдение которых необходимо для организации процесса развития творческих способностей у старших дошкольников:

1. восхищаться каждой идеей ребенка, как восхищаются первыми шагами: позитивно подкреплять все ответы ребенка; использовать ошибку как возможность нововидения на что-то привычное; максимально адаптироваться ко всем высказываниям и действиям детей.

2. Создать климат взаимного доверия.

3. Обеспечить независимость в выборе и принятии решений, с возможностью контролировать собственное продвижение.

В нашей работе мы исследовали и развивали творческие способности детей старшего дошкольного возраста, выделенные автором Н.Я. Михайленко [4]:

1) оригинальность, которая проявляется в способности предложить новый замысел для игры;

2) быстрота, как способность быстро адаптироваться в сложившейся ситуации;

3) гибкость, как способность предложить новое использование для известного объекта;

4) вариативность, т.е. способность предложить различные идеи в той или иной ситуации.

Особенно тесной является действенная связь между эмоциями человека и его собственной деятельностью. Эта связь взаимная: с одной стороны, ход и исход человеческой деятельности вызывают обычно у человека те или иные чувства, с другой — чувства человека, его эмоциональные состояния влияют на его деятельность.

Таким образом, в процессе деятельности мы обнаруживаем теснейшую связь между творческим процессом и эмоциональными переживаниями, между целеустремленностью и активностью, логикой, интуицией, между процессом и результатом.

Одним из факторов, обеспечивающих развитие творческих способностей дошкольника, является продуктивная деятельность. Продуктивная деятельность, по определению Г.С. Швайко — это «созидательная работа, направленная на получение предметно - оформленного результата в соответствии с поставленной целью» [5, с. 142].

Мы рассматриваем продуктивную деятельность через рисование, лепку, аппликацию. Любимое занятие дошкольников — рисование, которое дает огромные возможности для проявления творческой активности. Дети рисуют все, что им интересно — это могут быть предметы, герои художественных произведений, декоративные элементы, отдельные сцены из жизни. Тематика рисунков может быть разнообразной.

Мы выявили теснейшую связь между творческим процессом и эмоциональными переживаниями, между целеустремленностью и активностью, логикой, интуицией, между процессом и результатом.

В начале эксперимента были отобраны две группы: экспериментальная и контрольная, состоящие из детей старшего дошкольного возраста.

В процессе проведения констатирующего эксперимента были получены следующие данные: в экспериментальной и контрольной группах показатели уровня развития творческих способностей и уровень эмоционального состояния старших дошкольников одинаковые: низкий уровень составляют 40%, средний уровень - 40%, высокий уровень - 20%.

Таким образом, можно сказать, что у старших дошкольников преобладает средний и низкий уровни развития творческих способностей, в то время как этот возрастной период является, по мнению многих исследователей, наиболее сензитивным для развития творчества. Поэтому возникла необходимость развития творческих способностей старших дошкольников через один из продуктивных видов деятельности – изобразительность.

Для развития творческих способностей при помощи нетрадиционных техник в изобразительности мы использовали методику, разработанную на основе исследований, методических рекомендаций Г. Давыдовой, Н. Сакулиной, Т. Комаровой, цель которых – развивать воображение детей, фантазию и их творческие способности [6, 7].

Работа была построена в виде занятий по изобразительности с включением нетрадиционных техник: «Рисование пальчиками, ладошкой», «Граттаж», «Кляксография», «Каракулеграфия» и др. Занятия проводились 4 раза в месяц на протяжении 3 месяцев. Продолжительность занятий 20-25 минут. Всего 12 занятий.

- «Рисование пальчиками, ладошкой», т.к. целью этой техники является развитие творчества и воображения, а задачей развитие оригинальности (способность быстро переключаться с одной идеи на другую);

- «Граттаж» – способствует развитию беглости (наибольшее количество идей) и гибкости.

- «Кляксография» – при получении изображения у детей развивается беглость (количество идей, образов в рисунке), гибкость (способность быстро переключаться с одной идеи на другую), оригинальность (найти необычный образ, отличающийся от других);

- «Каракулеграфия» - развивается беглость, гибкость.

Нами была проведена в полном объеме серия занятий по развитию творческих способностей, в ходе анализа мы отмечали успехи и трудности детей, прослеживали развитие их творческих способностей и можем констатировать, что дети на занятиях стали более активными, заинтересованными и самостоятельными в творческой деятельности; научились передавать свои чувства с помощью различных средств выразительности, в своих работах использовали новые способы для художественного изображения, стремились к оригинальности решений.

Занятия продуктивной деятельностью способствуют развитию у ребенка творческого воображения, развивает координацию движений, мускулатуру рук, механизмы мышления (синтез, анализ, умение сравнивать).

На следующем этапе была проведена контрольная диагностика уровня развития творческих способностей и эмоционального состояния старших дошкольников в обеих группах.

В экспериментальной группе показатели уровня творческих способностей у детей на несколько порядков выше, чем в контрольной, где так же остается большой диапазон в уровнях развития творческих способностей (от низкого до высокого), в то время как в экспериментальной группе выявлены средний и высокий уровни, при чем основной процент детей с высоким уровнем. А также выявлена зависимость не только творческого

развития, но и эмоционального состояния детей от уровня творческого развития.

Дети экспериментальной группы, в процессе нашего повседневного наблюдения и по мнению воспитателей и родителей, стали проявлять творческие способности гораздо чаще, чем до эксперимента и не только в изобразительной, но и в других видах деятельности. В изобразительной деятельности дети экспериментальной группы отличалась более легкой адаптацией в условиях поставленной цели; предложенные ими сюжеты стали более разнообразны и т.д. Эти проявления наблюдаются у детей как в специально организованной деятельности, так и в самостоятельной.

Вводить детей в «большое искусство» следует как можно раньше, создавая предпосылку для «самостоятельного вхождения» и определяя фазы этого пути: от простого к сложному, от конкретного к общему.

В ходе нашего исследования, мы пришли к выводу, что при включении нетрадиционной техники в изобразительность в качестве средства эмоционально-творческого развития старших дошкольников, педагогам ДОУ необходимо:

- уделять особое внимание подбору наглядного материала для образцов,

- уметь готовить оснащение занятий, с учетом их разнообразия,

- привлекать внимание детей к самому процессу,

- чаще давать положительную оценку продукту деятельности ребенка и поддерживать его похвалой. Активизировать работу ребенка на всех этапах.

Важно создать все условия, чтобы каждый ребенок мог проявить свою индивидуальность, изобретательность, самостоятельность, творчество и оригинальность.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Шатрова С. А., Баранчикова Е. В. Занятия по декоративной лепке как средство воспитания духовно-нравственных ценностей // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2014. – № 2 (февраль). – С. 76–80.
2. Терский Т.Н., Кель О.С. "Игра, творчество, Жизнь", М.: Педгиз, 1966.
3. Юрченко Л.Ю. Актуальность проблемы развития творческих способностей у детей старшего дошкольного возраста через самостоятельную изобразительную деятельность [Текст] // Актуальные задачи педагогики: материалы VII Междунар. науч. конф. (г. Чита, апрель 2016 г.). — Чита: Издательство Молодой ученый, 2016. — С. 66-67.
4. Михайленко Н.Я. Как играть с ребенком. – М.: Академический проект, 2001. – 67 с.
5. Швайко Г.С. Занятия по изобразительной деятельности в детском саду. М.: 2003.- 160 с.
6. Комарова Т.С. Изобразительная деятельность в детском саду / Т.С. Комарова. – М.: Мозаика-Синтез, 2006. – 200 с.
7. Саккулина Н. Изобразительная деятельность в детском саду / Н. Саккулина, Т. Комарова.– М., 1982. – 283 с.

УДК 371.31

Юлдашева Ш.Ш.

Уразбаева Д.А.

Юлдашева Шахло Шукурлаевна,
Уразбаева Дилноза Алимбаевна
Нукус давлат
педагогика институти
(Нукус, Ўзбекистон)

ОНА ТИЛИНИ ЎҚИТИШ
ЖАРАЁНИНИ ДИДАКТИК
ВОСИТАЛАР БИЛАН
ТАЪМИНЛАШ: “МАШҚ ДАФТАРИ”
ҲАҚИДА

Аннотация. Мақолада она тили таълими учун “Машқ дафтари” яратилган тажрибалари ҳақида баён қилинган. “Машқ дафтари”га қўйиладиган дидактик, илмий-методик, санитар-гигиеник ва эстетик талабларнинг тавсифномаси келтирилган.

Таянч сўз ва иборалар: она тили таълими, ўқув-методик мажмуа, дидактик восита, машқ дафтари, топшириқ, дидактик талаб, илмий-методик талаб, санитар-гигиеник талаб, эстетик талаб.

Yuldasheva Shakhlo Sh., Urazbayeva Dilnoza A.
Nukus State pedagogical Institute
(Nukus, Uzbekistan)

PROVIDE WITH DIDACTIC FACILITIES IN THE PROCESS OF TEACHING NATIVE LANGUAGE

Annotation. The article deals with creating workbook for native language education. Here is given the didactic, scientific-methodological, sanitary-hygienic and aesthetic demanding on workbook.

Keywords: native language education, educational methodological complex, systaltic facilities, workbook, task, didactic demands, scientific-methodological demands, aesthetic demands.

Барча даврларда таълим-тарбия соҳасидаги ислохотларда замонавий таълим даргоҳларини қуриш, таъмирлаш, жиҳозлаш, соҳа учун юсак малакали кадрлар тайёрлаш, уларнинг малакасини ошириш билан бирга таълим воситалари, усулларини такомиллаштириш кўзда тутилган. Айниқса фан ва технологиялар асрида таълим воситалари янгиланиб, турлари кундан кунга кўпайиб бормоқда. Хусусан, она тили таълимида ҳам ўқув методик мажмуаларнинг таркибида янги дидактик восита – “Машқ дафтарлари” пайдо бўлди. Ўзбекистонда бу дидактик восита янгилик саналади: асосан чет тилларни ўқитиш жараёнига татбиқ қилинмоқда. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 6 апрелдаги 187-сон қарорига илова қилинган “Умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-ҳунар таълим муассасалари учун

умумтаълим фанларидан ўқув-методик мажмуаларнинг янги авлодини ишлаб чиқишга қўйиладиган умумий талабларда ўқув-методик мажмуа – дарслик, машқ дафтари, ўқитувчи учун методик қўлланма, дарсликларнинг мультимедияли иловасидан иборат мажмуа эканлиги қайд қилинган ва “Машқ дафтари” қуйидагича тавсифланган:

Машқ дафтари – дарсликнинг таркибий қисми ҳисобланадиган, давлат таълим стандартларига мувофиқ ўқувчилар томонидан эгалланган билим ва кўникмаларни мустаҳкамлаш ҳамда ўқув фанининг мавзуларига мос равишда ишлаб чиқилган, мантиқ ва тафаккурни ривожлантиришга қаратилган (кроссвордлар, бошқотирмалар, мантикий фикрлашга ундовчи топшириқлар ва ҳоказо) топшириқлардан иборат бўлган дидактик восита [1, 228 б.].

“Машқ дафтари”нинг таълим жараёнига татбиқи хорижда тил ўқитишда “Workbook”, “Рабочая тетрадь” каби дидактик воситаларнинг самарали қўлланилаётгани билан узвий боғланади, албатта. Жумладан, Россия мактабларида “Рабочая тетрадь” (“Иш дафтари”) – тайёр андозалар билан ишлашга мўлжалланган босма ўқув қўлланмаси, ўқув материали ҳажмининг, айниқса амалий фаолиятнинг ортишига боғлиқ равишда ўқувчилар фаолиятининг бир тури, ўқитишнинг бир шакли сифатида қўлланилиши кузатилади. А.Н. Мансуров, С.А. Чандаева, А.А. Шаповалов, шунингдек, Москва давлат педагогика институти ва Благовещенск давлат педагогика институтининг бир гуруҳ олимлари томонидан, хусусан, И.Н. Верещагина ва В.И. Сиротин каби муаллифлар “Рабочая тетрадь”нинг босма нашрларини яратиш бўйича изланишлар олиб боришган [2, 3, 4, 5].

Адабиётларда “Рабочая тетрадь”нинг қўлланилиши ўқитиш сифатига, таълим жараёнининг самарадорлигига, шунингдек, ўқитишни индивидуаллаштириш, истиқболли илғор педагогик усуллари татбиқ этиш имкониятларини кенгайтиришга ижобий таъсир кўрсатиши таъкидланади.

Рус тилини ўқитишда фойдаланилаётган “Рабочая тетрадь” (“Иш дафтари”) она тили таълимига кириб келаётган “Машқ дафтари”ни ишлаб чиқишда муайян даражада андоза бўлиши мумкин. Шу асосда ва “Она тили”нинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда “Машқ дафтари”ни ишлаб чиқиш принциплари сифатида қуйидагиларни кўрсатиш мумкин:

- таълим соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий принциплари асосида яратилиши;

- ҳар бир синф кесимида яратилиши ва ўқувчиларнинг ақлий ва жисмоний имкониятлари, ёши, психофизиологик хусусиятлари, билим даражаси, қизиқишлари, лаёқатлари ҳисобга олинishi;

- ўқувчиларда ватанпарварлик ва миллий ғурур ҳиссини шакллантиришга қаратилганлиги;

- умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-ҳунар таълимининг зарур ҳажми акс этиши;

- ўқувчиларнинг мустақил фикрлаш ва ташкилотчилик қобилиятлари ва амалий тажриба кўникмаларини ривожлантиришга йўналтирилганлиги.

Таълимнинг бу янги дидактик воситасига қўйиладиган дидактик, илмий-методик, санитар-гигиеник, эстетик талаблар ҳам назардан четда қолмаслиги лозим.

“Машқ дафтари”ни ишлаб чиқишда қуйидаги дидактик талабларга амал қилиш зарур:

– ўрганилган мавзуни такрорлашга қаратилган бўлиши, яъни янги тушунчалар, атамалар, қоидалар, таърифлар луғат кўринишида ифодаланган бўлиши;

– топшириқларнинг ҳар хил мураккабликда тақдим қилиниши, яъни ҳамма учун қулай ва табақалаштирилган бўлиши;

– илмий дунёқарашни шакллантириш, ватанпарварлик ва миллатлараро тотувлик талабларига жавоб бериши, тафаккурни ривожлантиришга ёрдам бериши;

– назарий маълумотларни амалий ўрганишга мўлжалланиши, яъни таълимнинг кундалик ҳаёт ва амалиёт билан боғлиқлиги, фанлараро интеграциянинг таъминланиши;

– топшириқларнинг расм, схема, жадваллар кўринишида тақдим қилиниши;

– топшириқларни мустақил бажариш учун кўрсатмалар келтирилиши;

– топшириқлар ечими учун етарли бўш жой қолдирилиши кабилар.

“Машқ дафтари”ни ишлаб чиқишга қўйиладиган қуйидаги илмий-методик талабларни инобатга олиш зарур:

– “Она тили” фани мавзуларининг мазмунан яхлитлиги, сатҳлараро боғлиқликнинг таъминланиши;

– машқлар шарти (сарлавҳаларининг) содда, тушунарли ва раван тилда аниқ баён қилиниши;

– бир тушунчанинг икки хил атама билан ифодаланишига, саналарни келтиришда мавҳумликка йўл қўйилмаслиги;

– лойиҳали таълим хусусиятларини акс эттириши;

– фан-техниканинг сўнги ютуқларини акс эттиришга, яъни ўқувчиларнинг фан-техника янгиликларидан хабардор бўлиш компетенциясини шакллантиришга қаратилиши;

– миллий ғоя ва Ўзбекистон халқининг менталитетига зид бўлмаган тегишли иллюстрациялар билан бойитилиши (Ўзбекистонда 130 дан ортиқ миллат ва элатлар истиқомат қилади), яъни ўқувчиларнинг ижтимоий фаол фуқаролик, умуммаданий компетенцияларини шакллантиришга қаратилганлиги;

– ўқувчиларни мустақил фикрлашга, ёзишга, тасвирлашга, чизма чиқишга, ҳисоблашга, тажрибалар ўтказишга ўргатиш, яъни коммуникатив, ахборот билан ишлаш, шахс сифатида ўз-ўзини ривожлантириш, математик саводхонлик компетенцияларини шакллантиришда педагогик технологиялардан фойдаланиш назарда тутилган бўлиши кабилар.

Албатта, умумий санитар-гигиеник ва эстетик талабларга риоя қилиниши тақозо қилинади:

– шрифт катталиги, қоғознинг сифати, ранглар уйғунлигига эътибор қаратилиши;

– ёрқин, рангли, қизиқарли ва чиройли бўлиши;

– бўлим, боб, параграф ва мавзулар матнларининг, машқ ва топшириқлар рақамларининг, сарлавҳаларининг турли шакл ва ранглар билан ажратилиши кабилар.

“Машқ дафтари”нинг тузилиши ва мундарижасида қуйидагилар акс этиши зарур:

1. Ҳар бир мавзу учун кичик ҳажмли назарий маълумот тақдим қилиш.
2. Ўқувчиларнинг мустақил иши учун ижодий машқ ва топшириқларни келтириш.

3. Ҳар бир мавзу бўйича илова, тест саволлари, назорат саволлари, адабиётлар рўйхатини бериш.

“Машқ дафтари”дан дарснинг қайси қисмида фойдаланиш ёки топшириқларни уйга вазифа учун мўлжаллаш олдиндан белгиланиши мақсадга мувофиқ. Агар назарий маълумот келтирилса, уни янги мавзунини ўрганиш ва мустақамлаш учун фойдаланиш мумкин.

Ўрганилган мавзунини такрорлаш ва умумлаштириш ёки уйга вазифа учун машқ ва топшириқлар, мустақил иш топшириқлари етарли бўлиши тақозо қилинади.

Ўқув жараёнига “Машқ дафтари”ни татбиқ қилиш таълим жараёнини ташкил қилишнинг янги усули ҳисобланади. Албатта, унинг ижобий жиҳатлари мутахассислар томонидан эътироф қилинмоқда: ўқувчиларнинг ўзлаштириш даражасини аниқлашнинг енгиллашиши, уларнинг фанга қизиқишларининг ортиши, топшириқларни бажариш жараёнида йўл қўйилган хато ва камчиликларни тезкор бартараф қилиб бориш имкониятининг мавжудлиги, ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини адолатли баҳолаш кабилар.

“Машқ дафтари”нинг афзалликлари сифатида яна қуйидагиларни санаб ўтиш мумкин:

- топшириқларни мураккаблик даражасига кўра саралаш;
- ўқувчиларнинг топшириқларни бажариш учун сарфлайдиган вақтларини тежаш;
- кўп миқдордаги топшириқларни бажариш имкониятининг мавжудлиги;
- ўқитувчи томонидан кундалик назоратларни амалга ошириш жараёнида ўқувчиларнинг билим, малака ва кўникмаларини баҳолаш учун қулай шароит яратилиши, ўқитувчилар вақтининг тежалиши кабилар.

Хуллас, таълим жараёнига янги метод ва усуллар, технологияларни олиб кириш, таълим воситаларининг ҳам такомиллашишига, янги таълим воситаларининг ихтиро қилинишига кенг имконият яратмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. <http://Lex.uz> “Умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-хунар таълим муассасалари учун умумтаълим фанларидан ўқув-методик мажмуаларнинг янги авлодини ишлаб чиқишга қўйиладиган умумий талаблар”. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й.
2. Аксенова, О. В. Рабочая тетрадь по информатике для первого класса. На правах рукописи. – Барнаул, 1997-1998.
3. Актуальные вопросы формирования интереса в обучении. /Под ред. Г.И. Щукиной, – М., 1984. – 176 с. Размещено на <http://www.twirpx.com>
4. Щукина, Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе. – М., 1979. – 160 с. Размещено на <http://www.twirpx.com>
5. Чешков Р.О., Оболдина Т.А. Создание и использование рабочей тетради. Размещено на shgpi.edu.ru

Manukyan Ani M.
Khachatur Abovian Armenian State Pedagogical University
(Yerevan, Armenia)

STRATEGIES TO PROMOTE A CREATIVE LEARNING ATMOSPHERE

Abstract. *To think creatively means to function effectively in the changing world of the 21st century. This article suggests some alternative and interactive methods of teaching that promote real motivated learning, as well as it illustrates how the teacher must select a hook that will engage the students and will make them want to know more. The next step is to help the students to assimilate and accommodate the new information creates favorable conditions for learners to become creative thinkers. This can be done by asking the right question at the right time and provoking the students to dig more deeply into the problem at hand.*

Keywords: *creative thinking, creative learning, problem-based learning, divergent thinking.*

Манукян Ани Меликовна
АГПУ
(Ереван, Армения)

СТРАТЕГИИ ДЛЯ РАЗВИТИЯ АТМОСФЕРЫ ТВОРЧЕСКОГО ОБУЧЕНИЯ

Аннотация. *Думать творчески - значит эффективно функционировать в меняющемся мире 21 века. В этой статье предлагаются некоторые альтернативные и интерактивные методы обучения, которые действительно способствуют мотивированному обучению, а также статья иллюстрирует, как учитель должен выбрать крючок, который привлечет учащихся, и заставит их захотеть знать больше. Следующий шаг - помочь ученикам усвоить новую информацию и разместить ее, создать благоприятные условия, чтобы учащиеся стали творческими мыслителями. Это можно сделать, задав правильный вопрос в нужное время и заставив студентов углубиться в проблему.*

Ключевые слова: *Творческое мышление, креативное обучение, проблемное обучение, дивергентное мышление.*

"The important thing is not to stop questioning. Curiosity has its own reason for existing. One cannot help but be in awe when he contemplates the mysteries of eternity, of life, of the marvelous structure of reality. It is enough if one tries merely to comprehend a little of this mystery every day. Never lose a holy curiosity."

Albert Einstein

21st century learning is no longer a passive action. As theoretical physicist and science educator Lawrence Krauss puts it "Education is far less about a set of facts than a way of thinking. And therefore what I always think should be the basis of education is not answers, but questions." [1] Being able to form a reasonable question, after analyzing an idea and approaching to the issue critically and

creatively is a crucial problem for Armenian learners because it has not ever been an objective in education in Armenia. In many European countries schools and colleges even offer analytical thinking and creative learning as disciplines. So, if to compare with the Western countries, which have more practice in the development of creative learning, the situation in Armenia is completely different. Learners are not encouraged to improve themselves as creators. Emphasis is put on information transmission. Indeed, the individual style of creative thinking is generally extinguished in the elementary grades. Many teachers obtain reinforcement from a quiet, predictable student environment. Usually teachers look upon their students as empty vessels, which require to be filled with information. In fact these teachers disregard their students' qualities and ideas. They expect their students to do as they are told and they do not allow them to ask "why" or "how". This kind of attitudes destroys the opportunities for learning and creative thinking. But as the statistics shows, accent on memory, rote learning and little focus on creativity has negative effect on the quality of teaching/learning. The majority of school leavers, who are being fed with finished statements, are not able to think rationally and create individually, for their personal needs: they can't consider the problem from different perspectives, back arguments with evidence and reference to consequences, formulate their own conclusions, defend their assertions with reasons and approach the issue from their own perspective. Actually, parents, and the professional public are greatly concerned that young people at secondary schools fail to acquire the necessary skills and knowledge to meet the real life challenges and benefit from a world which offers enormous opportunities. Employers are also very critical about young people's readiness to join the labor market. They consider that many of the employees do not possess the knowledge and skills to be competitive in a rapidly changing world. This confirms that traditional educational strategies based on passive learner role and work with information by learning it by heart fail to meet the changed society needs and, therefore, have to be replaced by problem-based, meaningful and creative activities where a learner is placed in the centre of educational processes.

Creativity is the use of the imagination to enable the learners to explore ways of solving problems, enquiring and thinking about their work. Creative situations get the learners deeply involved in the learning process. The curricula of educational institutions should provide special system to develop creative learning. Hence, the importance of developing creative learning atmosphere in the contemporary educational settings should also be outlined [7, 119-137].

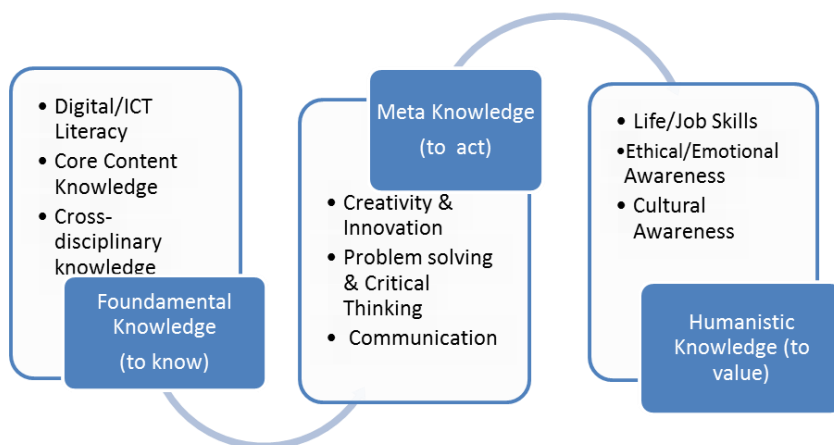
The crucial problem which should be considered is that creative children need creative teachers. Their duty should be developing expertise at understanding, managing and facilitating student behavior. At the same time teachers should be aware of their own behavior. Anything they say and do should contribute both to teacher-student relationships and to student's maturity and achievement. Every single meeting with the learners should be a kind of an exam for the teacher and stimulation, involvement, personal growth and deep satisfaction should be on the first lines of teacher's objectives. His/her broad goal will be to facilitate students' learning and promote a classroom environment that will be more conducive to the productive development of each student. Teachers are always seeking for the ways to facilitate the understanding, retention, and application of new information for their students, but here is another vital point to take into

consideration: students have diverse learning needs and each may require an individual-creative- approach [3, 3-15].

During many years of Soviet period students have been urged to “do and say the right thing”. If they failed, they have been ignored or even punished. But nowadays there is a tendency of change and freedom of thought. The young learners are encouraged to create and produce new ideas. By using provocative questions teachers tend to reduce students’ rigidity. But still we have much to do to develop creative problem solvers because a child’s enthusiasm for creative effort is often uncontrolled. The problem is that our schools haven’t yet developed a unique and approved methodology for boosting creativity and problem-solving in our learners.

Punyamishra.com recently released the following types of knowledge for modern learning. We tried to coordinate the information, formed a graphic and it is shown below:

21st Century Learning

The approach to creativity based on the Meta knowledge and cognitive social learning theory emphasizes classroom activity. As a teacher it will be helpful to follow the guidelines below to encourage and prod divergent thinking of the learners:

- Encourage students to go beyond the facts.
- Ask open-ended questions.
- Promote a supportive learning atmosphere.
- Help the students produce individual products.
- Give students opportunities to maintain their problem-solving skills.
- Practice prompting questions and statements, reflecting students’ ideas,

restating their questions, and encouraging their experimentations or risk taking [8, 297-305].

There are many scholars who claim that creativity is a special kind of problem solving. In creativity the solution seems to be new, uncommon and sometimes it can be incorrect. P. Torrance has made major contributions to

creativity and divergent thinking. He emphasizes four components of creativity: fluency, flexibility, originality, and elaboration. It is possible to increase creative problem-solving skills by helping students master those four components of creativity [14].

Generally, under the right conditions any child can become creative. According to our approach, based on the Meta knowledge theory, creativity occurs when there is a unique combination of environmental stimuli, planned learning activities and a set of a proper stage for creative behaviors. Only in this case teachers will be in a good position to facilitate creativity [2, 173-191].

Henceforth, to develop creative skills of the learners, we suggest the following strategies:

- Give the students autonomy to set goals.

It is important to allow students to set both academic and behavioral goals for themselves; the role of teacher is merely to help them work accurately and purposefully to accomplish these goals. The ability to set their own goals and acting toward them provides meaning and purpose to the individual's life. Achieving those goals then becomes a matter of meeting personal standards and not those set by another authority (parents, teachers).

- Draw connections between lessons and the real life.

Connect the teaching materials with your students' lives; this way they can but be interested and motivated. Applications of theoretical material to real-life situations make content easier to understand. Learners' experiences can be used as a basis for new learning. As Zull puts it: "Brain function and learning reinforces a constructivist view in which existing knowledge forms the foundation for incorporating new information into more complex and sophisticated schemas" [15]. Thus, if prior experience can be connected to new material in a meaningful way, that material can be more clearly understood and more easily learned. Make sure new information is both challenging, accessible and related to the old one. For example, if you're doing a unit about cause and effect, ask your students to illustrate an example of cause and effect from their own lives. Or, you could create a classroom garden to supplement a unit on the life cycle of plants.

- Cater to multiple learning styles.

It's impossible to tailor every lesson to each student's learning style. However, you can plan lessons that encompass as many teaching methods as possible.

Offer as many mediums as possible for your students to learn. Assign group projects, encourage creative presentations, and conduct lessons in which students participate in tactile learning. Teach using a combination of visual and auditory cues to help students with various strengths grasp the material. Allow creativity through self-expression, performance, technology, and media. These are all ways to enhance the learning process and boost healthy learning atmosphere.

- Invite experts to give master classes

Mix things up by involving community members in your lessons. Find interesting presenters with unique experiences and skills to liven up units. Perhaps there is a Syrian-Armenian survivor of the Syrian war who can bring life to your unit on Civil Wars, or maybe a wildlife rescue volunteer can discuss local wildlife. These presentations and activities work in your favor by changing up the day-to-day routine and presenting new information in a novel way.

- Fill every minute of your lesson with active teaching

Some students simply cannot sit quietly for more than 20 minutes without feeling anxious. Fill every single minute of class time, being careful to allot pockets of free time as well. Plan to include activities that are not dull and time-consuming, to account for wandering minds and short attention spans. Allow students to explore self-expression, art, and public speaking, while also scheduling time for class discussion [5, 227-267].

While there are many different variables to consider when designing your lesson plans, there are also some very straightforward and simple strategies that are both useful and effective. Sometimes it takes work and careful planning to engage students, but as long as you are willing to be innovative, you can lead a cohesive and creative classroom for with each newly mastered skill, the student gains a sense of freedom, new level of self-control and a new direction.

REFERENCES

1. <http://www.krauss.faculty.asu.edu>
2. Anderman, E. M., & Patrick, H. (2012). Achievement goal theory, conceptualization of ability/intelligence, and classroom climate. In S. Christenson, A. Reschly, & C. Wylie (Eds.), *Handbook of Research on Student Engagement* (pp. 173-191). New York, NY: Springer.
3. Baker, J. A., Grant, S., & Morlock, L. (2008). The teacher-student relationship as a developmental context for children with internalizing or externalizing behavior problems. *School Psychology Quarterly*, 23(1), 3-15.
4. Belland, B. R., Kim, C., & Hannafin, M. J. (2013). A framework for designing scaffolds that improve motivation and cognition. *Educational Psychologist*, 48(4), 243-270.
5. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-268.
6. Fredricks, J. A. (2014). *Eight Myths of Student Disengagement: Creating Classrooms of Deep Learning*. Los Angeles: Corwin.
7. Linnenbrink, E. A., & Pintrich, P. R. (2003). The role of self-efficacy beliefs in student engagement and learning in the classroom. *Reading & Writing Quarterly*, 19(2), 119-137.
8. Peter, F., & Dalbert, C. (2010). Do my teachers treat me justly? Implications of students' justice experience for class climate experience. *Contemporary Educational Psychology*, 35(4), 297-305.
9. Reeve, J., & Jang, H. (2006). What teachers say and do to support students' autonomy during a learning activity. *Journal of Educational Psychology*, 98(1), 209-218.
10. Scales, P. C. (1991). Creating a developmental framework: The positive possibilities of young adolescents. In *A portrait of young adolescents in the 1990s: Implications for promoting healthy growth and development*. ERIC.
11. Schunk, D. H., & Mullen, C. A. (2012). Self-Efficacy as an engaged learner. In S. Christenson, A. Reschly, & C. Wylie (Eds.), *Handbook of research on student engagement* (pp. 219-235). Boston, MA: Springer US.

12. Slavin, R. E. (1996). Cooperative learning in middle and secondary schools. The Clearing House, 69(4), 200-204.
13. Turner, J. C., Midgley, C., Meyer, D. K., Gheen, M., Anderman, E. M., Kang, Y., & Patrick, H. (2002). The classroom environment and students' reports of avoidance strategies in mathematics: A multimethod study. Journal of Educational Psychology, 94(1), 88-106.
14. Torrance, E. P. Encouraging Creativity in the Classroom. Dubuque, Iowa: Brown, 1970
15. Zull, J. E. (2011). From brain to mind. Sterling, VA: Stylus Publishing.

УДК 378.147

Булгаков Алексей Кириллович, Булгаков Дмитрий Алексеевич
Харьковская государственная академия физической культуры
(Харьков, Украина)

СОВРЕМЕННЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК ОСНОВОПОЛАГАЮЩИЙ ИНСТРУМЕНТ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНТНОСТИ СПОРТСМЕНОВ И ТРЕНЕРОВ

Аннотация. Статья посвящена выработке у тренеров и спортсменов умения использовать средства информационных технологий.

Ключевые слова: физическая культура и спорт, спортсмен, тренер, менеджер, учеба, информационные технологии, информационная компетентность.

*Bulgakov Aleksey Kirillovich, Bulgakov Dmitry Alekseevich
Kharkiv state academy of physical culture
(Kharkiv, Ukraine)*

MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES AS FUNDAMENTAL INSTRUMENT OF FORMING OF COMPETENCE OF SPORTSMEN AND TRAINERS

Annotation. The article is sacred to making for trainers and sportsmen of ability to use facilities of information technologies.

Keywords: physical culture and sport, sportsman, trainer, manager, studies, information technologies, informative competence.

Как известно, одним из основополагающих инструментов в образовании, которые открывают реальный доступ в новый мир, являются современные информационные технологии, которые являются одной из основополагающих частей компетентности как выпускников физкультурного вуза, так и остальных специалистов в области физической культуры и спорта. Специально подчеркнем, что получившее в последнее время достаточно широкое распространение понятие «Информационная компетентность» на современном этапе развития педагогики определяется неоднозначно [1, 2, 3, 4 и др.]. Мы не будем в данном исследовании рассматривать все трактовки данного термина. По нашему мнению, это – фактически «новая грамотность», в состав которой входят умения активной самостоятельной обработки информации человеком, принятие принципиально новых решений в непредвиденных ситуациях с использованием технологических средств [3].

В настоящее время специалист в области физической культуры и спорта для того, чтобы свободно ориентироваться в современных информационных потоках, должен уметь получать, обрабатывать и использовать информацию с помощью компьютеров, телекоммуникаций и других средств информационных технологий. Реализация этой потребности абсолютно невозможна без включения информационной компоненты в систему подготовки и переподготовки современного специалиста [5, 6, 7 и др.].

Анализ работы тренеров по видам спорта указывает на наличие в 87,5% из них больших сложностей при использовании современных информационных технологий в организации учебно-тренировочной деятельности [5, 6, 7 и др.].

Специально подчеркнем, что собственно разработка и - особенно - внедрение современных информационных технологий в область физической культуры и спорта связаны с огромными трудностями: организационными, материально-техническими, научно-методическими и многими другими аспектами.

На протяжении многих лет постоянно говорится о необходимости перехода от традиционных средств к использованию современных информационных и коммуникационных технологий, которые позволяют поднять на новый, - более высокий - уровень эффективности процессы сбора, обработки и передачи информации, самостоятельной работы и самообразования, учебы и подготовки высококвалифицированных спортсменов и судей, проведения ознакомительной работы с населением и так далее.

Серьезное изменение экономических условий по финансированию современного спорта и физической культуры находит свое самое яркое проявление в очень существенном уменьшении бюджетных ассигнований, и с необходимостью требует подготовки особенных специалистов - фактически менеджеров - в области физической культуры и спорта. Подобные специалисты должны уметь: с одной стороны, организовать спортивную деятельность с точки зрения экономики (привлекая средства предприятий и частных лиц); с другой стороны - хорошо разбираться в самом спорте. А это требует фактически сочетания подготовки менеджера в социальной сфере с акцентом на спортивную деятельность [8, 9 и др.].

К сожалению, до настоящего времени почти не разработана педагогическая концепция подготовки современных специалистов физической культуры и спорта в условиях использования современных информационных технологий, которые требуют внесения значительных корректив в физкультурное образование с тем, чтобы специалист в этом направлении имел четкое представление о том, где, с какой целью и с максимальной эффективностью можно использовать возможности персонального компьютера, какие программные продукты должны обеспечивать эти процессы. Фактически идет речь о том, как работать современному тренеру - спортсмену - менеджеру в области физической культуры и спорта в условиях современной информатизации общества.

Несмотря на то, что современная информационная техника давно вошла в спортивную жизнь (например, цифровое видео, цифровые табло и проекционная техника, а также разные измерительные системы широко используются на всех больших соревнованиях), до сих пор практически повсеместно используются обычные ручные секундомеры. В случае же наличия дорогой измерительной аппаратуры можно констатировать, что она не всегда отвечает целям и заданиям учебного или тренировочного процесса.

Можно отметить, что в настоящее время, в основном, используется компьютер стандартной конфигурации, который позволяет применить его в качестве примитивного измерителя временных интервалов, счетчика событий,

простого табло и так далее. Это позволяет проводить точные измерения, запоминать результаты, проводить сравнение достижений учеников, как в процессе учебы, так и в процессе тренировки. В то же время, можно сделать неутешительный вывод, что практически везде компьютер используется, в основном, как обычная оргтехника.

В настоящее время этап формирования концепции информационных технологий в физической культуре и спорте (ИТФКС) характеризуется как начальный. Обращение к ИТ в физической культуре и спорте практически к началу XXI века носило спорадический характер, а в качестве аппаратно - программного обеспечения использовались, в основном, или стандартная медицинская аппаратура, которая имеет собственное программное обеспечение, или аппаратура, которая создается для решения узких заданий также с оригинальным программным обеспечением [10 и др.]. Естественным образом приживались технологии, которые выдержали экзамен жизнью.

Эффективная деятельность тренера по подготовке спортсменов высокого класса определяется многими факторами, в том числе и своевременным представлением разнообразной информации. В то же время система информационного обеспечения деятельности тренера необходимыми информационными материалами, определяется структурой и содержанием системы подготовки спортсмена.

Подготовка спортсмена является процессом целесообразного использования всей совокупности факторов (средств, методов, условий), которые позволяют целенаправленно влиять на развитие спортсмена и обеспечить необходимую меру его готовности к спортивным достижениям. Она включает спортивную тренировку, спортивные соревнования, дополнительные факторы повышения эффективности деятельности.

К факторам, которые повышают эффективность функционирования систем тренировки и соревнования, относят: отбор и кадры, информационное, научное и медико - биологическое обеспечение, материальную базу, финансирование, условия внешней среды, управления и организационные структуры [8, 11, 12 и др.].

Анализ литературы позволяет утверждать, что для каждого этапа спортивной тренировки, например, боксеров характерны свои содержание, объем и интенсивность тренировочных нагрузок, их динамика, соотношение ОФП и СФП, учет индивидуальных особенностей спортсменов, совершенствования техники - тактического мастерства, психологической подготовки. В этой ситуации тренер обращается к разным видам и источникам информации. Ему нужна педагогическая, медико - биологическая, спортивная и другая информация, которая содержится в книгах и монографиях, журнальных статьях, сборниках научных трудов и методических разработках и так далее.

Управляющее действие осуществляет тренер, именно он принимает решение по выбору средств и методов тренировки. Успех деятельности определяется уровнем его информированности в современных тенденциях развития бокса, вопросах спортивной тренировки, разработки модельных характеристик всех видов.

В настоящее время выявлено несколько десятков разных показателей тренированности боксеров, которые отражают состояние отдельных ее

элементов или сторон [11, 12 и др.]. Поэтому задание тренера сводится к выбору адекватных показателей тренированности боксеров для того, чтобы получить объективную картину результатов учебно-тренировочного процесса, состояния спортсмена, в чем ему должны помочь разные информационные материалы по этим вопросам: книги, научные статьи, методические разработки и так далее.

Сделаем некоторые выводы:

- Большинство специалистов по физической культуре и спорта имеют низкий уровень сформированности информационной компетентности.

- Специалисты в сфере физической культуры и спорта имеют незначительные потребности в расширении своего информационного потока и не владеют умениями и навыками ранжирования поступающей информации.

- По окончании вузов физкультурного профиля границы поля информационных источников специалистов в сфере ФКиС не только не расширяются, а имеют тенденцию к резкому сужению.

- Можно заключить, что информационное обеспечение деятельности тренера должно осуществляться по трем самостоятельным направлениям, которые требуют специфических информационных материалов, которые отличаются один от другого по видам, содержанию и организации: спортивная тренировка, спортивное соревнование, дополнительные факторы.

- Оптимизация тренировочного процесса, например, боксеров определяется совершенствованием специализированных видов физической, тактико - технической и психологической подготовки, которые должны быть подчинены целям будущих соревнований.

- Без знаний тренером современного состояния методики тренировки, тенденций развития бокса невозможно грамотно строить учебно - тренировочный процесс и управлять им, добиваться высоких спортивных результатов. Поэтому тренер должен постоянно следить за изменениями в методике тренировки, практике соревнования, изучать современную научно - методическую информацию.

- Все виды модельных характеристик служат для тренера и спортсмена ориентирами в уровне подготовленности и технико - тактического мастерства боксеров, которые должны быть достигнуты к будущим соревнованиям.

- И, наконец, еще один важный составной элемент спортивной подготовки боксеров - комплексный контроль, поскольку его результаты лежат в основе объективного управления всей системой подготовки спортсмена. Результаты этих исследований нашли свое использование и конкретное развитие в комплексном контроле спортивной подготовки боксеров.

- Главное в этом процессе - органично использовать современную информационную технику и современные информационные технологии.

Фактически речь идет о необходимости сочетания подготовки менеджера в социальной сфере с акцентом на спортивную деятельность.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Зайцева О. Б. Формирование информационной компетентности будущих учителей средствами инновационных технологий: автореф... канд... пед... наук. - Брянск, 2002. - 19 с.

2. Таирова Н. Ю. Развитие информационно - исследовательской компетентности преподавателя педагогического университета: автореф... канд... пед... наук. - Калининград, 2001. - 19 с.
3. Хованская Т.В. Информационная компетентность специалиста по физической культуре и спорту. //Т.В.Хованская, Н.В.Стеценко. - Человек и образование, К 3 (20), 2009. - С. 123 - 127.
4. Воронов, И.А. Информационные технологии в физической культуре и спорте: Электронный учебник. // И.А. Воронов; СПб ГУФК им. П. Ф. Лесгафта. - СПб.: изд-во СПб ГУФК им. П. Ф. Лесгафта, 2005 – 80 с., ил.
5. Барчуков И.С. Физическая культура и спорт: методология, теория, практика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. // И.С. Барчуков, А.А. Нестеров; под общ. ред. Н.Н. Маликова. - 3-ое изд. - М.: Издательский центр "Академия", 2009. - 528 с.
6. Булгаков А.К. Философская методология и методология конкретных спортивных дисциплин: взаимосвязь и взаимодействие. Материалы VIII Международной научной конференции "Актуальные научные исследования в современном мире" (22-23 декабря 2015 г.). Секция 21. Философские науки. // А.К.Булгаков, Д.А.Булгаков. - Переяслав -Хмельницкий: Изд. ПХГПУ, 2016. - 0,6 п.л.
7. Федоров, А.И. Методологические аспекты информации высшего физкультурного образования. // А.И. Федоров. -Челябинск: УГАФК, 2001. - 352с.
8. Манжелей И.В. Инновации в физическом воспитании: учебное пособие. // И.В.Манжелей. - Тюмень: Издательство Тюменского государственного университета, 2010. - 144 с.
9. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. - 2-ое изд. // Е.А.Климов. - Ростов-на-Дону: Феникс, 2005. - 304 с.
10. Дюк, В.А. Информационные технологии в медико-биологических исследованиях. // В.А. Дюк, В.Л. Эммануэль. - СПб.: Питер, 2003. -528 с.
11. Вьялшин И.Т. Информативность морфологических показателей спортивной перспективности боксеров на этапе спортивного совершенствования: Дис.. канд...пед...наук. // И.Т.Вьялшин. - Малаховка, 2010 - 26 с.
12. Булгаков А.К. Должен ли тренер по боевым единоборствам обладать даром слова. Материалы XIII Международной научной конференции "Актуальные научные исследования в современном мире" (26-27 мая 2016 г.). Секция Педагогика. // А.К.Булгаков, Д.А. Булгаков. - Переяслав - Хмельницкий:Изд. ПХГПУ, 2016.- 0,4 п.л.

Галуц Елена Михайловна
БрГУ имени А.С. Пушкина
(Брест, Беларусь)

ПЛАНИРОВАНИЕ КАК ЭЛЕМЕНТ ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТА СТУДЕНТА УНИВЕРСИТЕТА

Аннотация. В статье раскрывается сущность понятия «планирование» как элемента тайм-менеджмента студента университета. Рассматриваются также основные принципы и правила планирования учебной деятельности студента, указываются средства осуществления планирования.

Ключевые слова: планирование, принципы и инструменты планирования, самоорганизация, тайм-менеджмент, учебная деятельность.

Elena Galuz
Brest State University named after A.S. Pushkin
(Brest, Belarus)

PLANNING AS AN ELEMENT OF TIME MANAGEMENT OF UNIVERSITY STUDENT

Abstract. The article reveals the essence of the concept «planning» as an element of time management of university student. Here are considered the basic principles and rules of planning of student educational activity as well as the tools of planning implementation are indicated.

Keywords: planning, planning principles and tools, self-organization, time-management, educational activity.

Известный американский политический деятель, изобретатель, писатель и журналист Бенджамин Франклин однажды сказал «If you fail to plan, you are planning to fail». Эти слова можно перевести следующим образом: «При неудачном планировании вы планируете неудачу». Данное высказывание, которое восходит к 18 веку, актуально до сих пор и содержит два важных факта. Во-первых, планирование является одной из составляющих успешной деятельности, во-вторых, планирование – это умение, которому следует учиться.

Учебная деятельность в вузе сегодня характеризуется увеличением количества дисциплин, изучаемых в сжатые сроки, расширением информационного потока, требующего динамичной обработки, возрастанием долей самостоятельной работы студентов, снижением контроля за выполнением ими домашних заданий. Все это требует от студентов навыков самоуправления, саморегуляции, самоконтроля, самокоррекции, т.е. самоорганизации. Повышению эффективности самоорганизации способствует использование приемов тайм-менеджмента.

М.А. Реунова обоснованно рассматривает тайм-менеджмент как педагогическую технологию, позволяющую «рационализировать время жизни

студента в соответствии с личными и учебными целями и ценностями» [1, с. 9]. Реализация данной технологии может быть представлена как цикличная система действий, включающая целеполагание и декомпозицию целей, мониторинг и анализ времени, планирование, выполнение задач, контроль и регуляцию.

Планирование – это деятельность, связанная с составлением перечня задач и оптимальным распределением ресурсов, необходимых для их выполнения. С точки зрения тайм-менеджмента, планирование направлено на распределение временных ресурсов. Как этап подготовки к реализации поставленных целей, оно предполагает расстановку приоритетов и структурирование времени. Результат планирования представляет собой проект действий на определенный временной период.

Планируя свою деятельность, студенты должны учитывать основные принципы планирования, такие как регулярность, системность, последовательность, реалистичность, гибкость, точность, ясность. Если говорить о временном аспекте планирования, то М.А. Реунова рекомендует также придерживаться следующих правил:

- делить задачи на долго-, средне- и краткосрочные и действовать, исходя из их приоритетности;
- фиксировать в планах не действия, а цели или результаты;
- устанавливать точные временные нормы и сроки выполнения задач;
- оставлять резерв времени (40%) для непредвиденных дел;
- восполнять потери времени сразу, не откладывая;
- согласовывать свой временной план с планами других людей [2, с.32-33].

В связи с изложенным выше, следует подчеркнуть целесообразность составления студентом индивидуального плана учебной деятельности. Основой для такого плана является график учебного процесса на семестр. Исходя из него, определяются задачи на месяц, неделю и каждый день. Они фиксируются с помощью таких инструментов, как ежемесячный планировщик, список еженедельных задач, еженедельник. Ежедневный план – самая важная ступень в системе планирования времени. Он должен включать лишь необходимые и реально выполнимые задачи.

Подводя итог вышесказанному, следует подчеркнуть, что умелое планирование в совокупности с реализацией других элементов тайм-менеджмента позволяет студенту вуза повысить эффективность учебной деятельности. Важным в освоении умения планирования является не стремление составить идеальный план или безоговорочно выполнить его, а использование приобретенных знаний для улучшения последующих планов.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Реунова, М.А. Педагогическая технология «тайм-менеджмент» как средство самоорганизации учебной деятельности студента университета: автореф. дис.... канд. пед. наук: 13.00.01 / М.А. Реунова; Оренбургский гос. ун-т. – Оренбург, 2013. – 24 с.
2. Реунова, М.А. Тайм-менеджмент студента университета: учебное пособие / М.А. Реунова; Оренбургский гос.ун-т. – Оренбург: ОГУ, 2012. – 103 с.

УДК 378.14

Добровольська Анна Михайлівна
ДВНЗ «Івано-Франківський національний медичний університет»
(Івано-Франківськ, Україна)

МЕТОДИКА ОЦІНЮВАННЯ РІВНІВ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ІТ-КОМПЕТЕНТНОСТІ

Анотація. У статті розроблено методику оцінювання рівнів професійного самовизначення майбутніх фахівців у процесі формування їх інформаційно-технологічної компетентності (ІТ-компетентності) під час навчання дисциплінам природничо-наукової підготовки, котра передбачає анкетне опитування суб'єктів освітнього процесу за сформульованими запитаннями та реалізацію алгоритму оцінювання його результатів.

Ключові слова: ІТ-компетентність, методика, професійне самовизначення, рівні.

Добровольская Анна Михайловна
ГБУЗ «Ивано-Франковский национальный медицинский университет»
(Ивано-Франковск, Украина)

МЕТОДИКА ОЦЕНИВАНИЯ УРОВНЕЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО САМООПРЕДЕЛЕНИЯ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ИХ ИТ-КОМПЕТЕНТНОСТИ

Аннотация. В статье разработана методика оценивания уровней профессионального самоопределения будущих специалистов в процессе формирования их информационно-технологической компетентности (ИТ-компетентности) во время обучения дисциплинам естественнонаучной подготовки, которая предусматривает анкетный опрос субъектов образовательного процесса по сформулированным вопросам и реализацию алгоритма оценивания его результатов.

Ключевые слова: ИТ-компетентность, методика, профессиональное самоопределение, уровни.

Anna Dobrovol'ska,
Ivano-Frankivsk National Medical University,
(Ivano-Frankivsk, Ukraine)

THE METHOD OF EVALUATION OF LEVELS OF PROFESSIONAL SELF- DETERMINATION OF THE FUTURE SPECIALISTS IN THE PROCESS OF FORMATION OF THE IT COMPETENCE

Abstract. In the article, we have offered the method of evaluation of levels of professional self-determination of the future specialists in the process of formation of their information technology competence (the IT competence) during teaching the disciplines of naturally scientific preparation, which provides the

questionnaire survey of subjects of educational process with the use the formulated questions and implementation of algorithm of evaluation of its results.

Keywords: IT competence, method, professional self-determination, levels.

Сучасне високотехнологічне суспільство, яке динамічно розвивається, вимагає від фахівців медичної і фармацевтичної галузей самостійного, критичного і творчого мислення під час вирішення завдань у професійній діяльності, а досить часто і в нестандартних ситуаціях [1].

Недостатнє розуміння специфіки обраного фаху майбутніми лікарями і провізорами, тобто професійна невизначеність, обумовлює зниження їхніх мотивації, активності та ініціативності під час навчання в профільних ВНЗ, а в подальшому – конкурентоспроможності на ринку праці. Тому професійне самовизначення є надзвичайно важливим для особистісного і професійного зростання фахівців системи охорони здоров'я і фармацевтичної галузі, а також визначальним у процесі їх професійної самореалізації [2].

З метою оцінювання рівнів професійного самовизначення майбутніх лікарів і провізорів у процесі формування їх інформаційно-технологічної компетентності (ІТ-компетентності) під час навчання дисциплінам природничо-наукової підготовки (ДПНП) «Європейський стандарт комп'ютерної грамотності» («ЕСКГ») «Медична інформатика» («МІ»), «Інформаційні технології у фармації» («ІТФ»), «Комп'ютерне моделювання у фармації» («КМФ») у межах дослідження було запропоновано здійснити анкетне опитування його учасників, яке передбачає відповіді суб'єктів освітнього процесу на сформульовані автором запитання та їх оцінювання за 3-и бальною шкалою (табл. 1) [2].

Таблиця 1

Перелік запитань для анкетного опитування, варіанти відповідей на них та бали для їх оцінювання				
№ з/п	Запитання	Варіанти відповідей і бали		
1.	Чи володієте Ви загальними уявленнями про використання ІТ-компетентності в майбутній професійній діяльності?	Так	Ні	Частков о
		2	0	1
2.	Чи відомі Вам основні вимоги, котрі висуваються до формування ІТ-компетентності майбутніх лікарів чи провізорів у процесі навчання ДПНП?	Так	Ні	Частков о
		2	0	1
3.	Чи знаєте Ви, якими знаннями, вміннями і навичками в межах сформованої ІТ-компетентності має оперувати майбутній лікар чи провізор?	Так	Ні	Частков о
		2	0	1
4.	Чи ознайомлені Ви з основними обов'язками, котрі потрібно виконувати майбутньому лікарю чи провізору в межах ІТ-компетентності, сформованої під час навчання ДПНП?	Так	Ні	Частков о
		2	0	1
5.	Чи погоджуєтесь Ви з тим, що сформована ІТ-компетентність має важливе значення в майбутній професійній діяльності лікаря чи провізора?	Так	Ні	Інколи
		2	0	1
6.	Чи вважаєте Ви за потрібне під час навчання	Так	Ні	Не

	ДПНП самостійно формувати ІТ-компетентність з метою фахового розвитку?	2	0	завжди
7.	Чи вважаєте Ви за потрібне формувати професійно-спрямовану ІТ-компетентність поза вивченням ДПНП?	Так	Ні	Не завжди
		2	0	1
8.	Чи цікаво Вам формувати професійно-спрямовану ІТ-компетентність під час навчання ДПНП?	Так	Ні	Не завжди
		2	0	1
9.	Чи намагаєтесь Ви в процесі формування ІТ-компетентності під час навчання ДПНП відшукувати нові способи вирішення навчальних і професійно-спрямованих завдань?	Так	Ні	Інколи
		2	0	1
10.	Чи цікавлять Вас нестандартні способи формування ІТ-компетентності з огляду на її використання в майбутній професійній діяльності?	Так	Ні	Інколи
		2	0	1
11.	Чи подобається Вам дізнаватись нові цікаві факти про майбутню професійну діяльність у межах процесу формування ІТ-компетентності під час навчання ДПНП?	Так	Ні	Інколи
		2	0	1
12.	Чи покладаетесь Ви, вирішуючи навчальні і професійно-спрямовані завдання, на досвід, отриманий у процесі формування ІТ-компетентності?	Так	Ні	Інколи
		2	0	1
13.	Чи вважаєте Ви, що знання, вміння і навички, набуті в межах формування ІТ-компетентності під час навчання ДПНП, дозволять стати справжнім фахівцем?	Так	Ні	Не завжди
		2	0	1
14.	Чи звертаєтесь Ви по допомогу, зіштовхнувшись з професійно-спрямованою проблемою під час вирішення завдання в процесі формування ІТ-компетентності за умови навчання ДПНП?	Так	Ні	Інколи
		0	2	1
15.	Чи набуваєте Ви в процесі формування ІТ-компетентності під час навчання ДПНП нову цікаву для себе термінологію, яка використовується в межах майбутньої професійної діяльності?	Так	Ні	Інколи
		2	0	1

Рівні професійного самовизначення майбутніх лікарів і провізорів, котре проявляється в процесі формування їх ІТ-компетентності під час навчання ДПНП «ЕСКГ», «МІ», «ІТФ», «КМФ», було запропоновано оцінювати з використанням зведеної таблиці (табл. 2) [2].

Таблиця 2

Зведена таблиця для визначення рівнів професійного самовизначення майбутніх лікарів і провізорів у процесі формування їх ІТ-компетентності під час навчання ДПНП «ЄСКГ», «МІ», «ІТФ», «КМФ»									
№ з/п	ПІБ особи, яка вивчає ДПНП	Бали							Рівень професійного самовизначення (висновок)
		Запитання						Сума S ₆	
		З ₁	З ₂	З ₃	...	З ₁₃	З ₁₄	З ₁₅	
1.									
...									
n									

Варто зазначити, що висновок щодо рівня професійного самовизначення майбутнього лікаря чи провізора в табл. 2 отримується за таким показником як сума балів S₆ (табл. 3).

Таблиця 3

Оцінювання рівнів професійного самовизначення майбутніх лікарів і провізорів у процесі формування їх ІТ-компетентності під час навчання ДПНП «ЄСКГ», «МІ», «ІТФ», «КМФ»				
Сума балів	Рівень професійного самовизначення			
	низький (незадовільний)	задовільний	середній	високий
S ₆	S ₆ < 18	18 ≤ S ₆ < 23	23 ≤ S ₆ ≤ 27	27 < S ₆ ≤ 30

Зауважимо, що запропонована градація рівнів професійного самовизначення майбутніх лікарів і провізорів (табл. 3) у процесі формування їх ІТ-компетентності під час навчання ДПНП «ЄСКГ», «МІ», «ІТФ», «КМФ» обумовлена певними характеристиками (табл. 4) [2].

Таблиця 4

Характеристики рівнів професійного самовизначення майбутніх лікарів і провізорів у процесі формування їх ІТ-компетентності під час навчання ДПНП «ЄСКГ», «МІ», «ІТФ», «КМФ»	
Рівень	Характеристики
високий	Передбачає: • наявність у майбутніх лікарів і провізорів знань щодо основних вимог, які висуваються до їх майбутньої професійної діяльності, а також щодо основних професійних обов'язків і якостей фахівця в межах сформованої ІТ-компетентності; • прагнення майбутніх фахівців одержувати нові знання, набувати нові вміння і навички в процесі формування ІТ-компетентності; • постійне прагнення суб'єктів освітнього процесу до самовдосконалення і саморозвитку за умови формування їх ІТ-компетентності з огляду на зміни в системі охорони здоров'я і фармацевтичній галузі, котрі обумовлюють зміну вимог як до самої ІТ-компетентності майбутніх лікарів і провізорів, так і до

	процесу її формування під час навчання зазначеним ДПНП; - самостійність і творчий підхід майбутніх лікарів і провізорів під час вирішення професійно-спрямованих завдань у процесі формування ІТ-компетентності; - пошук нових підходів до процесу формування ІТ-компетентності під час навчання зазначеним ДПНП з огляду на майбутню професійну діяльність; - відповідність особистісних рис майбутнього лікаря чи провізора обраному фаху.
середній	Передбачас: - зацікавленість майбутніх фахівців в особистісній реалізації в обраній професії пропорційно до знань, умінь і навичок, набутих у межах процесу формування ІТ-компетентності під час навчання зазначеним ДПНП; - наявність не в повному обсязі в майбутніх лікарів і провізорів знань щодо основних вимог, які висуваються до їх майбутньої професійної діяльності, а також щодо основних професійних обов'язків і якостей фахівців у межах сформованої ІТ-компетентності; - наявність у суб'єктів освітнього процесу намірів одержати успіхи в обраній професії за рахунок використання ІТ-компетентності, сформованої під час навчання зазначеним ДПНП; - розуміння майбутніми фахівцями необхідності формування ІТ-компетентності під час навчання зазначеним ДПНП з огляду на позитивне ставлення до майбутньої професійної діяльності; - одержання інформації про зміни в обраній професії в процесі формування ІТ-компетентності, а також під час вирішення професійно-спрямованих завдань; - ситуативне використання креативного підходу до формування ІТ-компетентності під час навчання зазначеним ДПНП; - самостійне вирішення професійно-спрямованих завдань у процесі формування ІТ-компетентності з урахуванням рекомендацій викладачів; - відповідність особистісних рис майбутнього лікаря чи провізора обраному фаху, котрі потребують подальшого розвитку.
задовільний	Передбачас: - ситуативну зацікавленість майбутніх лікарів і провізорів в особистісній реалізації в обраній професії за умови формування їх ІТ-компетентності під час навчання зазначеним ДПНП; - часткову наявність у суб'єктів освітнього процесу знань щодо основних вимог, які висуваються до їх майбутньої професійної діяльності, а також щодо основних професійних обов'язків і якостей фахівців у межах сформованої ІТ-компетентності; - ситуативні наміри майбутніх лікарів і провізорів щодо успіхів у професійній діяльності за рахунок використання ІТ-компетентності, сформованої під час навчання зазначеним ДПНП; - часткове розуміння майбутніми фахівцями необхідності формування ІТ-компетентності під час навчання зазначеним ДПНП з огляду на можливість її використання в майбутній

	професійній діяльності; • відсутність бажання відслідковувати зміни в майбутній професійній діяльності з огляду на сформовану ІТ-компетентність і вирішення в її межах професійно-спрямованих завдань; • повне невикористання креативного підходу до формування ІТ-компетентності під час навчання зазначеним ДПНП; • вирішення професійно-спрямованих завдань у процесі формування ІТ-компетентності за активної підтримки викладачів; • часткову відповідність особистісних рис майбутнього лікаря чи провізора обраному фаху.
низький (незадовільний)	Передбачас: • відсутність зацікавленості майбутніх фахівців в особистісній реалізації в обраній професії за умови формування їх ІТ-компетентності під час навчання зазначеним ДПНП; • фрагментарність або відсутність знань у майбутніх лікарів і провізорів щодо основних вимог, які висуваються до їх майбутньої професійної діяльності, а також щодо основних професійних обов'язків і якостей фахівців у межах сформованої ІТ-компетентності; • відсутність у суб'єктів освітнього процесу намірів бути успішними в професійній діяльності за рахунок використання ІТ-компетентності, сформованої під час навчання зазначеним ДПНП; • ситуативне розуміння майбутніми фахівцями необхідності формування ІТ-компетентності під час навчання зазначеним ДПНП з огляду на можливість її використання в майбутній професійній діяльності або його відсутність; • вирішення професійно-спрямованих завдань у процесі формування ІТ-компетентності за зразком або їх невиконання навіть за активної підтримки викладачів; • невідповідність особистісних рис майбутнього лікаря чи провізора обраному фаху.

У підсумку слід акцентувати увагу на тому, що подальші дослідження мають бути присвячені оцінюванню рівнів професійного самовизначення майбутніх лікарів і провізорів згідно розробленої методики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Добровольська А. М. Формування ІТ-компетентності майбутніх фахівців у межах розробленої моделі організації і реалізації самостійної роботи [Електронний ресурс] / А. М. Добровольська // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Сер.: Педагогіка. – 2016. – Вип. 6 (113). – С. 49- 61. – Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/0B39qF5XFgrODR2FYZWtIRzBHU28/view>
2. Добровольська А. М. Дослідження професійного самовизначення майбутніх лікарів і провізорів у процесі формування ІТ-компетентності [Електронний ресурс] / А. М. Добровольська // ScienceRise. Pedagogical Education. – 2017. – № 2. – С. 22-31. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/texcped_2017_2_7

УДК 80

Крупенкина Фатима Александровна
Костанайский государственный университет имени А. Байтурсынова
(Костанай, Казахстан)

ПОСЛОВИЦЫ И ПОГОВОРКИ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация. Статья посвящена исследованию методической и практической ценности использования пословиц и поговорок в процессе обучения иностранному языку в вузе. на занятиях английского языка для повышения интереса студентов к изучаемому языку и стране изучаемого языка. В статье представлены конкретные примеры применения английских пословиц и поговорок на занятиях.

Ключевые слова: Идиомы, речевой деятельности, модальные глаголы, лексические единицы, атрибут фольклора.

Fatima Krupenkina
Kostanay State University
(Kostanay, Kazakhstan)

PROVERBS AND SAYINGS AT ENGLISH LESSONS

Abstraction. This article is devoted to a research of methodical and practical value of use of proverbs and sayings in the course of training in a foreign language in higher education institution. during English lessons for increasing students' interest in the learned language and the country of the learned language. Concrete examples of application of the English proverbs and sayings are presented in the article.

Key words: Idioms, speech activity, modal verbs, lexical units, attribute of folklore.

Английский язык является международным языком. Сейчас его изучают во всех странах. При изучении английского языка мы часто сталкиваемся с выражениями, смысл которых очень трудно уловить, несмотря на то, что знаем перевод всех составных слов. Такие выражения называются идиомами. Пословицы и поговорки являются неотъемлемой частью любого языка. В них отображено все – история страны, история развития языка, различные культурные явления и отношение говорящего к ним. Английский язык не является исключением. Существуют словари, в которых собраны пословицы, а их, кстати, насчитывается в английском более 15,000; профессора изучают эти замечательные обороты речи, а изучающие английский язык корпят над ними, пытаясь запомнить их форму и значение. Без понятия; спать без задних ног; вешать нос; задушевный разговор – и многие другие выражения делают нашу речь более яркой, эмоциональной и интересной для собеседника. Так же и в английском языке. Знание английских устойчивых выражений в полной мере помогает наслаждаться чтением оригинальных английских текстов, ярко характеризуют уровень владения языком говорящего. Английские устойчивые выражения не только украшают речь, они также позволяют сократить

громоздкие предложения до небольших выражений (временами даже до двух-трех слов). Давно замечено, что мудрость и дух народа проявляются в его пословицах и поговорках, а знание пословиц и поговорок того или иного народа способствует не только лучшему знанию языка, но и лучшему пониманию образа мыслей и характера народа.

Итак, данная статья посвящена исследованию методической и практической ценности использования пословиц и поговорок в процессе обучения иностранному языку в вузе.

Пословицы и поговорки начали использоваться в процессе обучения иностранному языку очень давно (в средневековой Европе с их помощью обучали латыни), и сейчас их использование на уроках английского языка помогает студентам овладеть не только аспектами языка, а именно, произношением, грамматикой, лексикой, но и важнейшим видом речевой деятельности, говорением.

Пословицы и поговорки - это богатый материал, используемый в обучении. Трудно отыскать курс английского языка, который обходился бы без их помощи. Известно, что еще в десятом столетии пословицы использовались в Англии как одно из средств обучения латыни.

Пословицы и поговорки, как единое целое, охватывает большую часть человеческого опыта. Благодаря обобщенному характеру пословиц и поговорок, их можно использовать во всех классах, обучая искусству иносказания, именно иллюстрировать свою мысль и обобщать ее в краткой форме.

Использование пословиц и поговорок в практике английского языка, несомненно, будет способствовать лучшему овладению этим предметом, расширяя знания о языке, лексический запас и особенности его функционирования. С другой стороны их изучение представляет собой дополнительный источник страноведческих знаний.

Создать реальную обстановку на уроке, ввести элемент игры в процесс овладения звуковой стороной иноязычной речи помогут пословицы и поговорки. Кроме того, пословицы и поговорки прочно ложатся в память. Их запоминание облегчается разными созвучиями, рифмами, ритмикой. Пословицы и поговорки могут использоваться при введении нового фонетического явления, при выполнении упражнений на закрепление нового фонетического материала и при его повторении, во время фонетических зарядок.

На начальном этапе можно обращаться к пословицам и поговоркам для обработки звуковой стороны речи. Они помогают поставить произношение отдельных трудных согласных, в особенности тех, которые отсутствуют в русском языке. Вместо отдельных слов и словосочетаний, содержащих тот или иной звук, можно предложить классу специально отобранные пословицы и поговорки. Затем в течение двух-трех уроков пословица или поговорка повторяется, корректируется произношение звука. Данный вид работы можно включить в урок на разных его этапах, он служит своеобразной разрядкой. Нужно отбирать пословицу или поговорку в зависимости от того, какой звук отрабатывается. Можно предложить, например, такие пословицы и поговорки для обработки звука [w]:

Where there is a will there is a way

Watch which way the cat jumps

Which way the wind blows

звук [m]:

So many men, so many minds

To make a mountain out of a molehill

One man's meat is another man's poison

звук [h]:

To run with the hare, and hunt with the hounds

Handsome is as handsome does

звук [b]:

Don't burn your bridges behind you

Business before pleasure

сочетание звуков [t] и [r]:

Don't trouble trouble until trouble troubles you

Treat others as you want to be treated yourself

Пословицы и поговорки можно использовать не только на начальном этапе обучения английскому языку, когда формируются произносительные навыки, но и на среднем этапе обучения, когда их использование не только способствует поддержанию и совершенствованию произносительных навыков, но и стимулирует речевую деятельность.

Использование пословиц и поговорок тем более оправдано, т.к. здесь идеальным образом сочетаются совершенствование слухо-произносительных и ритмико-интонационных навыков.

Пословицы и поговорки могут быть также использованы при обучении грамматике.

Don't burn your bridges behind you.

Don't throw out your dirty water before you get in fresh.

Never say die.

Do as you would be done by.

Don't teach your grandmother to suck eggs.

Можно также использовать пословицы и поговорки при изучении неправильных глаголов английского языка. Сюда можно отнести такие пословицы:

What is done can't be undone.

One link broken, the whole chain is broken.

If one claw is caught, the bird is lost.

Ill gotten, ill spent.

Практика показывает, что процесс освоения степеней сравнения прилагательных не представляет сложности, если материал предлагается по возможности в виде пословиц и поговорок. Например:

Better late than never.

The best fish swim in the bottom.

The least said, the soonest mended.

Также можно использовать пословицы и поговорки при изучении модальных глаголов:

Never put off till tomorrow what you can do today.

When pigs can fly.

You can't eat your cake and have it;

артиклей:

An apple a day keeps a doctor away.

A man can die but once.

A friend in need is a friend indeed.

A wise man changes his mind, a fool never will.

Лексико-грамматическая насыщенность пословиц и поговорок позволяет использовать их не только при объяснении и активизации многих грамматических явлений, но и для обогащения лексического запаса. Пословицы и поговорки могут употребляться в упражнениях на развитие речи, в которых они используются в качестве стимула. Одну и ту же пословицу или поговорку можно интерпретировать по-разному. На основе пословицы или поговорки студенты учатся выражать свои собственные мысли, чувства, переживания, т.е. демонстрируют различные способы их размещения в речи. Так, например, мы на занятиях учим пословицу, и на ее основе создаем различные ситуации, диалоги.

Также можно облегчить работу по запоминанию цифр, которая обычно вызывает трудность у обучаемого, призвав на помощь пословицы и поговорки, включающие в себя цифры:

A bird in the hand is worth two in the bush.

Two is company, three is none.

If two men ride on a horse, one must ride behind.

Rain before seven, fine before eleven.

A cat has nine lives.

Custom is a second nature.

Заучивание пословиц и поговорок не только развивает память, но и позволяет научиться адекватно отбирать лексические единицы и развивает эмоциональную выразительность речи.

Пословицы и поговорки, являясь неотъемлемым атрибутом народного фольклора, и в свою очередь, атрибутом культуры данного народа, несут в себе отражение жизни той нации, к которой они принадлежат, это образ мыслей и характер народа.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Григорьевна А. 1000 русских и английских пословиц и поговорок. Словарь Изд.дом: АСТ, Сова, 2010
2. Доценко Р.И. Английские пословицы и поговорки. Киев. "Днипро". 1990
3. Кузьмин С.С., Шадрин Н.Л. Русско-английский словарь пословиц и поговорок: 500 единиц.- Спб.: МИК, Лань, 1996.

Мелешко Л.А.
Билбасівської ЗОШ Слов'янського р-ну Донецької області
(Билбасівка, Україна)

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА У ШКІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті визначені сфери, де проявляється девіантна поведінка, розглянуто девіантну поведінку учнівських груп, особливості емоційно-вольової сфери, наведено приклади типологій девіантної поведінки в педагогічному середовищі, зосередимося на антисоціальній, контрпродуктивній, дисфункціональній поведінці та організаційних порушеннях. Зроблено висновок, що аномічний стан суспільства сприяє присутності у шкільному середовищі певних девіацій.

Ключові слова: девіантна поведінка, загальноосвітня школа, підлітковий вік, соціально-психологічна допомога.

ДЕВИАНТНОЕ ПОВЕДЕНИЕ В ШКОЛЬНОЙ СРЕДЕ

В статье определены сферы, где проявляется девиантное поведение, рассмотрены девиантное поведение ученических групп, особенности эмоционально-волевой сферы, приведены примеры типологий девиантного поведения в педагогической среде, сосредоточимся на антисоциальной, контрпродуктивной, дисфункциональной поведении и организационных нарушениях. Сделан вывод, что аномичный состояние общества способствует присутствия в школьной среде определенных девиаций.

Ключевые слова: девиантное поведение, общеобразовательная школа, подростковый возраст, социально-психологическая помощь.

DEVIAANT BEHAVIOR IN THE SCHOOL ENVIRONMENT

The article identified areas where deviant behavior is considered deviant behavior of student groups, peculiarities of emotional-volitional sphere, examples are given of typologies of deviant behavior in the educational environment, focus on antisocially, conterproductive, dysfunctional behaviour and organizational violations. It is concluded that anomone state of society contributes to the presence in the school environment of certain deviations.

Key words: deviant behavior, secondary school, adolescence, socio-psychological assistance.

П. Бергер та Т. Лукман вважали, що будь-яке суспільство стикається з небезпекою індивідуальної девіації. Девіантна поведінка набула останнім часом масовий характер, що поставило це явище у центр уваги соціологів, психологів, педагогів, медиків, працівників правоохоронних органів. Для розмежування виявів існування сутності девіантної поведінки велике значення мають праці Р. Мертон, Г. Беккера, Е. Лемерта, І. Гоффмана, Р. Дженкінса,

У. Шелдона, В. Кудрявцева, В. Пирожкова, Л. Вассермана, І. Горькової, В. Плахова, С. Белічевої, Ю. Василькової, Л. Зюбіна тощо.

Визначаються наступні сфери, де проявляється девіантна поведінка: виробництво (порушення кількості та якості роботи), майно (зловживання або крадіжки власності організації), комунікації (корупція, використання службового положення задля власного збагачення або подальшого кар'єрного росту, розповсюдження чуток), інтеракції (ворожість або насильство по відношенню до інших).

Сучасні організації (у тому числі й заклади освіти) стають місцями девіантності. Як вважав М. Фуко, будь-яка соціальна організація - від школи до банку - для свого успішного існування потребує в тій чи іншій мірі відступів від букви закону. За підрахунками зарубіжних авторів до 75 % працюючих залучаються до девіантних дій, таких як крадіжка, вандалізм, саботаж або прогули; майже 95 % всіх організацій повідомляють про девіантні акти.

Молодь сьогодні знаходиться перед проблемою розробки життєвої стратегії, моделі майбутнього життя, які передбачають вибір засобу життя, напрямків, визначення головних цілей життя. Можна констатувати, що для значної кількості молоді протиправна, асоціальна поведінка визначається нормальною для своєї вікової когорти. Тобто спостерігається інституціоналізація девіації, перетворення її на соціально прийнятний тип поведінки.

Школа є одним з головних агентів соціалізації, через яку здійснюється соціальний контроль, у шкільному просторі взаємодіють учнівська та педагогічна спільнота, світ дитинства та дорослих, тому варто зупинитися на деяких різновидах девіації у суб'єктів та об'єктів навчання.

Теоретики соціології організацій відносять школу до тотальних закладів, які, на думку М.Фуко, утворюють маленькі соціальні паноптикум-обсерваторії, що дозволяють проникати навіть в світ батьків-дорослих і здійснювати регулярний контроль над ними: погана поведінка дитини або його відсутність на заняттях служать законним приводом для дзвінка батькам, щоб з'ясувати, сповнені вони рішучості викоринити вади своїх дітей [1].

По-перше, розглянемо девіантну поведінку учнівських груп. Значними симптомами порушень визнають наявність таких рис психічної незрілості як залежність від чужої думки та ситуації, нездатність активно впливати на неї, слабкість реакції на критику, невираженість власних вольових установок, слабкість самоконтролю, саморегуляції, поєднання інфантильності з афективною збудливістю, стійкий психологічний бар'єр з дорослими. Широкий перелік відхилень у поведінці підлітка отримав назву соціальна дезадаптація. Сучасні соціально-педагогічні дослідження розуміють «дезадаптацію» у вузькому сенсі і використовують такі градації поведінки, що відхиляється: дезадаптація (грубощі, лень, агресія, шкільна неуспішність, замкнутість, низька самооцінка), девіація (проступки, хуліганство, дромоманія (бродяжництво), адикції/залежності (алкоголізм, токсикоманія, наркоманія), делінквентність (проступки), кримінальність (злочинні діяння) [2, 3].

Найбільш вражені відхилення у поведінці припадають на підлітковий вік. Підлітковий вік як кризова стадія розвитку особистості, на думку видатних психологів (З. Фрейд, А. Адлер, А. Рубінштейн, І. Кон), передбачає, що певний підліток важкий як для себе, так і для інших. Для девіантних підлітків характерні такі особливості емоційно-вольової сфери, як підвищена

тривожність, дефектність ціннісної системи, особливо в області цілей і сенсу життя. Вони, як правило, імпульсні, дратівливі, запальні, агресивні, конфліктні, що утрудняє їх спілкування з тими, що оточують і створює значні складнощі при їх вихованні. Одна з причин – соціальна незрілість і фізіологічні особливості організму, що формується. Проявляється вони в прагненні випробувати нові відчуття, у допитливості, цікавості, недостатній здатності прогнозувати наслідки тієї чи іншої дії, у підвищеному бажанні незалежності. Підліток не завжди відповідає вимогам, які висуває до нього суспільство щодо виконання ним певних соціальних функцій. Сам же він, у свою чергу, вважає, що не отримує від суспільства того, на що має право розраховувати. Подібний сплав біологічних і соціальних чинників, мотивацій ускладнює соціальну адаптацію дітей і підлітків [3, 71].

У соціально-психологічному плані визначальним чинником, який підштовхує неповнолітнього до несприятливої лінії загального формування особистості, є відсутність чи втрата психосоціальної ідентичності. На думку Е. Еріксона, потреба у психосоціальній ідентичності, що є соціогенною за своєю природою, закладається у людини на рівні базових потреб – самозбереження, репродукції тощо. Вона полягає у прийнятті власного образу як такого, що належить до певної соціальної групи, спільноти й виконує відповідну соціальну роль. Ідентичність відсутня (не досягається), коли намагання особистості включитися у привабливу, референтну для неї соціальну групу не знаходять підтримки й визнання. Ідентичність втрачається, коли різка зміна соціального оточення, власного статусу та ролі переживається особистістю у вигляді обставини, яка вражає самолюбство, заважає соціальному визнанню та самореалізації.

Таким чином, дефекти соціалізації на стадії підліткового віку призводять до несприятливого (аномального) формування особистості. Це проявляється, зокрема, у виникненні негативних психологічних новоутворень, відсутності чи втраті психосоціальної ідентичності, деформованих потребах. Кінцевим результатом є схильність до девіантної поведінки, пошук відповідних ситуацій і навіть створення умов, сприятливих для її прояву.

Школа стає місцем первинної девіантності (термін запровадив соціолог Е. Лемерт) як порушення норм, що не приводять до довготривалих наслідків у самооцінці індивіда або у взаємодії з іншими людьми. Іноді, в більш крайніх випадках, первинна девіація може перетворитися у вторинну девіацію. Вторинна девіація відбувається тоді, коли у людини самооцінка і поведінка починають змінюватися після того, як його дії помічені членами суспільства як інакомислення. Індивід може почати брати на себе і виконувати роль «девіанта», бунтуючи проти суспільства. Наприклад, розглянемо учня середньої школи, який часто збуджує клас і потрапляє в бійки. Учень часто отримує догану від вчителів та працівників школи, і досить скоро розвиває репутацію «порушника спокою». В результаті, учень, розбиваючи більше правил, починає діяти ще більш нахабно, приймає цей ярлик і девіантну ідентичність [4]. На сучасному етапі вчителі вже не володіють колишньою владою, втративши важелі впливу на «порушників дисципліни».

Серед найбільш відомих типологій девіантної поведінки в педагогічному середовищі, зосередимось на антисоціальній, контрпродуктивній, дисфункціональній поведінці та організаційних порушеннях.

В.В. Ковальов виділяє 9 основних варіантів поведінки що відхиляється [5, 65]:

1. Відхилення від навчання та праці – у школярів відмови від навчання, систематичне невиконання завдань, прогули частково пояснювалися прогалинами знання, які практично унеможливлювали продовження навчання.

2. Систематичне перебування на антигромадсько налаштованих неформальних групах.

3. Антигромадські насильницькі дії – вони виражаються у агресії, бійках, скоєнні дрібних грабежів, псування і знищенні майна.

4. Антигромадські корисливі дії, що виражаються переважно у дрібних крадіжках, дрібній спекуляції, вимаганні.

5. Антигромадські дії сексуального характеру – цей варіант поведінки що відхиляється виявляється у скоєнні цинічних, непристойних дій сексуального характеру, спрямованих зазвичай до осіб протилежної статі.

6. Зловживання алкоголем.

7. Вживання наркотичних і токсичних речовин.

8. Втечі з дому, бродяжництво.

9. Азартні ігри.

Антисоціальна поведінка шкодить або сприяє нанесенню шкоди організації її співробітниками або зацікавленими сторонами. Вона включає агресію, дискримінацію, міжособистісне насильство, саботаж, переслідування, брехню, помсту. Антисоціальна поведінка здебільшого акцентується на особистих, політичних і власних взаємодіях. Контрпродуктивна поведінка визначається як будь-яка навмисна спроба з боку членів організації використовувати організацію всупереч її законним інтересам. Контрпродуктивна поведінка шкодить виробничому циклу і включає такі явища як крадіжку, знищення майна, зловживання інформацією, низьку якість роботи. Дисфункціональна поведінка спостерігається, коли співробітники скоюють акти, що мають негативні наслідки на людину в рамках організації, групи осіб, і/або самої організації. Є два основні типи такої поведінки: насильницькі (наприклад, агресія, фізичний і словесний мобінг, тероризм) і ненасильницькі дисфункції (наприклад, вживання алкоголю і наркотиків, помста).

Слід зауважити, що послідовники теоретичної школи «людських відносин» розглядають девіантну поведінку як крик про допомогу, і основна задача керівництва навчального закладу полягає в необхідності розпізнання змін в поведінці учня та співробітника і вживання коригувальних заходів.

Формами соціально-психологічної допомоги в роботі з девіантними підлітками є профілактика й корекція когнітивних розладів у формі вправ і ігор, що засновані на сполученні когнітивних і сугестивних компонентів, корекція емоційно-особистісних порушень тощо. Комплексні корекційні програми сприяють підвищенню рівня психічного розвитку підлітків, особливо у сфері індивідуальних якостей, однак мають один суттєвий недолік – вони застосовуються лише на тій стадії, коли дитина вже не приховує антисоціальної спрямованості своєї поведінки – паління, вживання алкогольних напоїв, сексуальні перверсії, дромоманія, суїцидальні спроби, дрібні крадіжки тощо. Ми ж вважаємо, що рання профілактика, тобто попередження девіантної поведінки може бути більш ефективною.

Таким чином можемо зробити висновок, що аномічний стан суспільства сприяє присутності у шкільному середовищі певних девіацій. Школа повсякденно стикається з такими проблемами як тютюнова та наркотична залежність учнів, мобінг/наси́льство. Поштовхом до девіантної поведінки часто стають соціальні чинники: травматичні життєві події, вплив девіантної субкультури або групи, а також індивідуально-особистісні чинники (локус контролю та рівень самоповаги). А методи і засоби попередження девіантної поведінки визначаються соціально-економічними відносинами, соціальним буттям і суспільною свідомістю, заходами примусу та переконання тощо.

Сьогодні на історичну арену виходить новий соціальний тип особистості молодшої людини: це людина економічна, аполітична, стримано агресивна, готова діяти виходячи з ситуації, визнає значимість родини, рідну культуру вважає занепадницькою, визнає цінність освіти та інше. У цілому, ціннісна структура молоді характеризується різким посиленням індивідуальних цінностей, відчуженням від суспільного життя. Усе це знижує правові та моральні бар'єри, розв'язує особистий та груповий егоїзм, створює атмосферу уседозволеності; більшій частині молоді притаманний дисгармонійний, аморальний чи противоправний образ життя, що свідчить про характерність для значної частини молоді так званої девіантної особистості, що обумовлено наявністю об'єктивних та суб'єктивних факторів та умов деформації особистості молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фуко М. Надзирать и наказывать. Рождениетюрмы// БиблиотекаГумер[Электронный ресурс].–Режим доступа:–
http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Fuko_Tyrm/07.php
2. Бобылева Н. И. Социальная дезадаптация и девиация: нарушения поведения детей и молодежи: Учебно-практическое пособие / Н.И.Бобылева, Е.В.Рыбак, Н.В.Цихончик; ПГУ имени М.В.Ломоносова. – Архангельск, ООО «Типография Пресс-Принт», 2011. – 194 с. [Электронный ресурс].–Режим доступа:–<http://narfu.ru/university/library/books/2535.pdf>
3. Скрипченко О.В. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л.В.Долинська, З. В. Огороднійчук. – К.: Просвіта, 2001. – 416с.
4. Луців М. В., Закалик Г. М. Прояви девіантної поведінки у молодіжному середовищі // Київський науково-педагогічний вісник. – 2015. -№5. – С. 56-64 [Электронный ресурс].–Режим доступа: http://knopp.org.ua/file/05_2015.pdf
5. Deviance and violence in schools[Electronic resource]. - Accessmode: <http://www.ijvs.org/files/Revue-09/02.-Hayden-ijvs-9-en.pdf>
6. Гарасимів Т. З. Природні та соціальні детермінанти формування девіантної поведінки людини: філософсько-правовий вимір: монографія / Т. Гарасимів. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 420 с.

УДК 371

Почуєва Валентина Вікторівна
Харківський національний університет внутрішніх справ
(Харків, Україна)

ПЕДАГОГІЧНА ТВОРЧІСТЬ В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ

Анотація. У статті розглядаються особливості педагогічної творчості в сучасному суспільстві, що є невід'ємним компонентом ефективної професійної діяльності в умовах особистісно-орієнтованої концепції освіти.

Ключові слова: педагогічна творчість, рефлексивно-творчі вміння, самоаналіз, відповідальність, самовдосконалення.

Почуєва Валентина Викторовна
Харьковский национальный университет внутренних дел
(Харьков, Украина)

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ТВОРЧЕСТВО В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация. В статье рассматриваются особенности педагогического творчества в современном обществе, что является неотъемлемым компонентом эффективной профессиональной деятельности в условиях личностно-ориентированной концепции образования.

Ключевые слова: педагогическое творчество, рефлексивно-творческие умения, самоанализ, ответственность, самосовершенствование.

Pochuieva Valentyna Viktorivna
Kharkiv National University of Internal Affairs
(Kharkiv, Ukraine)

PEDAGOGICAL CREATIVITY IN MODERN EDUCATION

Abstract. The article deals with the features of pedagogical creativity in modern society that is an integral component of effective professional activity in conditions of personality-oriented concept of education.

Key words: pedagogical creativity, reflexive and creative skills, self-analysis, responsibility, self-development.

Сучасна освіта орієнтована на формування цілісної особистості, що володіє крім професійних знань і умінь, такими якостями, як активність, здатність до творчості, гнучкість мислення, комунікабельність, відповідальність за прийняті рішення та інші. Основою для формування цих характеристик служать рефлексивно-творчі здібності, тому що саме вони дозволяють фахівцеві бути мобільним і здатним адаптуватися до постійно мінливих

соціальних умов і при цьому нести повну відповідальність за свою творчу діяльність, адекватно її оцінювати та аналізувати.

У зв'язку з цим, особливого значення набуває педагогічна творчість, що має на увазі уміння педагога керувати діяльністю студентів таким чином, що вони повинні самостійно досліджувати поставлені перед ними задачі і приймати рішення, тому що без внутрішньої активності індивіда всі зусилля виявляються марними. Таким чином, педагогічна творчість у сучасному розумінні – це співпраця студента і педагога, справжній спільний пошук. Така творчість неможлива без володіння педагогом прийомами самодіагностування, які виражаються в умінні стежити за собою, аналізувати свої дії, перевіряти їхню правильність і коректувати їх у залежності від новоутворень, що виникають у процесі розвитку особистості студента. Посилення уваги до особистості студента жадає від сучасного педагога уміння ставати на позицію іншої людини і аналізувати свою особистість, свої дії з погляду інших, що істотно впливає на процес самосприйняття особистості педагога і регуляцію його педагогічної діяльності. Уміння самоаналізу і уміння ставати на позицію іншої людини мають на увазі наявність у викладача рефлексивних здібностей, що і невід'ємним компонентом педагогічної творчості. Так, зокрема, при плануванні і проведенні заняття виникають різного роду проблеми: наприклад, проблемна ситуація може бути зв'язана з виникаючим протиріччям між відомими способами дії, тобто: знання методів, прийомів, закономірностей процесу навчання, і реальною характеристикою навчальної ситуації, а саме: особливості мовленнєвого і мовного матеріалу, вікові та індивідуальні характеристики студентів, їх мовний досвід. При цьому викладач повинен, з одного боку, прагнути до найбільш повної реалізації наміченого плану, а з іншого боку – постійно аналізувати і оцінювати ступінь відповідності запланованої системи дій умовам, які реально складаються в ході заняття і бути готовим до прийняття нового рішення [1].

Таким чином, стосовно діяльності викладача можна виділити два види рефлексії: рефлексія на дію/reflection-on-action і рефлексія в дії/reflection-in-action. Перший вид рефлексії має місце у процесі підготовки до заняття, коли виникає необхідність проаналізувати реальну навчальну ситуацію і на підставі наявних знань спланувати навчальний процес тим, або іншим способом; а також після заняття, коли викладач аналізує і оцінює досягнення та помилки попередніх занять, що дозволяє йому планувати подальші дії, уникаючи колишніх помилок. Другий вид рефлексії має місце на занятті, коли від викладача потрібне негайне прийняття рішення в зв'язку з непередбаченим заздалегідь ходом навчального процесу [1].

В даний час теза про необхідність рефлексивного компонента творчої діяльності викладача розглядається в багатьох психологічних і педагогічних дослідженнях. Відзначається, що рефлексивний компонент є основою всієї структури професійної творчої діяльності викладача. Він присутній у всіх трьох сферах творчої діяльності, а саме: у методичній творчості, що включає вибір і побудову адекватної методичної моделі навчання, конструювання змісту і способів впливу; у комунікативній творчості, що реалізується в побудові педагогічно доцільного і ефективного спілкування зі студентами; у творчому самовихованні, що припускає визначення своїх професійно-особистісних якостей, їх вдосконалюванню і корекцію. Усі ці сфери не здатні ефективно

функціонувати без рефлексивних умінь викладача, тобто без умінь аналізувати і осмислювати педагогічні ситуації, свої дії і їхні результати, без здатності пізнавати особистість студента [2].

Для взаємодії викладача і студента, тобто для педагогічного процесу, важливо, що рефлексія – це, з одного боку, процес відображення самого себе і самопізнання особистості, що дозволяє викладачеві осмислювати і усвідомлювати свою поведінку і критично її оцінювати. З іншого боку, це процес відображення однією людиною внутрішнього світу іншої людини, тобто своєрідний подвоєний процес дзеркального відображення індивідами один одного, взаємовідображення, змістом якого є суб'єктивне відтворення внутрішнього світу партнера з взаємодії, що дозволяє викладачеві розуміти, як він сприймається студентами [3]. Це робить рефлексію необхідною умовою творчості і співтворчості.

Таким чином, педагогічна рефлексія дозволяє осмислювати і переосмислювати, реорганізовувати свою професійно-творчу діяльність і себе як суб'єкта цієї діяльності з метою прогнозування та забезпечення її максимальної ефективності для розвитку особистості студента і взаємодії з ним. На основі вищесказаного можна зробити висновок, що творчі і рефлексивні здібності є необхідною умовою самовдосконалення й особистісного розвитку будь-якого фахівця. Для викладача вони є неодмінною умовою ефективного здійснення професійної діяльності в межах особистісно-орієнтованої концепції освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Wallace, Michael J. Training Foreign Language Teachers: A Reflective Approach. – Cambridge: CUP, 2001. – 180 p.
2. Почуева В.В. Педагогические условия формирования личности будущего профессионала. / В.В. Почуева //Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України: Матеріали науково-практичної конференції (Харків, 14 березня 2014 р.) / МВС України, Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків: ХНУВС, 2014. – 264с. – С. 119-120.
3. Почуева В.В. Дидактические возможности сети Интернет в современном образовании. / В.В. Почуева //Педагогіка та психологія: виклики і сьогодення: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 6-7 травня 2016 р.). – Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2016. – 120с. – С. 20-22.

УДК 371

Пустовойченко Дарія Вікторівна
Миколаївський національний університет імені В.О.Сухомлинського
(Миколаїв, Україна)

КУЛЬТУРНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК СКЛАДОВА УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПОЛІТОЛОГІВ В ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Анотація. У статті розглянуто культурний інтелект як складову успішності професійної діяльності майбутніх фахівців в галузі політології в полікультурному освітньому просторі. Аналізуються підходи до визначення полікультурного освітнього середовища. Розглядається поняття "культурного інтелекту" в єдності його компонентів. Детально розглянуто і культурний інтелект та його взаємозв'язок із емоційним інтелектом. Доведено доцільність комплексного вивчення культурного інтелекту як значущого внутрішнього чинника успішної професійної діяльності майбутніх фахівців.

Ключові слова: інтелект, культурний інтелект, емоційний інтелект, успішність професійної діяльності, полікультурне освітнє середовище.

КУЛЬТУРНИЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ УСПЕШНОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩИХ ПОЛИТОЛОГОВ В ПОЛИКУЛЬТУРНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ

Аннотация. В статье рассматривается культурный интеллект как составляющая успешности профессиональной деятельности будущих специалистов в области политологии в поликультурном образовательном пространстве. Рассматривается понятие "культурного интеллекта" в единстве его компонентов. Детально рассмотрены культурный интеллект и его взаимосвязь с эмоциональным интеллектом. Доказана целесообразность комплексного изучения культурного интеллекта как значимого внутреннего фактора успешной профессиональной деятельности будущих специалистов.

Ключевые слова: интеллект, культурный интеллект, эмоциональный интеллект, успешность профессиональной деятельности, поликультурное образовательное пространство.

Pustovoichenko D.V.
V.O. Sukhomlunskyi Mykolaiv National University
(Mykolaiv, Ukraine)

CULTURAL INTELLIGENCE AS A KEY COMPONENT OF SUCCESSFUL PROFESSIONAL ACTIVITY OF FUTURE POLITICAL SCIENTISTS IN POLYCULTURAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Abstract. The article deals with cultural intelligence as part of successful professional activity of future specialists in political science in polycultural educational environment. The concept of "cultural intelligence" in the unity of its

components is revealed. Cultural intelligence and its relationship with emotional intelligence is considered in detail. Cultural intelligence as an important internal factor of successful professional activity of future specialists is outlined.

Keywords: *intelligence, cultural intelligence, emotional intelligence, professional success, polycultural educational environment.*

Культура є результатом розвитку суспільства, тісно пов'язаним з людською діяльністю. Будь-яка діяльність відбувається в певних умовах, в певному просторі і часі. Для забезпечення трансляції досвіду від покоління до покоління необхідні відповідне інформаційне забезпечення, відповідна інфраструктура, соціальні умови. Всі вказані чинники і формують освітній простір.

Поняття «освітній простір» і «освітнє середовище» часто синонімічно використовуються в науковій літературі. Полікультурне освітнє середовище як сукупність умов реалізації освітнього процесу є необхідним, об'єктивно існуючою умовою в контексті формування толерантності суб'єктів освітнього процесу. Результативність цього процесу підвищується, якщо актуалізується її потенціал для формування відповідальної толерантної особи, здатної успішно організувати свою діяльність в проблемних ситуаціях, професійною і лінгвосоціокультурною компетентністю, що володіє, моральною свідомістю, здатною конструктивно адаптуватися у різноманітному і багатокультурному навколишньому світі. Інноваційність не вичерпується системою чинників або умов, безпосередньо пов'язаних з процесом навчання [5].

Мета полікультурної освіти полягає в вивченні традицій власної культури, процесу переробки цих традицій в рамках нової культури, створенні, твердженні і розвитку гармонії у відносинах між членами різних етнічних груп, а також наданні допомоги і підтримки представникам контактуючих культур, вихованні взаємної відвертості, інтересу і терпимості.

Термін «полікультурна освіта» прийнято використати разом з такими, як «крос-культурна», «міжкультурна» і «мультикультурна» освіта. Проте кожен з цих термінів несе власне смислове навантаження. Так, поняття «крос-культурна освіта» більшою мірою характеризує ситуацію здобуття освіти у рамках іншої культури при приїзді в іншу країну, вбудовуванні в іншу культуру для здобуття освіти з подальшим поверненням на батьківщину. Саме про крос-культурну освіту йде мова, коли у рамках програми подвійних дипломів студенти тимчасово від'їжджають для навчання в зарубіжний вищий навчальний заклад.

Поняття «полікультурний освітній простір» на даний момент не є сталим. Воно інтегрує складні міждисциплінарні теоретичні проблеми культури і освіти. Такі дослідники як Н.Б. Крилова, В.М. Розин, Н.С. Позов та ін. розглядають освіту як частину культури, становлення особистості як людину культури. Вивченню поняття «полікультурна освіта» приділяли увагу дослідники А.Я. Данилюк, О.В. Гукаленко та ін., які визначили суть полікультурної освіти і полікультурного освітнього простору, а також досліджували вміст і цілі полікультурної освіти. Проблеми навчання в контексті «діалогу культур» розглядаються в роботах В.С. Біблера, М.М. Бахтіна, Е.І. Пасова.

Знання основ полікультурної освіти допомагає студентам адаптуватися до складових довкілля, пов'язаних з культурою і впливати на їх формування. Культурний інтелект дозволяє майбутнім фахівцям в галузі політології ефективно функціонувати і досягати результатів у різних культурних середовищах.

Оскільки термін «культурний інтелект» почав використовуватися лише останнім часом, незначна кількість академічних концептуалізацій існує нині.

Культурний інтелект як новий напрям досліджень знаходиться в прямому зв'язку з різними сферами діяльності. Це дає можливість людині розуміти інших і реагувати на поведінкові моделі. Кінцевим результатом є сприяння культурним стосункам і розвиток у учасників необхідних управлінських навичок. Люди з низьким рівнем культурного інтелекту не здатні спілкуватися зі своїми колегами і не досягають успіхів в професійній діяльності.

Концепція культурного інтелекту була вперше розроблена в наукових працях П.А. Ерлі, Сун Анга та Є. Мосаковскі. Під культурним інтелектом автори розуміють здатність індивіда взаємодіяти з представниками інших культур, ефективно розпізнавати їх жести, міміку, манеру поведінки тощо. Також в 2004 році, Брукс Петерсен визначає культурний інтелект як здатність використовувати належним чином навички і здібності в крос-культурному середовищі [6].

Сьогодні стає все більш очевидним, що людство розвивається по шляху розширення взаємозв'язку і взаємозалежності різних країн, народів і їх культур. Розширення взаємодії культур і народів робить особливо актуальним питання культурної самобутності та культурних відмінностей. Сучасне суспільство раціональне, тому ставка на інтелектуальний розвиток дуже велика. Сучасний науковий підхід до емоційної сфери дозволяє звузити область щодо відповідей на питання про те, як бути успішним.

На сьогоднішній день все більш уваги приділяється вивченню іноземних мов, при цьому це стосується усіх сфер життя, де іноземна мова є ключем для розвитку міжнародних відносин, культурного обміну між представниками різних країн. Полікультурність та знання іноземних мов вважається необхідним для освіченої людини. Володіння іноземними мовами сприяє процесу розширення світогляду особистості студента, активізації культурного освоєння світу, розуміння інших соціумів та народів, що сприяє комунікації культур і професійному зростанню та вдосконаленню знань студентів.

Емоційність визнається ключовим чинником, що обумовлює життєвий успіх, більш істотним, ніж інтелект. Поняття «емоційний інтелект» почали використовувати з 1990 року з подачі американських дослідників Пітера Селовея і Джека Майєра. Вони об'єднали в цьому понятті групу ментальних здібностей, які допомагають усвідомити і зрозуміти власні емоції та емоції оточуючих.

Емоційний інтелект – невід'ємна особистісна складова педагогічної майстерності. Оскільки лише зріла та сформована особистість може виховати іншу повноцінну особистість, розвиток емоційного інтелекту в дорослому віці в цілому здійснюється через його професійний саморозвиток, у той же час, визначаючи досягнення майстерності в обраній діяльності.

Формування інтелектуальної ініціативи, розвиток пізнавальних інтересів студентів забезпечується в першу чергу за допомогою емоційного інтелекту, відповідальними за усвідомлення і адекватне вираження емоційних станів у взаємодії з іншими, саморегуляцією, мотивацією досягнення успіху в діяльності [1]. Враховуючи зв'язок між емоційним інтелектом і успіхом, як можна передати емоційний інтелект іншим націям / культурам? Відповідь лежить у культурному інтелекті. Для того, щоб ефективним емоційний інтелект (EQ), потрібно також зробити ефективним культурний інтелект (CQ).

Культурний інтелект (CQ) є доволі новим терміном, який був введений у 2003-му році та вважався похідним від концепту емоційний інтелект. Культурний інтелект дозволяє індивіду ефективно функціонувати та досягати суттєвих результатів у різних культурних середовищах.

Концепція культурного інтелекту була вперше розроблена в наукових працях П.А. Ерлі, Сун Анг та Є. Мосаковски. Як зазначають дослідники Крістофер Ерлі та Сун Анг, культурний інтелект відрізняється від соціального і емоційного інтелекту тим, що він вимагає від людей перемкнути національні контексти і покластися на власну здатність до вивчення нової моделі соціальних взаємодій і розробити правильні поведінкові реакції на ці моделі. В новому культурному оточенні, знайомі репліки в значній мірі або повністю відсутні, тому на перцептивний аспект не можна покладатися [6].

Дослідники наводять численні приклади індивідів, які володіли соціальним, інтелектуальним й емоційним інтелектом, були успішними в середовищі власної країни, проте були не в змозі передати ці навички до оточення інших країн. Причина: їм бракувало культурного інтелекту. Крім того, в 2002 році Лінн Оферман і Лі Фан припустили, що культурний інтелект – метaintелект, що включає в себе різні форми інтелекту [6]. Тому емоційний інтелект, дуже необхідний для просування кращої крос-культурної взаємодії.

Ніхто не може в повній мірі зрозуміти, культуру, а, отже і розвивати культурну компетентність без знання мови. Мова забезпечує основу для культурного розуміння, міжкультурної комунікації і, можливе занурення в зарубіжну культуру. Виховання культурного інтелекту може поступово мотивувати студента продовжувати навчання, експеримент і випробування. Викладачі повинні донести до студентів, що існує зв'язок між розвитком культурного інтелекту та успіхами у їх подальшій кар'єрі, підкреслюючи переваги вивчення інших культур.

Стаючи учасниками будь-якого виду міжкультурних контактів, люди взаємодіють з представниками інших культур, часто істотно відрізняються один від одного. Відмінності в мовах, менталітеті, культурі часто роблять ці контакти важкими і навіть неможливими. Головна перешкода, що заважає успішному вирішенню цієї проблеми, полягає в тому, що ми сприймаємо інші культури через призму своєї культури, тому наші спостереження і висновки обмежені її рамками. З великими труднощами ми розуміємо значення слів, вчинків, дій, які не характерні для нас самих [2].

Домінуючий вплив на ставлення до навчальних дисциплін надають професійні мотиви. Вони займають провідне місце в структурі навчальної мотивації на всіх етапах навчання. Студенти, які мають яскраво виражені професійні мотиви навчальної діяльності, оцінюють важливість предметів і

інтерес до них значно вище, ніж ті, хто не прагне стати хорошим фахівцем і придбати необхідні глибокі знання.

Впровадження культурологічного підходу сприяє формуванню ПКК студентів, зокрема майбутніх політологів. Формування полікультурної компетентності студентів-політологів у процесі вивчення іноземної мови сприятиме їхньому ефективному функціонуванню в культурному розмаїтті навчального та професійного середовища. Окрім високого професійного рівня, сучасні фахівці в галузі політології повинні мати достатньо високий рівень полікультурної компетентності. Навчання іноземної мови здійснюється на основі дидактичних методичних принципів [5].

До дидактичних принципів відносяться принципи наочності, посиленості, міцності, свідомості, науковості, активності, індивідуалізації, доступності, систематичності та послідовності, колективності, проблемності, розвиваючого навчання, які сприяють формуванню полікультурної компетентності.

До методичних принципів, що сприяють формуванню ПКК належать принципи комунікативності, взаємопов'язаного навчання видів мовленнєвої діяльності, врахування рідної мови. Принцип комунікативності зумовлює добір мовного та мовленнєвого матеріалу полікультурного спрямування, вправи, які складаються з урахуванням культурологічного матеріалу, текстів культурологічного характеру [4].

Формування полікультурної компетентності майбутніх фахівців в галузі політології, необхідної для здійснення професійної діяльності у майбутньому, можна віднести до найбільш актуальних завдань професійної педагогіки, оскільки рівень їх підготовки має бути достатньо високим. Полікультурна компетентність не тільки необхідна їм у подальшій кар'єрі. Майбутні політологи під час полікультурної комунікації застосовують знання, набуті під час вивчення іноземної мови завдяки вилученню з пам'яті відповідних мовленнєвих одиниць. Формування полікультурної компетентності як ядра професійної компетентності майбутніх політологів виступає найважливішим педагогічним завданням в процесі їхньої підготовки у вищих навчальних закладах.

Розширення міжнародного співробітництва – інший фактор актуалізації полікультурної освіти. Взаємодія вимагає діалогу між націями та їх культурами. Сучасні темпи розвитку процесу глобалізації впливають на інтенсивність міжкультурної комунікації, яка є однією з галузей, що швидко розвивається та має попит.

Щоб бути успішними, студенти повинні не тільки розуміти, але і бути в змозі працювати в межах місцевої культури і показувати високий рівень IQ, EQ, і CQ. Щоб бути успішним в певній галузі потрібно володіти аналітичним інтелектом (IQ), емоційним інтелектом (EI), організаційним культурним інтелектом (CQ) і мотивацією. Мотивація включає в себе елементи мотивації (її напрямки, інтенсивність і завзятість) і типи мотивації такі, як необхідність досягнення мети, здатність долати труднощі.

Високий рівень культурного інтелекту, як і інформаційної культури має характеризувати інтелектуальну еліту, що дуже важливо для майбутніх фахівців в галузі політології. В умовах глобалізації, все більш тісної взаємодії представників різних культур актуалізується здатність інтелектуальної еліти суспільства до не тільки розуміння культурних домінант партнера по взаємодії,

але й уміння досягати певної мети в різних культурних просторах, використовуючи саме ці культурні доміанти. Вже сьогодні у вищих навчальних закладах формується така еліта.

В даний час існує потреба в подальшому дослідженні феномена культурного інтелекту, його структури, шляхів його розвитку. Мета діяльності високопродуктивних педагогів – гармонійний розвиток особистості студента, розкриття його творчого потенціалу, формування особистої і професійної самореалізації.

Вище зазначене підкреслює необхідність розвитку культурного інтелекту студентів у процесі їх професійної підготовки. Одним з найефективніших методів розвитку культурного інтелекту є міжкультурний тренінг, метою якого є усвідомлення впливу культурного фактору на освітній процес, практичне засвоєння цінностей та правил поведінки представників інших культур. Використання культурних асиміляторів при роботі зі студентами є також дуже ефективним засобом передачі інформації щодо міжкультурних відмінностей, відносин ніж представниками різних культур. Оскільки термін «культурний інтелект» почав використовуватися лише останнім часом, на даний час існує потреба в подальшому дослідженні феномена культурного інтелекту, його структури, шляхів його розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект / Дэниел Гоулман; пер с англ. А.П. Исаевой. – М.: АСТ МОСКВА; Владимир: ВКТ, 2009. – 478 с.
2. Гришаева Л.И., Цурикова Л.В. "Введение в теорию межкультурной коммуникации". Учебное пособие, "Академия", 2006. – 333 с.
3. Кузьменко В.В., Гончаренко Л.А. Формування полікультурної компетентності вчителів загально-освітньої школи: Навчальний посібник. – Херсон: РІПО, 2006. – 92 с.
4. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. М.: Наука, 1984. – 444с.
5. Яричев Н. У. Полікультурне освітнє середовище як елемент формування толерантності студента // Педагогіка вищої школи. –2016.–№1.–С. 30-33.
6. Ilan Alon, James M. Higgins. Global leadership success through emotional and cultural intelligence. – Business horizons: Kelly school of business, Indiana University. – 2005. – P. 502 – 512.

УДК 378.035:34

Салогуб В. С., Цибулько Г. Я.
ДВНЗ "Донбасский державний педагогічний університет"
(Україна)

ПЕДАГОГІЧНІ СКЛАДОВІ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ТЕХНОЛОГІЙ В ПЕДАГОГІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

У статті проаналізовано сучасний стан правової культури в українському суспільстві, виявлено основні складові структури правової культури, розкрито проблеми підвищення рівня правової культури майбутніх вчителів технологій, охарактеризовано деякі шляхи формування правової культури майбутнього вчителя технологій в процесі навчальної діяльності.

Ключові слова: правова культура, правова свідомість, майбутній фахівець, система правового навчання, професійне становлення особистості.

Салогуб В. С., Цибулько Г. Я.
ГВУЗ "Донбасский государственный педагогический университет"
(Украина)

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ СОСТАВЛЯЮЩИЕ ФОРМИРОВАНИЯ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ ТЕХНОЛОГИЙ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ

В статье проанализировано современное состояние правовой культуры в украинском обществе, выявлены основные составляющие структуры правовой культуры, раскрыты проблемы повышения уровня правовой культуры будущих учителей технологий, охарактеризованы некоторые пути формирования правовой культуры будущего учителя технологий в процессе учебной деятельности.

Ключевые слова: правовая культура, правовое сознание, будущий специалист, система правового обучения, профессиональное становление личности.

Salogub V. S., Tsybulko G. Ya.
SHEI "Donbass State Pedagogical University"
(Ukraine)

PEDAGOGICAL COMPONENTS OF THE FORMATION OF LEGAL CULTURE OF FUTURE TEACHER OF TECHNOLOGIES AT THE PEDAGOGICAL UNIVERSITY

The article analyses the modern state of legal culture in Ukrainian society, revealed the basic components of structure of legal culture, this article considers the problem of increase of level of legal culture of future teachers of technology, described some of the ways of formation of legal culture of future teacher of

technologies in the process of educational activity.

Key words: *legal culture, legal consciousness, the future specialist, the system of legal training, professional formation of the personality.*

В умовах подальшого реформування українського суспільства, сучасного право- та державотворення особливого значення набувають пошук оптимальних науково обґрунтованих стратегій реформування, визначення критеріїв його ефективності, гуманізація права та держави, підвищення загального рівня правосвідомості та правової культури студентів; забезпечення реалізації прав і свобод людини та громадянина [1].

Стан правової культури українського суспільства відображає складний процес модернізації в цивілізаційному розвитку країни. В сучасному правознавстві залишається відкритою проблема розвитку субкультур, зокрема молодіжної.

Саме тому вивчення процесів формування і функціонування правової культури майбутнього вчителя технологій, її зв'язку з реформуванням суспільства має виняткове значення. Нагальною потребою сьогодення є розвиток системи правового впливу, яка б відповідала сучасним соціально-правовим, педагогічно-психологічним потребам суспільства і особи. Правова культура складається під впливом духовної культури особи, вона базується на ідеях гармонійності, цілісності сучасного світу, єдності природного, соціального і духовного середовища та культурно-історичних традицій суспільства.

Сучасний стан теорії і практики правової культури обумовлює напрям подальших досліджень даного соціального феномена як такого, що нерозривно пов'язаний з процесом демократичного гуманістичного реформування суспільства. Наукове опрацювання проблем формування правової культури проводиться вченими різних галузей знань. Теоретико-методологічні проблеми феномену правової культури розглядаються в працях вітчизняних та зарубіжних вчених С. Алексєєва, О. Аграновської, В. Баранова, Г. Балюк, А. Венгерова, В. Головченка, В. Гоймана, Н. Гранат, В. Казимирчука, В. Камінської, Д. Керімова, Н. Кейзерова, М. Козюбри, В. Кудрявцева, М. Матузова, О. Скаун, В. Нерсисянца, П. Рабіновича, А. Ратинова, В. Сальникова, О. Семітко, П. Фарбера, О. Шапієвої та ін [3].

Формування правової культури майбутнього вчителя технологій є відкритою динамічною системою й має складну структуру. Відкритість даної системи для впливу ззовні очевидна, тому що вона зазнає постійному впливу різних зовнішніх умов: суспільних, культурних, соціально-економічних тощо. Оскільки на процес формування правової культури майбутнього вчителя технологій діють практично всі зовнішні умови, ми ухвалюємо їх як вихідних передумов.

Мета даної статті полягає в дослідженні складових формування правової культури майбутнього вчителя технологій під час навчання в педагогічному університеті.

Провідною тенденцією сучасних інноваційних змін є становлення гуманістичних, індивідуально-орієнтованих і гуманітарно-орієнтованих освітніх систем Н. А. Алексєєв, Е. В. Бондаревская, В. І. Данильчук, Н. К. Сергєєв, У. У. Сериков, В. М. Сімонов, І. С. Якиманская тощо. Усі автори в методологічним відношенні опираються на відоме положення системного

аналізу про те, що система не може функціонувати й розвиватися без природних і необхідних умов, сукупність яких називають складовими середовища.

Формування правової культури – це процес особистісного й професійного становлення, результатом якого є установа його професійної діяльності на індивідуально-значущий характер навчання, створення умов для пізнання дійсності через цілісне сприйняття й усвідомлення свого місця у світі, а сама «особистість породжується в діяльності» успішне формування правової культури майбутнього вчителя технологій можливо в процесі навчальної діяльності. Система навчання у вузі допомагає майбутньому фахівцю побачити й усвідомити основні віхи професійно-педагогічного й морально-правового вдосконалювання відповідно до рівня суб'єктивних можливостей [2].

Правова культура — це глибокі знання і розуміння права, високосвідоме виконання його вимог як усвідомленої необхідності і внутрішньої переконаності.

Культура — це загальний спосіб існування людини, її діяльності та об'єктивований результат цієї діяльності. Продуктами культури є уявлення про добро і зло, звичаї, знаряддя праці, засоби комунікації та ін. Культура соціально нормативна, а її норми історично первинні. Основою всіх інших нормативних систем є релігія, моральність, естетика, право. Право, як мораль і релігія, є інститутом культури, визначається її змістом. Усі юридичні норми є нормами культури, однак не всі норми культури перетворюються на юридичні норми. Суспільство добирає культурні норми з настановою на включення їх до права. До числа відібраних потрапляють ті культурні норми, що мають найбільшу значущість для всього суспільства, виконання загальносоціальних завдань держави. Не можуть перетворитися на право ті правила поведінки, що не стали нормою культури. Право — частина соціальної культури, яке визначає один з її видів — правову культуру.

Правова культура тісно пов'язана з загальною культурою народу, ґрунтується на її засадах, служить відображенням рівня її розвитку. Формування правової культури не є відокремленим процесом від розвитку інших видів культури — політичної, моральної, естетичної. Це комплексний процес, їх поєднує спільність завдання — створення морально-правового клімату в суспільстві, який би гарантував особі реальну свободу поведінки в поєднанні з відповідальністю перед суспільством, забезпечував її права, соціальну захищеність, повагу її гідності, тобто поставив би людину в центр економічних, соціальних, політичних, культурних процесів.

Кожне суспільство виробляє свою модель правової культури. Структура правової культури суспільства включає:

- культуру правосвідомості (високий рівень правосвідомості, що містить оцінку закону з позицій справедливості, прав людини);
- культуру правової поведінки (правову активність громадян, яка виражається в правомірній поведінці);
- культуру професійної діяльності (знання законів та дотримання їх у своїй професійній діяльності вчителя) [4].

Правова культура особи — це обумовлені правовою культурою суспільства ступінь і характер прогресивно-правового розвитку особи, які забезпечують її правомірну діяльність.

Правова культура особи включає в себе знання законодавства (інтелектуальний зріз); переконаність у необхідності і соціальній корисності законів і підзаконних актів (емоційно-психологічний зріз); уміння користуватися правовим інструментарієм - законами та іншими актами -у практичній діяльності (поведінковий зріз) [5].

Правова культура особи характеризує рівень правової соціалізації члена суспільства, ступінь засвоєння і використання ним правових начал державного і соціального життя. Правова культура особи означає не тільки знання і розуміння права, а й правові судження щодо нього як про соціальну цінність, і головне — активну роботу з його здійснення, зі зміцнення законності і правопорядку. Іншими словами, правова культура особи - це її позитивна правова свідомість у дії. Вона включає перетворення особою своїх здібностей і соціальних якостей на підставі правового досвіду.

Одним зі складників правової культури є зміст правової освіти, який включає: правові знання, правові уміння, емоційно-ціннісне ставлення до морально-правових фактів, подій і явищ. Ефективному засвоєнню студентами змісту правової освіти сприяє створення педагогічних умов: формування пізнавального інтересу до процесу навчання, включення студентів у самостійну роботу, використання системи пізнавальних завдань: знання норм права, прав і обов'язків громадян, Конституції України та ін. У процесі лекційних занять з метою збудження пізнавального інтересу важливе місце мають відомості з історії права, біографічні дані відомих адвокатів, кінофрагменти, наведення конкретних фактів та прикладів, які б спонукали до роздумів, вимагали аналізу, узагальнення та систематизації правових знань. У процесі семінарсько-практичних занять потрібно прагнути до реалізації набутих студентами правових знань за допомогою активних методів і форм, а також різних типів пізнавальних завдань:

- вправа-завдання, що запропоноване в будь-якій формі, але спрямоване на набуття та удосконалення особистістю умінь і навичок;
- питання-завдання, що сформовано у запитально-відповідальній формі та не містить інформацію, що необхідна для його виконання;
- задача-завдання на знаходження результату, а в умовах дано певну інформацію щодо його виконання.

Матеріал для завдань береться з різних джерел: газет, журналів, творів художньої літератури. Інтерес до виконання пізнавальних завдань викликається тим, що в процесі їх вирішення не тільки відбувається поглиблення знань майбутніх вчителів технологій, оволодіння раціональними способами розумової діяльності, розвиток інтересу до навчання, а й формується готовність керуватися засвоєними знаннями на практиці. Таку виховну роль може виконати тільки система пізнавальних завдань, що впливає зі змісту та логіки навчального процесу, торкається емоційної сфери свідомості особистості, спирається на його інтерес. Розв'язання правових завдань передбачає умовне включення майбутніх вчителів технологій у правові ситуації з усією їх складністю і суперечністю, що допоможе їм будувати в майбутньому правильну тактику поведінки. Пізнавальні завдання ознайомлюють майбутніх вчителів технологій з правовими фактами, розширюють і конкретизують їх уявлення про право. Оскільки відповідь не завжди можна знайти в готовому вигляді, то студентам доводиться звертатися

до додаткової літератури. Це сприяє розвитку самостійного мислення майбутніх фахівців, їх творчо-наукової діяльності.

Студентам пропонується зробити доповіді, повідомлення, написати реферати на такі теми: «Морально-правове виховання учнів»; «Профілактика правопорушень»; «Індивідуальний підхід як основа профілактики правопорушень»; «Формування загальнолюдських моральних якостей особистості засобами українознавства (етнопедагогіки, козацької педагогіки)»; «Виховання духовної культури школярів на основі відродження духовних надбань українського народу»; «Національні традиції як засіб правового виховання школярів»; «Проблеми дружби та взаєморозуміння серед учнів»; «Виховання та розвиток потреби у здоровому способі життя»; «Формування правової культури школярів» та ін. До занять майбутні вчителі самостійно підбирають морально-правові факти з періодики та включають їх у розповідь для підтвердження ілюстрації певного закону, аналізують юридичні казуси в процесі викладання змісту нормативного документу. Така їх діяльність стає основою засвоєння змісту правової освіти. У ході занять необхідно використовувати проблемні завдання з метою активізації пізнавальної діяльності студентів. Брати до уваги суперечності, що мають місце між науковим і побутовим розумінням норм права: "Чому необхідно всім громадянам вивчати закони своєї країни?", "Чому важливо всенародно обговорювати закони, що приймаються?" та ін. Таким чином ми можемо надати правову спрямованість фаховій підготовці майбутніх учителів.

Проаналізувавши проблему підвищення рівня правової культури майбутніх вчителів технологій, слід відмітити, що в цій роботі існують певні недоліки. По-перше, перевага надається вивченню прав майбутніх вчителів технологій і менше уваги приділяється вивченню обов'язків; по-друге, недостатньо наголошується на особистій відповідальності людини за свої вчинки; по-третє, практично відсутнє обґрунтування справедливості правових законів і норм (головний акцент робиться на заборонах); в четвертих, відчутний розрив між змістом правових норм і конкретною поведінкою майбутніх вчителів технологій.

Для усунення цих недоліків необхідно удосконалювати систему правового всеобучу у педагогічному університеті. На наш погляд, успішна робота по підвищенню рівня правової культури майбутніх вчителів технологій можлива за умови, коли будуть враховуватися особливості сучасного стану формування громадянського суспільства та правової держави. Необхідно також враховувати і ментальність української нації. Українська ментальність є надзвичайно складним, поліаспектним, неоднозначним, суперечливим, але разом з тим, оригінальним, самобутнім соціально-правовим феноменом. З цього приводу у педагогічних університетах треба посилити увагу до політичних і правових цінностей у навчально-виховному процесі, до людини як особистості та найвищої цінності суспільства. Майбутні вчителі технологій повинні ставитися до людини як міри всіх речей, а для цього треба забезпечити комплексне засвоєння майбутніми вчителями технологій теоретичних знань та практичних умінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Указ Президента України № 992/2001 від 18.10.01 року "Про Національну програму правової освіти населення" [Електронний ресурс] / Освіта в Україні та за кордоном. – Режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/other/2719>.
2. Андрусишин Б. І. Підготовка правознавчих кадрів для освітньої галузі / Б. І. Андрусишин // Юридичні читання молодих вчених. Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції 23-24 квітня 2004 року. – К., 2004. – С. 3-13.
3. Городиський, М. І. Правова освіта майбутнього вчителя: монографія / М. І. Городиський; за ред. М.К. Подберезького; Харківський державний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди.
4. Іваній О.М. Структурно-змістова модель формування правової компетентності майбутнього вчителя у навчально-виховному процесі університету: автореф. дис. на здобуття канд.пед. наук: спец. 13.00.04 – «Теорія і методика професійної освіти» / О. М. Іваній. –Харків, 2012. – 20 с.
5. Кічук Я.В. Правова компетентність майбутнього фахівця – пріоритетне завдання громадянської освіти у вищій школі / Я.В.Кічук // Вісник Львів. ун-ту. -2008. – Вип.23. Серія: Педагогіка. – С. 141-147.

УДК 371

Батурина Дарья Алексеевна
ВГСПУ
(Волгоград, Россия)

ЗНАЧИМОСТЬ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ У ОБУЧАЮЩИХСЯ С НАРУШЕНИЕМ ИНТЕЛЛЕКТА

Аннотация: Проблема формирования экологической культуры у детей с нарушением интеллекта с каждым годом становится актуальней и приобретает особую значимость. Экологическая культура – это часть общечеловеческой культуры, система социальных отношений, общественных и индивидуальных морально-этических норм, взглядов, установок и ценностей, реализующееся в процессе экологического обучения и воспитания.

Ключевые слова: Экологическая культура, эколого-осознанное отношение, нарушение интеллекта, программа формирования экологической культуры, адаптированная основная общеобразовательная программа.

Baturina Daria
VGSPU
(Volgograd, Russia)

THE IMPORTANCE OF ENVIRONMENTAL CULTURE IN TRAINING WITH INTELLECT DISTURBANCE

Abstract: The problem of the formation of ecological culture in children with intellectual disabilities becomes more relevant every year and acquires special significance. Ecological culture is a part of the universal culture, a system of social relations, social and individual moral and ethical norms, attitudes, attitudes and values that are realized in the process of ecological education and upbringing.

Keywords: Ecological culture, eco-conscious attitude, intellectual disability, the program of the formation of ecological culture, adapted basic general education program.

В современной олигофренопедагогике с каждым годом становится все более актуальной и значимой проблема формирования экологической культуры у детей с нарушениями интеллекта. Учитывая, что важнейшей задачей учреждений, реализующих адаптированную основную общеобразовательную программу (далее – АООП), является социальная адаптация умственно отсталых школьников, важно обеспечить их базовыми экологическими знаниями, умениями и навыками, необходимыми для осознанного поведения в окружающей среде. Однако теоретические и прикладные аспекты данной проблемы в специальной педагогике разработаны недостаточно: отсутствуют в широкой практике программы экологического образования и воспитания школьников с нарушениями

интеллектуального развития, не хватает методических пособий для педагогов, нет рабочих тетрадей.

С.Н. Глазачев рассматривает экологическую культуру как совокупность научных знаний об исторически сложившемся в различных культурных эпохах опыте взаимодействия человека и природы; способность человека к рациональному и эмоциональному восприятию окружающего мира и себя в нем; готовность к природоохранной деятельности [1, с. 23].

И.Д. Зверев считает, что понятие экологическая культура состоит из следующих компонентов:

- понимание специфики и сложности природных явлений, их взаимосвязи;

- целостность знаний об окружающей среде;

- способность мыслить в границах экологической безопасности;

- следование законам, охраняющим природную среду;

- способность к созданию конструктивных этических положений, регулирующих отношения человека с окружающей его природной средой;

- готовность нести ответственность за сохранность окружающей среды.

В концепции Б.Т. Лихачева экологическая культура рассматривается как новообразование в личности, проявляющееся во взаимоотношениях с социальной и природной средой и включающее в себя мотивационный, интеллектуальный и эмоциональный компоненты [2, с. 19].

Применительно к школьникам с нарушениями интеллекта понятие «экологическая культура» может рассматриваться как сложное, интегрированное образование, реализующееся в процессе экологического обучения и воспитания, и включающее формирование системы элементарных экологических представлений, эколого-осознанного отношения к объектам окружающего мира и навыков природоохранного поведения.

В олигофренопедагогике экологическая культура - новое направление, которое в настоящий момент проходит этап становления. Поскольку самостоятельный предмет «Экология» отсутствует в учебном плане учреждений, реализующих АООП, базовой основой для получения экологических знаний являются предметы естественноведческого цикла: природоведение (5 класс), география и биология (6-9 классы). Задачами этих предметов являются: сообщение элементарных сведений о реальных предметах, объектах и явлениях живой и неживой природы; объяснение взаимосвязи между отдельными природными явлениями, человеком и природой; формирование диалектико-материалистических взглядов на природу и взаимодействие природы и общества, обогащение личного опыта учащихся в результате проведения систематических наблюдений за природой и природными явлениями; вооружение необходимыми практическими навыками и умениями, которые возможно использовать в реальной жизни.

В содержательном разделе АООП прописана программа формирования экологической культуры, здорового и безопасного образа жизни. Программа формирования экологической культуры должна вносить вклад в достижение требований к личностным результатам освоения АООП: формирование представлений о мире в его органичном единстве и разнообразии природы, народов, культур; овладение начальными навыками адаптации в окружающем мире; формирование установки на безопасный,

здоровый образ жизни, наличие мотивации к труду, работе на результат, бережному отношению к материальным и духовным ценностям [3, с. 56].

В ходе освоения программы формирования экологической культуры планируются важнейшие личностные результаты:

- ценностное отношение к природе;
- бережное отношение к живым организмам, способность сочувствовать природе и её обитателям;
- эмоционально-ценностное отношение к окружающей среде, осознание необходимости ее охраны;
- элементарные представления об окружающем мире в совокупности его природных и социальных компонентов;
- готовность следовать социальным установкам экологически культурного здоровьесберегающего, безопасного поведения (в отношении к природе и людям);
- развитие навыков устанавливать и выявлять причинно-следственные связи в окружающем мире;

На основе анализа специальной литературы мы сделали следующие выводы.

Экологическая культура – это часть общечеловеческой культуры, система социальных отношений, общественных и индивидуальных морально-этических норм, взглядов, установок и ценностей, реализующееся в процессе экологического обучения и воспитания.

Целью программы формирования экологической культуры у детей с нарушениями интеллекта является формирование основ экологической культуры.

Экологическая культура имеет огромную значимость у детей с нарушениями интеллекта. Важность нашей темы обусловлена тем, что у ребёнка формируются представления об основах экологической культуры на примере экологически сообразного поведения в быту и природе, безопасного для человека и окружающей среды; формируется познавательный интерес и бережное отношение к природе.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Глазачев, С. Н. Экологическая культура мышления: моделирование развития [Электронный ресурс] / С.Н. Глазачев. - Москва, 2013. №1: 5—15. – URL: <http://www.heraldrsis.ru/online/2013/1/263/>
2. Лихачев, Б. Т. Экология личности / Б. Т. Лихачёв // Педагогика. - 2013. - № 2. - С. 19-23.
3. Федеральный государственный образовательный стандарт обучающихся с ограниченными возможностями здоровья [Электронный ресурс] /. – Санкт-Петербург, 2015. -URL: <http://fgos-ovz.herzen.spb.ru>

Волошина Анна Александровна
ВГСПУ
(Волгоград, Россия)

ОСОБЕННОСТИ СЕНСОРНОГО ВОСПРИЯТИЯ У ДЕТЕЙ С РАССТРОЙСТВАМИ АУТИСТИЧЕСКОГО СПЕКТРА

Аннотация: Современное общество отличается многообразием сенсорной информации, которую должен воспринимать индивид. Сегодня взаимодействие человека в социуме во многом зависит от его возможностей целостного восприятия информационной среды, что определяется сенсорным восприятием. Сенсорное восприятие является важнейшим процессом для развития личности – благодаря сенсорным процессам происходит формирование представлений и понятий, которые складываются в картину мира и служат ориентиром для человека в окружающей действительности.

Ключевые слова: расстройство аутистического спектра, сенсорное восприятие, дистантные анализаторы, сенсорные впечатления, саморегуляция.

Voloshina Anna Aleksandrovna
VGSPU
(Volgograd, Russia)

FEATURES TOUCH PERCEPTION IN CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS

Abstract: Modern society is characterized by a diversity of sensory information that must be perceived by the individual. Today human interaction in society depends largely on its features of a holistic perception of the information environment, determined by sensory perception. Sensory perception is an important process for personal development – thanks to the touch processes is the formation of ideas and concepts that add up to the picture of the world and serve as a guide for the person in reality.

Keywords: the autism spectrum, sensory perception, distant analyzers, sensory experiences self-regulation.

Изучение развития детей с аутизмом является одним из приоритетных направлений специальной педагогики и психологии в последние годы. Существующая ранее в России типология коррекционных учреждений не включала коррекционные школы и классы для детей с аутизмом. Ранее эти дети частично обучались по программам для умственно отсталых, либо обучались на дому или в частных учреждениях. Создание коррекционных классов данного профиля является новой практикой в нашей стране.

Нарушения интеллектуальной деятельности у детей с аутизмом во многом связаны со спецификой их сенсорного восприятия, которое является первым в цепочке мыслительных процессов. Дети с аутизмом специфическим

образом реагируют на сенсорные стимулы: некоторые сенсорные стимулы приносят этим детям крайний дискомфорт, некоторые обладают для них притягательностью и используются для аутостимуляции. В то же время, эта категория детей не может выделить социально важные сенсорные стимулы среди фоновых.

Дети с аутизмом как правило проявляют выраженную патологическую специфику развития сенсорного восприятия. В раннем возрасте, на первый взгляд, их сенсорное развитие происходит с опережением – часто у таких детей рано развиваются самостоятельные действия, и достаточно высока точность их выполнения. Такой ребенок может прыгать между стульями, не промахиваясь и не падая на пол, что производит впечатление высокого уровня сенсорного развития. Есть информация о детях самостоятельно возвращающихся издалека домой по однократно пройденному маршруту, о ребенке, которого привезли и оставили в больнице, а нашли в тот же день у дверей дома.

У этих детей проявляется раннее внимание к сенсорным впечатлениям, выражающаяся в следующем:

- возможность длительно сосредотачиваться на свете лампы, узорах на обоях, любовь к классической музыке
- умелость в выделении сенсорных признаков (ребенок находит нужную в груде патефонных пластинок)
- раннее выделение цвета, формы предметов, их избирательная фиксация может отражаться и в первых словах ребенка: («бледно-золотистый», «круг» и т.п.), в некоторых случаях – фиксация букв и цифр [1, с. 45]

Как указывают О.С. Никольская, Ю.М. Веденина, опережающее выделение отдельных сенсорных впечатлений сочетается с задержкой развития представлений об обыденном окружении, их фрагментарностью, недостаточностью развития подробной, предметно и функционально организованной картины мира, отношения к вещам в соответствии с их функцией. Внимание ребенка часто привлекается не вещью, а ее частью, сенсорно привлекательной или дающей возможность извлечь эффектное впечатление (колесо, которое можно вертеть). И, если в норме дети начинают оценивать величину, узнавать сенсорные свойства, определять форму, количество предметов в процессе их использования в быту, в контексте их назначения, пользы окружающих вещей, то при аутизме отдельные «чистые» сенсорные впечатления становятся для ребенка самоценными, они рано выделяются и становятся притягательными. Например, дети с аутизмом находят спрятанные на рисунке геометрические фигуры легче, чем умственно отсталые и обычные дети, связанные смыслом сюжетного содержания картинки.

Типичным является развитие стереотипных действий, воспроизводящих одно и то же ощущение. Это могут быть ощущения разных модальностей и различного уровня сложности. Подобная активность усиливается в момент тревоги.

Особые отношения ребенка с сенсорной средой, фрагментарность, и, в то же время недостаточная подробность восприятия окружающего

рассматриваются многими как сенсорная дисфункция - чрезвычайно важное, возможно ключевое условие формирования всей картины детского аутизма.

Многочисленные клинические и психологические наблюдения, данные экспериментальных исследований, отчеты взрослых успешно социализирующихся людей с аутизмом несомненно свидетельствуют об измененной чувствительности таких детей. Она проявляется в общем снижении порога дискомфорта, при возможном отсутствии реакции даже на боль и холод и, наоборот, «сверхочарованности» другими не столь важными впечатлениями, становящимися средством стереотипной аутостимуляции.

Выводилось предположение, что дети с аутизмом, подозреваемые в раннем возрасте в глухоте и слепоте, могут меньше использовать дистантные анализаторы, поскольку лучше чувствуют себя в ближнем мире ограниченном вкусом, обонянием, тактильными ощущениями. Однако, несомненны свидетельства, что дети с аутизмом аномально воспринимают не только звук и свет и цвет, но и холод-тепло, боль.

О.С. Никольская и Ю.М. Веденина указывают на проблемы объединения информации разных модальностей. Имея возможность видеть и слышать, они используют стратегии характерные для детей с сенсорной патологией (это согласуется с клиническими наблюдениями, говорящими о том, что у такого ребенка с трудом формируется координация движений руки и зора, кажется, что ему легче действовать "не глядя"). В норме дети, интегрируя зрительную и слуховую информацию и в пространственный, и во временной порядок, реализуют, таким образом, свою способность абстрагироваться в ее организации от определенной модальности и переходить к абстрактным кодам. Аутичные же дети показывают устойчивое уменьшение тенденции к такому перекодированию, вместо этого, они предпочитают отвечать всегда в непосредственно заданном коде, а именно - в том, который исходно определен сенсорным входом.

Особенность реакций на сенсорные впечатления проявляется одновременно и в другой, очень характерной тенденции развития, проявляющейся у детей уже в первые месяцы жизни. При недостаточной активности, направленной на обследование окружающего мира и ограничении разнообразия сенсорного контакта с ним, наблюдается выраженная захваченность, очарованность отдельными избирательными впечатлениями – тактильными, зрительными, слуховыми, вестибулярными, которые ребенок стремится получить вновь и вновь. Эти впечатления становятся основой стереотипных аутостимуляций, которые могут выглядеть и как примитивные циркулярные реакции, которые надолго фиксируются в поведении ребенка, и как более сложные, но тоже крайне однообразные манипуляции с предметами, дающие искомый сенсорный эффект (игра со светом, с бликами, выкладывание рядов по цвету или форме и т.д.).

При этом близкому практически не удается включаться в действия, поглощающие ребенка. Чем больше ребенок выглядит захваченным ими, тем сильнее он противостоит попыткам взрослого участвовать в его особых действиях. Если при нормальном аффективном развитии удовольствие от сенсорной стимуляции становится важной составляющей общения с близким взрослым, то в случае раннего искажения этого развития, особые стереотипные увлечения ребенка начинают отгораживать его от

взаимодействия с родителями, а значит препятствовать развитию и усложнению отношений с окружающим миром.

Захваченность определенными сенсорными впечатлениями рано вступает в конкуренцию с ориентацией на близких. Часто взрослый, не имея эмоционального контакта с ребенком, выступает лишь в качестве инструмента, с помощью которого ребенок получает необходимую сенсорную стимуляцию (может покачать, покружить, поднести к желаемому объекту и т.д.).

При аутизме относительная значимость социальных стимулов снижена, во многом - за счёт недостаточного накопления социального опыта, и поэтому социальные раздражители обладают значительно меньшей значимостью, таким образом уменьшая направленность восприятия, а средовые раздражители воспринимаются в зависимости от их интенсивности, а не социальной значимости [Frith, p. 56].

Схожей точки зрения придерживается Е.Р. Баенская, однако основной причиной она считает нарушение системы аффективной саморегуляции у аутистов. У нейротипичного ребёнка с младенческого возраста наблюдается ориентация на эмоционально значимые реакции взрослого, которая и служит средством саморегуляции, в то время как саморегуляция аутичного ребёнка происходит за счёт механической стимуляции сенсорных систем [Баенская, с. 28].

Таким образом, изучив специальную литературу, мы выявили следующие свойства сенсорного восприятия детей с аутизмом:

– Меньшая роль социальных и аффективных стимулов и большая роль механических при выработке направленности действия восприятия.

– Восприятие отличается периферийностью, фрагментарностью, неспособностью выделить главные объекты.

– Избыточные сенсорные стимулы либо причиняют дискомфорт, либо могут использоваться для аутистимуляции.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Никольская О.С. Аутичный ребенок. Пути помощи / Никольская О.С., Баенская Е.Р., Либлинг М.М. -- М.: Теревинф, 1997
2. Никольская, О.С. Особенности психического развития детей с аутизмом [Электронный ресурс] / О.С. Никольская, М.Ю. Веденина // Альманах Института коррекционной педагогики. – 2014. – Альманах №18. – Электрон. ст. - Режим доступа: <http://alldef.ru/ru/articles/almanah-18/osobennosti-psihicheskogo-razvitiya-detej-s-146>
3. Frith U., Hill E.L. Autism Mind and Brain. Oxford University Press Inc., New York, The Royal Society, 2003. — 321 p.

УДК 92(51.3)

Маликова Күлмаш Сабырбергеневна
АВИМЕД көпсалалы колледжі
(Шымкент, Қазақстан)

ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМЫНЫҢ КӨМЕГІМЕН МАМАНДАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Резюме. В статье освещаются актуальные проблемы формирования профессиональной компетенций будущих учителей и основные направления профессиональной подготовки.

Ключевые слова: компетенция, профессионализм, профессиональная подготовка.

Summary. In article, the actual problems of the formation of the professional competence of future teachers and the main directions of professorial training.

XXI ғасыр - енжарлықты, керітартпалықты көтермейтін, ғылым мен білімнің қарыштап дамыған, бәсеке ғасыры. Еліміз тәуелсіздік алып, өзін бүкіл әлемге мойындата бастаған осы бір кезеңде еліміздің қоғамдық-экономикалық өмірінде болып жатқан түбегейлі өзгерістер білім беру жүйесінің дамып, жетілуіне маңызды ықпал етуде. Қоғамның жаңа әлеуметтік мәдени жағдайында өскелең ұрпаққа білім мен тәрбие беруде өздігімен дербес, тиімді педагогикалық жолдарды таба білетін, білімді, білікті, жан-жақты жетілген мұғалімдерге деген сұраныс жылдан-жылға арта түсуде.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «...Біздің болашаққа барар жолымыз қазақстандықтардың әлеуетін ашатын жаңа мүмкіндіктер жасауға байланысты. XXI ғасырдағы дамыған ел дегеніміз – белсенді, білімді және денсаулығы мықты азаматтар. Бұл үшін біз не істеуіміз керек? Біріншіден, барлық дамыған елдердің сапалы бірегей білім беру жүйесі бар. Ұлттық білім берудің барлық буынының сапасын жақсартуда бізді ауқымды жұмыс күтіп тұр. 2020 жылға қарай Қазақстандағы 3-6 жас аралығындағы балаларды мектепке дейінгі біліммен 100 % қамту жоспарлануда. Сондықтан оларға заманауи бағдарламалар мен оқыту әдістемелерін, білікті мамандар ұсыну маңызды», - деп болашақтағы мемлекет дамуының жаңа жолын айқындап берді [1].

Бұл мәселенің мәні Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында: «Ұлттық және жалпы азаматтық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіптік шыңдауға бағытталған сапалы білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологияларын, оның ішінде кәсіптік білім беру бағдарламаларының қоғам мен еңбек нарығының өзгеріп отыратын қажеттіліктеріне тез бейімделіне ықпал ететін кредиттік, қашықтан оқыту, ақпараттық коммуникациялық технологияларды енгізу және тиімді пайдалану», - деп міндеттелген [2].

Еліміз әлемдік білім кеңістігіне енуде білім беру парадигмасының өзгеріп, инновациялық технологиялар негізінде жаңа формация мұғалімдерінің

кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруда жаңаша ойлайтын, дүниеге көзқарас мәдениеті мен санасы дамыған өскелең ұрпақты оқытып, тәрбиелейтін педагогикалық кадрларды дайындаудың сапасын арттыруды талап етіп отыр.

Аталған міндеттерді жүзеге асыру барысында, білім сапасын арттыру, оның деңгейін әлемдік дамыған елдер стандарттарына сай келтіру, түптеп келгенде, мұғалімге, оның кәсіби құзыреттілігіне тікелей байланысты болғандықтан, ЖОО-ң үлкен жауапкершілікті сезініп, базалық білім, білік, дағдылар, жалпы адамзаттық және ұлттық құндылықтар негізінде болашақ музыка мұғалімдерін еркін әрі белсенді ойлауға, өзінше ғылыми тұжырым жасауға, оқу-тәрбие үрдісін модельдеуге, жаңа идеяларды өзі туындатып, өзі іске асыра білуге ұмтылдыру, яғни, олардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру - бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің біріне айналып отыр.

Білім деңгейіне жету үшін оқу үдерісін соған сай ұйымдастыра білетін, мектеп оқушыларына білімді өз бетінше жаңа инновациялық технологиялар негізінде кәсіби құзыреттілігі қалыптасқан мұғалімдер даярлау міндеті тұр. Білім беру жүйесіндегі педагогтің кәсіби құзыреттілігінің теориялық негізін айқындап алу үшін, осы терминнің дербес анықтамасын келтірейік.

Дамыған елдердің оқу жүйесінде кеңінен қолданыла бастаған «құзыреттілік», «құзырет» терминдері жаңа білім стандарты ұстанған басты бағыт ретінде біздің еліміздің білім беру жүйесіне ене бастады. «Құзыреттілік» терминін XX ғасырдың ортасында Н.Хомский енгізген болатын, алғашында ол ана тілінде нақты тілдік қызметті орындау үшін қажет қабілеттіктер ұғымын берген. «Әдістемелік терминдер сөздігінде» «Құзыреттілік (латынның *competentis*-бейім сөзінен) қандай да бір оқу пәнін оқыту үдерісінде қалыптасатын білім, білік, дағдылар жиынтығы, сонымен қатар, қандай да бір қызметті орындай алу қабілеттілігі», - делінген [3].

Педагогтың кәсіби құзыреттілігі кәсіптік мамандануы, кәсіби іс-әрекетті орындаудағы теориялық және практикалық дайындықтарының бірлігі. Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі үшін психологиялы-педагогикалық және арнайы білімдерді меңгеруі керек, сонымен бірге ол білімдерін нақты бір ситуацияларды қолдана алуы қажет. Кәсіби құзыреттілік мұғалімнің өз ісінде шебер болуын анықтайды. Қазіргі кезде кәсіби құзыреттілікті қалыптастырудың теориялық және практикалық аспектілері көптеген ғалымдардың зерттеу нысаны болып келеді.

Мәселен, В.А. Сластенин бұл туралы «Кәсіби құзыреттілік — жеке тұлғаның кәсіби іс—әрекетті атқаруға теориялық және практикалық әзірлігі мен қабілеттілігінің бірлігі», -деп тұжырымдайды [3].

А.К. Маркова бойынша, «педагогикалық іс-әрекет, педагогикалық қарым-қатынас жеткілікті жоғары деңгейде іске асырылатын, мұғалім тұлғасы жүзеге асырылатын, мұнда мектеп оқушыларының оқытылуы мен тәрбиеленуінің жақсы нәтижелеріне жететін, педагог еңбегі (осы жақтар кәсіби құзырлықтың бес блогын құрайды) кәсіби құзырлы».

Осы ретте, қазіргі таңда қоғам тарапынан білім беру саласына, сондай-ақ, еліміздегі жоғары педагогикалық оқу орындарында білім алған музыка мұғалімдеріне қойылатын талап та күрделене түсуде. Себебі, қоғам дамыған сайын мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық міндеттері күрделеніп, болашақ музыка мұғалімдерін даярлау мәселесіне жаңа талаптар қойылады да, жоғары оқу орындарында оқу процестерін ұйымдастыруда осы мәселе бойынша қол

жеткізген табыстарға сын көзбен қарап, саралау қажеттілігі туындайды. Біз қарастырып отырған мәселенің қоғамда педагог кәсібінің пайда болып, дамуының әрбір сатысында өз өзектілігін жоймағандығын болашақ музыка мұғалімдерінің кәсіби даярлығына бағытталған ауқымды зерттеу еңбектері мен оқулықтары дәлелдейді.

Мәселен, К.А. Олхов, Т.А. Колышева, Э.Б. Абдуллин және т.б. ғалымдар болашақ музыка мұғалімдерінің кәсіби дайындығын олардың музыка пәні бойынша арнайы әлеуметтік маңызды мотивтерінің, білім, білік, дағдыларының, тәжірибе мен тәртіп нормаларының және тұтас педагогикалық үрдіс қызметінің жемісті орындалуын анықтаушы қызмет тәсілдері компоненттерінің жиынтығы ретінде сипаттайды.

Ал, Р.Ш. Сыдыкова, Л.А. Баренбойм, Р.Р. Джердималиева, А.А. Момбек, З.Р. Ахметова сынды ғалымдар болашақ музыка мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігін оның музыкалық білім саласында педагогикалық проблемаларды талдау мүмкіндігі, тұтас педагогикалық үрдісті, музыкалық қызметтің әр түрін жүзеге асыра білу қабілеті деп анықтап, оны педагогикалық тұрғыдан дамыту мәселесін тұжырымдайды.

Еліміздің жоғары оқу орындарында мұғалім-тәрбиешіні даярлау барысында бірнеше бағыт анық байқалады. Дәстүрлі педагогикада олардың ең негізгі бағыттары - әлеуметтік сұраныстың өсуіне сәйкес жеке тұлғалық мінез-құлықтары, қоғамдық тәрбие саласындағы мақсатты талаптардың өзгеруімен қатар тәрбиелік жұмысына қажетті дағдылар, мүмкіндіктер, білім ауқымын анықтау, мұғалім даярлаудың мінсіз нәтижесін ұсыну болып табылады. Мұғалімді даярлау мақсатына қызмет етіп, оның бағдарламасын айқындайтын өлшемдік бейнелерге мамандық моделін, кәсіби паспортын және біліктілік сипаттамаларын жатқызуға болады.

Орыс педагогі К.Д. Ушинский айтқандай, қазіргі заман талабына сай, әр мұғалім, өз білімін жетілдіріп, ескі бірсарынды сабақтардан гөрі, жаңа талапқа сай инновациялық технологияларды өз сабақтарында күнделікті пайдаланса, сабақ тартымды да, мәнді, қонымды, тиімді болары сөзсіз. Бұл жөнінде Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңының 8-бабында «Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» деп атап көрсеткен [2].

Қазіргі білім беру жүйесінің мақсаты - бәсекеге қабілетті маман дайындау. Мектеп – үйрететін орта, оның жүрегі - мұғалім. Ізденімпаз мұғалімнің шығармашылығындағы ерекше тұс - оның сабақты түрлендіріп, тұлғаның жүрегіне жол таба білуі. Ұстаз атана білу, оны қадір тұту, қастерлеу, арындай таза ұстау - әр мұғалімнің борышы. Ол өз кәсібін, өз пәнін, барлық шәкіртін, мектебін шексіз сүйетін адам. Өзгермелі қоғамдағы жаңа формация мұғалімі – педагогикалық құралдардың барлығын меңгерген, тұрақты өзін-өзі жетілдіруге талпынған, рухани дамыған, толысқан шығармашыл тұлға құзыреті. Жаңа формация мұғалімі табысы, біліктері арқылы қалыптасады, дамиды. Нарық жағдайындағы мұғалімге қойылатын талаптар: бәсекеге қабілеттілігі, білім беру сапасының жоғары болуы, кәсіби шеберлігі, әдістемелік жұмыстағы шеберлігі.

Ең бірінші кезекте мұғалімнің «өзіндік жаңалығы» болуы қажет. Ғылым жаңалығын түрлендіруде өз үлесін қосу арқылы жасаған нәтижелі жұмысы

өзгелердің тәжірибесін толық көшірмей, жаңа ортаға икемдеп, өзіндік іс- әрекет жиынтығы арқылы айтарлықтай нәтижеге қол жеткізу керек. Қазіргі кәсіптік-педагогикалық қызмет қандай мұғалімді талап етеді. Мұғалім – оқушылардың жеке тұлғасын дамытуға басымдық беретін, күрделі әлеуметтік-мәдени жағдайларда еркін бағдарлай алатын, шығармашылық процестерді басқара алатын, адам туралы ғылымның жетістіктерін, оның даму заңдылықтарын, компьютерлік оқыту өнерін терең меңгерген жан- жақты дамыған шығармашыл тұлғаны талап етеді.

Мұғалім сабақта әдіс - тісілдерді пайдалана отырып, балалардың ұсыныс - пікірлерін еркін айтқызып, ойларын ұштауға және өздеріне деген сенімін арттыруға мүмкіндік туғызып отыру қажет. Әдіс – тәсілдер арқылы өткізген әрбір сабақ оқушылардың ойлануына және қиялына негізделіп келеді, баланың тереңде жатқан ойын дамытып оларды сөйлетуге үйретеді. Түрлі әдістемелік тәсілдер пайдалану арқылы қабілеті әртүрлі балардың ортасынан қабілеті жоғары баланы іздеп, онымен жұмыс жасау, оны жан - жақты тануды ойлап, оқушылардың шығармашылық деңгейін бақылап отыру әрбір мұғалімнің міндеті.

Егеменді еліміздің ең басты мақсаты өркениетті елдер қатарына көтерілу болса, ал өркениетке жетуде жан-жақты дамыған, рухани бай тұлғаның алатын орны ерекше. Қазіргі білім берудің басты мақсаты да сол жан-жақты дамыған, рухани бай жеке тұлға қалыптастыру болып табылады.

Рухани бай, жан-жақты дамыған жеке тұлғадағы ең басты қасиеттердің бірі - тіл байлығы, өз ойын нақты, терең мағыналы әрі көркем жеткізе білетін, шешен де ойлы сөйлей білетін, Абайша сөйлегенде сөзі жүрекке жылы тиетін, сөз құдіретін игерген адамдарда да тұлғалық қасиет болады. Рухани адамгершілікке тәрбиелеудің басты мақсаты оқушылардың белсенді өмірлік жолын, қоғамдық борышқа саналы көзқарасын, сөз бен істің бірлігін қамтамасыз етіп, адамгершілік нормаларынан ауытқушыларға жол бермеуді қалыптастыру болып табылады.

Жас жеткіншектердің бойындағы ерекше қабілеттілікті, дарындылықты тани білу, оның одан әрі дамуына бағыт-бағдар беру, оны сол бағытта жетелеу - ұстаз парызы. Ұлы ойшыл Плутарх кезінде: «Көптеген табиғи талант дарынсыз ұстаздардың кесірінен жойылып кетеді. Сондықтан әрбір ұстаз бұған жол бермеуі керек», - деген екен. ХХІ ғасыр – білімділер ғасыры. Сол себептен де білім сапасын арттыру, оқушылардың дарындылығын айқындап, біліміне, ойлау қабілетіне сай деңгейлеп оқыту, ғылыми ізденіс қабілеттерін қалыптастыру - әрбір ұстаздың міндеті. ХХІ ғасырдың жан-жақты зерделі, дарынды, талантты адамды қалыптастыруда білім беру мәселесі мемлекетіміздің басты назарында. Осы тұрғыда мұғалімге білім берудің тиімді жолдарын қарастыру, тандай білу еркіндігі тиіп отыр.

Тәуелсіз ел тірегі – білімді ұрпақ десек, жаңа дәуірдің күн тәртібінде тұрған мәселе – білім беру, ғылымды дамыту. Өркениет біткеннің өзегі, ғылым, тәрбие екендігіне ешкімнің таласы жоқ. Осы орайда білім ордасы – мектеп, ал мектептің жаны – мұғалімдердің басты міндеті - өз ұлтының тарихын, мәдениетін, тілін қастерлей және оны жалпы азаматтық деңгейдегі рухани құндылықтарға ұштастыра білетін тұлға тәрбиелеу.

ХХІ ғасыр білім беру жүйесінің нақты кешендерін ескере отырып, қазіргі заманғы мұғалім өзгермелі оқыту технологиясын тез арада жүзеге асыруға,

балалармен инновациялық оқу үрдісін жылдам ұйымдастыруға қабілетті болуы қажет деген тұжырымдамаға келеміз.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Н.Ә. Назарбаев. «Қазақстанның болашағы қоғамның идеялық бірлігінде» – Алматы: Қазақстан – XX ғасыр, 1993. – 32 б.
2. ҚР "Білім беру туралы заңы" 1999ж.
3. Қазақстан Республикасының Президенті - Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы. 14 желтоқсан, 2012 ж.

УДК 67(084.9)

Испандияров Мадияр, Ешназарова Қарлығаш
М. Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент аграрлық колледжі
(Шымкент, Қазақстан)

БІЛІКТІ МАМАН, БІЛГІР ҰСТАЗ БОЛУ ҮШІН КӨП ІЗДЕНІС КЕРЕК

Резюме. В статье описаны особенности подготовки учителей к новой учебной программе основным этапом которой было выделено ознакомление с методической и педагогической литературой, тщательный подбор фактов и примеров учебных пособий.

Ключевые слова: учитель, подготовка, учебная программа, этапы подготовки.

Summary. Teachers preparing for a new training program will get acquainted with the methodological and pedagogical literature carefully selected facts and examples of teaching aids. All teacher training classes for future training.

Keywords: Training, education, student development, development.

Білім беретін орындардың аса жауапты міндеті- оқушылардың ғылым негіздерімен терең және берік қаруландыру табанды және жемісті білім алуға оқушылардың ынтасын арттыру, оларды өздері алған білімдерді практикада қолдана білуге үйрету және дағдыландыру болса, осы орайда мұғалімнің жауапкершілігі, оның сабақтар жүйесінде даярлануы оқу жұмысын ұйымдастыру үшін аса зор мәні бар. Жақсы жоспарланған мұғалімнің нәтижелі даярлығын бейнелейтін сабақ сыныптағы оқу жұмысын ойдағыдай өткізудің ең жақсы кепілі болады.

Сабаққа мұқият дайындалу, оны мазмұнымен ұйымдастыру әдістемесін ұйымдастыру әрбір мұғаліміздің ең басты міндетім деп сезінуі тиіс.

Егер сабақ көңілсіз өтсе, мұғалімдер сабақты босаң және енжарлықпен өткізсе, онда, сөз жоқ, бұл мұғалімдердің сабаққа дайындалу ісіне немқұрайлықпен қарауы, сабаққа деп бөлінген 45 – минуттолық әрі жан-жақты пайдалануға деген оның ұмтылысының жоқ екендігінде деп қарауға болады. (Осы орайда айта кетуге болады: 40-жыл мұғалім болсаңда 45-минут сабағыңа әзірленуді ұмытпа!)

Мұғалімнің сабаққа дайындалуы – аса жауапты іс. Мұғалім өзі оқытатын пәнді қанша жақсы білгенмен, егер ол сабақтар жүйесі жөнінде тыңғылықты жұмыс істемесе және сабаққа жеке даяаланып отырмаса, оның сабақ оқытуында кешіліктер болмақ. Бұл – педогогтік стажы бар көп мұғалімдергеде қатысты.

Әрбір мұғалімнің сабаққа дайындалу жөніндегі талап, педогогикалық процестің күрделілігін туғызады. Соған сәйкес мұғалімнің сабаққа әзірленуі барысында төмендегідей сұраққа жауап беруі керек:

1. Сабақтың мақсаты қандай?
2. Оқушылардың қандай жаңа білімдер алуы қажет және олар практика жүзінде нені үйренеді?
3. сабақта айтылатын ойдың бастысы қайсы?
4. бұл ойлар қандай жүйемен баяндалмақ?

5. олар қандай жолмен негізделмек?
6. қандай қорытындылар керек?
7. сабақта қандай әдістермен құралдар пайдаланылмақ?
8. оқушылардың білімін тексеру үшін оларға қандай бақылау сұрақтарын беру керек?
9. оқушылар алған білімдерін пысықтау және практикада қолдану мақсатында қандай жаттығулар беру керек?
10. үй тапсырмасына нені беруге болады және оны қалай тапсыру керек?

Озық тәжірибелі мұғалімдер сабаққа белгілі бір тиынақты жүйемен даярланады дедік. Ол төмендегі кезеңдерден құралады:

А) алдағы оқу тоқсанына оқу материалын жоспарлау.

Б) өтілетін сабақтың табыстарымен кемшіліктерін есепке ала отырып, келесі тақырыпты белгілеу.

В) кезекті сабақтың жоспарын жасау.

Оқу жұмысының мазмұнын ойластырып алу сыныпта оқу материалын өтудің бірізділігі жөнінде айқын да анық түсінік құрып алу деген сөз. Сондықтан мұғалімнің оқу бағдарламасымен жүргізетін жұмысы оларға оқу тоқсанында белгіленген материалдың өтілуін қысқаша жоспарлап алу болып табылады. Бұлай ету оларға әр тақырып не тақырыпша шеңберінде сабақтарды неғұрлым айқын жоспарлауға мүмкіндік береді.

Мектепте оқу материалы әрбір жарты жыл бойынша жоспарланады. Бұндай жоспардың түрін күнтізбелік (календарный) жоспар деп атайды. Күнтізбелік жоспар жүйесіне белгілі бір тоқсан шінде өтетін тақырыптар енгізіледі.

Тақырыптық жоспарлау – белгілі бір пәнге қатысты оқытудың барлық формаларының бірлігі мен байланысының көрінісі.

Ол мұғалімге бір сабақтан келесі сабаққа өту барысында дидактикалық мақсаттарды анықтауда бірізділікпен жүйелікті анықтауға септігін тигізеді. Оқу материалының мазмұндағы негізгі оқу әрекеттерін белгілеуге, пәнаралық байланысты орнықтыруға, оның барысында пайданылатын көрнекі және техникалық құралдарын ойластыру, сонымен бірге нақтылы тақырыптарды оқыту нәтижелерін алдын-ала болжауға мүмкіндік береді.

Тәжірибелі мұғалім тақырыпты зерттегенде оқу материалын оқып біледі, осы тақырып бойынша өткен оқу жылында жүргізілген сабақтардың тәжірибесін ескереді, жеке сабақтарға арналған тақырыптың мазмұнын жоспарлайды және сабақта тек білімділік міндеттерді ғана емес, сол сияқты тәрбие міндеттерінің шешілуін де белгілейді.

Сабаққа осындай жүйемен даярлануда мұғалімдер оқушылардың оқу еңбегін жақсы ұйымдастыруды, әрбір жеке оқушыға зейін қойып, сезімталдықпен қарайтын болады, соның арқасында оларға жоғарғы сапада білім беріп жеке басын нәтижелі тәрбиелеуге қолжеткізеді. Себебі, сабаққа тұтас тақырып бойынша даярлану белгілі бір оқу материал мектепте өту үшін жақсылап жоспарлау ғана емес, сол сияқты оқушылардың ұжымдық және дара жүргізетін оқу жұмысын, сабақ үстінде оқушылардан сабақ сұрауды және артта қалушыларға көмек көрсетуді күні бұрын ескеруге мүмкіндік береді.

Оқу бағдарламасының тараулары бойынша сабақтардың тақырыптарын жасап болғанан кейін, іле – шала мұғалім алдағы әрбір сабақтың мазмұны мен ұйымдастыру әдістемесін толық ойластырып алады.

Жеке сабақтардың жоспары - әрбір мұғалімнің жеке сабақ құжаты. Ол мұғалімнің тақырып жөнінде алдын-ала қандай жұмыс жүргізетіндігімен анықталады. Сондықтан тиімді жасалған жоспар – тиімді өткен сабақ болып табылады.

Қазіргі кезде мектеп тәжірибесінде қалыптасқан мұғалімнің жекежоспарының үлгісі төмендегідей.

1. оқу бағдарламасының тарауы бойынша сабақтың күні мен реттік саны анықталады.

2. сабақтың тақырыбы.

3. сабақтың мақсаты.

4. сабақтың құрылымы немесе дидактикалық кезеңдері.

5. сабақтың мазмұны.

6. оқыту әдіс – тәсілдері.

7. сабақ құралдары.

8. үй тапсырмасы.

9. қорытынды, сабақтың аяқталуы.

Сабақтың анағұрлым негізгі бөлігі- оның төртінші және бесінше кезеңі болып табылады.

Сабақтың әрбір құрамды буынына немесе дидактикалық элементтеріне мұғалімнің жұмсайтын уақытын көрсетудің мәні зор. Содан кейін барып оның қалған буындары мен мазмұны ашып көрсетіледі. Сабақты бұлай жоспарлауға мұғалімге сабақ барысын нәтижелі ұйымдастыруға қолайлы жағдай туғызады.

Одан әрі қарай оқушылардың тәжірибиелік жұмыстарын ұйымдастыру тәсілдері қарастырылады. Оқыту әдістерін қолдану нақты атап көрсетіледі.

Н.К. Крупская мұғалімдердің назарын тапсырманы орындау жөнінде оқушыларға мұқият түсіндіру жұмыстарын ұйымдастыруға, оның мақсаты түсінікті болуына, бұл мақсат оларды рухтандыратындай дәрежеде болуына аударады. «ең қызық тапсырма – дейді ол, - аланың өз бетінше өз бетінше жұмыс істей алуын барыша дамытып, оның ойын оятатын тапсырма екендігі мәлім» - деген тұжырымдама жасайды.

Сонымен бірге Н.К. Крупская мұғалімдердің сабаққа әзірлену барысында оқушылардың үй тапсырмасында теңестірушілік жол берілуге болмайтындығы олардың назарын баса аударады. «тапсырманы дараландыру керек, оқушының олқы жерлерін, оның білімі мен дағдыларының жиынтығын есепке алу қажет, сабаққа күштірек оқушыларға берілетін тапсырмалар оларды тым алға сүйреп әкетпей, олардың алған білімін тереңдете, оның сапасы жақсарта түсетін болсын» - дейді ол.

Сабақ жоспарлары мұғалімнің жоспарды жасап сол жоспар бойынша сабақты өткізгеннен кейін, оған талдау жасайды: Жоспар қаншалықты сәтті орындалды және мақсатқа қалай қол жеткізеді септігін тигізеді. Мұғалім сабаққа мұқият әзірленбеіінше жақсы сабақ беруге болмайды. Сабаққа әзірленуге кірісе отырып озық мұғалімдер программамен зер салып танысады, әдістемелік және педогогикалық әдебиеттерді оқиды, фактілерді, мысалдарды оқу құралдарын іріктеп алады. Мұның бәрі мұғалімнің оқу сабақтарына перспективалық даярлығын білдіреді.

В.А. Сухомлинский «балаларға жүрек жылуы» кітабында ұстаздарға кеңес ретінде былай деген: «балаға оқуда ой – еңбегінің шаттығын, табыс қуаныш беріңіздер» осы сөздеріне ол мұғалімді баланың жақсы оқу тілеген бала тіршілігінің мән – жайын, бала қуаныш дүниесін нұрландыратын шырақ деп атайды. Білім беру ісіндегі осындай іс-әрекеттерді атқару үшін мұғалімдерден өз ісіне мұқияттылықты талап етеді. Нағыз өз ісінің шебері ғана жоғары жетістіктерге ие бола алады. Ал білікті маман, білгір ұстаз болу үшін көп ізденіс керек екені және даусыз. Өйткені әр оқушының жүрегіне жол таба білу оны қызықтыру ойландырып сөйлете білу мұғалімнің міндеті.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. «Тәрбие құралы» журналы №5 2002
2. «Бастауыш мектеп» журналы. №7 2003
3. «Қазақстан мектебі» №1 1998

ИНФОРМАЦИЯ О СЛЕДУЮЩЕЙ КОНФЕРЕНЦИИ

Уважаемые научно-педагогические работники учебных заведений, аспиранты, соискатели и студенты. Приглашаем Вас принять участие в

XXVI Международной научной конференции
«Актуальные научные исследования в современном мире».
(26-27 июня 2017 г.)

Для участия в конференции необходимо до **25 июня 2017 г. (включительно)** отправить статью на электронную почту оргкомитета: iscience.in.ua@gmail.com.

Рабочие языки конференции: *українська, русский, english, polski, беларуская, қазақша, o'zbek, limba română, кыргыз тили, ჯუღრუნი*

Планируется работа следующих секций:

1. АРХИТЕКТУРА	16. СОВРЕМЕННЫЕ
2. БИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ	ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ
3. ВЕТЕРИНАРНЫЕ НАУКИ	17. СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
4. ВОЕННЫЕ НАУКИ	18. ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ
5. ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ НАУКИ	19. ТУРИЗМ И РЕКРЕАЦИЯ
6. ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ	20. ФАРМАЦЕВТИЧЕСКИЕ НАУКИ
7. ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ	21. ФИЗИКО-МАТЕМАТИЧЕСКИЕ
8. КУЛЬТУРОЛОГИЯ	НАУКИ
9. МЕДИЦИНСКИЕ НАУКИ	22. ФИЗИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ И
10. МЕНЕДЖМЕНТ И МАРКЕТИНГ	СПОРТ
11. НАУКИ О ЗЕМЛЕ	23. ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
12. ПЕДАГОГИКА	24. ФИЛОСОФСКИЕ НАУКИ
13. ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ	25. ХИМИЧЕСКИЕ НАУКИ
14. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ	26. ЭКОЛОГИЯ
15. СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫЕ	27. ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ
НАУКИ	28. ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ

УСЛОВИЯ УЧАСТИЯ

Для участия в конференции необходимо до **25.06.2017 г. (включительно)** отправить на электронный адрес: iscience.in.ua@gmail.com:

1. Текст статьи (оформлен в соответствии с нижеприведенными требованиями)
2. заявку участника;
3. копию документа об оплате орг.взноса в электронном виде или (СНГ. Отправить на email №перевода и название системы перевода. Украина (сума, дата, время и ФИО плательщика).
4. личную фотографию в формате.jpeg (по желанию).

В теме письма необходимо указать Вашу фамилию и.о., например: **(Федоренко О.Е.)**

Обратите внимание информационный отдел обязательно отправляет подтверждение о получении материалов к публикации в течении

суток после Вашего отправления материалов. В случае отсутствия уведомления продублируйте Ваше письмо или уточните за номером телефона (Viber) +38 (096) 5399899

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ

1. Объем материала от 3 до 8 страниц набранного текста (каждая следующая полная или неполная страница оплачивается дополнительно) оформленного в текстовом редакторе Microsoft Word, файл в формате.doc или.docx (шрифт 14, Times New Roman, интервал 1,5). Все поля – 20 мм;

2. В верхнем правом углу указывается название секции и подсекции;

3. Во втором ряде в правом углу фамилия имя;

4. В третьем ряде в правом углу указывается город и страна;

5. Следующий абзац – название статьи указывается по центру (шрифт 16 **полужирный БОЛЬШИМИ БУКВАМИ**);

6. Дальше через строку изложение основного текста (шрифт 14);

7. После основного текста указывается список литературы (ЛИТЕРАТУРА). Список литературы оформляется не за алфавитом, а по мере того, как она встречается в тексте статьи. В тексте сноски обозначаются квадратными скобками с указанием в них порядкового номера источника по списку и через запятую – номера страницы (страниц), например: [3, с. 173];

8. Рисунки и таблицы набираются шрифтом Times New Roman 12 с одинарным междустрочным интервалом. Рисунки, диаграммы и таблицы создаются с использованием черно-белой гаммы. Использование цвета и заливок не допускается! Все рисунки и таблицы должны иметь название.

9. Формулы следует набирать с помощью редактора формул Microsoft Equation и нумеровать в круглых скобках (2).

Отдельным файлом подаются сведения об авторе.

Для участия в XXVI Международной научной конференции «Актуальные научные исследования в современном мире» необходимо до **25.06.2017 г. (включительно)** отправить статью на электронную почту оргкомитета: iscience.in.ua@gmail.com.

За достоверность фактов, цитат, имен, названий и других сведений отвечают авторы статей.

АКТУАЛЬНЫЕ НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Май 2017 г.

ВЫПУСК 5(25)

Часть 1

Ответственность за новизну и достоверность результатов научного
исследования несут авторы

Ответственный за выпуск: Подворная А.А.
Дизайн и верстка: Вовкодав А.М. (AVdesign.pp.ua)

Учредитель: ОО "Институт социальной трансформации"
свидетельство о государственной регистрации №1453789 от 17.02.2016 г.

Подписано к печати 28.05.2017.
Формат 60х84 1/16.
Тираж 300 шт. Заказ №042
Изготовитель: ФЛП "Кравченко Я.О."
свидетельство о государственной регистрации В01 №560015
Адрес: 03039, Украина, Киев, просп. В. Лобановского, 119
тел. +38 (044) 561-95-31

Адрес ред. коллегии:
08400, Украина, Киевская обл., г. Переяслав-Хмельницкий,
ул. Богдана Хмельницкого, 18
тел.: +38 (063) 5881858
сайт: <http://iscience.in.ua>
e-mail: iscience.in.ua@gmail.com

